

Поддршка за подготовка на Национална стратегија за одржлив развој на Република Македонија

Проект финансиран од страна на Sida, во соработка со
Министерството за животна средина и просторно планирање на
Република Македонија

Предлог **Национална стратегија за одржлив развој на Република Македонија ДЕЛ II: Стратешка основа и анализа Фебруари 2009**

***Подобра иднина низ Промени
- користење на нашето богато
општествено, културно и природно наследство
на урамнотежен начин***

Сида рег.бр. 2005-001592

Овој извештај е подготвен од тимот на проектот на НСОР (составен од
национални експерти, вработените во проектната канцеларија,
раководството на проектот и меѓународни експерти)

Насловна страна на проектот

Име на проектот	Поддршка за подготовка на Национална стратегија за одржлив развој во Република Македонија
Број на проектот:	Sida референтен број: 2005-001592
Датум на почеток на проектот:	15 февруари 2006 година
Датум на завршување на проектот:	14 февруари 2008 година
Држава корисник на проектот:	Република Македонија
Детали за договорачите	
Контрактор/извршител:	“Scanagri Sweden AB” во конзорциум со “NIRAS A/S” и “Euroconsultants S.A.”
Име на преставник на контракторот:	Директор на проект Пер Арено
Податоци за контакт:	Scanagri Sweden AB, c/o NIRAS, Kungsbro Strand 15, SE-112 Stockholm Tel: +46 8 545 533 11, Mobile: +46 70590 81 66, Fax +46 8 545 533 33 E-mail: parl@niras.se
Податоци за корисникот	
Корисник:	Министерство за животна средина и просторно планирање на Република Македонија
Лице за контакт на корисникот:	Државен секретар: Дејан Пановски Технички национален координатор: Весна Индова
Податоци за контакт:	Ул: “Дрезденска 52, 1000 Скопје, Македонија Мобилен: +389 70 1350 951 E-mail: v.indova@moepp.gov.mk
Податоци за проектот	
Раководител на тимот:	Страхиња Трпевски
Податоци за контакт:	Ул: Димитрие Туцовиќ Бр. 20, 1000 Скопје, Македонија Мобилен: +389 70 333563 e-mail: strahinja@nssd.com.mk

Листа на кратенки

A21	Agenda 21	Агенда 21
AAR	Assessment and Analysis Report	Извештај за проценка и анализа
ADSL	Asymmetric Digital Subscriber Line	Асиметрична дигитална претплатничка линија
BAHA	Balkan Alliance of Hospitality Accountants	Балкнаска алијанса на сметководители
BERCEN	Balkan Environmental Regulatory Compliance and Enforcement Network	Балкнаска регулаторна мрежа за податоци и спроведување во животната средина
CAP	Common Agricultural Policy	Заедничка земјоделска политика
CCI	Cross-Cutting Issues	Меѓусекторски прашања
CCSU	Cross-Cutting Support Unit	Меѓусекторска работна група
CDM	Clean Development Mechanism	Механизам за чист развој
CEFTA	Central European Free Trade Agreement	Спогодба за слободна трговија на централна Европа
CEO	Chief Executive Officer	Главен извршен директор
COC	Consolidated Conclusions	Консолидирани заклучоци
COF	Consolidated Findings	Консолидирани наоди
COR	Consolidated Recommendations	Консолидирани препораки
CPI	Consumer Price Index	Потрошувачки ценовен индекс
DPRS	Diagnostic-Prognostic-Reporting-Service	Дијагностичко прогностичко известување
EAR	European Agency for Reconstruction and Development	Европска агенција за реконструкција и развој
EBRD	European bank for Reconstruction and Development	Европска банка за реконструкција и развој
EE	Energy Efficiency	Енергетска ефикасност
EEA	European Environmental Agency	Европска агенција за животна средина
EIA	a) Environmental Investigation Agency b) Environmental Impact Assessment	a) Агенција за истражување во животната средина б) Проценка на влијанието во животната средина
EIB	European Investment Bank	Европска банка за инвестиции
EMS	Environmental management system	Системи за управување со животната средина
ERC	Energy Regulatory Commission	Регулаторна комисија за енергетика
ESCO	Energy Service Company	Компанија за енергетски услуги
ESM	Elektrostopanstvo na Makedonija	Електростопанство на Македонија
EU	European Union	Европска Унија
EU EPA	Environment Protection Agency	Агенција за заштита на животната средина
EUREPGAP	Good Agricultural Practices	Европски стандард за добра земјоделска пракса
EURES	European Employment Services	Европски служби за вработување
EXS	Executive Summary	Извршно резиме
FDI	Foreign Direct Investment	Странски директни инвестиции

GAP	Good Agricultural Practices	Добра земјоделска пракса
GCI	Global Competitiveness Index	Индекс за глобална конкурентност
GDP	Gross domestic product	Бруто домашен производ
GEF	Global Environment Fund	Глобалена агенција за олеснување на активности во животната средина
GHG	Greenhouse gas	Стакленички гасови
GIS	Geographic Information System	Географски информациски системи
GPRS	General Packet Radio Service	ГПРС
GTZ	Deutsche Gesellschaft fuer Technische Zusammenarbit	Германска техничка помош и развојна соработка
HACCP	Hazard Analysis and Critical Control Points	Анализа на опасностите и критични контролни точки во производство на храна
HASSP	Health Approved Safety Standards Protection	Стандард за безбедност на храна
HRM	Human Resource Management	Управување со човечки ресурси
IA	Impact Assessment	Проценка на влијанието
IFIs	International financing institutions	Меѓународни институции за финансирање
IPA	Instrument for Pre-Accession	Предпристапни инструменти
ITC	Information and Communication Technologies	Информациски и комуникациски технологии
KfW	Kreditanstalt fuer Wiederaufbau	Банка за обнова и развој на Германија
LFA	Logical Framework Approach	Пристап на логична рамка
LIFE	EU's financial instrument supporting environmental and nature conservation projects throughout the EU, as well as in some candidate, acceding and neighboring countries	Финансиски инструмент на ЕУ за поддршка на проекти за заштита на животната средина и природата во земјите на ЕУ, како и во одредени земји кандидати и соседни земји
MAASP	Macedonian Agriculture Advisory Support Programme	Македонски советодавен програм во земјоделството
MAFWE	Ministry of Agriculture, Forestry and Water Economy	Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство
MC	Management Commentary	Коментар на раководството
MCs	Management Commentaries	Коментари на раководството
MEAs	Multilateral environmental agreements	Мултилатерални договори во областа на животната средина
MEPSO	Macedonian Transmission System Operator	Македонски електро преносен систем оператор
MES	Manufacturing execution system	Производствен извршен систем
MIS	Market Information System	Пазарен информациски системи
MoEPP	Ministry of Environment and Physical Planning	Министерство за животна средина и просторно планирање
NASD	National Agency for Sustainable Development	Национална агенција за одржлив развој
NATO	North Atlantic Treaty Organization	Северноатлантската алијанса
NCSD	National Council for Sustainable Development	Национален совет за одржлив развој

NDP	National Development Plan	Национален план за развој
NEA	National Extension Agency	Национална агенција за развој на земјоделство
NEAP	National Environmental Action Plan	Национален акционен план за животна средина
NES	National Employment Strategy 2010	Национална стратегија за вработување 2010
NGO	Non Government Organization	Невладина организација
NPAA	National Programme for Approximation of the Acquis	Национална програма за хромонизација со ЕУ законодавството
NSDIB	The National Sustainable Development Investment Bank	Национална инвестициска банка за одржлив развој
NSSD	National Strategy for Sustainable Development	Национална стратегија за одржлив развој (НСОП)
NUTS	Nomenclature of Territorial Units for Statistics	Номенклатура на територијални единици за статистиката
OSCE	Organization for Security and Cooperation in Europe	Организација за безбедност и соработка во Европа
PCM	Project Cycle Management	Управување со проектен циклус
PD	Project Director (Scanagri Sweden)	Директор на проектот (Сканагри, Шведска)
PINCR	Project Inception Report	Извештај за подготвителни активности
PINTR	Project Interim Report	Времен извештај
PIO	Project Implementation Office	Проектна канцеларија
PIP	Project Implementation Plan	План за имплементација на проектот
PM	Project Management (Team Leader and Deputy Team Leader)	Раководство на проектот (Раководител и заменик раководител)
PPP	Public-Private Partnership	Јавно-приватно партнерство
PSC	Project Steering Committee	Управен комитет на проектот
PT	Project Team	Проектен тим
REReP	Regional Environmental Reconstruction Programme for South East Europe	Регионален програм за реконструкција на животната средина за југоисточна Европа
RES	Renewable energy sources	Обновливи извори на енергија
RM	Republic of Macedonia	Република Македонија
ROACH	Results-Oriented Approach for Capacity Change	Пристап за промена на капацитетот кој е ориентиран кон резултатите
RSDI	Regional Sustainable Development Indicators	Регионални ОП индикатори
SAA	Stabilization and Association Agreement	Спогодба за стабилизација и асоцијација
SD	Sustainable Development	Одржлив развој (ОП)
SDCU	Sustainable Development Campus University	Универзитет за одржлив развој
SDF	Sustainable Development Framework	Рамка за одржлив развој
SDFR	SD Framework Report	Рамковен извештај за одржлив развој
SDI	Sustainable Development Indicators	Индикатори за одржлив развој
SD-KPI	Sustainable Development Key	ОП индикатор за клучни постигнувања

	Performance Indicator	
SDS	Sustainable Development Strategy	Стратегија за одржлив развој
SEA	Secretariat for European Affairs	Секретеријат за европски прашања
Sida	Swedish International Development Cooperation Agency	Шведска агенција за меѓународен развој и соработка (Сида)
SMEs	Small and Medium Size Enterprises	Мали и средни претпријатија (МСП)
SMiLEs	Small, medium and large enterprise	Мали, средни и големи претпријатија
SWG	Sector Working Group	Секторски работни групи (СРГ)
SWOT	<u>Strengths-Weaknesses-Opportunities-Threats (Analysis)</u>	Јаки страни – слаби страни - можности-закани (анализа)
TAIEX	Technical Assistance and Information Exchange Instrument	Инструмент за техничка помош и размена на информации
TL	Team Leader	Раководител на тимот
TOC	Table of Contents	Содржина
ToR	Terms of Reference	Проектна задача
TTC	Technology Transfer Centres	Центри за трансфер на технологии
UN	United Nations	Обединетите Нации
UNCED	United Nations Conference on Environment and Development	Конференција на ОН за животна средина и развој
UNDP	United Nations Development Programme	Програма за развој на Обединетите Нации
UN-ECE	United Nations Economic Commission for Europe	Економски совет на ОН за Европа
UNEP	United Nations Environmental Programme	Програма за животна средина на Обединетите Нации
UNIDO	United Nations Industrial Development Programme	Програма за индустриски развој на Обединетите нации
USAID	US Agency for International Development	Агенција за меѓународен развој на САД
VET	Vocational education and training system	Стручно образование и систем на обуки
WG	Working Group	Работна група
WHO	World Health Organization	Светска здравствена организација
WSSD	World Summit for Sustainable Development	Светски самит за одржлив развој
WTO	World Tourism Organization	Светска туристичка организација
WWTP	Waste water treatment plant	Пречистителна станица за отпадни води
ZELS	Association of the Units of Local Self-Government of Republic of Macedonia	Заедница на единиците на локална самоуправа на Република Македонија

Извршно резиме

Националната стратегија за одржлив развој (НСОР) **Дел II: Стратешка основа и анализа**, сеопфатно ја опишува **визијата на земјата за наредните 22 години т.е. до 2030та година**. Со приклучувањето кон глобалното движење за одржлив развој, НСОР ќе обезбеди јасен правец и мапа за идниот развој на земјата. Визијата за урамнотезен и одговорен развој во економската, социјалната и сфера на животната средина го сочинуваат јадрото на одржливиот развој.

Концептот на одржлив развој е еден од главните цели на европската интеграција и е јадрото на европскиот модел на општество¹. Токму затоа НСОР за Република Македонија има димензија за интеграција во ЕУ. Во декември 2005, Република Македонија доби статус на земја кандидат за членство во ЕУ и со тоа земјата е обврзана да подготви Национална стратегија за одржлив развој (НСОР)².

Националната стратегија за одржлив развој на Република Македонија е подготвена со финансиска поддршка на Владата на Кралството Шведска, овозможена преку Шведската меѓународна агенција за развој и соработка (Сида) и координирана од страна на Министерството за животна средина и просторно планирање (МЖСиПП)

Заедно со Стратегијата за просторно планирање од 2004та година, НСОР го обезбедува првиот **интегративен пристап на планирање во Република Македонија**. Овие две стратегии преставуваат база за сите други стратегии и политики во различни области³.

Стратешка цел на НСОР е да ги опфати економските, социјалните и димензиите на животна средина **до 2030та**. Целта на проектот е да води партиципативен процес за развој на Национална стратегија за одржлив развој, која ги исполнува барањата за европска интеграција на Република Македонија. Вообичаена пракса е стратегиите да бидат подготвени единствено од страна на меѓународни експерти. Меѓутоа во овој случај беше присутен комплетно нов начин на работа и на размислување низ целиот процес.

Движечка сила на проектот на НСОР беа националните експерти со нивните 7 секторски работни групи (СРГ) и 4 меѓусекторски единици за поддршка во кои учество земаа повеќе од 200 експерти од јавната администрација, академци, невладиниот сектор и други клучни учесници. Меѓународните експерти за Истражување & Испитување, Организација/Економија (Бизнис), Странски директни инвестиции и Одржлив развој по потреба ги поддржуваа сите единаесет работни групи за време на целиот период на подготовка на стратегијата на НСОР.

Како резултат на ваков пристап, се зголеми свеста за одржлив развој не само помеѓу учесниците во проектот туку и помеѓу македонските граѓани. Националните експерти и членовите на нивните работни групи формираа широка мрежа на контакти.

Крајниот видлив резултат на проектот на НСОР е Националната стратегија за одржлив развој (НСОР) Дел I: Целосни стратешки рамки и **Дел II: Стратешка**

основа и анализа, презентирани тука. Развојот на НСОР во Република Македонија претставува мудар чекор напред, кој зависи од нивото на обврзаност на сите учесници во овој процес.

Во однос на извештаите, Тимот на НСОР проектот подготви 4 главни извештаи кои формираат пирамидална структура. Основата врз која се заснова целокупниот процес на подготовка на стратегијата се **11 Извештаи за проценка и анализа (ИПА)** од 31ви декември 2006та година. Тие беа подготвени од страна на национални експерти. **Рамковниот извештај за одржлив развој (РИОР)**, од крајот на јули 2007ма беше темел за нацртот на Националната стратегија за одржлив развој. Владата на Република Македонија и го предаде РИОР на Европската комисија во Брисел, како дел од нејзината економска програма пред влезот во ЕУ, и за истиот доби позитивна оценка.

Врз основа на дискусиите помеѓу работните групи на проектот НСОР, беше создадена **Стратешка анализа на македонскиот развој (SWOT)**, Глава 2, која обезбеди аналитична и мрежа за донесување одлуки.

Меѓусекторскиот и сеопфатен опис на **потенцијалите на одржлив развој** на Република Македонија произлегува од силните страни идентификувани во поединечните SWOT анализи презентирани во **Глава 3**:

- Уникатна природна убава животна средина и богат гео-биодиверзитет.
- Потенцијал за обновливи извори на енергија.
- Голема разновидност на традиционални високо квалитетни земјоделски и шумски производи и потенцијал за туризам.
- Богато културно наследство, традиционална архитектура и занаетчиски производи.
- Потенцијал за интелектуална енергија и кадровски ресурси.
- Регионален одржлив развоен потенцијал поддржан од Пан-европските коридори X и VII и нивните под-коридори
- Стабилна макро економска клима, поволни услови за инвестирање и економија базирана на мали и средни претпријатија.
- Процес на хармонизација на легислативата во согласност со регулативите на ЕУ.

Македонската посветеност кон принципите на водечката политика се потенцирани во ОБНОВЕНАТА СТРАТЕГИЈА НА ЕУ ЗА ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ од 9 јуни 2006та година – 10117/06 и е презентирани во **Глава 4**. Таа се однесува на 10 водечки политички принципи и четири приоритети и цели. Хиерархијата е следна: економски просперитет, социјална еднаквост и кохезија, заштита на животната средина и исполнување на меѓународни обврски.

Визијата за македонски одржлив развој и државната мисија: Главни предизвици и главни цели, се потцртани во **Глава 5** и опишани подетално во **Глава 6**. По добивањето статус на земја кандидат за прием во ЕУ во декември 2005та година, Националната стратегија за одржлив развој на Република Македонија е цврсто усидрена на ниво на ЕУ, но истовремено стратегијата ги потенцира специфичните клучни предизвици и главните цели.

Клучните предизвици и главните цели се дефинирани како:

- PM 1: Добро владеење и подобро креирање политика
- PM 2: Разновидност на приходите во руралните области и предизвиците за одржлив развој
- PM 3: Економски просперитет и креирање нови работни места
- PM 4: Одржливи човечки населби
- PM 5: Меѓусекторски политики кои придонесуваат кон 'општество на знаење'
- EY 1: Климатски промени и чиста енергија
- EY 2: Одржлив транспорт
- EY 3: Одржлива потрошувачка и производство
- EY 4: Заштита и управување со природните ресурси
- EY 5: Јавно здравство
- EY 6: Социјално вклучување, демографија и миграција

Синергиите за одржлив развој подвлечени во Глава 5, помагаат да се идентификуваат **три стратешки блока на градење доверба за одржлив развој во Македонија** кои придонесуваат кон сите главни предизвици на ОР и нивните главни цели, како што е подвлечено погоре. Овие стратешки блока на градење доверба се:

- Мали и средни претпријатија, коишто денес преставуваат до 99.7% од сите претпријатија во земјата, а во иднина некои од нив би можеле да се развијат во големи претпријатија;
- Политика и правни прашања;
- Образование, сфатено како доживотен процес на учење, користејќи ја денешната модерна информациска и комуникациска технологија.

Без сомневање имплементацијата на НСОР во Република Македонија е главен **процес на промени во целата земја** и таа во голема мера зависи од **поволното опкружување и имплементациониот капацитет** кој што пак директно води кон важноста на политичката свест и капацитет. **Глава 7** го опфаќа поволното опкружување и имплементациониот капацитет и нивните различни аспекти.

Државата е одговорна за обезбедување на потребен институционален капацитет (**Глава 8**) за да се обезбеди професионална имплементација на НСОР и да се обезбеди безбеден преод од секторско кон интегрирано планирање при што социјалните, економските и целите на животната средина се дополнуваат и преплетуваат низ целиот развоен процес.

Системот на индикатори предложен во **Глава 8** има за цел да врши мониторинг на напредокот за постигнување на целите на стратегијата и да овозможи процес на учење и подобрување. Потребни се големи инвестиции за да се пренасочи општеството кон одржлив развој.

НСОР претпоставува создавање позитивна клима за инвеститори, како странски, така и домашни. За таа цел проектот НСОР идентификува можности за инвестиции и направи нацрт на пилот проекти за нивно остварување.

СОДРЖИНА

Насловна страна на проектот.....	2
Извршно резиме	3
1. Национална стратегија за одржлив развој на Република Македонија – потекло и вовед	13
1.1.1 Пристап на поддршка	14
1.1.2 Одржлив развој – нов начин на размислување и работење 15	
1.1.3 Подигање на свеста и по завршувањето на проектот	16
1.1.4 Создавање на позитивна почва за инвестирање	16
1.2 Зошто ни е потребна Национална стратегија за одржлив развој? – Потребата за надеж и верба во иднината	16
1.3 Нашата заложба за далекусежна политика на ЕУ	18
1.4 Како се развиваше стратегијата?	19
1.4.1. Концептот на ‘Водечка сила’ на проектот.....	19
1.4.2 Република Македонија на наејзиниот пат кон ЕУ и одржлив развој 25	
1.4.3 Фази на проектот, цели и насочници.....	28
1.5 Што содржи стратегијата?	30
2. Стратешки (SWOT) анализи на македонскиот развој.....	31
3. Потенцијал на Република Македонија за одржлив развој	81
4. Принципи на македонскиот одржлив развој, приоритети и хиерахија на целите	88
4.1 Водечки принципи на политиката.....	88
4.2 Приоритети и хиерархија на цели	89
5. Македонска Визија за Одржлив Развој и Државна Мисија: Клучни Предизвици и Клучни Цели.....	94
5.1 Клучни Предизвици и Клучни Цели	94
5.2.1 Добра владеење и подобро креирање на политики	100
5.2.2 Разновидност на Приходите во Рурални Региони и Предизвици на Одржлив Развој (РПРРПОР).....	105
5.2.3 Економски просперитет и создавање на нови работни места 116	
5.2.4 Оддржливи човечки населби	123
5.2.5 Меѓусекторски политики кои придонесуваат за развој на Општество на знаење	125
5.2.10 Јавно здравство.....	157
5.2.11 Социјално вклучување, демографија и миграција	161
6. Македонски оддржливи цели за развој и мерки за нивна имплементација.....	Error! Bookmark not defined.
7. Заклучни ставови	217
7.1. Средината која овозможува ОР	Error! Bookmark not defined.
7.1.1. Важност на политичка свесност и капацитет	218
7.1.2. Значењето на правните и регулаторните инструменти	218
7.1.2. Потреба од спроведување и инвестициска клима за поддршка на одржлив развој	220
7.2. Капацитет за имплементација	220

7.2.1. Расположивост на потребниот технички и професионален капацитет	221
7.2.2. Слаб институциски организационен капацитет.....	221
7.2.3. Потребно е понатамошно зацврстување на капацитетот за инвестиции и финансирање.....	222
8. Имплементација на стратегијата, следење на напредокот и појавените трошоци.....	222
8.1. Институционална рамка за поддршка на имплементацијата на Националната Стратегија за Одржлив Развој.....	223
8.2. Мониторинг на напредокот и СД индикатори.....	224
8.3. Финансиски и зголемени трошоци	224

Анекси:

- Анекс бр.1: Шема на визуелизација на синергиите помеѓу различните Сектори и дизајнирање на Мапа за ОР во Република Македонија
- Анекс бр. 2: Дрво на целите на одржлив развој
- Анекс бр. 3: Обврската на Република Македонија за одржлив развој од фебруари 2008ма година
- Анекс бр.4: Улогата и мандатот на НСОР
- Анекс бр.5: Предлог за создавање институции за поддршка на имплементацијата за Одржлив развој на Република Македонија, јули 2007ма; Документ I за позиција на НСОР
- Анекс бр.6: Каталог за пилот проекти за одржлив развој од фебруари 2008ма
- Анекс бр.7: Индикатори за одржлив развој
- Анекс бр.8: Примери за дизајн на проектот на одржлив развој
- Анекс бр.9: Листа на ревизирани документи
- Анекс бр.10: Листа на учесници на работилници на НСОР

Додатоци:

Документ I за позицијата на НСОП: Предлог за основање институции за поддршка на имплементацијата на одржливиот развој во Република Македонија, јули 2007ма година

Документ II за позицијата на НСОП: Квалитет на воздухот во различни региони во Македонија, како база за земјоделски и рурален развој базиран врз принципите на ОП, октомври 2007ма година

Документ III за позицијата на НСОП: Промена на популацијата и демографската ситуација во Република Македонија, октомври 2007ма година

Документ IV за позицијата на НСОП: Земјоделство, климатски промени, заштита на почвата, пестициди, нитрати и вода во Република Македонија, јануари 2008ма година

Документ V за позицијата на НСОП: Еколошка интеграција во идната заедничка земјоделска политика, меѓу усогласување, агро-еколошки мерки и агро-еколошки индикатори во Република Македонија, јануари 2008ма година

Документ VI за позицијата на НСОП: Земјоделски и биодиверзитетски растителни генетски ресурси во Република Македонија, јануари 2008ма година

Документ VII за позицијата на НСОП: Земјоделски и биодиверзитетски животински генетски ресурси во Република Македонија, 2008ма година

Документ VIII за позицијата на НСОП: Земјоделство и генетички модифицирани организми во Република Македонија, јануари 2008ма година

Документ IX за позицијата на НСОП: Производство на растителна биомаса и био гориво во Република Македонија, јануари 2008ма година

Документ X за позицијата на НСОП: Предлог за индикатори за перформансот на патниот и железничкиот сообраќај со цел да се формира во Република Македонија транспортен систем кој е помалку загадува и е побезбеден, јануари 2008ма година

Документ XI за позицијата на НСОП: Водна инфраструктура во Република Македонија, јануари 2008ма година

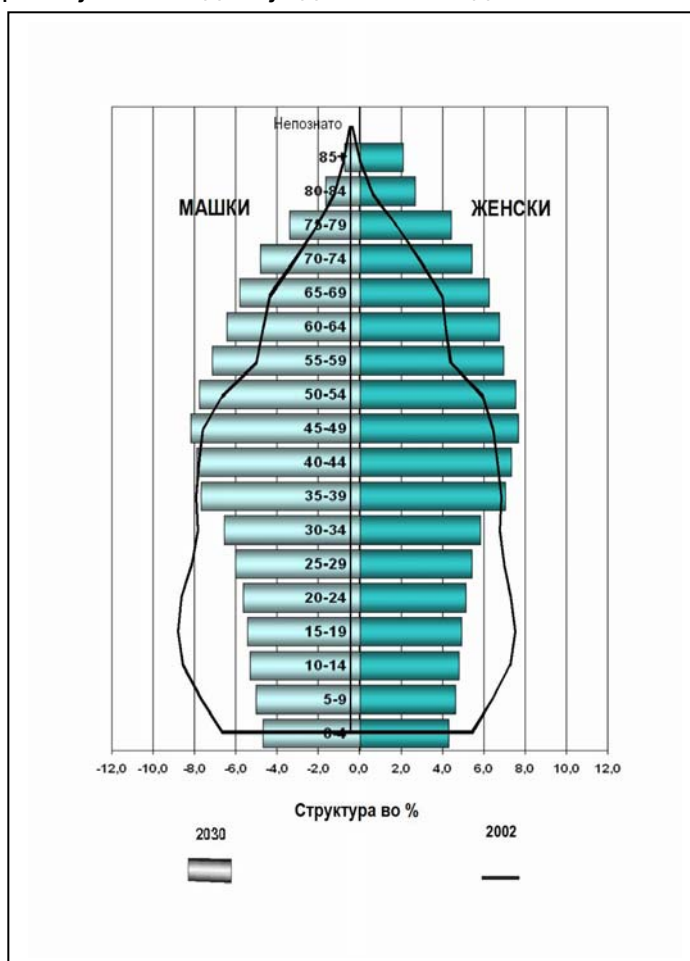
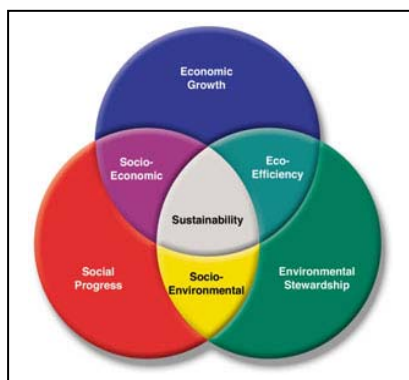
Документ XII за позицијата на НСОП: Регионални можност за одржлив развој на туризмот во Република Македонија, јануари 2008ма година

1. Национална стратегија за одржлив развој на Република Македонија – потекло и вовед

Националната стратегија за одржлив развој (НСОР) на Република Македонија ја одредува визијата, мисијата и целите за економски, социјален и еколошки урамнотежен развој. Со приклучувањето кон глобалното движење за одржлив развој, Република Македонија треба да им обезбеди на сите свои граѓани јасен правец и мапа на развојот на земјата, како и да ја мотивира нивната надеж и верба во иднината. НСОР се фокусира на периодот од 2008-2030, проектирајќи го одржливиот развој во Македонија до 2030та година.

Верувањето дека социјалните, економските и целите на животната средина би требало да се надополнуваат и преплетуваат низ процесот на развој е јадрото на концептот на одржлив развој. Сите македонски граѓани би требало да ја разберат филозофијата на одржлив развој бидејќи тие имаат главна улога во изградбата на одржливо општество. Во ситуација кога имаме неповолен демографски тренд во земјата, со рапидно стареење на популацијата и интензивно емигрирање во странство, концептот на одржлив развој е многу важен за постигнување одржливост на човечкиот капитал во Република

Македонија.

Оваа Национална стратегија за одржлив развој на Република Македонија обезбедува **интегрален начин на планирање**, кој што пак ја преставува базата за сета друга политика и стратегија во различни сфери⁴. НСОР веќе воспостави стратешки правци во различни сектори а исто така обезбеди и јаки меѓусекторски врски неопходни за одржливиот развој. НСОР во Република Македонија има еминентна меѓународна политичка димензија во поглед на интеграција во ЕУ. Одржливиот развој е фундаментална цел на Европската Унија, а со статусот на Република Македонија на земја кандидат за членство во Унијата од декември 2005та, РМ е обврзана да подготви

Национална стратегија за одржлив развој.⁴ Концептот на одржлив развој е еден од главните цели на европската интеграција и е јадрото на европскиот модел на општество.

Поставеност на проектот

Scanagri Sweden AB, во конзорциум со NIRAS A/S и Euroconsultants S.A. го добија договорот за имплементација на проектот 'Поддршка на подготовките на Националната стратегија за одржлив развој' во Република Македонија. Договорот за проектот беше потпишан на 15 февруари 2006та година кој се смета за официјален почетен датум на овој двогодишен проект. Проектот беше финансиран од страна на Шведската меѓународна агенција за развој и соработка (Сида) а македонски партнер за координација беше Министерството за животна средина и просторно планирање на Република Македонија (МЖСиПП).

Целта на проектот беше да и се помогне на Република Македонија да подготви национална стратегија за економски, социјален и еколошки одржлив развој кој што ги користи целосно минатите напори за планирање во земјата пред и после Светскиот самит за одржлив развој (ССОД) одржан 2002 во Јохаенесбург. Стратегијата би требало да ги исполни обврските кои ги има Република Македонија на меѓународен план и кон ЕУ, меѓутоа нејзината примарна улога беше да обезбеди ефективна рамка за одржлив развој, која преку ревизија на постоечката политика и стратегиите во одредени сектори, нуди практични насочници за државниот и приватниот сектор и ги охрабрува домашните и странските инвеститори.

Сфаќањето на проектот презентирани во Техничкото предлог, подготвен од страна на консултантскиот конзорциум (Scanagri, Niras, Euroconsultants), на многу начини беше одново потврден за време на почетната фаза која траеше до 15 мај 2006та година. Интеграцијата на трите столба на одржлив развој, економијата, социјалните прашања и екологијата, беа водичи во работата за време на сите фази на проектот. Тимот на проектот НСОР цело време беше посветен на еден отворен и демократски процес, со придонеси од надвор. Врз основа на искуствата и знаењето стекнати за време на почетната фаза, нашето разбирање на проектот може да се сведе на следните точки:

1.1.1 Пристап на поддршка

Уште во раниот период на почетната фаза, во ревизијата на матрицата на пристапот на логична рамковна поддршка, тимот на проектот полека се движеше од апстрактното ниво на проектот кој се однесуваше за иднината на Македонија, кон по приземен пристап, планирајќи ги практичните активности и

---

⁴Република Македонија: Национален развоен план 2007-2009, нацрт, Скопје, февруари 2007, стр. 3-4

5АНАЛИТИЧЕН ИЗВЕШТАЈ за Мислењето за апликацијата на Република Македонија за членство во ЕУ, Брисел, 9 ноември, стр. 121

6. Романо Проди, Претседател на Европската Комисија при Европскиот Парламент, (Стразбур, мај 2001)

задачи на проектот. При овој процес членовите на тимот на проектот ги идентификуваа своите идни улоги во проектот.

Тимот на проектот одлучи дека најдобар начин да се организира проектот и да се промовира националната сопственост на стратегијата е да се подвлече улогата на работните групи како 'движечки машини' и тоа секторските работни групи, како и меѓусекторските групи на поддршка, во кои учество земаат националните специјалисти. Базирани на принципот на излевање, работните групи постепено повикуваа се поголем број сегменти од населението во своите дискусии.

Странските експерти и менаџментот на проектот ги поддржуваа националните експерти и обезбедија почитување на документите и стандардите на ЕУ да бидат вклучени во НСОП, а исто така обезбедија учество и на релевантни македонски учесници (од министерства, општини, невладиниот сектор, бизнис асоцијации, потрошувачки асоцијации, донатори итн).

Таква организација и модел на работа на проектот се рефлектира на фактот дека проектот зафаќа важни прашања кои се однесуваат на националниот идентитет и национални амбиции, кои се повеќе добиваат димензија во меѓународни рамки.

1.1.2 Одржлив развој – нов начин на размислување и работење

'Да се биде стратешки ориентиран значи да се поставуваат цели и да се идентификуваат начина за нивно постигнување. Тоа подразбира употреба на пристап кој има визија и е базиран на црсти докази, кој ги одредува приоритетите, целите и правците, а и ги одредува главните начини за нивно постигнување. Во врска со одржливиот развој, стратегијата бара целокупно разбирање на концептот и неговите импликации.'

Стратешки пристап за одржлив развој подразбира нови начини на размислување и работење за да се:

- Направи чекор од развој и имплементација на фиксни планови, идеи и решенија кон прифаќање на флексибилен систем кој постојано се подобрува и поттикнува складност и доследност помеѓу различните предизвици.
- Направи чекор напред од мислењето дека единствено државата е одговорна за развојот, кон мислење дека одговорноста лежи во целото општество.
- Направи чекор од централизирано и контролирано донесување на одлуки кон делење на резултатите и можностите, транспарентни преговори, кооперација и заедничко делување.
- Направи чекор од фокусирање на придонесот (т.е. проекти и закони) кон фокусирање на резултатите (т.е. влијанието на проектите и промените во правниот систем).
- Направи чекор од секторско кон интегрирано планирање.
- Направи чекор од зависност од надворешна помош кон развој остварен со домашни сили и инвестиции.
- Направи чекор кон процес кој ќе вклучи мониторинг, учење и подобрување.

1.1.3 Подигање на свеста и по завршувањето на проектот

Во поглед на создавање свест за одржлив развој помеѓу граѓаните на Република Македонија, истото не може да се постигне само преку финансирање на проектот и само за времетраењето на проектот, но ќе мора да продолжи и после завршувањето на проектот за да ги опфати сите граѓани на Република Македонија.

1.1.4 Создавање на позитивна почва за инвестирање

Според проектните задачи, проектот нема финасиски, административни и човечки ресурси за да биде истовремено и 'Имплементационен проект'. Затоа целите на проектот за 'зголемени директни странски инвестиции' беа јасно дефинирани во проектните задачи. Развојот на национална стратегија за одржлив развој претпоставува создавање позитивна клима за инвеститорите, како странските, така и домашните. На крајот на двегодишната фаза (средина на февруари 2006-2008), НСОП може реално да ги идентификува можностите за инвестиции и да дефинира нацрт пилот програми. Поконкретен развој во вид на финансиски инвестиции најверојатно ќе биде создаден после завршувањето на овој проект.

1.2 Зошто ни е потребна Национална стратегија за одржлив развој? – Потребата за надеж и верба во иднината

Сегашната ситуација во однос на економскиот просперитет, социјалната кохезија и заштита на животната средина во Република Македонија не им обезбедува на македонските граѓани добар животен стандард. Уште повеќе, не постои значителна врска помеѓу овие три столба, кое во пракса се сведува на изолирана секторска политика и краткорочни резултати. Потребата за НСОП главно произлегува од овие проблеми, заедно со предизвиците кои ги носи промената во меѓународната средина. Внатрешните и надворешните притисоци врз државата да обезбеди подобри животни услови, води кон потребата за воведување на систематски и одржлив пристап кон развојот.

Главниот движечки фактор на секоја стратегија и секоја голема промена е 'довербата'. Најопасно и најтешко нешто да се имплементира е да се мотивираат промени. Последователно, ако треба драстично да ги промените правците на развој на општеството како и секојдневниот живот на граѓаните, кои ќе се случат со одржливиот развој, треба да се убедат луѓето дека промените се позитивно нешто, а не негативно. Градењето доверба во промените е тешка работа со која се соочуваат оние кои се одговорни за правецот на промени.

Горе наведеното важи за сите земји и сите општества во светот, како и за организации и институции каде што сакате да го промените начинот на работа. Предизвикот е севкупен, комплексен и присутен на сите различни нивоа. Достапните ресурси и капацитети се ограничени, а сепак се очекува да се постигне целокупен просперитет. Сето ова е јасно од 11 Извештаи за анализа и проценка и истото беше дискутирано многу пати во сесии и во работилници помеѓу клучните учесници, националните и странските експерти и раководството на проектот. Многу јасна манифестација на сето ова е

идентификуваниот 'одлив на мозоци' во голем број на анализи на SWOT (Сила-слабост-шанса-закани), направени како дел од Фаза II во Имплементација на проектот, во Аналитичката и фазата за проценка и во Извештаите за анализа и проценка.

Оваа национална преоптеретеност со прашањата на неразвиеност е придружена со скептицизмот од страна на меѓународното општество што се однесува на развојниот потенцијал на Република Македонија во однос на краткорочната, како и долгорочната политичка стабилност.

Ако овие две прашања, националната преоптеретеност и меѓународниот скептицизам спрема Македонија, не се опфатат како што треба, соодветната Стратегија за одржлив развој во рамките на одржливиот развој, ќе има само академска вредност, бидејќи тогаш надворешната, како и внатрешната имплементациона основа ќе биде неплодна.

Соодветно, промената на односот спрема иднината на поголемиот број луѓе во Република Македонија, како и на меѓународното општество спрема Република Македонија, мора да се разгледа и да се разреши, како составен и интегрален дел од формулирањето на рамка за одржлив развој и развојот на Стратегија за одржлив развој. Ова е задача надвор од проектот, не само заради ограничените ресурси на Проектот, туку исто така заради ограничената легитимност на Проектот во овој контекст. Како и да е, Проектот ја презеде одговорноста да го објасни горе наведеното на вистинските луѓе кои се наоѓаат на вистинските позиции. Второ, Проектот го поддржа процесот на зголемување на 'довербата во иднината', како составен дел од јакнење на свеста на јавноста и активности за нејзино учество во процесот.

На кои етички принципи на промени се базира одржливиот развој?
Извештајот на Светската Комисија за животна средина и развој (позната како Brundtland Commission) *Нашта заедничка иднина* во 1987ма го дефинира одржливиот развој како: *'Развој кој ги задоволува потребите на сегашната генерација, без да ги компромитира можностите на идните генерации да ги задоволат своите сопствени потреби'*. Понатаму продолжува: *'Во суштина, одржливиот развој е процес на промени во кој експлоатацијата на ресурсите, правецот на инвестиции и насочувањето на техничкиот развој и институционалните промени се во хармонија и го зајакнуваат сегашниот и идниот потенцијал за да се задоволат човечките потреби и аспирации.'*

Иако последната дефиниција можеби не е толку позната како првата, таа ни дава повеќе практични насочници за она кое го сфаќаме како *промени во однесувањето*. Со тоа Националната стратегија за одржлив развој во Република Македонија мотивира промени во однесувањето кај секој граѓанин, на пр. како да се справуваат со ѓубрето, да размислуваат за користење на обновливите енергетски извори и да мотивираат инвестиции во тој правец, а и да ги мотивираат институциите да се дефинираат себе си како државни службеници кои му служат на доброто на целото општество. Сето ова дава една целосна, мозаична слика за тоа како сакаме да се однесуваме денес во корист на идните генерации кои доаѓаат.

1.3 Нашата заложба за далекусежна политика на ЕУ

После шеснаесетгодишен транзиционен период во Република Македонија, градењето на севкупен пристап кон одржлив развој е тежок и долготраен процес. Како и да е, секое патување почнува со првиот чекор, а тоа значи, за да се создаде **соодветна почва, пред се Република Македонија мора да има јаки и цврсти заложби за одржлив развој, која е основната цел на Европската Унија и основната цел на европската интеграција.**

1. Главно, следното одредува доследни рамки за тоа како Република Македонија би требало поефективно да ги спроведува своите долготрајни обврски за да се задоволат предизвиците на одржлив развој. Сето ова ја потврдува потребата за, како и придобивките од глобална солидарност и ја препознава важноста на јакнењето на работата со партнерите како внатре, така и надвор од ЕУ.

2. После конференцијата на ОН за Екологија и Развој (Рио де Жанеиро, 1992), земјите беа охрабрени да елаборираат национална стратегија за одржлив развој, со цел Агенда 21 да се спроведе во пракса. Обврската кон принципите на одржлив развој и подготовка на НСОП беше потврдена од страна на нациите, вклучувајќи ја и Република Македонија, кои учествуваа на Светскиот самит за одржлив развој одржан во Јоханезбург, 2002ра година.

3. Подготовките на Национална стратегија за економски, социјален и еколошки одржлив развој во Република Македонија целосно ги искористува минатите напори за планирање во земјата пред и после Светскиот самит за одржлив развој (ССОР) во Јоханезбург, 2002ра година. Со стратегијата би требало да се исполнат обврските кои ги има Република Македонија на меѓународен план, како и спрема ЕУ. Како и да е, нејзина главна улога е да обезбеди ефективна рамка за одржлив развој, која преку ревизија на постоечката политика и секторските стратегии, нуди практични насочници за државниот и приватниот сектор и служи за охрабрување на домашни и странски инвестиции.

4. Уставот на Република Македонија содржи член кој се однесува на фундаменталните принципи врз кои се темели одржливиот развој. Законот за животна средина содржи, меѓу другите принципи, Принцип за одржлив развој. Тоа претпоставува обврска кога се презема или изведува било каква активност, би требало да се внимава и да се заштитат природните ресурси, со цел да се задоволат потребите за чиста животна средина, како и социо и економските потреби на сегашните генерации, без да се доведат во опасност правата на идните генерации да ги задоволат своите потреби.

5. Одржливиот развој е далекусежна цел на Европската Унија, поставена во Договорот со кој се регулира целокупната политика и активностите на Унијата. Се работи за заштита на капацитетот на земјата да го поддржува животот и неговиот диверзитет и се базира на принципите на демократија, еднаквост на половите, солидарност, владеење на законот и почитување на основните права, вклучувајќи ја слободата и еднаквите можност за сите. Негова цел е континуирано подобрување на квалитетот на живот и доброто на Земјата за сегашните и идните генерации. За таа цел промовира динамична економија, со целосна вработеност и висок степен на образование, здравствена заштита,

социјална и територијална кохезија и заштита на животната средина во мирен и безбеден свет, во кој се почитува културниот диверзитет.

6. Главната насочница на Република Македонија за исполнување на критериумите за членство во ЕУ е процесот на создавање на Национална стратегија за одржлив развој. Во рамките на обновената Стратегија за одржлив развој на ЕУ (9 јуни, 2006), постои одредба за Република Македонија, која ги идентификува и развива целите и делувањата со кои би се постигнал континуирано подобрување на квалитетот на живот за сегашните и идните генерации, преку создавање на одржливи заедници, кои успеваат да ги управуваат и да ги користат ресурсите ефикасно, како и да ги користат еколошките и социјалните иновации и потенцијал на економијата, обезбедувајќи просперитет, заштита на животната средина и социјална кохезија.

7. Стратешките цели на Одржливиот развој на Република Македонија, опфаќајќи ги економската, социјалната и еколошката димензија би требало да се постигнат во следните 22 години т.е. **до 2030та година**. Во табелата подолу се дадени *три главни временски хоризонти* за севкупни стратешки рамки.

1.4 Како се развиваше стратегијата?

Одржливиот развој е силно поврзан со учеството на граѓаните во процесот на донесување одлуки. Тоа особено се однесува на подготовката на Националната стратегија за одржлив развој, со која драстично би се сменил правецот на развој на општеството. Како почетна точка, за време на 3½ месечната временска фаза од 15ти мај до 31ви август 2006та, Програмата *Обука на обучувачи*, достигнувајќи врв во јули 2006та, посвети посебно внимание на многустраната функција на домашните експерти, преку работните групи кои организираа внатрешни работилници на кои пак се обезбедија меѓународни стандарди за организација и програмирање на работата, како и на аналитичката рамка на *водечката сила*. (Глава 1.4.1).

НСОР проектот се гради врз основа на претходно искуство и врз основа на исполнувањето на обврските кои Република Македонија ги има на меѓународен план, особено што се однесува до членството во ЕУ. Целта е да се обезбеди ефективна мрежа преку НСОП која нуди практични насочници за државниот и приватниот сектор за тоа како да го планираат и имплементираат одржливиот развој и да ги охрабрат и зголемат домашните и странските инвестиции. (Глава 1.4.2 и 1.4.3)

1.4.1. Концептот на ‘Движечка сила’ на проектот

Со финансиска поддршка од страна на Владата на Кралството Шведска, изведено преку Шведската агенција за меѓународен развој и соработка (Sida) и координирано од страна на Министерството за животна средина и просторно планирање (МЖСиПП), **целта на проектот беше:**

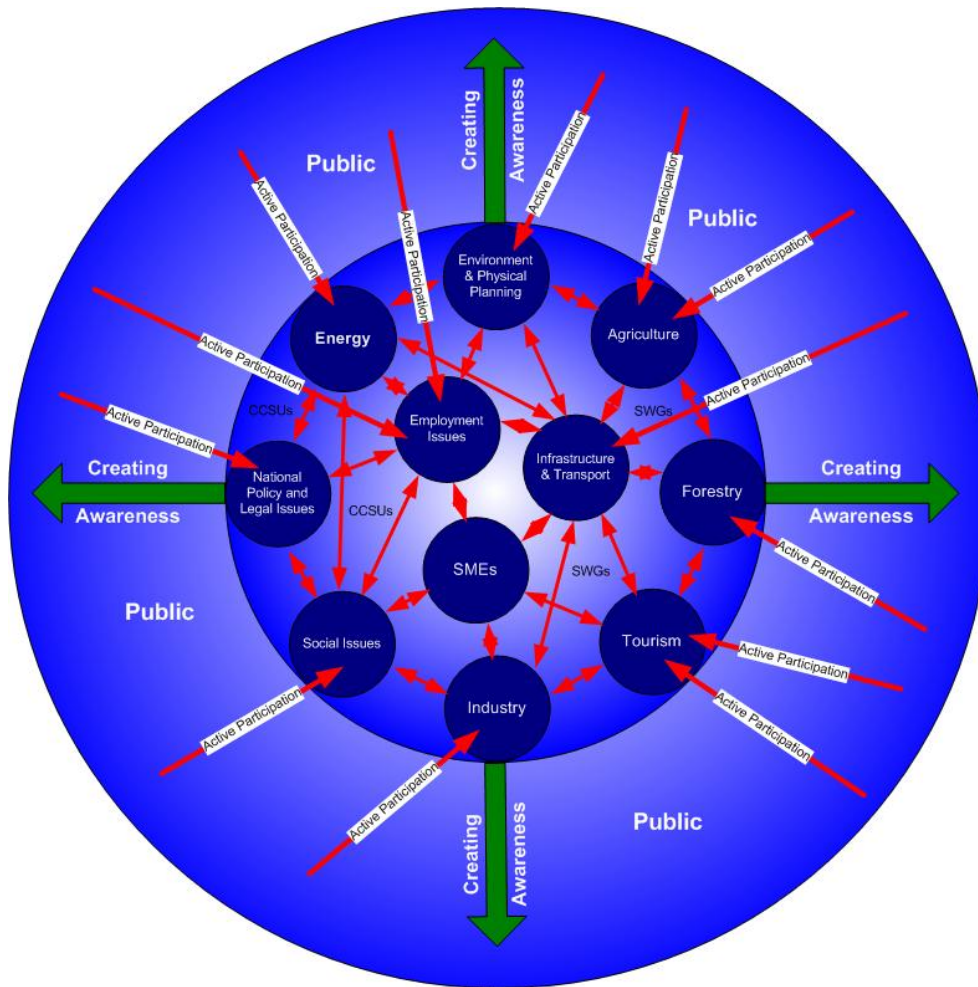
Да води процес на партиципација за подготовка на Национална стратегија за одржлив развој, исполнувајќи ги барањата за прием во ЕУ на Република Македонија.

Овој пристап, кој што е многу различен во споредба со другите стратешки документи подготвени целосно од страна на странски консултанти, обезбеди национална сопственост на оваа стратегија а интегралното размислување и делување беше докажано на лице место.

Домашните експерти со своите 7 Секторски работни групи (СРГ) или 4 Меѓусекторски единици (МСЕ), *преставуваа водечка сила на НСОП проектот*. Домашните експерти повремено беа поддржани од страна на меѓународните експерти за истражување и испитување, организациони/економски (бизнис), странски директни инвеститори, одржлив развој и за време на крајната фаза на проектот, со информациони и комуникациони специјалисти. (Глава бр.2).

Динамиката во рамките на работните групи за време на имплементацијата на фаза II на проектот (стратешко планирање, 1 јануари – 30 ноември 2007), водеше кон зголемена интеракција помеѓу СРГ и МСЕ. Тоа вклучи и спојување на пре-дефинирани СРГ, како на пример СМП (средни и мали претпријатија) и индустријата, за да се добијат СМиГП (средни, мали и големи претпријатија). Како резултат на тоа, овие интензивирани интеракции ја зголемија свесноста за концептот на одржлив развој, привлекувајќи различни учесници и стимулирајќи по активно учество во елаборацијата на Националната стратегија за одржлив развој на Република Македонија.

Графикон бр.2: Концептот на движечката сила на НСОП проектот

Најдобар практичен пример за овој процес е активното учество на општината Охрид и Тиквешката винска фондација, на кои им беа доделени EU INTERREG III пилот проекти на ОР во септември 2007ма.

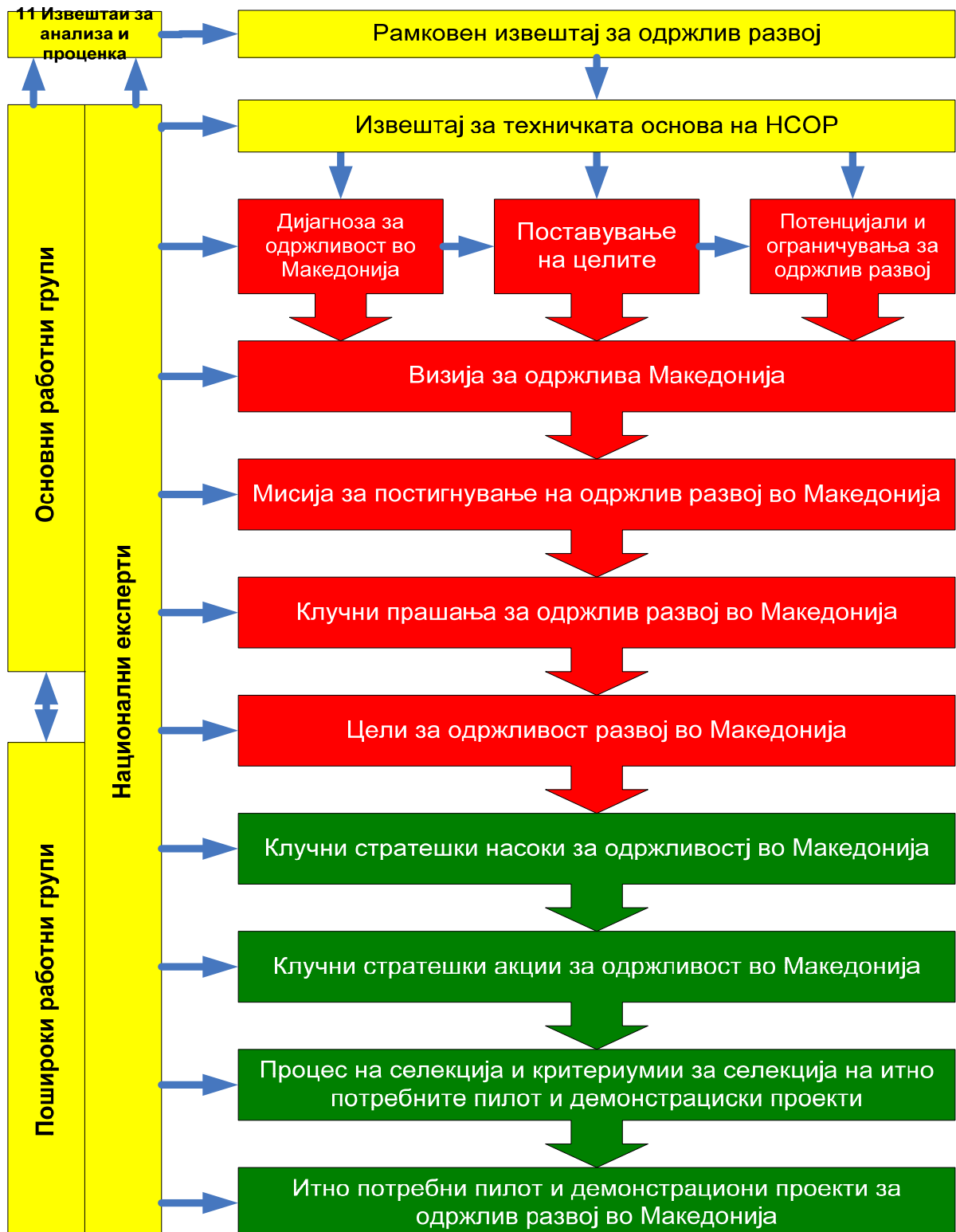
До завршувањето на проектот НСОП, беа оддржани 69 работилници, од кои 54 беа работилници на Работните групи, со вкупен број од 209 учесници во 11те Работни групи. Истовремено беа организиран голем број средби за време на семинарите во канцелариите на проектот во Скопје. Со цел да се поттикне групната динамика, да се зацврсти духот на групите и да се обезбеди висока ефективност во работата на Дрвата на Проблеми и според Управувањето на проектниот циклус на ЕУ, се одржаа и дополнителни 7 три-дневни работилници, со вкупен број на 174 учесници од различни сектори и тоа во Гевгелија, Дојран и Охрид.

Работните групи, како камен темелници на проектот на НСОП, беа во центарот на промените постигнати со проектот. Промените, се надеваме, ќе придонесат за тоа поголем број граѓани да размислуваат и да придонесуваат за изградба на одржлив развој во Република Македонија. На општеството треба да се гледа како на одговорна единка за развојот, а тоа подразбира транспарентен процес на донесување одлуки кој се фокусира на квалитетот на процесот како за менаџментот, така и за учесниците.

Да се постигне тоа, мора да се зголеми свеста за одржлив развој и тоа не само помеѓу природните учесници во проектот, туку и помеѓу сите граѓани на Македонија. Домашните експерти и членовите на нивните работни групи имаат широки мрежи на контакти и ја презедоа улогата на амбасадори, работејќи на, покрај другото и создавање свест за овој процес. Тие не само што работат во основни работни групи, туку и во пошироки работни групи, покривајќи голем број на учесници во Република Македонија.

Крајниот видлив резултат на овој проект е Националната стратегија за одржлив развој (НСОР), презентирана тука на поголем дел од јавноста. Да се развие НСОР во Република Македонија беше мудар чекор напред и процес во кој сите чекори зависат еден од друг. Овој процес е визуелно претставен во Графа бр. 3.

Графикон бр. 3: Структуриран стратешки процес кој обезбедува спроведлив НСОР

Што се однесува до извештаите, тимот на проектот НСОР подготви 4 главни извештаи, кои формираат пирамидална структура (Графикон бр.4). Основата на целокупната стратегија на процесот на развој се **11 Извештаи за проценка и анализа (ИПА)** од 31ви декември 2006та година. Тие беа подготвени од страната на националните експерти. **Рамковен извештај за одржлив развој (РИОР)** од крајот на јули 2007ма година, преставуваше патоказ на нацртот Национална стратегија за одржлив развој. Владата на Република Македонија го достави РИОР, како дел од претпристапната економска програма во Европската Комисија во Брисел и доби позитивен одговор.

Националната стратегија конечно е презентирана во два документи:

- ✓ **Овој извештај на Националната стратегија за одржлив развој**, главно релевантен за јавната администрација и консултантите кои ќе ја имплементираат стратегијата и кои ќе ги дизајнираат проектите и:
- ✓ **Национална стратегија за одржлив развој, Верзија за јавноста**, е за оние кои сакаат да бидат инспирирани од визијата за одржлив развој на земјата, да го развијат својот иновативен бизнис и да инвестираат во одржливиот развој на Македонија.

Табела број 4: Пирамидална структура на известување во рамките на проектот НСОП

Иако го разбираме скептицизмот од страна на меѓународната заедница што се однесува на развојниот потенцијал на Република Македонија, во поглед на краткотрајна, како и долготрајна политичка стабилност, како што е спомнато во Глава 1.2, начинот на кој е подготвен овој НСОП дава надеж и верба во иднината, и всушност преставува неверојатен доказ за тоа што можат да направат граѓаните на оваа земја ако се здружат силите за заедничка корист.

1.4.2 Република Македонија на нејзиниот пат кон ЕУ и одржлив развој

Во Лисабон 2000та година, Европскиот Совет постави нови стратешки цели за Унијата, која би требало да стане 'најконкурентна и динамична економија, базирана на знаење во светот, способна за одржлив економски развој со повеќе и подобри работни места и поголема социјална кохезија'. Европскиот Совет во Стокхолм потоа одлучи дека стратегијата за одржлив развој на ЕУ би требало да се базира на оваа политичка обврска, вклучувајќи ја и димензијата на животна средина. Со тоа се призна дека долготрајно, економскиот раст, социјалната кохезија и заштитата на животната средина се нераздвојни. Одржливиот развој и нуди на Европската Унија позитивна долготрајна визија за општество кое е попросперитетно и поправедно, и кое ветува почиста, побезбедна животна средина, општество кое обезбедува подобар и

поквалитетен живот за сите нас, за нашите деца и за нашите внуци. За да се постигне сето ова во пракса, економскиот раст би требало да го поддржува социјалниот прогрес и да ја почитува животната средина.

Република Македонија идентификува неколку клучни приоритети за нејзиниот иден развој, во кој што главна стратешка политичка цел е постигнување членство во ЕУ. Република Македонија доби статус на земја апликант во мај 2004та и статус на земја кандидат во декември 2005та. Европското партнерство донесено во јуни 2004та, одредува главни приоритетни области за идна интеграција во Европската Унија, а развојот на Националната стратегија за одржлив развој (НСОР) беше идентификуван како краткотраен приоритет. НСОР би требало да кореспондира со ЕУ легислативата и со планот за имплементација на препораките донесени во заклучоците на Светскиот самит на ЕУ за одржлив развој одржан во Јоханезбург, 2002ра година.

АНАЛИТИЧНИОТ ИЗВЕШТАЈ за Мислењата за апликацијата на Република Македонија за членство во ЕУ (СОМ 2005) повторно ја потенцира потребата за Национална стратегија за одржлив развој.

Министерството за животна средина и просторно планирање презеде голем број на активности за поттикнување на одржливиот развој во главно, како и за понатамошно усовршување на Националната стратегија за одржлив развој. МЖСиПП има:

- (а) организирано работилници за владини, општински, академски и преставници на невладиниот сектор;
- (б) финасирано развој на 'Концептуален пристап кон создавање и имплементација на Национална стратегија за одржлив развој на РМ' (2000);
- (в) координирано подготовки за 'Извештај за национална проценка за одржлив развој' (2001-2002), кој што беше усвоен од страна на Владата во јули 2002ра година (со овој документ република Македонија зеде учество во Светскиот самит за одржлив развој во Јоханезбург во 2002);
- (г) започнато со имплементација на активностите насочени кон развој на 'Истражувачки концепт кој го поддржува создавањето на НАЦИОНАЛНАТА СТРАТЕГИЈА ЗА ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА', 2003;
- (д) координирано националните извештаи на сесиите на Националниот Совет за одржлив развој;
- (ф) преведено и објавено релевантни меѓународни документи за одржлив развој; и
- (е) финансирано и развиено 'Водич за локалната Агенда 21' (водич за развојот на стратегиите и плановите за делување за постигнување на одржлив развој на локално ниво).

За спроведување на овие активности, МЖСиПП доби мандат од Владата во форма на владини заклучоци, од кои што особено се релевантни следните:

1. Министерството за животна средина и просторно планирање, како национална главно тело, треба да продолжи со координирање на активностите кои се однесуваат на имплементацијата на целите и препораките на Агенда 21 и

- развој на Извештај за национална проценка за одржлив развој (2001);
2. Владата го обврза Министерството за животна средина и просторно планирање да иницира, после завршувањето на 'Истражувачкиот концепт за обезбедување на аналитика и прогноза во служба на развојот на Националната стратегија за одржлив развој на Република Македонија', подготвителни активности за развојот на Националната стратегија за одржлив развој во Република Македонија (2002) и
  3. Владата го назначи Министерството за животна средина и просторно планирање да биде координатор на активностите за развој на Национална стратегија за одржлив развој во Република Македонија' (2004).

Сето ова покажува дека сегашниот НСОП проект беше добро подготвен и дека Република Македонија беше сосема спремна да го започне учесничкиот процес во елаборацијата на така важни документи, кои ќе имаат главно влијание на идниот развој на земјата и на целосната интеграција во ЕУ. Тимот на проектот беше благодарен за сите направени напори во минатото и ги инкорпорира релевантните документи за бенефит на Националната стратегија за одржлив развој.

Подготовката на НСОП се уште преставуваше предизвик и бараше многу време, бидејќи неопходно беше вклучувањето на голем број сектори, голем број учесници и различни други донаторски проекти. Да се развие таков процес и неговата институционална мрежа, беше комплексна задача со конфликтни ситуации помеѓу учесниците, помеѓу државниот и приватниот сектор, внатре во секторите, и помеѓу меѓусекторските групи. Конечно, базиран на просторниот пристап од Агенда 21 (A21), НСОП треба да се имплементира во пракса, на општинско ниво или на регионално/прекугранично ниво. Затоа ние сме му многу благодарни на 'Водачот за локалната Агенда 21', на МЖСиПП.

Општините се членки на Заедницата на единиците на локална самоуправа на РМ (ЗЕЛС). Уште на 7 март 2006та, Претседателот на Асоцијацијата на локалната самоуправа на Република Македонија беше поканет да учествува на 1вата Работилница на учесниците во НСОП. На 28 март 2007 со ЗЕЛС беше потпишан меморандум за разбирање и соработка.

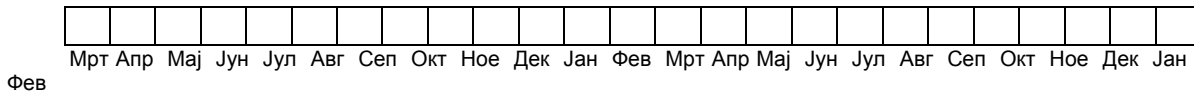
Проектот НСОП ја охрабрува Локалната Агенда 21 и ги поканува општините активно да земат учество во процесот на локалната Агенда 21. Со тоа ние работиме на програм за имплементација на процесот на децентрализација во Република Македонија, усвоен во фебруари 2003та година.

1.4.3 Фази на проектот, цели и насочници

За време на двогодишниот период (15 февруари 2006 – 14 февруари 2008) проектот се развиваше во пет фази: (види Графа бр.2):

- **Почетна фаза** (3 месеци, 15 февруари – 14 мај 2006),
- **Времена фаза** (3 ½ месеци, 15 мај – 31 август 2006),
- **Фаза I на имплементација на проектот: Проценки и Анализи** (4 месеци, 1 септември – 31 декември 2006),
- **Фаза II на имплементација на проектот: Стратешко планирање** (11 месеци, 1 јануари – 30 ноември 2007),
- **Фаза III на имплементација на проектот: Национална консолидација** (2 ½ месеци, 1 декември – 14 февруари 2008).

15.02.2006
14.02.2008година

година

Почетна Фаза	Прва Фаза Проценка и Анализи		Втора Фаза Секторско Стратешко Планирање			Трета Фаза Национална Консолидирачка Фаза
3 месеци	4 месеци		11 месеци			6 месеци
Почетна Фаза	Времена Фаза	Прва Фаза Проценка и Анализи	Втора Фаза Секторско Стратешко Планирање			Трета Фаза Национа лна Консоли дирачка Фаза
3 месеци	3 ½ месеци	4 месеци	11 месеци			2½ месеци

Графикон бр.5: Првобитна (над) и ревидирана (под) временска рамка на НСОР проектот

Како резултат на логичкиот рамковен процес за време на почетниот тромесечен период на почетната фаза на проектот, следните цели и структура беа

договорени помеѓу тимот од домашни и странски специјалисти и корисникот на проектот:

Стратешка цел

Одржливиот развој во Република Македонија ги опфаќа економските, социјалните и димензиите на животната средина.

Цел на проектот

Да се води партиципативен процес за развој на Национална стратегија за одржлив развој, со кој би се исполниле барањата за интеграција на Република Македонија во ЕУ.

Придонеси

Специфична цел на проектот, област 1 – зголемена свест

Придонес 1: Зголемена свест за одржлив развој помеѓу учесниците и граѓаните на Република Македонија

Специфична цел на проектот, област 2 – подготвена Национална стратегија за одржлив развој

Придонес 2: Дефинирана рамка за одржлив развој на Република Македонија како база за зголемени домашни и странски инвестиции.

Придонес 3: Идентификувани се силните страни на Република Македонија за да може целосно да учествува во процесот на глобализација.

Придонес 4: Елаборирана Националната стратегија за одржлив развој во согласност со барањата на ЕУ.

Специфична цел на проектот, област 3 – зголемени капацитети

Придонес 5: Зајакнет капацитетот за планирање и управување на одржлив развој помеѓу учесниците.

Придонес 6: Воспоставена институционална поставеност и механизми за координација за имплементација и одржување на процесот на одржлив развој.

За да се постигне горенаведеното и да се изведат соодветните активности и задачи, проектот на НСОП оствари голем број **насочници на целокупна имплементација на проектот**, и тоа:

- ✓ Почетен извештај од 5ти мај /јуни 2006та година;
- ✓ Времен извештај од 9ти ноември 2006та година;
- ✓ Извештај за проценка и анализа (Фаза I на проектот; Технички бекграунд Извештај I) од 31 декември 2006та година;
- ✓ Извештај за првиот прогрес на работите од 29ти јануари 2007ма година;
- ✓ Рамковен извештај за одржлив развој од 31ви јули 2007ма година;
- ✓ Позиција на НСОП, документ I, Предлог за институционални рамки за поддршка на имплементацијата на одржлив развој во Република Македонија од 31ви јули 2007ма година;
- ✓ Втор извештај за прогрес на работите од 31ви јули 2007ма година;

- ✓ Финална нацрт национална стратегија за одржлив развој (Фаза II во проектот; Извештај II за технички бекграунд) од 30ти ноември 2007ма година;
- ✓ Трет извештај за прогрес на работите од 31ви декември 2007ма година;
- ✓ Финален нацрт стратегија за одржлив развој за јавноста од 31ви јануари 2007ма година;
- ✓ Финален нацрт извештај за изградба на капацитети од 30ти април 2008ма година;
- ✓ Четврти и финален извештај за прогрес на работите од 14ти мај 2008ма година.

1.5 Што содржи стратегијата?

Конференцијата на Обединетите Нации од 1992ра година за Животна средина и развој (UNCED), во својот документ Агенда 21 (глава 8, пасус 8.7) објави дека Владите би требало да подготват и усвојат национална стратегија за одржлив развој. Како и да е, не е применлива, ниту пак можна иста 'шема' за национални стратегии за одржлив развој. Секоја земја треба за себе да утврди кој е најдобриот начин да се направат подготовките и имплементира националната стратегија за одржлив развој, и сето тоа зависи од постоечките политички, историски, културни, економски и еколошки услови.

До неодамна, авторите на стратегиите ја имаа таа слобода, која им овозможи да развијат стратегија која се прилагодува кон барањата, развојот и актуелните услови во земјата. Меѓутоа, ситуацијата, барем во европски контекст, се промени кога после интензивни јавни консултации, во јуни 2006та година беше презентирана **Обновената СОР на ЕУ**. Оваа обновена СОР на ЕУ покажува дека Европа 'го средува својот сопствен двор' и обезбедува меѓународно водство.

Со прифаќањето на процесот на консолидација во контекст на ЕУ и после доделувањето на статус на земја кандидат за членство во ЕУ на Република Македонија во декември 2005та година, тимот на проектот НСОР одлучи цврсто да ја закотви својата стратегија на ниво на ЕУ, но истовремено да ги нагласи специфичните клучни предизвици на земјата, како и клучните цели. Токму затоа, двата вида на клучни предизвици и клучни цели опишани во Глава 5 (види подолу) се смета дека се двете страни на истиот медал, кој ја формира суштината на визијата за иднината на Македонија.

Според основата и воведот во Националната стратегија за одржлив развој на Република Македонија кој што го дадовме до сега, Националната стратегија во детали ги потцртува:

- **Стратешката (SWOT) анализа на македонскиот развој** (Глава 2),
- **Македонските потенцијали за одржлив развој** (Глава 3),
- **Принципите, приоритетите и хиерархијата на целите на македонскиот одржлив развој** (Глава 4),
- **Визијата за македонски одржлив развој и главна цел: Клучни предизвици и Клучни цели** (Глава 5),
- **ОР целите и мерките за нивна имплементација на македонскиот одржлив развој** (Глава 6),
- **Заклучните одредби** (глава 7) и

- **Имплементацијата на стратегијата, мониторинг на прогресот и насобрани трошоци** (Глава 8, вклучувајќи Анекс бр.7: Индикатори за одржлив развој и Анекс бр. 8: Примери за дизајн на проектот на одржлив развој).

2. Стратешки (SWOT) анализи на македонскиот развој

Управувањето со проектниот циклус на ЕУ обезбедува целосна аналитичка рамка, како и рамка за донесување одлуки врз кои беше подготвена оваа Национална стратегија за одржлив развој во Република Македонија. Со употребата на техниката на умереност низ различните нивоа, Менаџментот на проектот овозможи учеснички процес, со тоа обезбедувајќи ја работата на развојниот процес на 11те Работни групи и јакнејќи го институционалниот и административниот капацитет со цел ефективно да се менаџираат промените. Треба да се нагласи дека следните стратешки (**Јаки** страни – **Слабости** – **Можности** – **Закани**) анализи, како и еден од првите орудија кои се користат во рамките на проектниот циклус на ЕУ, **Логичниот рамковен пристап (ЛРП)**, ја преставуваат перцепцијата на Работните групи а не мислењето на конзорциумот или на корисниците.

Потенцијалот за одржлив развој на земјата, истакнат детално во Глава 3, доаѓа од вкупната сила на земјата, идентификувана во индивидуалните SWOT анализи и дебатирали во Работните групи. Од каталогот на слабости собрани во секој од секторите и во меѓусекторските единици и како што е опишано подолу, Работните групи идентификуваа однос на причина и последица, кој што ја обезбедува основата за дефинирање на *Дрвата на проблеми* и консеквентно беа претворени во *Дрва на цели* преку позитивно реформулирање на слабостите и проблемите (Анекс 2 и Глави 4, 5 и 6). Со тоа целите и резултатите детално изложени во Глава 5 и 6 не се вид на 'листа на желби', туку се придонес на интензивна групна дебата користејќи го најдоброто знаење и следејќи го Пристапот на логични рамки (ПЛР).

Политика и правни рамки

Јаки страни (J)

J1 Постојната правна рамка во поголем дел од секторите релевантни за ОР. Основните правна рамка во економскиот, социјалниот и секторот на животната средина веќе постојат, иако не се целосни што се однесува до сите релевантни аспекти на ОР. Дури квалитетот на сегашната легислатива е подобар во одредени сектори (заштита на животна средина, МСП, странски инвестиции итн). Затоа постојната легислатива обезбедува севкупна база за воведување на релевантните аспекти на ОР.

J2 Постојната институционална структура за поголем број сектори релевантни за ОР. Главната институционална структура во економскиот, социјалниот и секторот за животна средина веќе постојат. Иако има одредени слабости во хоризонталната и вертикалната комуникација помеѓу институциите, сегашната институционална структура би можела да служи како доверлива основа за креирање на политика и легислатива за ОР како и механизми за нивна имплементација.

J3 Договор за стабилизација и асоцијација (ДСА) со ЕУ. Република Македонија го потпиша Договорот за стабилизација и асоцијација (ДСА) со ЕУ во 2001ва година. Истиот стапи во сила во 2004та година, заради процесот на ратификација на земјите членки на ЕУ. ДСА беше предуслов за земјата да аплицира за членство во ЕУ во март 2005та година, кој што резултираше во кандидатски статус на Република Македонија во декември 2005та година. Во тој поглед, ДСА придонесува за кредибилитетот на земјата

во меѓународни рамки. Што се однесува пак до политиката и легислатурата, ДСА пропишува хармонизација на голем дел од македонската легислатива со ЕУ легислатива и тоа во временски рок од 10 години (до 2011та).

J4 Европско партнерство и Акционен план 2005. Европското партнерство беше воведено во 2003та како инструмент за подобра координација на процесот на интеграција на земјите од Западен Балкан кон ЕУ. Европското партнерство и Акциониот план од 2005та на Република Македонија и служат како документи за поддршка на ДСА, идентификувајќи ги приоритетите за интеграција во ЕУ во различни сектори, придружени со специфични задачи и обврски кои би требало да ги исполнат релевантните институции. Освен тоа, Европското партнерство и Акционен план 2005та овозможуваат остварување на преземените/планираните облигации (заедно со Националната програма за приближување до Легислатива (НППА) која се фокусира на хармонизација на легислативата) на Република Македонија со ЕУ и обезбедува основа за годишни извештаи за прогрес на земјата, подготвени од страна на Европската Комисија.

J5 Стратегија за интеграција на Република Македонија во ЕУ. Стратегијата за интеграција на Република Македонија во ЕУ беше усвоена во 2004та, дефинирајќи ги стратешките цели и намери за членство во ЕУ. Стратегијата ги елаборира политичките и економските критериуми, како и обврските од ЕУ легислатива. Исто така беше земен во обзир и критериумот за административниот капацитет. Стратегијата го поставува стратешкиот правец за ЕУ интеграција, додека специфичните мерки се дефинирани во операционите документи, како на пр НППА и Европското партнерство и Акционен план 2005та.

J6 Национална програма за приближување до ЕУ законодавството (НППА). Националната програма за приближување до легислатива (НППА), беше создадена да служи како механизам за координација и контрола на хармонизацијата во различните сектори (како што е утврдено во ДСА. НППА обезбедува годишни извештаи за направениот прогрес во земјата, подготвен од страна на Европската Комисија и кој се однесува на хармонизација на легислативата.

J7 Започна процесот на хармонизација на легислативата со ЕУ легислативата во некои од секторите релевантни за ОР (екологија, вработување, МСП, шумарство итн.) Процесот на хармонизација на легислативата со ЕУ легислатива веќе започна во сите сектори релевантни за ОР, иако видлив прогрес е постигнат само во неколку области. Постои напредок во хармонизацијата на легислативата во областа на животната средина, додека хармонизацијата во економската и социјалната легислатива е помалку напредната, заради комплексноста на овие сектори (особено економскиот).

J8 Просторен план за Република Македонија. Просторниот план за Република Македонија беше усвоен во 2004та, дефинирајќи ги целите и намерите на просторното планирање во земјата до 2020та. Во планот се елаборирани социо-економските специфики на територијата на Република Македонија, фокусирајќи се на природните ресурси, демографската ситуација, човечките населби, заштита на животната средина, природно и културно наследство. Планот обезбедува широк спектар на приоритети политика и стратегија релевантни за ОР и служат како основен документ за интегрално водење на политика.

J9 Национален развоен план. Во 2006та беше усвоен Националниот развоен план на Република Македонија за периодот од 2007 – 2009, фокусирајќи се на приоритетите на развојот на земјата, и тоа по различни сектори – економија, социјала итн. Во 2007 беше елаборирана ревизирана и проширена верзија на НРП за периодот од 2008 – 2013. Приоритетите дефинирани во НРП би требало да преставуваат база за специфичната алокација на помошта на ЕУ во фазата пред прием.

J10 Втор НЕАП (Национален еколошки акционен план). Вториот НЕАП на Република Македонија беше усвоен во 2006та, дефинирајќи го сегашното ниво на еколошки услови во земјата и фокусирајќи се на приоритетите за заштита на животната средина. Првиот НЕАП беше усвоен во 1996та и служеше како база за вториот НЕАП, кој понатаму ги елаборира еколошките аспекти на природните ресурси, рударството и други сектори. НЕАП дава придонес во секторските стратегии кои се однесуваат на еколошките прашања.

J11 Елаборирани стратегии во некои од секторите релевантни за ОР. Веќе постојат елаборирани стратегии во некои од секторите релевантни за ОР, кои ги дефинираат стратешките намери, цели и активност во специфичните сектори. Иако овие стратегии најчесто не ја вклучуваат димензијата на ОР, можат да се извлечат главните приоритети на ОР. Во моментот, елаборираните/ревизирани стратешки документи во полето на животната средина, шумарството, вработувањето и МСП се понапредни во однос на ОР.

J12 Голем број потпишани и/или ратификувани конвенции во области релевантни за ОР. Република Македонија потпиша бројни конвенции во областа на екологијата, како и во областа на инвестициите, оданочувањето итн. Конвенциите ги дефинираат заедничките правила за одредени прашање и обезбедуваат база за акцелерација на хармонизацијата на легислативата со меѓународните регулации и со ЕУ легислатива.

J13 Голем број потпишани билатерални, регионални и мултилатерални договори за прашање релевантни за ОР. Во последната деценија, Република Македонија потпиша голем број билатерални, регионални и мултилатерални договори во областа на екологијата, како и во областите на инвестирањето, оданочувањето итн. Тие договори ја преставуваат базата за билатерална, регионална и мултилатерална кооперација и обезбедуваат значаен придонес во градењето на секторската политика.

J14 Започна процесот на децентрализација. Процесот на децентрализација започна во 2002ра, додека фискалната децентрализација беше проектирана за јули 2007ма. Фискалната децентрализација беше делумно спроведена во одредените временски рамки, заради тешкотиите во некои од општините да ги задоволат дефинираните критериуми. Правните рамки за децентрализација претпоставуваат трансфер на надлежностите од централните на локалните власти во областа на урбано планирање, заштита на животната средина, локален економски развој, активности во заедницата, култура, спорт и рекреација, социјала и заштита на децата, образование, здравство и заштита од пожари. Трансферот на компетентностите на локално ниво отвара голем број можности за ОР.

J15 Геополитичка позиција. Географската локација на Република Македонија овозможува добра врска со соседните земји и овозможува пристап кон пристаништа, а регионалната политичка констелација и овозможи на Република Македонија да игра важна улога во минатата деценија. Геополитичката положба се смета како поволен фактор во процесот на европска интеграција на Република Македонија.

Слабости (С)

С1 Не постои интегрална правна рамка за ОР. Иако секторските правни рамки за поголем број од секторите релевантни за ОР веќе постојат, не постојат интегрални правни рамки за ОР кои ќе ги опфатат сите релевантни аспекти. Легислативата е понапредна во некои сектори, како на пример во екологијата, но не е доволна. Постои недостаток на меѓусекторска поврзаност на секторската легислатива, која треба да се подобри.

С2 Неефикасни и недоволен број капацитети на централно и локално ниво за подготовка и елаборација на легислативата, стратегијата и програмските документи. Комплексноста и големината на ЕУ легислативата бара силен административен капацитет на релевантните институции за хармонизација на регулациите со ЕУ легислатива и нивна имплементација. Сегашната ситуација во Република Македонија се карактеризира со неефикасни и недоволен број вработени специјализирани за ОР во релевантните институции како на централно, така и на локално ниво. Исто така тесната специјалност на законодавците (во повеќето случаи) е причина за лимитирано вклучување на компонентата на ОР во регулациите.

С3 Неадекватна кадровска политика во институциите на централно и локално ниво. Ограничениот капацитет за ОР во релевантните институции е главна пречка за креирање на ефективна секторска политика, како и интегрална, како што е политиката на ОР. Оваа неповолна ситуација воглавно е поврзана со неадекватната кадровска политика во институциите на централно и локално ниво, резултирајќи во конфузни спецификации за работните места и за способностите на вработениот персонал. Исто

така постоја недостатоци во областа на специјализација на вработените и правилно користење на знаењето на вработените.

C4 Слаба хоризонтална и вертикална комуникација помеѓу институциите на централно и локално ниво. Комуникацијата помеѓу институциите на централно, како и помеѓу институциите на централно и локално ниво е слабо координирана и лимитирана на консултациона процедура. Хоризонталната размена на информации и податоци помеѓу институциите е слаба, меѓутоа исто така постојат слабости во вертикалната комуникација во институциите. Оваа ситуација создава неповолна база за креирање политика и нацрт легислатива, особено за интегралните прашање, како што е ОР.

C5 Непочитување на пристапот на партиципација во донесување одлуки на централно ниво. Главниот пристап во донесување одлуки во Република Македонија е врв-база. Многу ретко се применува принципот на база-врв, кое доведува до политика која не ја рефлектира вистинската ситуација и потребите на учесниците. Недостатокот на учеснички пристап е особено негативен во поглед на интегралната политика, како што е ОР.

C6 Нејасна и неадекватна поделба на меѓусекторските надлежности меѓу одделните министерства. Идентификувани се слабости во поделбата на компетенции помеѓу министерствата и/или помеѓу централната и локалната власт, особено која се однесува на мулти димензионални области на компетентност (како на пример менаџмент со водите, локален економски развој итн.). Ваквата нејасна и неадекватна поделба на меѓусекторските компетенции води до креирање и водење делумна политика со сериозни импликации на имплементацијата на политиката.

C7 Неадекватно планирање на буџетот за имплементација на секторската политика. Постои слаба координација помеѓу правењето политика и финансиските аспекти кои се однесуваат на имплементацијата на политиката. Стратешките документи обично не се поддржани со соодветно планирање на буџетот, кое што предизвикува доцнења во нивната имплементација. Слабостите во планирањето на буџетот се присутни во краткорочен, како и во долгорочен временски период и особено ја доведува во прашање интегралната политика, како што е ОР.

C8 Не постои интеграција на аспектите на заштита на животната средина во секторската политика. Свесноста за важноста на животната средина беше зголемена во последните неколку години, меѓутоа се уште не е направен доволен напредок во процесот на креирање на политиката. Ако главните политички прашање не се однесуваат на животната средина, значи дека креаторите на политиката многу ретко ги земаат во обзир еколошките аспекти. Ваквата ситуација не обезбедува солидна почва за креирање на политика на ОР.

C9 Непостоење на клучните стратешки и програмски документи во некои од секторите релевантни за ОР (транспорт, земјоделство, енергија, туризам, индустрија итн.). Постои недостаток на стратешки документи во голем број сектори, особено во економскиот и социјалниот. Од друга страна, поголем број од веќе елаборираните секторски стратегии не вклучуваат димензија на ОР. Спроведувањето на политиката на ОР би требало да вклучи ревизија на постоечките стратегии од перспектива на ОР, заедно со вклучување на компонентата на ОР во сите идни елаборации на стратешки документи на национално ниво.

C10 Некомплетирани правни рамки во поголем број сектори релевантни за ОР. Не постојат комплетирани правни рамки за поголем број од секторите релевантни за ОР, особено што се однесува до секундарната легислатива. Ситуацијата е особено критична во економскиот и социјалниот сектор, каде што постојат есенцијални еколошки правни рамки (примарни и секундарни). Недостатокот на целосни и релевантни правни рамки е сериозна препрека за воведување и имплементација на процесот на ОР во Република Македонија, земајќи ги во обзир временските рамки потребни за нејзино комплетирање и спроведување.

C11 Незадоволително ниво на имплементација на примарната и секундарната легислатива. Иако поголем дел од примарната легислатива во сферата на животната средина постои, а до одредена мерка и во економската и социјалната, имплементацијата е на незадоволително ниво. Проблемите се главно заради ограничениот институционален капацитет на релевантните учесници за

имплементација на законот, меѓутоа исто така постои недостаток на секундарна легислатива потребна за спроведување на примарната легислатива.

C12 Неимплементација на процедурата за проценка за влијанието на инвестициите врз животната средина. Сегашната легислатива бара задолжителна проценка за влијанието на инвестициите врз екологијата, меѓутоа нејзиното спроведување е многу мало. Не имплементацијата на оваа проценка предизвикува сериозни импликации за напредокот на процесот на ОР во Република Македонија.

C13 Неимплементација на процедурата на проценка за влијанието на регулативите врз бизнисот. Сегашната легислатива бара задолжителна проценка од бизнисите, меѓутоа нејзината имплементација е многу слаба. Не имплементацијата на оваа проценка предизвикува сериозни импликации во креирањето на политиката, особено што се однесува до создавање на поволна бизнис клима за инвестирање.

C14 Бавно темпо за имплементација на структуралните реформи. Иако структуралните реформи се дефинирани како врвен приоритет во сите стратешки документи на Република Македонија, како и специфицирани како предуслов за интеграција во ЕУ, нивнат имплементација е доста бавна и лимитирана на одредени области. Структуралните реформи се особено важни за процесот на ОР, како резултат на фундаменталната интегрална димензија.

C15 Проблем со статистички податоци и индикатори, во поглед на нивна комплетност, точност и пристап. Статистичките податоци и индикатори се многу важни за секторската и меѓу секторската политика. Достапноста на податоци од официјални извори (Државната канцеларија за статистика, Националната банка на Република Македонија, соодветните министерства, општините итн.) е лимитирана а постојат и проблеми кои се однесуваат на точност, комплетноста и споредувањето на податоците од различни извори.

Можности (М)

M1 Кандидатски статус на земјата за членство во ЕУ. Република Македонија доби статус на земја кандидат за членство во ЕУ во декември 2005та. Временскиот рок за членство во ЕУ не е дефиниран и зависи од способноста на земјата да ги исполни поставените критериуми. Сепак, статусот на земја кандидат овозможува голем број можности за земјата и отвара перспектива за развој.

M2 Имплементација на реформите потребни за процесот на пристапување кон ЕУ. Интеграцијата на Република Македонија во ЕУ е поврзана со голем број реформи потребни за исполнување на критериумите на ЕУ. Кандидатскиот статус значи спроведување на реформите особено оние кои се однесуваат на изградба на капацитети. Реформите се исто така многу важни од перспектива на ОР, заради потребата да се креира политика, правни и институционални рамки за развој и имплементација на овој нов концепт во Република Македонија.

M3 Создавање на солиден правен систем преку хармонизација на македонската легислатива со ЕУ легислативата. Интеграцијата на Република Македонија е поврзана со хармонизација на македонската легислатива со ЕУ легислатива. Националната програма за приближување кон легислативата на ЕУ (НППА) ја одредува динамиката на правната хармонизација и исполнувањето на другите легислатива облигации и служи како механизам за координирање и контрола на хармонизацијата во различните сектори. Тоа значи дека хармонизацијата се одвива под крилото на ЕУ и отвара перспектива за создавање на солиден правен систем во Република Македонија. Тоа исто така се однесува на легислативата за ОР бидејќи постоечките правни рамки се само делумни и ограничени на секторска регулација.

M4 Воведување на ЕУ стандарди во поголем број сектори, како дел од процесот за пристапување кон ЕУ. Процесот на пристапување кон ЕУ бара имплементација на структуралните реформи и хармонизација на македонското легислатива со ЕУ легислативата, која што треба да резултира во воведување на ЕУ стандарди во голем број сектори. Воведувањето на ЕУ стандарди е неопходно за изградба на конкурентна економија и за поквалитетен живот во општеството. Затоа обврската за нејзино воведување би требала да служи како забрзувач на реформите и на развојот.

M5 Подобност за ЕУ предпристапна помош (IPA) и други програми за донаторска помош. Статусот на земја кандидат за ЕУ, на Република Македонија и овозможува помош во фазата пред приспособувањето (IPA), како и на донаторските програми. IPA обезбедува помош во различните области во рамките на своите пет компоненти: Помош во транзициониот период и изградба на институции, Регионален развој, Меѓугранична соработка, Кадровски ресурси и рурален развој. Другите донаторски програми се исто така фокусирани на специфични прашања, меѓутоа тие исто така обезбедуваат можности за развој на веродостојни капацитети за правење политика неопходни за интеграциониот процес во ЕУ.

M6 Пристап кон голем број општински и други програми за изградба на капацитет. Кандидатскиот статус на ЕУ овозможува пристап кон општински и други програми за изградба на капацитети (TAIEX, Збратимување итн.). И покрај посочените слабости на јавниот административен капацитет, отварањето на вакви програми за Република Македонија значи можност за зголемување на институционалниот капацитет потребен за процесот на ЕУ интеграција, како и спроведување на процесот на ОР.

M7 Членство во европски и меѓународни асоцијации. Република Македонија веќе стана член на голем број европски и меѓународни асоцијации од различни сфери. Исто така земјата потпиша голем број билатерални, регионални и мултилатерални договори. Тоа отвара перспектива за подобрување на билатералната и/или регионалната соработка со други земји, овозможувајќи подобрување на нејзината позиција на меѓународен план, особено од перспектива на донаторска поддршка.

M8 Потенцијал за привлекување на странски директни инвестиции (СДИ). Република Македонија создаде поволни правни рамки за директни странски инвестиции, нудејќи голем број привилегии во оданочувањето, профитот, репатријацијата итн. Исто така земјата е дел од регионалниот пазар (член на CEFTA) и ДСА, овозможувајќи слободен пристап на македонски производи на единствениот пазар на ЕУ. Иако Република Македонија е копнена земја, нејзината отвореност и географска местоположба им дава можност на потенцијалните инвеститори за профитабилен бизнис. Привлекувањето на СДИ е исто така важно од перспектива на ОР, особено што се однесува до економската компонента и пракса на воведување на ЕУ стандарди во земјата.

M9 Развој на партнерство помеѓу држава-приватници (ДПП). Партнерството помеѓу државата – приватниците беше прифатен како важен инструмент за развој, иако во пракса искуството е доста мало во Република Македонија. Партнерството помеѓу централните и/или локалните власти со приватниот сектор се можна алтернатива за охрабрување на домашни инвестиции, особено помеѓу оние кои обезбедуваат услуги на своите граѓани. ДПП би можело да биде многу важно од гледна точка на ОР, особено што се однесува до компонентата за животната средина која бара значителни инвестиции кои не е лесно да се обезбедат од страната на индивидуален инвеститор (државен или приватен).

Закани (3)

31 Бавен процес на ЕУ интеграција на Република Македонија. Република Македонија доби статус на земја кандидат во 2005та година, меѓутоа временскиот рок за полноправно членство не е предефиниран и зависи од способностите на земјата да ги исполни критериумите за членство во Унијата. Европската Комисија, во ноември секоја година, издава годишен извештај за направениот прогрес во земјите, со проценка на нивото на достигнувања за исполнување на критериумите на ЕУ за членство. Од добивањето статус на земја кандидат, ЕК издаде два Извештаја (ноември 2006та и ноември 2007ма) кои не го оценија прогресот што го има направено земјата како доволен за одредување датум за почеток на преговорите за членство. Оваа доцнење би можело да има многу негативни импликации и претставува сериозна закана за заостанување на земјата зад другите земји во регионот во однос на ЕУ интеграција.

32 Низок институционален капацитет за целосна абсорпција на предпристапната помош на ЕУ и други донаторски програми. Република Македонија има пристап кон ЕУ и други фондови насочени кон забрзување на процесот на интеграција во ЕУ и други

специфични намери, означени од страна на донаторите. Сепак, абсорпцијата на достапните фондови е многу мала, заради ограничените институционални капацитети на јавната администрација и другите институции. Малиот абсорпционен капацитет преставува сериозна закана за имплементација на структуралните реформи и за целокупниот процес на ЕУ интеграција, важни за развојот на земјата, вклучувајќи ја и димензијата на ОР.

33 Намалување или престанување на странска помош како резултат на нискиот абсорпционен капацитет. Малиот абсорпционен капацитет на македонските институции е лош сигнал за донаторите. Ограничената абсорпција на постоечките фондови преставува сериозна закана за значајно намалување на фондовите или дури целосно престанување на некои програми. Сето ова ќе остави негативни последици и ќе придонесе за доцнење на имплементацијата на реформите и исполнување на критериумите за членство во ЕУ.

34 Социо економското заостанување на земјата, во споредба со другите земји во регионот. Во минатите неколку години, поголем број на земји во регионот забележаа побрза стапка на раст отколку во Република Македонија. Заостанувањето на социо-економски план, заедно со малиот домашен пазар се сериозна пречка за привлекување на ДСИ кои се сметаат за важен извор на акумулација на капитал во земјата. Бавната стапка на развој исто така би можела да има негативни последици на процесот на интеграција на Република Македонија во ЕУ во споредба со другите земји во регионот.

35 Следење мерки на развој без да се земе во обзир економскиот, социјалниот и еколошкиот баланс. Мерките на развој на Република Македонија се обично насочени кон краткотрајни резултати и вклучуваат само една димензија на проблемот, додека се занемаруваат другите. Сегашниот политички пристап значително е афектиран од слабата хоризонтална и вериткална комуникација помеѓу релевантните институции. Тоа резултира во мерки кои не го почитуваат економскиот, социјалниот и еколошкиот баланс. Ваквата пракса на водење политика би можела да има многу негативно влијание врз имплементацијата на политиката на ОР, како и на целокупниот процес на развој.

36 'Излив на мозоци'. Во последната декада Република Македонија се соочува со сериозен проблем на 'излив на мозоци' или интелектуална емиграција. Овој процес значи загуба на човечки капитал кој пак го успорува потенцијалниот економски раст на земјата. Сегашната структура на работната сила во Република Македонија покажува дека околу 50% од вкупната работна сила се со помалку од средно образование. Ситуацијата е алармантна бидејќи миграцијата на високо обучени кадри сериозно може да му наштети на човечкиот капитал кој што е важен за развојот воопшто, а особено и за ОР.

37 Висока зависност од увоз на енергија. Во 2006та, 23% од вкупната домашна потрошувачка на електрична енергија во Република Македонија беше од увоз. Ранливоста на македонската економија од цената на електричната енергија може во главно да се објасни со отсуство на механизам за лесно преминување од домашни до пазарни цени. Моменталното непостоење на владини мерки за приспособување на цените, намалување на потрошувачката, подобрување на плаќањето на администрацијата може да имаат негативни импликации во иднина, особено што се однесува до ОР.

38 Меѓугранична еколошка загаденост. Мала по големина земја, како и постоењето на заедничка граница со две земји кои не се членки на ЕУ (Албанија и Србија), преставуваат закана за меѓугранично загадување во Република Македонија, иако еколошките стандарди во земјата се во целосна согласност со ЕУ легислатива. Земјите членки на ЕУ се обврзани да применуваат високи стандарди за заштита на животната средина, со што се зголемува можноста за не-еколошки инвестиции во земјите кои не се членки на ЕУ. Токму затоа, процесот на ОР во Република Македонија би можел да се доведе во опасност, без разлика на посветеноста и институционалната поставеност за ОР.

39 Трансфер на 'валкана технологија'. Облигацијата за висок еколошки стандард во земјите од ЕУ имплицира трансфер на 'валкана технологија' во земјите кои не се членки на Унијата. Понатамошното доцнење на процесот на интеграција на Република Македонија во ЕУ, како и економската заостанатост на земјата би можеле да го

охрабрат трансферот на 'валкана технологија' во земјата. Ова преставува сериозна закана за понатамошно влошување на сегашните еколошки услови во Република Македонија и би можело да создаде негативни кпредуслови за ОР.

Животна средина

Јаки страни (Ј)

Главна, јачината во област на животната средина во Република Македонија е преставена во усвоената легислатива, во меѓународните договори, потпишани протоколи и развојни стратегии. Постоенето на **одделно Министерство за животна средина** како дел од македонската влада се смета за една од јаките страни (освен усвоената легислатива и ратификација на ЕУ документи). Финализираните **Инвентари за индустриски жаришта и Прелиминарни проценки за еколошки ризици** преставуваат добра основа за натамошно подобрување на животната средина. Од друга страна, се уште зачуваната природа и богатиот биодиверзитет на Република Македонија преставуваат солиден историски бекграунд за ОР ако се препознаваат и промовираат вистинските еколошки вредност. Уникатна гео-морфологија, стари езера, чисти високо планински региони и пасишта преставуваат вистински јаки страни препознаени и прифатени како заштитни знаци на Република Македонија. ОР базиран врз економски и социјален просперитет, кој што зависи од екологијата во РМ (еко туризам и рурален развој, производство на еколошки чиста храна, чиста енергија и транспорт итн. е и ќе биде вистинската јака страна на Република Македонија.

Слабости (С)

С1 Институционалните рамки на Министерството за животна средина и просторно планирање не се завршени. Што се однесува до *административниот капацитет*, Министерството за животна средина и просторно планирање (МЖСиПП) е одговорно за формулирање и имплементација на политика за животна средина. Тоа има обврска да подготви извештај секои три години за ситуацијата во областа на екологијата. МЖСиПП нема доволен број вработени и особено има недостаток од вработени во области како што се проценка на влијанието на екологијата, мониторинг, интегрирано спречување на загадувањето и контрола и климатски промени. Еколошката лабораторија изведува мерења и анализи на загаденоста. Би требало да се зголеми бројот на вработените како и нивната обученост за да се обезбди адекватна работа. Просторниот информационален систем и Еколошкиот информационален систем опфаќаат просторни информации и еколошки податоци. Државните инспектори за животна средина, кои работат во рамките на МЖСиПП, ја надгледуваат имплементацијата на законот и другите акти, како и спроведување и почитување на усовите одредени во индивидуалните дозволи. Бројот на инспектори не е доволен, додека бројот на кривични гонења заради непочитување на законот за животна средина покажува дека спроведувањата се многу мали. Тоа може да се должи на голем број фактори, како што е недостаток на човечки и финансиски ресурси, слабост на правниот систем и судството и недостатоци во легислативата. Затоа беше спроведена обука помеѓу инспекторите и судиите за спроведување и имплементација на законот за животна средина. Сепак се потребни значителни натамошни напори за ефективно спроведување на ЕУ законодавството. Потребна е натамошна легислатива која би му дозволила на државниот инспекторат за животна средина да спроведува казни на лице место. Во 2005та беа покренати само две кривични постапки кои се однесуваа на екологијата а до 2006та се уште не беше казнет никој.

С2 Несоодветна поделба на надлежностите помеѓу министерствата што се однесува до заштита на животната средина и просторно планирање

С3 Недоволна меѓу-секторска соработка и координација. Освен МЖСиПП и неколку други министерства и тела се директно одговорни за еколошките прашања. Постоечката фрагментација делумно се реши со донесувањето на новиот закон за животна средина, според кој постои поголема интеграција на еколошкиот менаџмент.

Мониторингот на различните еколошки сектори не е јасно дефиниран и координиран помеѓу компетентните институции а ситуацијата е слична и при спроведувањето.

C4 Недоволни централни и локални капацитети за имплементација на донесените закони и мал степен на законска имплементација. Прогресот во институционалните рамки е лимитиран. Владата во ноември основа меѓу-министерско тело за да ја координира и креира стратегијата за регионален развој, водена од страна на Министерството за локална самоуправа. Во мај, владата создаде меѓу-министерско тело за да ја координира подготовката на националниот развоен план за периодот од 2007 – 2013, водена од страна на Министерот за финансии. Улогата на локалната администрација во идниот менаџмент на структуралните и кохезионите фондови се уште треба да се дефинира. Регионално ниво на владеење не постои, бидејќи регионите од NUTS 3 (Номенкатура на територијални единици за статистика) се само статистички региони. Законот за локална самоуправа овозможува општините да соработуваат на заеднички развојни проекти. Структурата за координација помеѓу националното и локалното ниво се уште постојат. Подготовките во оваа област се уште во раните фази и не е направен значителен развој во областите на административниот капацитет, креирање програма, мониторинг и евалуација. Се уште треба да се основа агенција за имплементирање на регионалните и социјалните компоненти, која би била главен авторитет за имплементација на структуралните и кохезионите фондови.

C5 Мала административна ефикасност. Заради приоритетите поврзани со политичките критериуми, Република Македонија започна големи реформи во судството, во полицијата, а со цел да се направи понатамошен прогрес кон целосна имплементација на Охридскиот рамковен договор, како и со цел за спроведување на демократијата и владеењето на законот. Направен е напредок во областа на човековите права и заштита на малцинствата. Земјата игра активна улога во регионалната кооперација. Сепак, потребни се значителни напори за спроведување на законот, за борбата против корупцијата и за да се направи понатамошен прогрес во областа на реформите на државната администрација и почитување на човековите права. Ефективната имплементација на реформите и спроведување на усвоената легислатива преставува предизвик и бара големи напори. Со цел да се исполнат приоритетите на Европското партнерство се уште престои голема работа и треба да се забрза и темпото на реформите.

C6 Се уште не донесени закони

C7 Голем број на недонесени закони заедно со

C8 Програма за имплементација на просторниот план не е донесена како и не е донесен Националниот план за управување со отпадоците – повеќе коментари на стр. 25-33 од АА Извештајот.

C9 ЕУ легислативата не е целосно инкорпорирано во Националната легислатива. Основните елементи на рамките на легислативата постојат, иако поголем дел од легислативата е доста нова. Меѓутоа во некои случаи нејзината имплементација и спроведување се на почетните фази. За да може ефективно да се имплементира ЕУ легислатива, треба да се согледа слабоста во областа на капацитетите на спроведување. Во голем број области треба да зајакне системот на собирање податоци кој и овозможува на земјата да ја усвои, имплементира и спроведе легислативата на задоволувачки начин. Глобално гледано, Република Македонија ќе треба да направи значаен напор да ја израмни својата легислатива со еколошката легислатива и особено да ја имплементира и почитува и тоа во среден временски рок. Како и да е, ефективно израмнување со легислативата на ЕУ бара високо ниво на инвестиции и значителен административен напор (на пр. во областа на менаџмент со отпадоци и третирање на вода) и истото може да се постигне само во долгорочни временски рамки.

C10 Несоодвентата алокација на ресурси во буџетот за животна средина и просторно планирање

C11 Не се развиени алтернативни финансиски извори за животна средина. Недостаток на доволни финансиски извори често се смета како една од главните причини за подобрувањ на животната средина. Македонската економија не е силна и макро економскиот прогрес е многу бавен. Токму затоа, собирањето финансии од домашни извори за големи еколошки инвестиции се докажа како многу тешко во

минатото, а ќе продолжи да биде тешко и во престоечките години. Затоа клучен предизвик е привлекување на помош од донатори, а истата би требало многу ефективно да се искористи. Справувањето со овој предизвик значи создавање соодветни институции за одредени еколошки проекти и обезбедување на ефикасност и висок квалитет во спроведувањето на проектите и тоа од самиот почеток.

Следниот графикон ги покажува проценетите сегашни финансиски извори.

Извори на финансирање	Годишен приход	
	Милион МКД	%
Национални буџети вклучувајќи го Финдот за животна средина	640	15
Комунална такса		72
Домаќинства	2000	48
Индустија и други	1000	24
Меѓународна помош	500	12
Вкупно	4140	100

Извор: Проценка заснована на различни извори

Главниот сегашен извор на финансии за животната средина доаѓаат од наплатата на комунални такси, иако степенот на наплата е многу мал. Со тие финансии се финансира поголем дел од инфраструктура за вода и отпад. Сликата која ја добиваме од горната табела е доста слична со онаа во други слични земји. За финансирање на *инвестиции*, искуството од другите земји покажува дека делот од меѓународните грантови за финансирање се нешто повисоки од целосните трошоци покажани погоре.

C12 Животната средина се уште не е официјален приоритет на Владата и недостаток на интеграција во секторската политика

C13 Недоволна свест на јавноста за заштита на животната средина и концептот за одржлив развој. Јасно е дека постои недостаток на свест за заштита на животната средина и постои чувство дека на екологијата во Република Македонија не треба да и се посвети големо внимание. Во минатото, економските, социјалните и политичките проблеми привлекуваа поголем интерес. Тоа се уште се рефлектира во Развојниот план (Графикон 6), иако се посветува одредено внимание на рурален развој и туризам. Треба да се направи доста за зголемување на свеста на јавноста која пак би можела значително да влијае врз владините одлуки за ова прашање.

	2007		2008		2009		Вкупно	
	Јачина	%	Јачина	%	Јачина	%	Јачина	%
1. Подобрување на инфраструктурата и квалитетот на образование	9.80	13.55	5.00	11.84	4.00	9.55	18.80	12.02
2. Образование во поддршка на вработување	8.70	12.03	1.50	3.55	1.00	2.39	11.20	7.16
3. Зајакнување на инфраструктурата за пазарот на труд	3.35	4.63	1.90	4.50	3.00	7.17	8.25	5.27
4. Зголемување на фондот за истражување и развој	7.20	9.96	7.20	17.06	6.00	14.33	20.40	13.4
5. Поддржување на социјална заштита	1.01	1.40	1.78	4.22	2.16	5.16	4.95	3.16
6. Подобрување на здравствениот систем и институциите	36.89	51.01	21.43	50.75	17.45	41.68	75.76	48.44
7. Зголемување на административните капацитети	5.37	7.43	3.41	8.08	8.26	19.73	17.04	10.90
Вкупно	72.32	100.00	42.22	100.00	41.87	100.00	156.40	100.00

Извор: Национален развоен план на РМ : 2007-2009 година: Инвестиции

C14 Недостаток на Национална програма за мониторинг на животната средина.

C15 Националниот систем не е комплетиран и

C16 Национални индикатори за животна средина не се подготвени. Оваа група прашање се дел од различните веќе спомнати *слабости*, како на пример институционалните капацитети, меѓусекторска кооперација и комуникација и правни рамки. МЖСиПП има главна улога во сите овие области, но се уште не ги има дадено очекуваните резултати. Изгледа посоодветно да се разделат еколошките мониторинг активности помеѓу научните институции кои се способни да имплементираат научно базиран мониторинг систем, отколку да се концентрираат сите активности во МЖСиПП. Министерството треба да биде одговорно при собирањето на податоци, информациониот систем и поддршка на развиената еколошка мониторинг мрежа, вклучувајќи така наречен надзор од страна на соодветни и проминентни домашни и странски институции.

C15 Недостаток на системи на ремедијација (екоремедијација) за спречување и подобрување на нарушената животна средина и

C16 Системот за одговорноста на граѓаните за штетите на животната средина е фрагментиран. Освен некои многу мали обиди за спречување на можно еколошко загадување во Македонија, рефлектирани во незначителен број на капацитет за третирање на отпадните води и индустриски филтери, не постојат методи за превенција или обновување на загадената околина или живеалишта. Во сето ова се вклопува и недостаток на одговорност од страна на граѓаните. Системот на екоремедијација нуди лесно применливи и не скапа интервенција во животната средина, со цел да се спречи, намали и повтори загаденоста. Затоа би требало веднаш да се вклучи во сите правни документи и да и се понуди на јавноста како **задолжително орудие** за подобрување на квалитетот на животната средина.

C17 Недостаток на соработка со МЖСиПП во процесот на приватизација и давањето концесии. Министерствата за животна средина секогаш се некој вид на владини тела 'во опозициј', и тоа не само во Македонија. Оваа пракса би требало да се надмине со целосно зајакнување на МЖСиПП, подобрување на неговата позиција во Владата и изградба на капацитети.

C18 Недоволен развој на екотуризмот и

C19 Недоволна поддршка за производство на здрава храна. Двете овие области се дел од еколошките приоритети на ОР и никогаш во минатото не биле разгледани како што треба. За мала земја како што е Македонија, развојот на екотуризмот и

производство на здрава храна има големи бенефиции. Тоа е многу голема област за економски и социјален развој, но истовремено е и еколошки благонасочна, што се вклопува во ОР. Од големо значење е да се промовираат и да се преземат активности кои би им овозможиле на наредните генерации во Македонија да живеат во чиста, просперитетна и здрава животна средина, признаена во процесот на глобализација како еко туристичко место со квалитетна храна.

C19 Неэффективна регионална соработка и имплементација на интегрален регионален менаџмент. Постои само еден пример за ова прашање и тоа проектот 'Преспа парк', и покрај сите напори во областа на Охридското езеро. Резултатите од овие обиди ќе имаат бенефиции за идната промоција на регионалната кооперација, особено со Република Грција и Бугарија, кои речиси се целосно на страна од еколошката кооперација и регионалниот менаџмент.

Можности (М)

M1 Земја кандидат за членство во ЕУ. Оваа позиција, на патот за членство во ЕУ, се смета за голема можност речиси во сите области на животната средина во РМ.

M2 Можност за користење на ЕУ фондови за прием. РМ веќе започна да користи нови финансиски можности овозможени од страна на ЕУ.

M3 Членство во Агенцијата за животна средина на ЕУ. Членство во различни ЕУ тела се смета како можност за развој на институционални рамки во РМ, меѓутоа истото значи и обврски за исполнување на барањата на ЕУ во различни области на ОР.

M4 Учество во Програмата Живот+. Истото може да се каже за оваа можност, затоа што РМ сега може целосно да земе учество во програмите на ЕУ, како на пример ЖИВОТ+, FP7 како и во други отворени инструменти за истражување, развој, движење на луѓе и трансфер на технологија.

M5 Развој на меѓународна соработка. 'Обрвска на сите Страни е да придонесат, со сите можни сретства за политичка, економска и институционална стабилизација на Република Македонија, како и на регионот, и тоа преку развој на граѓанско општество и демократизација, градење институции и реформи во јавната администрација, зголемување на трговијата и економската кооперација, јакнење на национална и регионална безбедност, како и зголемување на соработката во правниот систем и на внатрешен план'. 'Постоење на силна врска помеѓу различните Страни и заедничките вредности, нивната желба да ги зајакнат тие врска и да обезбедат блиска и долготрајна врска базирана на реципроцитет и заеднички интерес, кое што би и овозможило на РМ понатаму да ги зајакне и прошири претходно направените врски.'

M6 Зголемен број на Директни странски инвестиции. Република Македонија има бројни меѓународни соработници во полето на екологијата, а се разбира тука главна улога има Европската Комисија. Блиска комуникација е задржана и со Европската еколошка агенција (ЕЕА) т.е. преку EIONET. Република Македонија активно учествува во иницијативата за кооперација за Регионалниот програм за еколошка реконструкција за Југоисточна Европа (РПЕР) во рамките на Пактот за стабилност во ЈИЕ.

Исто така РМ му дава извештаи на UN-ECE во врска со регионалните ОН Конвенции, во кои зема учество или ги има потпишано. Исто така постојат блиски работни врски со UNDP во врска со прашања за развој и со UNEP и UNIDO во врска со глобални еколошки конвенции.

Република Македонија доби меѓународна поддршка главно од Европската Агенција за реконструкција (ЕАР), како меѓународен донатор во рамките на програмите EU PHARE и CARDS. Исто така е обезбедена помош во полето на екологијата од билатерални донатори и извори на финансирање, како на пример од Владата на Швајцарија; GTZ и KfW, Германската Влада; SIDA (Шведската Влада); Јапонската Влада и JAICA, како и USAID програма на Холандската Влада. Поддршка исто така се доби од Меѓународни финансиски институции, како на пример ЕБРР (Европската Банка за Реконструкција и Развој) а исто така се очекува и од ЕИБ (Европската Инвестициона Банка). Други мултилатерална донаторска помош е обезбедена преку имплементационите агенции на GEF-UNDP и GEF- Светска Банка.

M7 Меѓународна техничка помош за подготовка на проекти – исто како и M6.

M8 Странски интерес за соработка во областа на заштита на животната средина.

Европската кооперација на глобално и пан-европско ниво се одвива главно во рамките на меѓународните организации, како што се Економската Комисија за Европа на ОН (UNECE), Еколошката програма на ОН (UNEP), Глобални економски можности (GEF), Развојниот програм на ОН (UNDP), Меѓународни финансиски институции (IFIs), како на пример Светската банка, Европската инвестициона банка и Европската банка за реконструкција и развој, Советот на Европа и Организацијата за безбедност и соработка во Европа, помеѓу другите. Учеството на земјата во мултилатералните договори (МЕД) на глобално, регионално или подрегионално ниво се уште еден стимул за реформи во правниот систем и во полицијата и овозможува соработка, техничка помош и изградба на капацитети. Во рамките на ОН, UNDP е важен партнер кој преку канцеларијата која ја има во земјата обезбедува поддршка, вклучувајќи и изградба на капацитети, јакнење на Министерството за животна средина и просторно планирање, обука на вработените во менаџмент на проекти, имплементирање на различни проекти и како имплементациона агенција на GEF. (т.е. прва национална комуникација за климатските промени). GEF е главен меѓународен извор за финансирање на еколошки проекти, како на пример проектот за Охридското езеро (имплементиран преку Светската банка), стратегија за национален биодиверзитет (Светска банка) или развојот на национален имплементационен план за Стокхолмската конвенција на персистентни органски загадувачи (со UNEP).

Сегашната ситуација: РМ има голем број меѓународни соработници во полето на екологијата од кои што Европската Комисија игра главна улога. РМ има блиска комуникација со Европската Еколошка Агенција (ЕЕА) т.е. преку EIONET. Регионалниот еколошки програм за реконструкција на Југоисточна Европа во рамките на Пактот за стабилност на ЈИЕ е уште една кооперација во која РМ игра активна улога. Понатаму, РМ му дава извештаи на UN-ECE во врска со регионалните Конвенции на ОН во кои Македонија е дел или кои ги има потпишано. Исто така се воспоставени блиски работни односи со UNDP во врска со развојни прашања и UNEP во врска со глобални еколошки конвенции. Регионалната соработка се одвива преку мрежата BERCEN давајќи им поддршка на почитување и спроведување на обврските во врска со екологијата и во рамките на Процесот на стабилизација и асоцијација за членство во ЕУ.

M9 Внатрешно образование. Како земја кандидат, РМ веќе го усвои и почна да го применува системот за трансфер на кредит од Болоња. И други инструменти на ЕУ (како на пр. програмата Marie Curie) се исто така отворени за апликанти од РМ, започнувајќи многу комплексна размена на студенти креирајќи раздвиженост, трансфер на знаење и имплементација на здобиените искуства во земјите од западен Балкан. Како еден од главните столбови на ОР, образованието за различни еколошки прашања е еден од врвните приоритети и затоа на студентите од РМ значително им се зголемија можностите за образование во различни проминентни центри на ЕУ.

M10 Развој на стимулација за екотуризам. Иако се постави како можност во НРП на РМ и како една од важните инвестициони области, ништо не се направи за еко-туристички план, развој и инвестирање, и покрај очигледното фокусирање за рурален, културен, зимски и ловечки туризам. Потребно е концептот на еко-туризам значително да се подобри и да се елаборира за да стане вистинска јака страна на РМ.

M11 Стимулација за производство на здрава храна. Истиот коментар важи и за производството на здрава храна или тн 'одржливо земјоделство', како и за еко-туризмот во M10.

Закани (3)

31 Прекугранична загаденост на животната средина. Агенда 21 ги признава глобалните закани кои се однесуваат на прекугранични еколошки проблеми, продолжувајќи денес и во Извештајот од Париз за глобалните климатски промени. Македонија е многу мала земја за да има значителен придонес во глобалните еколошки настани, меѓутоа глобалните настани можат доста да влијаат во животната средина на РМ. Затоа РМ мора да придонесе во глобалните напори за намалување на загадноста и заштита на човековата околина, за евентуално да се намали глобалната закана.

32 Одложување на приемот во ЕУ. Вистинска закана за сите напори за развој кои ги прави РМ, вклучувајќи го и ОР на екологијата.

33 Запирање на странски донации. Закана која што е слабо веројатна и не заслужува понатамошен коментар.

34 Комплицирана процедура за фондови за проекти при приемот. Оваа закана може да биде вистинска пречка според искуствата добиени во одредени области на животната средина.

35 Игнорирање на политиката на животната средина (регионално и пошироко). Сегашната ситуација на РМ е следната. РМ има 2 соседи, членови на ЕУ (Грција и Бугарија) и една земја која чека прием (Србија) и кои се обврзани да ги почитуваат регулативите на ЕУ кои се однесуваат на политиката за животна средина на ЕУ. Затоа е доста неочекувано најблиските земји да не ја почитуваат легислативата на ОН, напротив, тие се присилени да ја имплементираат. РМ исто така треба да покаже позитивен став и почит спрема штотуку потпишаните ЕУ регулативи на своја територија и да помогне за нивна имплементација во регионот.

36 Трансфер на 'валкани технологии'. Ова преставува вистинска закана, меѓутоа изгледа дека е повеќе во рацете на Владата на РМ и нејзините регулации, отколку од надворешни фактори. Правилата на ЕИА би требало да се применуваат на секоја стара или нова технологија која се користи на територијата на РМ.

37 Зголемен трансфер на закани за животната средина (нуклеарни центри, глобално загадување итн). Ова е вистинската надворешна закана за РМ. Еден пример е можноста за нова нуклеарна централа во регионот, како што беше предложено во Бугарија, во која што Македонија покажа интерес за учество со цел да се обезбеди снабдувањето со електрична енергија во иднина. Од еколошка гледна точка, ваков вид на економски развој, поголем број од земјите од ЕУ го сметаат за ризичен и е најголема закана за глобалната екологија, на исто ниво како и глобалното затоплување, дупките во озонот и природните катастрофи. Во тој контекст РМ може само да ги подготви мерките за намалување на влијанието врз животната средина (обновливи енергетски извори, намалување на потрошувачката на електрична енергија, биогорива, електричен транспорт, методи на екоремедијација итн.) и да им се приближи на напорите на ЕУ во заштита на животната средина според Агенда 21 додека истовремено го поддржува одржливиот развој.

Енергија

Јаки страни (Ј)

Ј1 Географска локација. Во контекст на регионалниот пазар на енергија и неодамна основаната Енерго заедница, поволната гео-стратешка позиција носи проспект за станување на многу важна транзит земја во енергетскиот сектор. Врз таа основа, интензивираната врска со енерго системите на другите соседни земји е еден од елементите важен за иден развој на енерго системот во земјата.

Ј2 Потенцијал за обновливи извори на енергија. Целокупната инсталирана енергија за производство на електрична енергија од хидроцентралите е 504 MW од шесте големи хидроцентрали и 36 MW од 22 мали хидроцентрали. Според Баланс на Енергија 2006, годишното производство од хидроцентралите е околу 1.5 милијарди kWh. Проширен лист од околу 400 можни места беше составен, кое води до целосен потенцијал од околу 255 MW капацитет и 1100 GWh во поглед на можно годишно производство на енергија, обезбедувајќи средна бројка на користење од околу 4300 часови годишно. Понатаму, Националното снабдување со енергија идентификува 44 можни места со вкупен капацитет од 174 MW и можно годишно производство на енергија од 645 GWh. За овие места се достапни студии за некои од нивоата.

Македонија е доста богата со геотермички извори корисни за различна употреба освен за производство на енергија. Најголем дел од геотермичките извори во Македонија се поврзани со вардарскиот тектонски дел. Постојат 7 главни геотермички полиња во Македонија со 18 локалитети со термички води и повеќе од 50 места како што се извори и бунари каде што има термички води. Најголемиот дел од термичките води може да се

најде на надморска височина од 400м над морето. Единствено планинските извори на Кожуф и Баниште се на надморска височина од 600м. Температурата во изворите варира и е од 24-27°C до 70-78°C. Вкупната средна температура е 59.77°C. Во периодот од 70тите и 80тите години во Република Македонија биле развиени околу 15 геотермички проекти. Некои од нив се уште работат а некои се напуштени или пак работат под нивните капацитетит. Четири од нив се многу важни и имаат големо влијание во развојот на геотермичката енергија во земјата. Тие се Кочанскиот геотермички проект, Смоквица и Истибања земјоделски геотермички проекти и интегрираниот проект во Банско.

Годишната средна вредност на дневна сончева радијација варира помеѓу 3.4 kWh/m² во северниот дел од земјата (Скопје) и 4.2 kWh/m² во југо западниот дел (Битола). Вкупната годишна сончева радијација варира од минимум на 1250 kWh/m² во северниот дел до максимум од 1530 kWh/m² во југо западниот дел, што значи дека средната годишна сончева радијација е 1385 kWh/m². Климатските карактеристики, големиот интензитет на соларна енергија и сончеви денови, температурата и влажноста на воздухот, обезбедуваат поволни услови за успешен развој на сончева енергија. Континенталната клима со топли и суви лета ја прави Македонија земја со голем потенцијал за употреба на сончевата енергија во споредба со другите европски земји. Потенцијалот на ветерот не е адекватно испитан во Република Македонија. Иако за ова прашање се дискутира доста долго, за енергијата добиена од ветар може да се најдат многу малку податоци во различни студии и документи. Силата на ветерот се мери во метеоролошките станици низ земјата. Издадените податоци се многу малку и не се целосни. Не се изведени специјални мерење за идентификација на потенцијалот на енергијата на ветерот. Затоа податоците кои постојат можат само да бидат индикативни. Речната долина на Вардар, од Куманово до Гевгелија се смета за најповолна област за апликација на енергијата од ветрот. Други области од значење се Пелагонискиот регион, Крива Паланка, Охрид и други планински области. Исто така областа околу градот Штип се смета за една од најповолните во однос на брзината на ветрот.

Според балансот на енергија за 2005, биомасата придонесува со 6.2% во вкупната потрошувачка. Биомасата, во форма на дрва и јаглен се користи речиси исклучително за домашна потрошувачка. Индустриската или друга употреба е многу мала и претставува помалку од 1% од вкупната потрошена биомаса. Исто така постои релативно висок потенцијал во земјата за користење на биогаз од животинско ѓубриво, како и одгледување на земјоделски култури за биогориво.

J3 Реструктуирање на енергетскиот сектор. Република Македонија продолжува со реформите во енергетскиот сектор. Законот за енергија од 1997 и неговите амандмани претставуваат база за реструктуирање на енергетскиот сектор и либерализација на енергетскиот пазар. Во 2002ра беше формиран независен енергетски регулатор. Реструктуирањето на секторот за електрична енергија започна во 2004та со одделување на енерго централите, дистрибуција и пренос во рамките на државната ЕСМ (Електростопанство на Македонија). Во 2005та ЕСМ беше поделен прво во трансмисионата компанија МЕПСО и производната и дистрибутивна компанија ЕСМ. Понатаму беа основани одделни компании за производство и дистрибуција при процесот на приватизација. На почетокот на 2006та електро дистрибутивната компанија АД ЕСМ беше успешно приватизирана со 90% од нејзините акции. Во нафтениот сектор приватизацијата е завршена и постојат конкурентни пазарни цени. Секторот за гас исто така беше реструктуиран и неговата приватизација напредува.

J4 Нова легислатива во согласност со ЕУ регулативи и Меморандумот од Атина. Јаката страна пред се се однесува на Законот за енергетика, целите на енергетската политика и начинот на нивно реализирање, енерго активности и начинот на нивно регулирање, изградба на енерго објекти, функционирање на Енергетската регулаторна комисија, воведување на пазар на струја, пазар за природен гас, пазар на нафта и нафтени деривати, како и пазар за термална и геотермална енергија, барања за остварување на енергетска ефикасност и промоција на искористувањето на обновливи извори на енергија и други важни прашање во енергетскиот сектор.

Освен тоа, Македонија разви независно регулаторно тело – Енергетска регулаторна комисија (ЕРК) во целосна согласност со регулациите на ЕУ. ЕРК е одговорна за

регулација на цените и усвојува методологии за формирање на цената на струјата, гасот, геотермичката енергија, централното греење и нафтата. Методологиите за формирање на цените на струјата, гасот, централното греење и геотермичката енергија се базирани на метод на стимулација додека за нафтените цени се базирани врз цена плус метод. Во сите тарифни методологии не се предвидени субвенции.

Вредно е да се спомне формирањето на Енерго Агенција, која според Законот за енергетика од 2006та ќе има важна улога во промоцијата на активности во областа на ефикасност на енергија (ЕЕ) и извори на обновлива енергија (ИОЕ) и тоа во следните работи: развој на иницијативи, предлага и координира студии и проекти за ЕЕ и ИОЕ, соработува со Министерството за економија за имплементација на стратегијата за ефикасност на енергијата и соодветниот Акционен план, издава гаранции за потеклото на струјата произведена од ИОЕ, предлага и вклучува мерки за заштита на екологијата во енерго проектите.

J5 Основање на капацитети за одржливо енергетско финансирање. Одржлив енерго проект во Македонија беше одобрен од страна на Глобалниот еколошки капацитет (GEF) во декември 2006та. Во рамките на овој проект ќе се прими помош од 5.5 милиони американски долари, преку Светската банка, како имплементациона агенција. Имплементацијата на проектот започна во март 2007ма и ќе биде завршен во септември 2010та. Развојната цел на проектот е да развие одржлив пазар за ЕЕ и ИОЕ со поддршка на развојот на соодветни рамки, интституционален капацитет и неопходните механизми за финансирање. Проектот има три компоненти: (1) Пазарни рамки, (2) Поддршка врз база на користење на Енерго сервисни компании (ЕСКО), (3) Капацитети за одржливо енергетско финансирање (КОЕФ), составен од дел за гаранција на кредитите и дел за кредити врз база на ко-финансирање со комерцијалните институции и Македонската банка за промоција на развојот (МБПР). МБПР ќе го ко-финансира КОЕФ со цифра не помала од \$2.5 милиони. КОЕФ се очекува да привлече финансирање од приватниот сектор а исто така треба да изгради капацитети во комерцијални банки за финансирање на ЕЕ проекти врз основа на комерцијална одржлива база. Оваа компонента на финансирање ќе обезбеди гаранција на капацитетите за ЕЕ кредити и ИОЕ, ко-финансирани од страна на МБПР и други комерцијални банки.

Слабости (С)

C1 Недостаток од стратегија во секторот. На Македонија очигледно и недостасува целосна долгорочна енерго стратегија. Претходно направените студии, кои се однесуваат на развојот на енерго секторот, повеќе или помалку не се во согласност со новата економска и геополитичка реалност и ни една од нив не беше усвоена од ни една од претходните Влади како релевантна национална стратегија. Освен тоа, промената на власта беше придружена со недоследност во политиката и во приоритетите.

Македонската Влада мора да сфати дека енерго стратегијата е голем приоритет. Признавајќи го фактот дека Македонија би требало активно да ги промовира своите интереси во идни енерго проекти во рамките на заеднички југо источен енерго пазар како и поширок европски енерго пазар, постои итна потреба за Македонија да ги дефинира националните приоритетни енергетски проекти и истите да ги вклучи во новата енерго стратегија.

C2 Земјата е сиромашна со домашни енергетски ресурси и зависи од увоз на енергија. Во недостаток на домашни извори, вкупните потреби од нафта и природен гас, како и на дел на нафтените деривати се задоволуваат од увоз. Во последните години ситуацијата се влошува заради се поголемиот увоз на струја. Пред неколку години, како резултат на стагнација на индустријата, особено на тешката енерго интензивна индустрија, домашното производство на струја беше доволно да се покријат потребите на индустријата и на домаќинствата. Ова предизвика девалуација на цените на струјата, кои заостануваа зад цените на другите извори на енергија. Со тоа и целиот енергетски систем беше афектиран и тоа негативно, оддржувајќи го нивото на производни капацитети од 1991ва. (Единствен пример на нов капацитет од 1991 е хидроцентралата Козјак, со период на изградба од 10 години и производство на струја од 3% од вкупните потреби).

С3 Неповолно мешање на енергија. Околу 80% од целокупното домашно производство е базирано врз слабо квалитетен лигнит, кој е и голем загадувач. Остатокот потребите за електрична енергија се покриваат со хидро енергија или од увоз. Користењето на гасот е многу слабо и се користи само 10% од капацитетот на гасоводот, главно за индустриски потреби.

За време на транзиционата деценија, главен произведувач на струја беше електраната Битола (електраната Неготино не се користеше заради високата цена на сировата нафта), кој што ги намали резервите на рудникот Суводол и 4-5 пати ги зголеми цените за експлоатација. Понатаму, цената на финалниот производ, струјата не содржи механизам кој ќе овозможи инвестирање во нови рудници на лигнит или нови извори на енергија. Веќе подолго време постои тренд цената на струјата да се третира како социјална категорија. Како резултат на тоа, во резидентната секторска индустрија, значително количество од струја се користи неефикасно, претворувајќи го во топлина за затоплување на просторот.

С4 Лоши услови на енергетско дистрибутивниот систем. Губитоците во системот во Македонскиот електро сектор се уште еден голем проблем. Дистрибутивните губитоци во системот се проценува дека се повеќе од 17% од достапната енергија. Системот на дистрибуција на енергија се соочува со застарена опрема и со крадење на струја. Освен тоа, се уште се присутни проблемите со наплаќање на сметките за струја, како во резидентниот и државниот, така и во индустрискиот сектор.

С5 Структура на индустријата. Речиси една третина од вкупната потрошувачка на струја се однесува на високо енерго интензивна индустрија. Најголемите потрошувачи се СИЛМАК (производство на феросиликон), ФЕНИ (производство на никел) и МАКСТИЛ-Дуферко (производство на железо и челик), и тие годишно консумираат повеќе струја отколку што се произведува во сите хидроцентрали во земјата. Доставата на електрична енергија до овие три потрошувачи (кои се приватни компании) е проблематична во однос на количината потребна и во однос на цените на струја која се купува од регионалните пазари на енергија.

С6 Недостаток на легислатива која ќе поддржува одржлива енергија. Како резултат на донесувањето на новиот Закон за енергетика, треба да се направат дополнителни напори за да се обезбеди спецификација/квантификација на општите одредници од Законот за енергетика. Недостасува секундарна легислатива, која што би требало да ги дефинира националните цели во однос на обновливи извори на енергија и заштеда на енергија, динамичен план за имплементација на целите, како и придружните институционални, регулаторни и економски аспекти (периоди на концесија, правила за поврзување на електричните водови, стандарди, даноци и др правила и регулации). Недостасуваат релевантни програми (акциони планови), вклучувајќи специјални мерки со специфична улога на институциите, тајминг и финансирање. Постојат закони и регулации од други сектори (градежен, транспорт, еколошки итн) кои ги допираат и прашањата за одржлива енергија, меѓутоа кои се уште не функционираат меѓусекторски и не се хармонизирани.

С7 Недостаток на инфраструктура која ќе ја поддржува одржливата енергија. Овој проблем станува поголем кога се преминува од човечко кон институционален и конечно кон системско ниво. На ниво на кадри, човечките ресурси не се доволни и постои потреба за обука и други видови на подобрување на постоечките знаења и вештини. Истото се однесува и за соодветни активности за зголемување на свеста чија цел е модификација на однесувањето на учесниците, нивниот однос спрема технологијата за одржлива енергија, како и критериумот според кој се усвојуваат одлуки релевантни за енергијата. Институционалниот и системскиот капацитет не се доволни за да создадат институции за поддршка, како и да осмислат, имплементираат и спроведат политика за трансфер на технологија за одржлива енергија и да вршат мониторинг на нејзините резултати.

Можности (М)

М1 Енерго заедница. Република Македонија е една од страните на Договорот за основање на енерго заедница. Енерго заедницата има за задача да ги организира односите помеѓу страните и да создава правни и економски рамки во однос на

енергетската мрежа со цел да: Создаде стабилни регулаторни и пазарни рамки способни за привлекување на инвестиции во гасоводот, производство на енергија и трансмисионата и дистрибутивната мрежа, со цел сите страни да имаат пристап кон стабилно и континуирано снабдување, кое е есенцијално за економски развој и стабилност; Создаде единствено регулаторно тело за трговија во енергетската мрежа, неопходно географски да се опфатат одредените пазари; Да се подобри безбедноста на снабдувањето во единствениот регулаторен простор со обезбедување на стабилна инвестициона клима при што можат да се развијат врските со Касписките, Северно Африканските и резервите од Средниот Исток и можат да се експлоатираат природните ресурси на енергија, како на пример природен гас, јаглен и хидроенергија; Подобри еколошката ситуација во врска со енергетската мрежа и соодветната ефикасност на енергија, да се поттикне употребата на обновливи извори на енергија, и да се одредат условите за трговија со енергија во единствениот регулаторен простор.

M2 Силна врска помеѓу енергијата и климатските промени. Енергијата и климатските промени се врвни приоритети на Европската агенда за постигнување одржлив развој. Причината за оваа силна врска е фактот што сите проекти за одржлива енергија резултираат во соодветно намалување на ефектот на стаклена градина, на емисија на гасови, придонесувајќи кон ефективна климатска промена. Република Македонија како земја, според протоколот од Кијото нема обврски за намалување на емисијата на гас, но може да учествува во активностите за ублажување на загаденоста и создавање на механизам за чист развој. (МЧР). Со создавањето на дополнителни сретства поврзани со намалување на емисијата на гас, МЧР се гледа како можност да се подобри економската физибилност на енерго проектите, а со тоа да се зголеми нивниот потенцијал за привлекување на странски инвестиции.

M3 Отворена врата за МСП. Трансферот и дифузија на технологии за одржлива енергија во земјата не би можел да се изведе без поддршка на сите учесници, вклучувајќи значително 'купување' од страна на приватниот сектор. Затоа развојот на специјализирани национални приватни компании кои би го презеле финансирањето и изведувањето на технолошкиот напредок е доста препорачливо и заслужува сериозно разгледување. Тоа важи и за Енерго услужните компании. (ЕУК).

Закани (3)

31 Неконтролиран раст на цената на енергијата. Ова е неизбежна реалност, како закана, но истовремено и како можност.

32 Ограничени индустриски активности/развој како резултат на недостаток на енергија. Енергијата е основен предуслов за сите производствени процеси. Недостаток на енергија значи индустриска стагнација.

33 Темнина и коњски коли. Според некои екстремни мислења, преживувањето на националниот систем на енергија е под знак прашалник.

34 Несигурноста на пазарот на јагленород. Сегашната несигурност се однесува на обврските од Протоколот од Кијото после 2012та, вклучувајќи додатни ризици за проекти на МЧР, бидејќи намалувањето на емисијата на гас може да ја изгуби својата вредност.

Рурален развој (земјоделство, шумарство и туризам)

Земјоделство

Јаки страни (Ј)

J1 Мобилизира работна сила. Земјоделството како ниеден друг сектор мобилизира работна сила, како резултат на природата на работата и користената технологија. Невработеноста во Република Македонија би можела да се намали со развој на земјоделството. Соодветен рурален развој би можел да резултира во 'мобилизација на работна сила'.

J2 Ефикасна работна сила. Постоечкиот пазар на работна сила и релативно високата стапка на невработеност со соодветна политика во земјоделството и решавањето на проблемите во овој сектор, како и руралниот развој, подобра организација и изградба на капацитети, би можеле да придонесат овој сектор да стане иден 'базен на работна сила'.

J3 Искуство и традиција. Види J1.

J4 Хармонизирана легислатива која се однесува на безбедноста на храната. Во полето на безбедноста на храната, Република Македонија има преземено чекори за израмнување на својата легислатива со барањата на ЕУ. Во делови од областа на безбедност на храната е направен напредок, како на пример во ветеринарната и фито-санитарната политика. Сепак, донесувањето и спроведувањето на легислативата заостанува и бара значителни напори. Изедначувањето со acqis е во рана фаза.

J5 Богат биодиверзитет. Република Македонија според перцепциите на работните групи е земја се уште богата со биодиверзитет (агро-биодиверзитет). Таа јака страна е база за вистинска политика за конверзација на ретките видови во комбинација со економски соодветни програми за рурален развој. Ова национално богатство е едно од македонските блага.

J6 Стари/неинтензивни технологии – база за еколошко/органиско производство. Екстензивната технологија според работните групи се база за еколошко/органиско производство, заради претпоставката дека старите традиционални земјоделски активности се одвиваат главно со мала примена на различни модерни хемикалии, фармацевтски и други адитиви и репро материјали. Дobar пример за оваа теорија е одгледувањето на јагниња во Македонија, кое што неофицијално е признаено како вид на еколошка храна. Со добро планирање би можеле да се направат релативно лесни трансформации во правец кон ЕУ.

J7 Висок процент од БДП во Македонија отпаѓа на земјоделство. Високиот процент на БНП во Република Македонија зазема земјоделството и според РГ тоа е затоа што историски овој сектор имал големо значење за земјата. Како јака страна, ова би можело да се искористи во правец на идните генерации со пристапот на додадена вредност и ефикасно искористување на 'економскиот простор' за бенефиции во секторот како и политичка подготвеност за подобрување во иднина.

J8 Се уште незагаден екосистем. Екстензивната технологија според РГ се база за еколошко/органиско производство заради претпоставката дека старите традиционални земјоделски активности главно се одвиваат со мала примена на различни модерни хемикалии, фармацевтски и други адитиви и репро материјали. Дobar пример за оваа теорија е одгледувањето на јагниња во Македонија, кое што неофицијално е признаено како вид на еколошко производство. Пасиштата кои ги користат стадата овци се главно незагадени еко системи.

J9 Потенцијален образован кадар и експерти во ова поле. РГ претпоставуваат потенцијално образовани кадри/експерти во секторот земјоделство. Новата генерација на агрономи со високо образование во полето на земјоделството и биотехнологијата преставуваат добар извор на 'кадри за секторот', неопходни за вистински одржлив развој на овој сектор. Нови и образовани кадри можат да се добијат од 5те земјоделски средни училишта и 3те државни универзитети, со факултети и институти од полето на земјоделството и руралниот развој.

J10 Добра почва и климатски услови, географска локација и природни ресурси. Националните ресурси преставуваат многу јака страна на Република Македонија а добрата почва и климатските услови се многу добра база за традиционално производство.

J11 Споредбени предности во некои под-сектори. Националните ресурси, специјалните климатски услови се многу добра основа за традиционално производство. Предностите на некои под сектори како на пример производството на зеленчук, вино, одгледувањето на јагниња се пример за регионални македонски извозни производи.

J12 Различен вид на традиционални квалитетни земјоделски производи и потенцијал за производство на храна за туристи. Големата разновидност на високо квалитетни земјоделски производи се потенцијал за различни проекти поврзани со секторот туризам. Оваа јака страна на нашата земја не е доволно признаена, но би можела да биде јака страна во иднина, ако се искористи организирано и на прав начин.

Всушност, тие производи би можеле да се извезуваат надвор од Македонија но и внатре, со правилна соработка со секторот туризам. Оваа јака страна исто така може да се користи во многу програми на ЕУ (традиционални и регионални производи).

Слабости (С)

С1 Слаба бизнис клима. Овој проблем е препознат од страна на членовите на РГ како многу сериозен и комплексен. Главната причина за овој проблем се административните пречки, непостоење на партнерство меѓу државниот и приватниот сектор, долги проверки на граница, сива економија, неоптимално движење на земјоделскиот сектор (непостоење брендови и информации за пазарот).

С2 Консалтинг услугите во земјоделството не се професионални. Консултантскиот пазар во полето на земјоделството речиси не постои (се наоѓа во почетен стадиум). НЕА (Национална екстенциона агенција) е предмет на вечни политички решенија и одлуки без среќен крај. Консултантските услуги во Македонското земјоделство (приватно и државно) треба да се организираат колку што е тоа можно побрзо.

С3 Неинтензивно производство. Екстензивното производство е препознаено како слабоста на македонското земјоделство. Слабоста е главно поврзана со застарените технологии во примарното производство. Тоа е случај особено во правецот на можностите за подобрување на производство на 'додадена вредност'.

С4 Немање комуникација и меѓуповрзаност на секторот. Оваа слабост е централен проблем за земјоделството и руралниот развој во главно. Таа ја опфаќа кооперацијата помеѓу различни учесници и правилна интеграција на секторот, како и правилно течење на релевантните информации во секторот.

С5 Слаб институционален капацитет. Овој многу често спомнуван проблем во Македонија, во главно се однесува и на земјоделскиот сектор. Проблемот е добро познат во овој сектор и некои проекти имаат за цел да ја надминат оваа ситуација. Како и да е, сите институции од секторот треба да работат заедно со цел да се надмине овој проблем во наредните неколку години, и најверојатно пред и веднаш по приемот во ЕУ.

С6 Неадекватна или непостоечка земјоделска политика. Според искуствата и презентираниите факти од минатото, работните групи се соочија со овој проблем како еден од проблемите со висок приоритет. Бавното донесување одлуки од страна на Министерството за земјоделство, шумарство и стопанисување со водата (МЗШСВ) и презентација на не секогаш оптимални решенија, како и бавно, или воопшто неизвршување на стратешки документи и програми се само еден дел од овој проблем.

С7 Слаби менаџерски вештини на произведувачите и на полтиката на преработувачите. Дел од проблемот е слабиот менаџмент, кој се однесува на раните фази на македонскиот приватен земјоделски сектор. Транзициониот период главно беше искористен за одредувањето на сопственоста додека застарениот менаталитет во однос на технологијата и производството остана. Како и да е, за вистинска ефикасност и продуктивност во иднина, потребни се нови вештини/знаење.

С8 Делба на земјата на мали сопственици (наследство). Оваа т.н. земјена политика е еден од ургентните проблеми во земјата кој бара решение. Стариот начин на наследство на земјата од генерација на генерација, од економска гледна страна создава премали земјоделски парцели, кои не можат ефикасно да се користат за земјоделско производство. Индиректно, малиот капацитет на овие фармери ги ограничува при специјализација на производството и влијае врз ефикасноста на индивидуалните произведувачи.

С9 Мал број брендови и слаба промоција на македонски продукти на странските пазари. Незначајните и добро препознатливи брендови од земјоделството заедно со слабата промоција на македонски производи на странските пазари се некои од постојано присутните проблеми. Со ова прашање се занимаваат различен број проекти поддржани од странски донатори во Македонија. Некои од нив имаат позитивни резултати но и покрај тоа овој проблем е сеуште присутен во земјата.

С10 Стари и неискористени капацитети. Земјата се уште не е стимулирана, а просперитетна економија е една од причините зошто во земјоделството не се користат стари капацитети. Главно, приватизациониот период е финализиран. Меѓутоа се уште

постојат капацитети кои се уште не се рестартирани. Новите инвестициони програми се некои од можните решенија за адаптација и рестартирање на вакви капацитети кои во поголем дел од времето не се користат, заради регионалната развојна политика и несоодветните општински развојни програми.

C11 Недостаток на финансии и инвестиции во секторот. Ова е многу стар проблем во земјоделскиот сектор. Вистинските развојни програми бараат вистински финансиски ресурси за успешно исполнување. Односот на банките во последниот период го карактеризира запоставување на земјоделството. Кредитните ризици и не секогаш атрактивен и брз профит (обрт) кој е поврзан со земјоделството се некои од причините за банките да го избегнуваат овој сектор. Високите каматни стапки (понекогаш речиси 13%) и многу тешките услови за апликантите за кредитите се главните препреки. Во рамките на условите понекогаш се бараат неприфатливи гаранции од фармерите, како на пример 'хипотека на стан во центарот на Скопје'. Од друга страна, програми како на приме IFAD се релативно добар развоен пример. Како и да е, ниеден програм не може да се реализира без домашните банки кои што се финалните партнери на нивните клиенти – фармерите.

C12 Ниска образованост на директните произведувачи. Треба да се имплементираат соодветни програми за образование и обука на директните произведувачи, со фокус за време на нредните неколку години. Учење во текот на целиот живот не се практикува во македонското земјоделство. Нивото на знаење и вештините на директните произведувачи е главно поврзано со стариот систем на производство кој е главен проблем комбиниран со старомодниот и негативен менталитет останат од социјалистичкиот период – да не се биде отворен кон нови работи и да се чуваат старите навики во производството.

C13 Недоволно информации за еколошките аспекти на земјоделското производство. Сфаќањето на еколошките аспекти на земјоделско производство се уште се наоѓа во раните фази на развојот во Република Македонија. Не се работи само за можно еколошки чисто производство, туку можеби сега поважно е загадувањето и емисија на гас од земјоделското производство, неправилна употреба на хемиски препарати и др.

C14 Земјоделството- најголем консумент на вода. Овој проблем беше занемарен во минатото. Денес се создава се поголема свесност. Дobar менаџмент со водата, комбиниран со прифатливи капацитети на иригациониот систем се многу важни прашања со кои се соочува идниот одржлив развој на руралните области на земјата. Индиректно, овој проблем е исто така поврзан со проблемите на загадување, особено во одгледувањето на добиток.

C15 Слаб капацитет на административен персонал. Капацитетот на административниот персонал е под знак прашање заради различни причини, кои не се секогаш поврзани со индивидуалните способности. Зад оваа слабост се кријат организациони проблеми и институционален капацитет. Исто така голем проблем се ниската мотивација и ниските плати, делумно заради негативната селекција на персоналот во минатото и навлегување на политичките влијанија во организационата структура на државните институции.

C16 Донесување на одлуки во Министерството за земјоделство. До неодамна, процесот на донесување одлуки во ова министерство беше бавен и не беше прилагоден кон потребите на секторот. Во минатото процесот на донесување одлуки редовно покажуваше временско доцнење, неправилна процедура на примена а понекогаш не се добиваше никаква реакција од министерството. Заради фактот што МЗШСВ е признаен како еден од главните учесници, ова е многу важно прашање и многу сериозен проблем кој треба да се реши колку што е можно побрзо. Се процени дека во минатото главна причина за слаб напредок во овој сектор беа организационите проблеми во МЗШСВ.

C17 Недостаток на координација помеѓу науката и праксата. Иако не е основен проблем, постојат некои случаи кои во суштина го ослабуваат приспособувањето на македонското земјоделство спрема ЕУ и затоа и ова прашање би требало да се разгледа. Со цел да се поддржат побрзи промени, многу е важна координацијата помеѓу науката и праксата. Некои од проектите изведени во Република Македонија, како на пример Програмата за поддршка на советодавството во македонското земјоделство

(ППСМЗ) поддржана од страната на SIDA го препознаваат проблемот и работат на решавање на истиот. Како и да е, новите услови ги туркаат факултетски образованите кадри кон практична примена на најновите знаења и на овој процес му треба надворешна поддршка.

C18 Нерегулиран домашен пазар. Домашниот пазар на земјоделски производи не е организиран во стилот на ЕУ. Колку што е можно побрзо треба да се воведат тн мерки за регулација на внатрешниот пазар и вистински ЕУ механизми. Елементите на глобализација и соодветната политика спрема домашното производство треба да се регулира и тоа соодветно со добро познати мерки Заедничката земјоделска политика (ЗЗП) на ЕУ.

C19 Непрецизни или непостоечки стратегии. Во минатото константно беа правени нацрт стратешки документи кои не се имплементираа и затоа немаше позитивни резултати. Освен тоа, неодамнешната нацрт Стратегија за земјоделство и рурален развој е се уште недовршена и секторот чека јасен, операционален и стратешки правец.

C20 Неспроведување на реформите во земјоделскиот сектор и секторот за храна. Перцепцијата на РГ во врска со оваа слабост е резултат на Извештајот на ЕУ за прогрес. Спроведувањето на реформите во овој сектор е многу важно за земјата и за целокупната економија, бидејќи земјоделството придонесува во голема мера кон БНП. Извештајот на ЕУ за направениот прогрес со право не може да биде позитивен, заради недовршените реформи во областа на земјоделството и руралниот развој.

C21 Недоволни човечки ресурси за интеграција во ЕУ на локално ниво. Во минатото, само мал број на персонал беше вовлечен во Секретеријатот за европски афери (СЕА) и тоа во областа на земјоделството. СЕА главно ги менаџира релевантните прашања во овој сектор. За жал, поддршката од страна на МЗШСВ и некои секторски проекти не секогаш обезбедуваат решенија и позитивни резултати, како и логични чекори кон македонска земјоделска интеграција во ЕУ.

C22 Мало спроведување на стандарди. Главно, стандардите на ЕУ се се уште неимплементирани на задоволувачко ниво во овој сектор. Некои компании тоа го прават без поддршка и контрола од државните институции.

C23 Недоволна мотивација за промени. Мотивацијата за соодветни промени е многу мала во целиот сектор. Како и да е, овој процес секогаш е поврзан со сопственоста и со природниот капиталистички начин на однесување. Некои од компаниите се уште не се движат напред и постои лимитирачки капацитет за адиминстративен персонал, а сето тоа е слабост која произлегува од менувањето на менталитетот на луѓето, кое претставува вистински предизвик.

C24 Неискористена образована работна сила. Проблемот на невработеност е еден од најголемите проблеми во земјоделскиот сектор како и во земјата. Од друга страна, образованата работна сила во моментот се уште не е доволно абсорбирана во секторот, заради малите инвестиции. Дури и ако се реализираат инвестициите, тоа значи дека општеството ќе треба да обезбеди додатни инвестиции во образовниот сектор (земјоделски средни школи и земјоделски факултети).

C25 Земјоделството е само декларативен приоритет на Владата (не се преземени вистински мерки). За политички цели и добри односи со јавноста, значењето на земјоделството во минатото беше подвлечено од страна на сите политички партии и Влади. Меѓутоа, тоа беше само декларативен приоритет. Не беа преземени никакви вистински мерки кои би го поддржале равојот во земјоделството после изборите. Ова треба да се промени во иднина.

C26 Недоговорено производство – недостаток на комуникација помеѓу произведувачите и производителите. Едноставното објаснување на оваа слабост е непостоење на интеграција. Се уште е во процес хоризонталната и вертикалната организација во овој сектор во Македонија. Воглавно, мислењата и позициите на различните играчи во овој сектор се крајно различни и не се фокусирани на севкупните интереси и оптималните решенија за целото општество.

Можности (М)

М1 Соработка помеѓу учесниците/деловите од секторот. Неопходна е интеграција на секторот. Кооперацијата и подобро разбирање на различните учесници во секторот е пердуслов за подобрување на секторот.

М2 Зголемување на свеста за безбедноста на храната. Ова прашање е голема можност за подобра и поамбициозна ЕУ интеграција на земјоделскиот сектор. Свеста за безбедноста на храната би можела да биде одлична можност за идни соодветни инвестиции во секторот, како во користење на технологија, така и во човечки капацитети.

М3 Фокусирање на специфични, стратешки и конкурентни производи. Специјализација на земјоделската технологија и производство е најверојатно многу нов фокус за идните проекти. Позади овие идеи би требало да стои новиот начин на размислување. Подобри и поконкурентни македонски земјоделски производи се идното решение за овој сектор.

М4 Интеграција (адаптација) кон новите пазарни услови. Новите пазарни услови и барањата на пазарот за високо квалитетни производи би можеле да се земат како мотивирачки фактори за промени во секторот. Потребни се посериозни програми и подобро производство со цел да се задоволат новите правила и услови на целосниот ЕУ/Светски пазар. Ова би можело да преставува многу стимулативна можност за целокупниот земјоделски сектор.

М5 Потенцијал за еколошко производство. Оваа можност веќе е сериозно разгледувана од страна на македонските земјоделски експерти. Признаените можности кои постојат во Македонија се елаборирани во новата Национална стратегија за еколошко земјоделство 2008 – 2011 од страна на МЗШСВ. Во иднина овој вид на производство се смета дека многу ќе ветува во комбинација со други активности, за промоција на руралниот развој, како на пример руралниот бањски туризам.

М6 Едуцирање на произведувачите. Подобрувањето на македонското земјоделство воглавно е базирано на подобрувањето на знаењето на директните произведувачи. Соодветен трансфер на 'да се знае како', особено трансферот на технологија на 'да се знае како', треба да се изведе со начин на адекватно образовни курсеви и обука на сите директни произведувачи.

М7 Производство на безбедна храна. Имплементацијата на безбедност на храната во македонското земјоделско производство е многу важна задача и истото преставува голем предизвик. До сега, само експерт заедницата е свесна за облигациите кон ЕУ во однос на безбедноста на храната. Агенцијата за безбедност на храната е една од институциите кои што работат интензивно на исполнување на оваа облигација. Според облигациите кон ЕУ, земјоделското производство во однос на безбедна храна е императивно и од таа гледна точка за македонското земјоделство никнуваат нови можности, но исто така и нови закани.

М8 Лесен пристап кон финансиски сретства. Новите инвестициони програми се предуслов за соодветни брзи подобрувања на македонското земјоделство. Пристап кон финансиски сретства е многу значајна можност поврзана со приемот во ЕУ.

М9 Зголемување на продуктивноста пред приемот во ЕУ. Очекуваниот прием во ЕУ воглавно е можност за македонското земјоделство. Сепак, тоа е валидно само ако ја зголемиме продуктивноста на нашето земјоделско производство пред да станеме дел од добро организираниот и многу конкурентен ЕУ пазар.

М10 Апликација на ДЗП (Добра земјоделска пракса). ДЗП кодексот е првиот чекор кон имплементација на оваа можност. Имплементираниот ДЗП во македонската реалност е вистински предизвик и можност за иднината од страна на сите аспекти поврзани со одржлив развој во земјоделството. Другите можности, како на пример безбедноста на храна не можат да се реализираат без имплементација на ДЗП во Македонија. Производството на 'додадена вредност' е во голема мерка поврзано со оваа можност.

М11 Природни ресурси. Почитување на природните ресурси користени за земјоделско производство е фундамент без потреба од натамошно објаснување, особено кога го имаме во обзир одржливиот развој. Ако не се грижиме за балансиран начин на употреба на природните ресурси во земјоделството, тие многу лесно можат да

преминат од можности кон закани. Ова особено се однесува на ресурсите како што се водата и земјата.

M12 Имплементација на ЕУ регулативи. Усвојување и имплементација на ЕУ регулативи во македонското земјоделство обезбедува рамки за иднината на македонското земјоделство. Од развојна гледна точка, ЕУ регулациите нудат нови можности за производство. Како и да е, од гледна точка на сегашното развојно ниво на овој сектор, некои луѓе нив може да ги сфатат како закана, а не како можност за развој.

M13 Имплементација на ЕУ стандарди. Усвојување и имплементација на ЕУ стандарди не само што нуди нови можности за производство, туку истовремено обезбедува нови можности за користење на ЕУ фондови поврзано со зголемената конкурентност на македонските земјоделски производи и е поврзано со барањата на ЕУ пазарот.

M14 Агро туризам. Поврзувањето со туризмот е од големо значење за македонското земјоделство и за руралниот развој во целина. Агро туризмот е една од новите можности кои ги има земјата. Тоа може да се оствари само со подобра и поблиска соработка помеѓу овие два сектора.

M15 Обука заради подобрување на секторот. Подобрувањето на македонското земјоделство е во голем дел поврзано со нивото на знаење на директните произведувачи. Потребен е соодветниот трансфер на 'да се знае како' и трансферот на технологија да се фокусираат на директните произведувачи и тоа преку адекватни едукативни курсеви и обука. Освен тоа, сите нивоа на менаџерски персонал во овој сектор би требало да се обучи. Оваа можност би можела да доведе до нова 'додадена вредност' на македонското земјоделство.

M16 Пристап кон ЕУ фондови. За македонското земјоделство пристапот и користењето на ЕУ фондови е една од многу реалните можности. Сепак, ова би требало да се третира со голема сериозност и со добри и професионални планови, координирани од страна на државата и соодветните агенции и институции.

M17 Зголемена конкурентност на земјоделството. Ова може да преставува можност но исто така лесно може да се претвори и во закана ако не се разгледа многу сериозно. Голем број на македонски компании од овој сектор ја разбираат потребата за подобрување на нивната конкурентност иако не им е јасно дека се работи за многу комплексен предизвик.

M18 Производи на 'додадена вредност'. Како резултат на фактот дека до неодамна, земјата беше позната само по 'сирови' или нефинализирани земјоделски производи со проценета вредност под реалната, ова треба да се разгледа барем како можност за идното македонско земјоделство, кое не е целосно под контрола. Всушност, ако успееме да го разгледаме производството на нефинализираните производи како JCM3 слабост и ја трансформираме во цел, македонското земјоделство би можело да добие огромна сила за идни усовршувања, кои би му дале на овој сектор сосема нов облик и имиџ. Со ова прашање на 'додадена вредност' може да се поврзат голем број на други можности.

Закани (3)

31 Загадување на почвата, водата и воздухот. Сите активности во овој сектор се закани во поглед на загадувањето на почвата, водата и воздухот. Ова е многу важно и треба да се има во обзир, особено на почетокот на имплементација на НСОП кога различните учесници може да се фокусираат само на економските столбови и се спремни да ги запостават другите столбови на одржлив развој на македонското земјоделство, како што се еколошкиот и социјално/културниот.

32 Загрозен биодиверзитет. Активностите во овој сектор се исто така и закана за биодиверзитетот. Биодиверзитетот треба да биде сериозна грижа за било кој иден развој на овој сектор. Заради тоа ние во овој сектор ќе имаме краткотрајни експертизи како додатна поддршка на активностите на НСОП, со цел да се спречи проблемот поврзан со биодиверзитетот во македонското земјоделство и со цел да се зголемат можностите за вистински раст на свесноста на јавноста.

33 Неподготвеност целосно и правилно да се искористат фондовите од ЕУ за пред-прием. Пристапот и користењето на ЕУ фондови во македонското земјоделство е

една од можностите кои се навистина реални. Сепак, ова е корисно само ако се третира со голема сериозност и ако државните институции и соодветните агенции се подготвени да го координираат процесот на аплицирање на професионален начин. Ако тоа не е случај, како што се случи со некои до соседните земји во нивните фази пред прием во ЕУ, оваа можност многу лесно може да се претвори во закана, заради потрошеното време кое даде нула резултати и последователно предизвика големи фрустрации.

34 Загуби во трговијата со храна, туризам и угостителство. Ако македонското земјоделство остане на сегашното ниво на развој и не е спремно за прием во ЕУ, ниската конкурентност најверојатно ќе креира закани и загуби. Освен тоа, ако не се искористи поврзувањето со туризмот, закани за загуби се реални и во овој сектор исто така.

35 Закани за здравјето заради небезбедна храна. Спротивно на можноста идентификувана и поврзана со безбедноста на храна (Види М7).

36 Непостојечки политички конзенсус за развој и стратегија во секторот. Тоа е многу сериозна закана кога политичките партии не се спремни да ја напуштат 'популистичката политика' кон земјоделството и ако не можат да постигнат конзенсус поврзан со неопходниот стратешки развој. Некои елементи од оваа закана може да преставуваат и 'слабости', како на пример информирање и зголемување на свесноста, додека други се надворешни фактори, кои не се под контрола на овој НСОП проект или барем е тешко да се предвидат нивните последици.

37 Конкурентен ЕУ сектор за производи. Спротивно од можностите идентификувани во врска со конкурентноста (Види М17).

38 Увоз на небезбедни производи (храна) и производи со лош квалитет. Ако македонското традиционално земјоделство не успее да се преориентира кон земјоделство на одржлив развој, тогаш земјата ќе се соочи со ситуација да стане уште послаба во однос на конкурентноста во областа на земјоделското производство, кое пак дополнително ќе ја зголеми зависноста за увозни земјоделски производи од светскиот пазар. Со овој процес може да се отвори вратата за небезбедни и производи со низок квалитет.

39 Неконкурентни производи за увоз. Обратно од можноста идентификувана во однос на конкурентноста. (Види М17).

310 Бавни реформи – ЕУ иднина? Спротивно од можноста идентификувана во врска со конкурентноста (Види М12 и М13).

311 Интензификација на активности без контрола на негативните ефекти врз животната средина. Види 31.

312 Глобално загадување на животната средина. Види 31.

313 Развој без одржлив развој во смисол на социјален, еколошки и економски баланс. Види 31.

Шумарство

Јаки страни (Ј)

Ј1 Шумарството во Македонија е ресурс со доволен потенцијал. Целокупната површина под шуми во Македонија е 11,596 км² (1,159,600 ха) од кои што шумите покриваат 947,653 ха. Вкупната дрвена маса е **74,343,000м³** и вкупното годишно зголемување е **1,830,000м³** со средно годишно зголемување од 2.02м³ по хектар. Шумите во Република Македонија се карактеризираат со богат биодиверзитет. Македонија има значителни и разновидни шумски ресурси: билки кои се користат во медицината, печурки, шумски плодови, дивеч итн. Важноста на шумите сепотенцира со фактот дека главниот дел од територијата на заштитената област во Македонија се наоѓа под шуми.

Ј2 Пошумени области. Со помошта на фондот за пошумување (кој што беше активен до 1990та), повеќе од 140,000ха на гола земја беше пошумена кое предизвика

зголемување на пошумување со индекс од 1.6. Пошумената област има голем потенцијал како ресурс. Тие покриваат 10% од вкупната шумска маса во Македонија.

J3 Професионални вработени. Република Македонија има многу професионални вработени во шумскиот сектор. Во ЈП 'Македонски шуми' има двајца вработени со докторати, десет вработени магистри и 432 лица со факултетско образование.

J4 Голема транспарентност на шумите. Со цел да се постигне правилно јавно мислење за шумите во Македонија, транспарентноста е многу важна. Според сегашната ситуација, работата на Македонски шуми е транспарентна.

J5 Постоене на правни и регулаторни рамки. Законот за шуми, на сила од 1997ма е добра рамка за регулирање на работата во шумарството т.е. менаџирањето со шумите (во приватна и државна сопственост).

J6 Посоточки систем за мониторинг на здравствената состојба на шумите. Пред околу 25 години се основа центар за мониторинг на здравствената состојба на македонските шуми. Овој центар постои во рамките на Факултетот за шумарство во Скопје (Оддел – Шумарство и заштита на шумите) и неговото име е Центар за извештаи и дијагностичко прогнозирачки услуги во Република Македонија. Негова улога е да врши мониторинг на здравствената состојба на нашите шуми, да врши дијагноза на откриените штетници, болест итн. како и да го предвидува идниот развој, да предлага мерки и да подготвува Годишен извештај за сета своја работа.

J7 Постоечки стратешки развојни документи. Во моментот, постојат неколку тековни и официјални документ кои се однесуваат на шумите и развојот на шумарството во Република Македонија:

- Стратегија за одржлив развој на шумарството во Република Македонија, усвоена од страна на Владата на Република Македонија во јуни 2006та година
- Национална стратегија за биодиверзитет и акционен план, Скопје 2004та година
- Прв национален еколошки акционен план на Република Македонија, Скопје 2003та година
- План за просторно планирање на Република Македонија, Скопје 2004та година.

J8 Постоене на услуги за заштита на шумите (шумска полиција и шумочуварска служба). Во рамките на Министерството за земјоделство, шумарство и стопанисување со вода, постојат услуги за физичка заштита на шумите т.е. илегално сечење. Исто така, во рамките на ЈП 'Македонски шуми' постои сличен сервис, наречен шумочуварска служба.

Слабости (С)

С1 Несоодветни санкции. Постојат голем број на нелегални активности во шумарството во Република Македонија. Една од причините за нивно постојано зголемување се несоодветните санкции. Ако сакаме да ги намалиме овие илегални активности во шумарството, неопходно е да се зголеми нивото на санкции.

С2 Незавршена регистрација (катастар) на земја и демаркација. Еден од најважните фактори со големо негативно влијание врз работните активности во шумите е незавршениот катастар на земјиштето. Тоа е основен предуслов за ефикасно менаџирање на нашите шуми. Исто така многу е важно да се направи дистинкција помеѓу шуми во државна и приватна сопственост. Со цел да се постигне поефективен менаџмент со нашите шуми, ние би требало да го надградиме катастарот на шумите и да ја завршиме поделбата на државна и приватна сопственост.

С3 Човечки ресурси. Како што споменавме претходно, Република Македонија има голем број професионални вработени во шумарскиот сектор. Истовремено постои недостаток на вработени во одредени департмани во шумарството т.е. шумската полиција, инспекторијат итн. Со цел да се подобри ситуацијата, постои потреба за вработување на нови лица од други департмани во оние каде што има недостаток на човечки ресурси.

C4 Лоша организациона структура во ЈП 'Македонски шуми'. Една од причините за лошо работење и лоши економски резултати во Македонија е лошата организациона структура во ЈП 'Македонски шуми'. Овој проблем беше лоциран многу пати во минатото, меѓутоа дури сега започна процесот за негово надминување. Во моментот постојат неколку модели за трансформација. Еден од нив би требало да биде избран како модел за трансформација на ЈП 'Македонски шуми'.

C5 Слаба афирмација на шумарството. Во минатото беа направени голем број позитивни работи за шумарството во Македонија, како на пример пошумување на околу 150 000 ха (Водно, Гази Баба итн), добра организирана заштита против шумски пожари, зачувавање на дивите животни за времена зимските месеци итн. Истовремено, постои многу мал публицитет за сите овие активности а многу голем публицитет им се дава на некои лоши работи во шумарството, иако тие не се причинети од страна на шумарите т.е. илегално сечење.

C6 Нестабилни и недоволни финансиски ресурси. Шумарството е сектор каде што физичките и финансиските резултати од неговата работа многу често се видливи после долг временски период (понекогаш дури после 30 години). Ова е една од причините зошто никој не сака да инвестира во шумарството. Втората причина можеби е таа што главниот извор на финансирање во шумите доаѓа од пресечените дрва и од горивото од дрва, без да се изврши валоризација на јавната функција на шумите (производство на кислород, заштита на земјиштето, влијанието на климата, намалување на загадувањето итн). Според претходно кажаното, еден од можните решенија за финансирање на шумарството е валоризација на јавните шумски функции како база за финансирање на шумите од страна на државата.

C7 Преклопување на надлежности кои се однесуваат на интегрирано управување на шумските површини и користење на природните ресурси. Владата на Република Македонија ја администрира државната сопственоста на шумите и шумското земјиште преку следните институции:

- Министерство за земјоделство, шумарство и стопанисување со водата;
- Министерство за животна средина и просторно планирање;
- Јавното претпријатие 'Македонски шуми'
- Национални паркови и ловишта
- Јавното претпријатие 'Јасен'.

Државниот Инспекторијат за шумарство и лов функционира како тело во рамките на Министерството за земјоделство, шумарство и стопанисување со водата и истото врши контрола и го надгледува спроведувањето на функцијата на шумарството и ловот. Шумската полиција, како дел од Министерството за земјоделство, шумарство и стопанисување со водата ги штити шумите во согласност со Законот за шуми. Во рамките на Министерството за животна средина и просторно планирање, функционира Државен инспекторијат за заштита на животната средина, кој што го контролира се она што се однесува до заштита на околината. Во согласност со регулациите во Република Македонија, менаџментот на одредени природни ресурси е сегментиран во различни области. Така на една природна област, како на пример планина, владеат неколку правни тела. На пример:

- Со шумите – ЈП 'Македонски шуми';
- Со водата – ЈП 'Водно стопанство';
- Со пасиштата – ЈП 'Пасишта';
- Со дивечот – ловчката асоцијација, ЈП 'Македонски шуми' и други правни тела;
- Со другите природни ресурси (камења, руда итн) – претпријатието кое добива концесија од страна на државата.

Токму затоа, во една област има неколку субјекти со различни интереси и често се појавува конфликт на интереси. Тоа значи дека во Република Македонија територијалното владеење не е изведено како што треба.

C8 Илегално сечење. Илегалното сечење е сериозен долгорочен проблем, ставајќи го во опасност одржливиот шумски менаџмент, како и вредноста на шумите во поширока

перспектива. Како резултат на илегалното сечење, се нарушува природната регенерација, се создаваат можности за ерозија, за шумски пожари, болести и напад од штеточини, нарушување на водниот режим итн. Исто така илегалното сечење и продавање на дрва креира губитоци во државниот сектор.

C9 Конфликт на интереси (на индивидуалци) во ЈП 'Македонски шуми'. Неодамна, во шумарството во Македонија беше спроведен процес на приватизација на дел од опремата, механизацијата и дел од работниот процес. Дел од сето ова беше продадено на вработените во ЈП 'Македонски шуми'.

Можности (М)

M1 Зголемување на шумските површини. Постојат две причини за ширење на шумските површини. Првата е 'освојување' на напуштените земјоделски полиња од блиската шума. Втората е пошумување на голи парчиња земја.

M2 Шумарството како глобален феномен. Заради големиот број закани во светот (климатски промени, дезертификација, обновливи извори на енергија итн), шумарството има и ќе има се поголема улога во иднина во решавање на овие проблеми.

M3 Употреба на стратегија за одржлив развој за шумарството за добивање на финансиски сретства од странски донатори и од Буџетот на Република Македонија. Во рамките на стратегијата за одржлив развој во шумарството во Република Македонија, постојат голем број проекти кои што би требало да се користат за обезбедување на финансии. (Буџет на Република Македонија, странски донатори итн).

M4 Развој на ловниот туризам. Во Република Македонија постојат околу 240 ловечки места со голем потенцијал за развој на ловниот туризам.

M5 Интегрирано управување на просторот. Ова е еден од главните предуслови за одржливо шумарство во Македонија. Ако Владата успее тоа да го обезбеди, тогаш шумарството би можело да игра многу важна улога во развојот на Македонија.

M6 Насочување на вниманието кон општо корисните функции на шумите. Не дрвените добра и шумските погодности треба да добијат правилен третман што се однесува на нивната економска вредност.

M7 Постоене на политичка клима. Во последните неколку години постои позитивна политичка клима за решавање на проблемите во шумарството.

M8 Интегрирање на политиката на шумарство во другите секторски политики. Шумарството има блиска и јака врска со другите сектори. Токму заради тоа, шумарската политика би требало да се интегрира во политиката на другите сектори.

M9 Алтернативни производи и услуги. Главната добивка во шумарството денес доаѓа од греди и гориво од дрва. Во концептот на одржлив развој на шумарството, алтернативните производи и услуги имаат многу важна улога. Тоа во иднина би можело да биде значителен извор на финансии за шумарството.

Закани (З)

31 Необезбедување на финансиски сретства за спроведување на Акциониот план за 2007ма – 2009та година. Основањето на концептот на одржливо шумарство во Македонија зависи од спроведување на Акциониот план 2007ма – 2009та година.

32 Непостоене интерес за инвестирање во шумарството. Резултатот од работата и инвестирањето во шумарството обично дава резултати после долг временски период (некогаш дури после 20-30 години, па дури и подолго). Заради тоа, не постои голем интерес за инвестирање во шумарството.

33 Неконтролирано сечење на шумите (илегално сечење). Еден од најнегативните фактори кој што има влијание врз шумарството во моментот е илегалното сечење. Без негова елиминација, не постои средина за создавање на одржливо шумарство во Република Македонија.

34 Узурпација на шумите и шумската земја. Во некои делови од Македонија, овој процес исто така има негативно влијание и врз шумите.

35 Климатски промени. Последиците од глобалните климатски промени се исто така закана за нашите шуми и за шумарството воопшто.

Туризам

Јаки страни (Ј)

Ј1 Поволна географска позиција. Географски, Република Македонија се наоѓа во Јужна Европа, лежејќи на Балканскиот полуостров. Карактеристично за нејзината позиција е тоа што Македонија преставува раскрсница на голем број патишта со континентални и меѓу континентални димензии. Исто така географската позиција би требало да се разгледа од гледна точка на позицијата на земјата за главниот ток на туристи, надворешните туристички региони и земји. За Македонија, најважен е Источно-медитеранскиот правец којшто ги поврзува земјите од Северо-западна, Централна и Источна Европа со Јадранското, Егејското и Црното море, вклучувајќи голем број на надворешни туристички региони и земји кои се главните туристички пазари за Балканските земји. Македонската позиција во овој правец може да биде валоризирана преку создавање на можности за развој на транзитниот туризам, користејќи ги вредностите кои ги има во овој правец, иако голем дел од транспортот нема туристички карактер.

Ј2 Комбинација на Медитеранска и континентална клима и геоморфолошки елементи преставуваат многу значајна јака страна за креирање на туристичка понуда базирана врз природните вредности, особено климата и геоморфологијата. Близината на Медитеранот и влијанието на медитеранската клима е особено присутно во Вардарската долина, а во другите делово преовладува континенталната клима. Присуството на ваква комбинација на клима, овозможува услови за развој на одредени видови на туризам, особено оние поврзани со рекреативните летни активности, но и со зимските спортови.

Ј3 Богати и различни зачувани културни атракции од различни временски периоди (арехолошки наоѓалишта, манастири, цркви, џамии итн.) е идентификувано како јака страна на која што треба да и се посвети особено внимание. Македонија, иако е мала земја, со мала територија, има богато културно наследство од различни историски периоди. Голем дел од нив се конзервирани и се отворени за јавноста. Меѓутоа мал број од нив се редовно одржувани и користени за туристички цели. И покрај тоа, постои голем број ан такви културни и историски споменици кои можат да се вклучат во туристичката понуда. Ова наследство има голем потенцијал во создавањето на културната туристичка понуда, особено во полето на создавање на 'културни наследни патеки'.

Ј4 Традиција, фолклор и гостољубивост на луѓето. Постоеното на голем број форми на традиција и нивна употреба може да се искористи за создавање на специфичен пазар ориентиран кон различни туристички понуди. На пример Струмичкиот карневал, Вевчанскиот карневал може да се користат за славење на 'Стара Нова година', како и голем број други настани блиско поврзани со традицијата во Македонија. Сето ова би требало да биде вклучено во туристичката понуда како за странските така и за домашните туристи. Прашањето кое тука се наметнува е – Зошто домашните туристи? Домашните туристи всушност потенцијално се поголем пазар заради нивното познавање на локалните традиции и фолклор, кое што би можело да им биде поинтересно отколку на странските туристи. Вклучувањето на овие елементи во туристичката понуда е особено добро како можност за продолжување на туристичката сезона.

Ј5 Области со нивната 'оригиналност и непипната природа'. Природните области, Националните паркови (Галичица, Пелистер, Маврово), заштитените области (Јасен), руралните области (особено во Маврово и Берово) се признаени како региони со најголеми можности за развој на рурален туризам.

Ј6 Постоене на туристички региони. Во врска со постоењето на природни и културни атракции во рамките на 'Просторниот план на Република Македонија' (усвоен во 2002 и се уште на сила) според кој секој туристички регион е поделен на 10, со зони и туристички места во секој од нив. Тоа преставува добра база за натамошно истражување во туризмот, земајќи ги во обзир просторните димензии со сите нивни карактеристики иако во пракса постојат туристички региони кои се разделени според

местоположбата: Охрид - Преспа, Маврово - Попова Шапка, Скопје, Тиквешкиот регион, Источниот регион и Јужниот регион.

J7 Традиционално производство на храна. Оваа традиција во Македонија е се уште присутна, особено во руралните области. Производството на сирење, вино, мед, различни видови зеленчук и овошје и нивните преработки (мармалади, слатка, сокови, ајвер, љутеница) би требало да се земат во обзир. Традиционалното производство на храна како дел од програмата за анимирање на туристите во руралните области, претставува многу добра база за развој на руралниот туризам.

Слабости (С)

C1 Конкурентни дестинации во регионот. Македонија е обиколена со земји кои се нејзини најконкурентни конкуренти на меѓународниот туристички пазар, особено во регионот. Тоа се должи на поголемата туристичка понуда, главно како резултат на излезот на море (Хрватска, Црна Гора, Албанија, Грција, Бугарија и Турција), и поразвиен туризам (Србија, Хрватска, Црна гора, Грција, Бугарија, Турција). Конкурентноста исто така се должи и на концентрацијата на културни атракции. Македонија не може да се натпреварува со овие конкурентни дестинации заради нејзината слаба понуда на меѓународниот пазар и неконкурентните цени.

C2 Македонија се уште има непокриени дестинации на меѓународниот туристички пазар. Во Македонија се уште постојат потенцијали за откривање кои можат да се искористат за создавање на атрактивна туристичка понуда. Врз основа на постоењето и вклучувањето на овие потенцијали во туристичката понуда, одредени региони или места можат да се развијат како туристички дестинации. Ова главно е поврзано со интересите и трендовите на меѓународниот туристички пазар за дестинации кои се уште не се целосно 'туристички индустријализирани' и кои содржат различни понуди, базирани главно врз природното и културното богатство.

C3 Цените не се многу конкурентни во споредба со директната конкуренција (Види C1). Иако квалитетот на услуги не е на исто ниво како кај нејзините конкуренти, сепак Македонија нуди цени кои не им се конкурентни. Имајќи ја во обзир разликата во структурата на главните туристички понуди базирани врз вредноста на природните богатства (Види C2) на Македонија, потребно е создавање и промовирање на цени кои ќе привлечат туристи и ќе придонесат за промоцијата на Македонија како 'ново откриена Балканска туристичка дестинација'.

C4 Недоволна/неразвиена општа и туристичка инфраструктура и пристап кон туристички дестинации. Потребни се подобрувања во оваа насока, особена на локално и регионално ниво. Иако патните правци од Скопје до Гевгелија, Крива Паланка – Кафасан, Охрид – Велес се најчесто користени, потребни се подобрувања на патиштата за да се задоволат потребите на патниците. Исто така пристапот кон одредени дестинации не е на задоволувачко ниво. Сепак мора да се потенцира, дека за разлика од железничката мрежа која што во моментот всушност не функционира, патната мрежа и авио сообраќајот се на задоволувачко ниво во процесот на пренесување патници. Оваа ситуација би требало да биде иницирачки мотив за понатамошно подобрување на овој сектор.

C5 Несоодветна и недоволна сигнализација (патишта, дестинации, градови). Ова е големо прашање кое треба да се реши. Патната мрежа како најексплоатирана транспортна мрежа во Македонија има потреба од големи подобрувања во однос на сигнализацијата, како и на ниво на дестинации. Освен транспортот и локалната сигнализација, многу голем проблем е сигнализацијата на градовите а исто така и сигнализацијата во институциите, на пример музеите.

C6 Недостаток од свест за чиста/еколошка средина главно од страна на локалното население. Но тоа е случај и со туристите, главно домашните, а до некоја мера и странските. Сегашниот развој на туризмот е согледан само од економска гледна точка, занемарувајќи ги еколошките димензии. Потребна е кампања за зголемување на свесноста за чиста животна средина.

C7 Слаб имиџ за туристичките дестинации и Македонија како туристичка дестинација на меѓународниот туристички пазар. Македонија се уште не е признаена како туристичка дестинација на меѓународниот туристички пазар. Постојат

обиди за нејзина промоција на меѓународни саеми за туризам, особено во соседните земји, но и во Германија, Русија итн, меѓутоа резултатите се многу скромни. Главниот проблем за македонскиот слаб имиџ на меѓународниот туристички пазар главно е резултат на отсуството на континуирани правци за промоција на Македонија во странство, непостоење на туристички преставници и канцеларии во странство и недостаток на хармонизација на промоционалните активности на македонскиот туризам.

C8 Недоволна владина поддршка за продолжување на развојните правци во туризмот. За време на целиот период на независност на земјата, на сите Влади им недостасуваа континуирани активности за идниот развој на туризмот. Ова е идентификувана слабост, која што треба да се надмине. Иако туризмот е признаен како сектор кој има голем потенцијал за македонската економија, се уште не постојат основни документи кои би дале правци за идните туристички развојни ориентации во земјата.

C9 Институционалната мрежа всушност не функционира соодветно. Главните инволвирани субјекти кои придонесуваат за создавање на институционална мрежа во туризмот во Република Македонија се соочуваат со одредени тешкотии заради голем број причини. Голем број од преземените активности не се реализирани или не ги исполниле очекуваните резултати. Тоа главно е резултат на недостатокот на комуникација и координација помеѓу инволвираните страни во одредени активности.

C10 Недоволно искористување на потенцијалите за туристички развој е признаено како слаба страна и беше почетната точка кога се креираше 'дрвото на проблеми'. Недоволното искористување на потенцијалот за туристички развој во Република Македонија всушност е резултат на непостоење иновации во туристичката понуда, неконкурентни цени, неправилно функционирање на институционалната мрежа и недостаток на национална стратегија за туризам.

C11 Капацитети за сместување. Покрај основните капацитети за сместување, додатните капацитети имаат многу важна улога во привлекувањето на туристи и во правењето на туристичките дестинации атрактивни. Анализата која се однесува на нивната структура во Македонија покажа дека присуството на такви додатни капацитети не е доволно, а на некои дестинации е на многу ниско ниво. Недостатокот на вакви капацитети е присутно во помала или поголема мера во целата земја. Во непосредна близина на големите урбани центри и туристички дестинации, постои потреба за добро организирани пикник области, области за рекреација, спортски комплекси и рекреативни центри, пешачки и велосипедски патеки итн со цел да се надмине постоечката диспропорција.

C12 Брзо задоволување со туристичката понуда/немање иновации. Македонската туристичка понуда се соочува со проблемот на непостоење или на многу ниско ниво иновативна туристичка понуда. Тоа е многу негативен тренд кој мора да се надмине бидејќи туристичкиот сектор е динамичен и понудата треба да биде соодветна со динамиката на секторот која за цел треба да ја има иновативната туристичка понуда.

C13 Неправилна промоција на македонската туристичка понуда во странство. Македонската туристичка понуда во странство главно се базира на печатени материјали меѓутоа и недостасува модерна технологија за нејзина промоција. Сепак постојат многу позитивни обиди за внатрешна промоција на Македонија како туристичка дестинација. Она што најмногу недостасува во тој правец е создавање на бренд име за Македонија како туристичка дестинација.

C14 Недоволен развој на руралниот, бањскиот, културниот и транзитниот туризам. Во претходните периоди бањите беа перцепирани како центри за медицински третмани и рехабилитација, различен од концептот на употреба на бањите во светски рамки, (особено во европските развиени земји), каде што постојат голем број на центри за релаксација. Неразвиените рурални области на кои им недостасува добар транспорт и инфраструктура се главните пречки за неразвивање на рурален туризам во Македонија. Иако е утврдено како можност за добивање приход од транзит патниците во Македонија (особено на патниот правец Скопје – Гевгелија, Скопје – Охрид – Битола и Крива Паланка – Кафасан), се уште не постојат услови за развој на транзит туризам.

Можности (М)

М1 Користење на фондови за развој на туризмот. Различни програми, донатори, фондови, може да придонесат за развој на туризмот. Постојењето на овие фондови како можност може да се користи за промоција на одредени видови туризам, да се зајакнат врските помеѓу учесниците во туризмот, да се развијат туристичките региони итн.

М2 Висок интерес на меѓународниот пазар за културен, религиозен, рурален, еко и голф туризам. Ова се видови на туризам за кој во последно време постои голем интерес. Всушност, особено еко туризмот, руралниот, религиозен и културен туризам се видови чие постоење и развој треба да се почитува затоа што се вклопуваат во прашањата за одржлив развој. Македонија има добра база да ги искористи најзначајните за туристите сегменти од културното богатство и да ги вклучи во туристичката понуда, на тој начин создавајќи специфичен вид на туризам. Исто така може да се задоволат потребите за рурален и еко туризам, бидејќи Македонија има таква predisposition (рурални области, заштитени области, национални паркови).

М3 Регионална и прекугранична соработка. Имајќи ја во предвид географската позиција на територијата на Македонија и локацијата на нејзиниот најразвиен туристички регион (Охридско – Преспанскиот регион) кој граничи со Албанија и Грција, како и Источниот регион кој граничи со Бугарија (Малешевскиот во Македонија и Пиринскиот во Бугарија) и Јужниот регион (Гевгелија, Дојран – Солун) има можности за промоција во рамките на оваа соработка. Туристичкиот сектор се смета за сектор со најголем потенцијал во регионот на Охридското и Преспанското езеро и негова меѓугранична промоција и развој.

М4 Регионален настап преку регионалната мрежа на БСХА (Балканската алијанса на хотелските асоцијации). Бидејќи Република Македонија се наоѓа на Балканот и граничи со четири соседи, за подобра промоција на меѓународниот туристички пазар (главно во регионални рамки), регионалната мрежа на професионални организации дава големи можности за македонска туристичка промоција и презентација на меѓународни саеми за туризам. Тоа исто преставува можност за зголемување на туристичкиот ток кон Македонија и е ориентирано кон туристите кои доаѓаат, кои во овој период не се на задоволувачко ниво.

М5 Поддршка на ЕУ стратегијата за одржлив развој. Работните групи од туристичкиот сектор, како дел од проектот за 'Поддршка на подготовките на националната стратегија за одржлив развој во Република Македонија', ги консултираат сите релевантни документи кои се однесуваат на прашањето на одржлив развој. Помеѓу нив се и ЕУ стратегија за одржлив развој, како и Обновената ЕУ туристичка политика (2006).

М6 Меѓународно почитување на Македонија како туристичка дестинација. Иако е ова идентификувано како можност, истовремено е и обврска за натамошно одржување и подобрување на ваква почит. Македонија полека почна да привлекува странски посетители (особено во последните 5 години), главно од соседните земји во регионот. Исклучок се зголемениот број на туристи од Холандија (4000 туристи во 2006та година) а оваа година се очекуваат туристи од Велика Британија кои би го посетиле Охрид.

Закани (З)

З1 Цените на конкурентите. Неконкурентните цени за македонските туристички производи се причина туристичката понуда да го изгуби чекорот со цените на конкуренцијата. Ова особено се однесува на конкуренцијата која во својата туристичка понуда имаат и море, како и културен туризам во соседните земји и преставуваат наш директен конкурент.

З2 Турбулентен/нестабилан регион (економски и политички). Неодамнешните настани кои се случуваат во многу блиското опкружување на Македонија, како и во самата земја (1992 – 2001), продолжената нестабилност во регионот (Косово) и економската ситуација која се однесува на платните можности на популацијата во соседните региони, главно придонесоа за намалување на бројот на туристите и тоа не само во Македонија, туку и во соседните земји. Ваквата ситуација не е поволна за иден развој на туризмот во Македонија.

33 Високо конкурентни дестинации во регионот, особено од страна на соседите кои имаат излез на море. Македонија се граничи со три земји кои имаат излез на море. Тоа преставува голема конкурентска предност за овие земји (Бугарија, Албанија, Грција) и бара доста интензивен и сериозен пристап за создавање на конкурентна туристичка понуда. Освен од соседните земји кои имаат излез на море, Македонија има голема конкурентност и од другите соседни земји.

34 Загаденост на животната средина се смета како закана за развој на туризмот. Тоа особено се однесува на врската туризам – животна средина и намерите за развивање на еко туризмот. Присуството на загадувачи, како на пример на ФЕНИ во непосредна близина на Кавадарци и Тиквешкиот винарски регион е опасност за развојот на локалниот/регионалниот туризам.

Социјални прашања (вработување, здравство и образование)

Вработување

Јаки страни (Ј)

J1 Подготвената Национална стратегија за вработување 2010 (НСВ) ги дефинира главните предизвици на пазарот на работна сила, целите и специфичната вработеност, како и сефкупните економски и политички услови да се постигнат тие цели. Таа беше подготвена во рамките на зголемено партнерство помеѓу релевантните министерства и институции.

J2 Национален Акционен план за вработување – НАПВ 2006 – 2008 преставува акционен план кој има за цел да ги исполни целите на НЕС и кој ќе асистира на земјата за идна интеграција со ЕУ преку насочување кон Основните насоки на Европската стратегија за вработување.

J3 Законот за работни односи од 2005та година ја зголеми флексибилноста на работната сила, на пример во областа на флексибилни работни ангажмани. Како додаток, Законот за привремени работни агенции од 2006та дозволува привремено вработување.

J4 Политиката за вработување во Македонија е трансформирана во низа мерки за активен пазар на работна сила, со цел да се промовира создавањето на нови работни можности, со активирање на невработените луѓе и со воведување на менаџмент со човечките ресурси.

J5 Правење бизнис 2008 (Светска банка), ја рангира Македонија како 4ти светски реформатор. Рангирањето во однос на сегашната бизнис клима се подобри за 21 место за една година и тоа од 105то на 84то место.

J6 Интензивна агенда за реформи на Владата (погледнете ја Владината програма 2006 – 2010), со која на среднорочни и долгорочни патеки ќе се забрза растот, вработувањето и повисок животен стандард.

J7 Почеток на реформите во даночниот сектор и во социјалното осигурување со кои би се намалиле даночните обврски, особено за оние со ниски примања и би се стимулирало отварањето на нови работни места.

Слабости (С)

C1 Мал капацитет на LM институции, особено MoLSP, ESA, Трудови инспекторати.

C2 Недостаток на технички и човечки капацитети на ESA за интеграција во Европските сервиси за вработување (EURES).

C3 Недоволно активна и пасивна политика на пазарот на работна сила, голема потреба за дополнителни мерки, како и за воведување на менаџмент за перформанс.

C4 Ниско ниво на институционален капацитет и капацитет на човечки ресурси во Министерството за образование и наука и неговите тела, како главни институции кои го обликуваат образовниот систем и го подобруваат приливот на работна сила (или човечкиот капитал).

C5 Релативно низок квантитет и квалитет на едукативно достигнување на работната сила мерена со запишувањето и отпишувањето на македонските студенти, како и рангирајќи ги македонските студенти според меѓународни едукациони тестови и студии (PISA, TIMMS, PIRLS) итн.

C6 Иако Владата вовеле рамен и понизок личен данок на приход од 10% и тоа од 2008ма (12% во 2007), со кој се намалија даночните рамки, последниот е регресивен затоа што го ограничува создавањето на пониско платени работни места и стимулира неформално вработување во овој сегмент.

C7 Недоволна комуникација помеѓу пазарот на работна сила и образовниот систем, создавајќи разлика помеѓу барањето и понудата на човечки капитал. Тоа придонесува за помал број на работни места, пониска продуктивност (ако не се соодветни) и многу мало намалување на бројот на невработени.

C8 Недоволно развиен регулаторен и систем за известување за здравјето на работното место кој што е важен за анализа на работните услови во македонските фирми и заради заштита на работниците (зголемена флексибилност би требало да се комбинира со поголема безбедност, вклучувајќи безбедност и заштита на работа).

Можности (M)

M1 Во последните години, особено после добивањето статус на земја кандидат, РМ е под постојан 'притисок' од ЕУ за константно подобрување во сите области. ЕУ и помага на Македонија да стане рамноправен член со техничка помош, изградба на капацитети а почнувајќи од 2008ма година, земјата ќе добие IPA фондови за следното: Помош за транзицијата и изградба на институции, Меѓугранична соработка, Регионален развој, Развој на човечки ресурси, Рурален развој.

M2 Веројатно членство во НАТО би ја поправила перцепцијата на странските инвеститори за Македонија и би придонело за зголемување на инвестициите, водејќи кон повисок раст и поголема вработеност.

Закани (З)

З1 Одложување на процесот на интеграција на Македонија во ЕУ заради незадоволување на критериумите или заради регионалниот пристап кон спојување на Западен Балкан.

З2 Мало искористување на достапните IPA фондови и неподготвеноста на јавната администрација за подготовка на потребната документација, или доцна авторизација на националните тела за користење на овие фондови.

З3 Бидејќи сите земји во регионот се натпреваруваат за привлекување на директни странски инвестиции, постои закана дека соседните земји ќе се развиваат и реформираат побрзо од Македонија и со тоа привлекуваат ДСИ.

Здравство

Јаки страни (J)

J1 Правната рамка го гарантира правото за задолжително здравствено осигурување за секој граѓанин на земјата. Секој граѓанин има право да живее во земја со јасно одредени правни рамки, врз чија основа може да го ужива правото на задолжително здравствено осигурување. Правните рамки кои постојат во моментот во Република Македонија воглавно им се јасни на луѓето, кои ги знаат своите права во врска со здравственото осигурување.

J2 Достапот на здравствени услуги воглавно е адекватен. Моментално, здравствената инфраструктура им овозможува на граѓаните прифатлив пристап до главните здравствени услуги. Знаењето на медицинските лица се споредува со

знаењето на вработените во поразвиените земји, кое преставува јака страна во здравството.

J3 Голем прилив на квалитетен човечки капитал. Во Република Македонија сега постои ускладеност помеѓу побарувачката и понудата за медицински лица. Понудата на човечки капитал е поголема од побарувачката, што се смета за позитивен фактор и поволно би влијаело на идниот развој на овој сектор. Поголем број од транзиционите економии се хендикепирани во однос на недостаток на човечки капитал во областа на медицината.

J4 Основни институционални рамки за ефективна понуда и здравствена заштита воглавно постојат. Во Република Македонија постојат примарните, секундарните и терцијарните здравствени услуги, како и прилив на медикаменти. Ова се смета за јака страна бидејќи присутна е многу скапата инфраструктура и не траба таа повторно да се основа.

J5 Финансиите алоцирани за здравствениот сектор се доволни, ако се земат предвид можностите на земјата. Воглавно, процентот кој Владата го одвојува од Буџетот за здравството може да се спореди со понапредните транзициони економии. Иако номинално ние трошиме помалку на здравствена заштита, но во реални услови (во зависност од можностите на земјата) ние просечно трошиме како и понапредните економии.

Слабости (C)

C1 Одредени групи од вкупната популација се во подредена положба што се однесува до здравственото осигурување и пристап до здравствени услуги. Ова не е прифатливо, бидејќи секој граѓанин заслужува здравствена заштита. Тоа особено е случај со сиромашниот дел од населението за кое државата мора да ги направи сите напори за обезбедување на здравствено осигурување.

C2 Здравствениот систем не функционира како интегриран и координиран систем. Поголем дел од времето, примарната здравствена заштита не се користи како што треба, а секундарната се користи на погрешен начин што создава застој во терцијарното здравство. Тоа создава губење на ресурси бидејќи голем дел од работата може да се заврши во рамките на примарното и секундарното здравство.

C3 Постои несоодветност помеѓу побарувачката и понудата на здравствени услуги. Оваа слабост е поврзана со претходната. Кога здравствениот систем не функционира како што треба се создава несоодветност помеѓу побарувачката и понудата на здравствени услуги. Меѓутоа во некои делови од земјата здравствените услуги се добро организирани, додека истовремено во други делови, не се добро организирани.

C4 Продуктивноста и ефикасноста во обезбедување на здравствени услуги е мала. Продуктивноста е калкулирана како однос помеѓу потрошувачката за здравство и квалитетот на услугите кои се обезбедуваат. Поголем дел од анализите покажуваат дека не постои сооднос во сумата пари кои земјата ги дава за здравство и квалитетот на услугите.

C5 Правните и стратешките рамки во голем број области се нецелосни. Иако поголем дел од правните рамки постојат, се уште има голем број проблеми со извршувањето на законите. Некои од проблемите се резултат на некомплетирани области во правната мрежа, а некои се резултат на капацитетите на институциите. Иако постои и среднорочна здравствена стратегија, тешко е да се измери исполнувањето на нејзините цели.

C6 Институционалниот капацитет во македонскиот потрошувачки систем за здравствена заштита е многу слаб. Иако има голема понуда на работна сила, постои континуиран недостаток на медицински работници во болниците, особено лекари. Од друга страна постои преголема вработеност на административци, кои преставуваат голем терет за системот и создаваат ниско ниво на институционален капацитет.

C7 Плаќањето за здравствена заштита во рамките на давачките на секој вработен преставуваат голема такса врз работната сила. Од вкупната плата, 9% се одвојуваат за здравствено осигурување и тоа преставува голем даночен терет за работниците во

Република Македонија. Ова ја става Македонија во групата земји со скапа работна сила.

Можности (М)

М1 Владината заложба за реформи во здравствениот систем. Владата на Македонија е јасно определена за реформи во здравствениот сектор, кои се јасно одредени во Здравствената стратегија. За успешно спроведување на реформите во здравството, многу важна е политичката желба. Оваа заложба исто така може јасно да се види и од владиниот програм.

М2 При процесот на приклучување кон ЕУ ќе се разгледаат некои од слабостите на здравствениот сектор. Како што може да се види во Глава 28 од Националната програма за усвојување на Легислатива, процесот на прием во ЕУ ќе овозможи разгледување на некои од слабостите, особени оние кои се дефинирани на среднорочен план. Овој процес ќе ја направи македонската правна мрежа компатибилна со европската.

М3 Свеста на јавноста за тоа колку многу се потребни реформи. Последната кампања на Владата дава некои позитивни резултати. Тоа дава можности во полето на здравјето, бидејќи кампања за заштита на правата на корисниците е неопходна за да се зголеми свеста на јавноста за своите права и облигации.

Закани (З)

З1 И покрај релативно добрите резултати, задоволитеноста од услугите е мала. Да се работи со луѓе е една од најтешките работи кои постојат. Ќе треба време да се смени односот на медицинските лица и кој треба да биде соодветен на барањата на клиентите. За да се постигне тоа ќе треба натамошна кампања и обука особено меѓу медицинските лица.

З2 Стареењето на популацијата ќе биде предизвик за одржливост во финансирањето на здравството. Секоја година се намалува бројот на новороденчиња во Република Македонија, кое ќе биде сериозен проблем и голем товар за идните генерации да го финансираат здравствениот систем. Неопходно е подобрување на менаџментот во здравственото финансирање за да се амортизира проблемот на стареење во иднина.

З3 Поголема регионална и ЕУ интеграција ќе ја зголеми потребата за претпазливост. Процесот на ЕУ интеграција ќе ја зголеми потребата за подобра здравствена заштита не само кај граѓаните на Македонија, туку и меѓу европските граѓани. Тоа ќе бара од македонската Влада сериозен пристап и внимание во процесот на подобрување на здравствениот систем.

З4 Регионалната нестабилност е најголема закана на напорите за подобрување на здравствената заштита на пациентите. Нестабилноста во регионот и во земјите од Балканскиот полуостров преставува една од најголемите закани за земјата.

Образование

Примарно, секундарно и терцијарно образование

Јаки страни (Ј)

Ј1 Зголемен фокус на образование. Во 10 годишниот програм на Владата на Република Македонија од 2006та година, образованието е клучно за постигнување на целите на одржлив економски развој. Трошоците за образование беа зголемени со буџетот во 2007ма година, а делот за образование во БНП се очекува и натаму да расте.

Ј2 Добро развиена училишна мрежа. Република Македонија има преку 1,000 основни училишта (вклучувајќи ги и сателитските школи), речиси 100 средни училишта, 4 државни универзитети, како и неколку неодамна отворени приватни универзитети. Податокот дека основната инфраструктура веќе постои, значи дека подобрувањето на

образованието не бара големи инфраструктурни инвестиции. Сепак, многу е важно подобрувањето на училишната мрежа.

J3 Примарното и секундарното образование е задолжително а запишувањето во основното образование е многу големо. Ако се имплементира како што треба, ова би резултирало во зголемен број на запишувања (исто и во терцијарното образование). Повисоко образование значи создавање на поголема и со знаење подобро поткована работна сила.

J4 Постои легислатива и стратешки документи. Македонија има стратегија за образование до 2015та година и основните закони во оваа област се донесени. Тоа претставува солидна основа за натамошни реформи во секторот.

J5 Учеството на приватните образовни институции се зголемува. Во последните години, бројот на студенти кои посетуваат приватни секундарни и терцијарни програми значително се зголеми. Особено во повисокото образование, овој тренд резултираше во зголемена конкурентност помеѓу државните и приватните универзитети. Тоа пак води до подобрување на квалитетот на образование.

J6 Членство во Болоња процесот. Македонија започна голема реформа во вишото образование како дел од процесот од Болоња. Со имплементацијата на овие реформи македонското вишо образование ќе биде изедначено со она на земјите членки на ЕУ.

J7 Голема инволвираност на донатори во едукативниот сектор. Голем број на меѓународни и билатерални донатори се активни во образовниот сектор. Македонија има историја на учество во програмата TEMPUS на ЕУ. Присуството на донатори води кон трансфер на најдобри меѓународни искуства во области во рамките на образовниот сектор.

Слабости (С)

С1 Низок квалитет на образовниот систем. Македонија учествува во голем број меѓународни проценки на студенти и во сите случаи, перформансот на македонските студенти е многу мал во споредба со земјите од ЕУ, како и соседните земји. Тоа значи дека фокусирањето само на зголемување на запишувањето нема да даде значителни резултати, се додека со реформите не се подобри квалитетот на образованието.

С2 Недоволни ресурси, особено за одржување и капитални инвестиции. Поголем дел од образовните трошоци се за плати на професорите и други придружни трошоци, оставајќи неадекватна сума во фонот за одржување на зградите и опремата, наставни материјали и други капитални инвестиции. Тоа е голема пречка за реформите во секторот т.е. воведувањето на нови методи на учење.

С3 Неусогласеност помеѓу понудата на кадри (преку ВЕТ програми) и побарувачката за работна сила. Кадрите кои излегуваат од едукативните институции не ја одразуваат економската реалност. Дипломците влегуваат на пазарот на работна сила без соодветни вештини и компетентност. Бизнисите имаат проблем да регрутираат нови кадри со соодветни знаења и вештини и трошат значителни ресурси за да ги обучуваат новите вработени.

С4 Застарени наставни програми и методи на предавање. Една од главните причини зошто на дипломците им недостасуваат соодветни знаења и вештини, е заради користењето на застарени наставни програми и методи на предавања на сите нивоа на образование. Користените методи не се во согласност со потребите на модерниот свет, тие всушност ја занемаруваат важноста на функционалните знаења (на пример решавање на проблеми и критичко размислување), и не ги подготвуваат студентите да можат да функционираат во општество кое се базира на знаење.

С5 Ниско образовно ниво на некои групи (малцинства, рурална популација). Крајно ниското ниво на запишување меѓу одредени групи (на пример Ромите, оддалечените рурални области), би требало да ги загрижуваат креаторите на политиката. За да се постигне повисока стапка на запишување, би требало специјално внимание да им се посвети на овие групи со ниско ниво на образование.

С6 Недостаток на имплементација на легислативата. И покрај направениот напредок во областа на спроведување на примарната легислатива, се уште не е постигнато целосно имплементирање на законите. Тоа е резултат на недостаток на секундарна

легислатива или пак недостаток на административни капацитети за спроведување на легислативата.

Можности (М)

М1 Воведување на ИКТ преку проектот 'компјутер за сите студенти'. Целосна реализација на овој проект ќе има голем број позитивни ефекти и ќе предизвика промени во другите делови од образовниот систем. На пример, купувањето и користењето на компјутери за сите студенти ќе предизвика неизбежна промена во методот на предавање и ќе им помогне на студентите да станат компјутерски писмени.

М2 Користење на IPA фондови (компоненти I и IV) за натамошен развој на образовниот систем и учество во програмите на заедниците во оваа област. Македонија има пристап кон сите пет компоненти на Инструментите за помош во фазата пред прием и би требало да ги користи достапните фондови за подобрување на едукативниот систем со имплементација на едукативна стратегија. Фондовите од компонентата IV би можеле исто така да се користат за промовирање на доживотно учење и да им помогне на оние кои го завршиле формалното образование, да развијат понатамошни неопходни вештини и знаења. Македонија може да учествува во овие програми во заедниците во области како што се образованието, со што би се помогнал процесот на изедначување на македонскиот едукативен систем со оној од земјите членки на ЕУ.

М3 ВЕТ програмите се редизајнирани за да ги задоволат потребите на бизнисот. ВЕТ е важен дел секундарното образование, придонесувајќи за една третина од вкупниот број студенти. Програмите кои ги посетуваат студентите би требало да бидат редизајнирани според барањата на пазарот. ВЕТ школите би требало да развијат блиска соработка со приватниот сектор со цел подобро да ги одредат потребите на бизнисите.

М4 Искористување на надолнувањата помеѓу различни политики, вклучувајќи ја социјалната, политиката за вработување и образовната дефинирани во Рамковната стратешка конхерентност 2007 – 2013. Образовните реформи се тесно поврзани со реформите во другите сектори. За да се постигнат саканите резултати, реформите во образовниот сектор мора да бидат дополнети со соодветни реформи во другите области. Од особено значење во таа смисла се социјалната и политиката на вработување.

Закани (З)

31 Недоволни финансии. Евидентно е дека за реформи во образовниот систем се потребни дополнителни финансии во одредени области. Тоа значи дека Владата би требала да обезбеди дополнителни ресурси за образовниот сектор или пак да ја реструктурира потрошувачката на поефикасен начин.

32 Континуирана бавна имплементација на легислативата. Имплементацијата на законот на ВЕТ и на процесот од Болоња е премногу бавна. Ако темпото на реформи и имплементацијата на реформите не се забрза, ќе се ограничи целосната ефективност на процесот.

33 Стареење на популацијата и очекувано намалување на бројот на школска популација. Проектираните демографски трендови во Македонија оставаат простор за голема загриженост за иднината на образовниот систем. Бројот на школската популација се очекува драстично да се намали во наредните неколку децении. Би требало да се предвидат последиците од предвидениот намален број на студенти.

34 Проблем може да настане заради децентрализираниот образовен систем. Во моментот Македонија се наоѓа во втората фаза на процесот на децентрализација, која вклучува значаен трансфер на компетенции од централната на локалната власт во областа на децентрализацијата. Во овој процес може да се јави потенцијален проблем, којшто може да има негативни ефекти на вкупниот образовен систем.

35 Преголемото отварање на високи образовни институции резултира во намалување на квалитетот во образованието. Додека зголемениот број на приватни образовни установи, особено на терцијално ниво е позитивен развој, постои извесен

ризик за пренатрупаност во оваа област. Секоја година расте бројот на приватни универзитети и ако не постои строга контрола и мониторинг, квалитетот на образование би можело да се спушти под минималните стандарди одредени со закон.

Мали и средни претпријатија и индустрија МСП

Јаки страни (Ј)

Ј1 Постоене на едуцирана работна сила. Постоечката работна сила се одликува со релативно високо ниво на образование, особено што се однесува до работниците со знаења за индустриско производство. Потенцијалот за работна сила во земјата е голем и може ефикасно да се искористи.

Ј2 Потенцијалот на креативните млади луѓе. Благодарейќи на подобрувањето на едукационите програми под влијание на ЕУ декларации и нашиот напор за прием, како и заради динамичната транзициона клима, креативните млади луѓе имаат потенцијал да станат водечка сила во натамошно развивање на МСП. Особено се има во предвид бројот на талентирани млади луѓе, како процент од вкупната популација.

Ј3 Постоене на развојни документи на национално и регионално ниво. За време на 17годишните транзиционални напори и под техничко водство на различни ЕУ програми и водечката улога на Европската Агенција за реконструкција, македонските власти развија и пропишаа релевантни документи со кои се обезбедува поволна клима за развој на секторот на МСП.

Ј4 Стабилна макро економска клима. Стабилна и растечка макро клима придонесува за раст и развој на МСП преку обезбедување на пријателски услови за водење бизнис во Македонија. Ниското ниво на инфлација, националните резерви и стапка на раст од 5% се основата за создавање на поволна клима.

Ј5 Легислативни рамки за локален економски развој. Процесот на децентрализација како и усвојувањето на релевантна легислатура создава големи потенцијали за различен економски развој на локално општинско ниво. Децентрализацијата е еден од факторите која ќе има влијание врз економскиот развој.

Ј6 Приспособливост на МСП на нестабилните економски услови. Благодарени на отпорноста на МСП, тие можат да преживеат и лесно да се трансформираат во турбулентни времиња. Токму затоа МСП во македонската економија не само што се одржаа, туку и успеаа да растат. Зголемената стапка на раст на македонската економија исто така се должи на растото на овој сектор.

Ј7 Ефикасност на МСП – брза реакција на предизвиците на пазарот. Имајќи ја во обзир малата големина ресурсите на МСП, тие лесно можат да се адаптираат на предизвиците на пазарот, што се однесува до различните производи/услуги кои ги нудат, намалување на трошоците, креирање на цени, создавање мрежа на контакти, кластеринг итн. Треба да се има во предвид дека сите регистрирани МСП во Македонија имаат регистрација за голема низа активности (како што се производството, услужни дејности, извоз итн).

Ј8 Можност за обезбедување на добри и квалитетни производи/услуги. Уникатноста на македонската цивилизација, култура, историја и наследство уште од стари времиња, добрата клима и плодната почва, прекрасната природа и долгата традиција за индустриско и земјоделско производство им овозможува на македонските МСП да имаат голем потенцијал за обезбедување на добри и квалитетни производи.

Ј9 Географска локација. Позицијата на Македонија, која се наоѓа на раскрсница помеѓу Истокот и Западот е поволна за МСП заради нивната централна локација и релативно ниските транспортни трошоци во секој правец.

Ј10 Добри патишта. Релативно добро развиената патна инфраструктура обезбедува лесен и брз пристап на македонските МСП на меѓународните автопати и нивната поврзаност со регионални, ЕУ и источни пазари.

Ј11 Добра комуникација. Добро развиена телекомуникациона мрежа и од 2006 – 2007 безжично интернет поврзување, обезбедуваат добри комуникациони можности за МСП.

J12 Природни богатства и убава природа. Двата овие потенцијали преставуваат перспектива за развој на МСП било тоа да е во рамките на рударската индустрија, производство или туризам и производство на еколошки чиста храна.

J13 Добро развиен сектор на МСП (99.7% од сите претпријатија се МСП). Континуираното растење на секторот преставува добра основа за нејзин натамошен развој особено кон хоризонталната/вертикалната мрежа во синџирот на 'додадена вредност'.

J14 Флексибилен, прилагодлив, отпорен, креативен сектор на МСП. Иновациите и креативните се карактеристиките на МСП со кои се зголемува нивната отпорност и се обезбедува потенцијал за признати достигнувања што се однесуваат на одржлив развој.

J15 Динамичен начин на однесување. Што се однесува до алтернативни и обновливи извори на енергија, рециклирање на ѓубрето, еколошко производство итн, важна улога има динамичниот начин на однесување на МСП и нивната улога во ОР.

J16 Убава и речиси недопрена природа отвара големи потенцијали за развој и подобрување на МСП во туризмот и еколошките фарми.

J17 Прифаќање на главните документи на ЕУ регулативите, кои се однесуваат на улогата на МСП итн. обезбедува стабилни и перспективни рамки за натамошен развој на МСП и истите се усмеруваат во ист правец по примерот на доброто работење/искуство во ЕУ.

J18 Долга традиција за претприемчивост (занаетчиство). Претприемчивиот дух и вештини постојат во земјата благодарение на долгата традиција во рамките на занаетчиството, која обезбедува солидна база за одржлив развој во секторот на МСП.

Слабости (С)

С1 Мал капацитет на ниво на централна и локална власт за имплементирање на планираните реформи/цели. Недоволни човечки ресурси, недостаток на современо знаење и вештини за јавна администрација на централно/локално ниво, недостаток на координација и соработка помеѓу различни државни административни власти, влијание на политичките партии во областа на вработувањето итн. се само дел од непрофесионалноста на државната администрација која го успорува и го доведува во прашање побрзиот и поголем раст на секторот на МСП.

С2 Неактивен пристап на релевантните учесници. Релевантните учесници (како на пример државните власти, бизнис заедницата, невладиниот и граѓанскиот сектор) се однесуваат неактивно во однос на кооперацијата, координацијата, поврзувањето и заедничката инволвираност во создавањето на државно – приватно партнерство за различни прашања кои можат да придонесат за одржлив развој на МСП.

С3 Многу често: системски промени, лични промени (човечките ресурси во државната администрација), нетранспарентни промени, недоволна информираност за промените во јавност. Благодарейќи на напорите за приближување на националната легислатива со онаа на ЕУ, како и благодарейќи на честите промени (на секои парламентарни избори) на државните административни службеници и се разбира благодарение на неразвиената пракса и инфраструктура на односите со јавноста, МСП работат под нетранспарентни услови во бизнис климата.

С4 Неразвиена пракса за локален економски развој на општинско ниво. Централизираната улога на централните власти влијаат врз развојот на општинскиот потенцијал за локален економски развој. Иако е започнат процесот на децентрализација, потребно е време за развој на поволни услови на општинско ниво за провизија на локален економски развој, преку ОР на МСП.

С5 Недоволна (не) финансиска поддршка за развој на МСП. Структурата во банкарскиот сектор и неразвиениот финансиски пазар во земјата значително ја ограничуваат финансиската поддршка за развој на МСП. Ова особено се однесува за можности за финансирање на ОР на МСП.

С6 Фиктивни/непостоечки претпријатија. Речиси 2/3 од регистрираните МСП не работат, иако не се поништени од регистрот на МСП, благодарение на постоечките регулации за затварање на МСП. Како и да е, овој проблем на фиктивни претпријатија

ќе се реши благодарение на тн процес на 'гилотиња' за намалување и синхронизација на законите/локалните закони и кој е во административна процедура.

C7 Нефер конкуренција заради сивата економија. Заради слабиот раст на економијата и недоволниот број на работни места во земјата, голем број на невработени работници (речиси 37% од вкупното работноспособно население), сивата економија ја става во знак прашање конкурентноста на легалната економија.

C8 Миграција (одлив на мозоци). Не постои официјална бројка за миграцијата на високо образовните млади кадри (одлив на мозоци), меѓутоа овој процес преставува голема препрека за ОР на МСП во земјата, заради губење на потенцијалот на најобразованата работна сила.

C9 Стагнација (многу бавен економски раст). Стапката на раст на БНП од 3% во последните 15 години од транзицијата не обезбеди економски поттик за побрз раст на секторот на МСП.

C10 Недостаток на движечки сили за развој (илузија дека МСП би можеле да бидат движечката сила во економијата). Пропаѓање и банкротирање на претходно постоечките големи индустриски компании и аграрни комбинати не беше заменето со создавање на нови водечки компании, така да МСП не можеа да се развијат во областа на индустријата и агро индустриското производство.

C11 Голема конкуренција од страна на соседните земји. Особено од страна на оние кои не се во процесот за членство во ЕУ или СТО, преставуваат нефер конкуренција за македонските МСП заради различни субвенции на индустриски или земјоделски производи, како и заради преференцијалниот увоз-извоз третман на македонски производи и други вон тарифни бариери.

C12 Несоодветна база на знаење на менаџментот за одржлив развој на МСП. Благодарение на застарените и неупотребливи програми за едукација на менаџментот кои доминираат во вишото и високото образование, постои голем недостаток на современи менаџери со вистинско современо знаење за ОР. Ова е присутно во сите релевантни извештаи за порценка на конкурентноста на македонските МСП.

C13 Истражување на пазарот не е препознаено како орудие при донесување на одлуки. Благодарение на несоодветното знаење, истражувањето на пазарто многу малку се користи во бизнис работењето на менаџерите во секторот на МСП.

C14 Необразована работна сила за новиот тип на бизниси (непознавање на странски јазик, информационо компјутерската технологија, слабо образование). Иако се спроведуваат реформи во образовниот систем, постоечката работна сила не е соодветно образована, што се однесува до современите познавања на странски јазици, информационо компјутерската технологија, менаџерски познавања итн.

C15 Ниско ниво на технолошки развој помеѓу голем дел од компаниите (иновации, ресурси за алтернативни енергетски извори итн). Благодарение на политичките кризи во регионот и воените конфликти, трансферот на технологија е на нивото на социјалистичкиот период. Од друга страна, МСП немаат финансиски капацитет за истражување и развој и не доволно поддржани од страна на финансискиот пазар. Ниското ниво на технички развој го рефлектира целосното ниво на ефикасност на секторот на МСП.

C16 Ниско ниво на инвестирање (недостаток од идеи каде да се инвестира, краткорочно размислување, недостаток на вештина на стратешко планирање). Доминантна бизнис логика кај МСП е стратегијата како да се преживее и инвестирањето е доста мало. Заради непостоењето на легислативна мрежа со која би се спровел развојот на современите извори на финансирање (како на пример бизнис мрежа, државно приватно партнерство итн) и заради недоволниот ток на информации во двата правци (бизнис идеи наспроти потенцијални инвеститори, нефлексибилни кредитни услови во банкарскиот сектор), посточкото ниво на инвестирање е далеку под реалните потенцијали.

C17 Многу мал број ан фирми имаат имплементирани стандарди за квалитет. Процесите на стандардизација и сертификација во секторот на МСП е доста далеку од европското ниво и од нивото потребно за глобализација на пазарот. Причината за недостаток на стандарди за квалитет во МСП се должи на малата големина и малиот капацитет да оперира само на домашниот пазар, недостаток на финансиска поддршка

од надворешни извори за финансирање на процесот на стандардизација, недоволни информации за процесот и недоволен број на домашни институции за сертификација.

C18 Непостоење истражување и развој (само 11% од истражувачките проекти финансирани до Владата се порачани од бизнис секторот). Недостаток на финанси, визија и доминантна ориентација на локалниот пазар во земјата придонесуваат за ниското ниво на истражување и развој во секторот на МСП.

C19 Несоодвентна хоризонтална и вертикална соработка помеѓу компаниите. Менталитетот на претприемачите како и недостатокот на иницијатива за спроведување на кооперацијата помеѓу МСП допринесува до индивидуални и одделни претприемачки иницијативи и бизнис логика во работата на МСП.

C20 Опсесија со минатото. Значителен број на претприемачи, невработени или отпуштени работници (како технолошки вишок или банкротство), се уште веруваат и бараат инволвираност на државата и нејзина поддршка во решавањето на нивните проблеми.

C21 Недоволен прилив на енергија. Недоволното искористување на обновливите извори на енергија, како и ограниченото ниво на сопствената електрична енергија и увозното гориво се лимитирачки фактори за повисок и побрз развој на секторот на МСП.

C22 Нехармонизирана легислатива и даночене систем за МСП со легислативата на ЕУ. И покрај напорите за хармонизација на националната легислатива со онаа на ЕУ, постои јаз помеѓу нив, особено што се однесува до МСП. Неодамнешното намалување на данокот (2007) значително ја подобри поволноста на климата за инвестирање и за водење бизнис, иако ефектите се очекуваат дури во иднина.

C23 Застарена база на податоци за МСП секторот. Недостаток на вистински статистички дати на податоци, хармонизирани со евростатистиката влијае негативно врз секторот МСП и не овозможува вршење на регионални или/и меѓународни споредби. Сето ова ги намалува условите за истражување и научна евалуација на овој сектор и има негативно влијание врз развојот на соодветна стратегија и политика на Владата.

Можности (М)

М1 Членство во меѓународни асоцијации и можност за регионална соработка. Неодамна донесениот СЕФТА договор помеѓу земјите од Западен Балкан, членството во СТО и статусот на пред-членство во ЕУ, придонесуваат за регионална соработка и кооперација на МСП.

М2 Прием во ЕУ – кандидатскиот статус на Македонија им овозможува на македонските МСП можност за полесен пристап на ЕУ пазарот и заради тоа ја прави македонската економија поатрактивна за странски инвестиции. Сето ова ќе допринесе за зголемување на економскиот потенцијал и за поголем економски раст на МСП.

М3 Трансфер на 'да се знае како' и искуства од ЕУ преку различни програми/фондови за развој. Покрај гореспоменатите позитивни страни на кандидатскиот статус, друго важно прашање е можноста за пристап и вклучување во ЕУ мрежата за иновации, нови технологии, ОР итн, со тоа обезбедувајќи им на МСП во Македонија многу потребен технолошки развој.

М4 Глобализација. Создавање на светски пазар го погодува секторот на МСП на повеќе начини: прво преку зголемување на конкурентноста преку меѓународни компании, потоа и преку спроведување на стратегии за диференцијација на производи/услуги итн.

М5 Заеднички вложувања. Понатамошното подобрување на бизнис климата придонесува до потенцијал за заеднички вложувања на македонските МСП со домашни и странски партнери.

М6 Нови пазари. Подобрување на финансиските пазари и зголемување на потенцијалниот пазар за секторот на МСП.

M7 Повеќе можности за вработување. Растот на МСП благодарјќи на горенаведените можности ќе придонесе за отворањето на нови работни места и нови можности за вработување а тоа значи придонес кон еден на столбовите на ОР за МСП.

M8 Странски фондови за поддршка на МСП, ЕУ RTD/IPA фондови. Не само што се очекуваната финансиска помош од фондовите за пред-прием во ЕУ ќе придонесе за зајакнување на МСП, туку и може да се очекува придонес кон ОР.

M9 Раст на МСП во услужниот сектор. Имајќи ги во обзир модерните трендови во секторскиот развој во развиените земји, како и порастот на побарувачката на различни видови на услуги на глобалниот пазар, ќе се изврши влијание за растот на МСП во услужниот сектор.

M10 Периферна ЕУ. Кога Македонија ќе стане членка на ЕУ, таа се уште ќе биде понеразвиена во споредба со првите 15 ЕУ земји и ќе биде атрактивна за директни странски инвестиции во секторот на МСП и тоа заради полесните влезни услови, пониското ниво на оданочување и полесен пристап кон ЕУ пазарот.

M11 Претходни пазари. Балканскиот регион, како и земјите од поранешниот Советски Сојуз преставуваат голем потенцијал за македонските МСП, особен додена станат конкурентни за настап на поразвиениот пазар на ЕУ.

M12 Развој на туризмот е неискористен потенцијал за развој на МСП. МСП во овој сектор имаат потенцијал за поголем раст и тоа на веќе постоечките бизниси, како и основање на нови, диверзифицирани МСП.

Закани (3)

31 Глобализација. Оваа немилосрдна конкуренција на глобалниот пазар може да го забави развојот на МСП, ако овој сектор не стане доволно конкурентен (на пример заради конкуренцијата од развиените економии, брзо растечките економии на глобалниот пазар).

32 ЕУ политика (економско водство), ММФ и СБ (дупли стандарди за земјите кои не се членки на ЕУ). Дуплите стандарди и нетарифните бариери можат да го забават развојот на секторот на МСП и да ги намалат неговите шанси за повисок раст.

33 Загаденост на животната средина и осиромашувањето со природни ресурси. Недостаток на перспектива за ОР во секторот на МСП може да го намали потенцијалот на земјата кој се однесува на заштита на природните богатства.

34 Каприцот на соседните земји. Благодарение на различните историски, политички и други интереси и каприци на земјите од Балканскиот регион, често се случува економската соработка на регионално ниво да биде блокирана или намалена, а со тоа се намалуваат и можностите за раст на МСП.

35 Регионални бариери. Постојат формални и неформални бариери заради горенаведените причини во односот со соседите кои се опасност за потенцијалот на пазарот и за МСП, особено на делот кој се однесува на одржлив развој (некои од земјите во регионот се уште не се свесни за трите столба/аспекти на ОР и за влијанието врз нивното намалување).

36 Нефер конкуренција од страна на соседните земји. Сите земји во регионот користеа мерки на заштита (понекогаш во вид на субвенции за домашните производи или различен вид на данок за увоз итн, и покрај билатералните договори на Македонија со секоја од нив). Како и да е, се очекува дека CEFTA договорот ќе придонесе за укинување на ваквата нефер пракса.

37 Политичка нестабилност. Од 90тите години па до сега политичката нестабилност во регионот сериозно го намали ОР во секторот на МСП.

38 Визен режим. Визниот режим ги ограничува сите потенцијали за поголем и побрз раст на секторот на МСП и е голема пречка за ОР на секторот на МСП (во однос на сите три столба: економски раст, човечки капитал и еколошка насока).

Врз основа на горенаведените анализи на JCM3 (SWOT), би можеле да се потенцираат следните слабости во секторот на МСП и да се сметаат за многу важни проблеми кои би требало да се надминат први, особено бидејќи се однесуваат на одржливиот развој.

Макро-еколошко ниво кое има во предвид:

- Недоволен прилив на енергија
- Нехармонизирана легислатива и даночен систем за МСП со ЕУ легислативата
- Застарена база на податоци за секторот на МСП
- Недоволна (не) финансиска поддршка за развој на МСПж
- Фиктивни/непостоечки претпријатија
- Нефер конкуренција заради сивата економија
- Опсесија со минатото
- Миграција (одлив на мозоци)
- Стагнација (многу бавен економски раст)
- Силна конкуренција од соседните земји

Макро-административно ниво:

- Низок капацитет на централно и локално ниво на администрација за имплементирање на планираните реформи/цели
- Неактивен пристап на релевантните учесници
- Многу често: промена на системот, промени на персонал (кадровски ресурси во државната администрација), нетранспарентни промени, недоволни информации за промените во јавноста

Микро-општински/регионални/асоцијативно ниво:

- Недоволна пракса за локален економски развој на општинско ниво
- Несоодветна хоризонтална и вертикална соработка помеѓу компаниите

Микро-претприемчивост:

- Недостаток на движечка сила за развој (илузија дека МСП би можеле да бидат движечката сила на економијата)
- Несоодветна база на знаење на менаџментот и одржлив развој на МСП
- Истражувањето на пазарот не е признаено како орудие во донесувањето на одлуки
- Необучена работна сила за новиот вид на бизнис (недостаток на познавање на странски јазици, информатичка и компјутерска технологија, застарено образование)
- Ниско ниво на технолошки развој кај поголемиот дел од компаниите (иновации, алтернативни извори на енергија итн)
- Ниско ниво на инвестирање (недостаток на идеи каде да се инвестира, краткорочно размислување, недостаток на вештина за стратешко планирање)
- Многу мал број на фирми кои имаат имплементирано стандарди за квалитет
- Непостоење на истражување и развој (само 11% од истражувачките проекти се нарачани од страна на бизнис секторот).

Индустрија

Јаки страни (Ј)

Ј1 Макроекономска политика. Во земјата постои конзенсус, но исто така и во меѓународните организации и тела (Светска банка, Меѓународен монетарен фонд итн), дека со посветеноста кон реформите се постигнати добри макроекономски елементи како на пример стабилна макро економија со многу ниска стапка на инфлација, намалување на данокот, намалување на данокот на прихот итн.

Ј2 Завршена приватизација. Меѓу другите елементи, може да се каже дека процесот на приватизација е завршен (со некои мали исклучоци) и со него се постигна ослободување на сите приватни иницијативи во правец на поефикасна економија.

Ј3 Ресурси. Во делот за ресурси, треба да се нагласи дека менаџерите со својата посветеност и искуство се главната движечка сила. Покрај овој човечки капитал, постојат и природни ресурси за одредени индустрии (метали, не-метали, геотермичка вода, сонце, ветер, дрва, ресурсит за прехранбената индустрија).

J4 Подобрена конкуренција. Конкурентноста на македонската индустрија се уште не е подобрена (всушност е на пониско место од претходно), меѓутоа постојат некои елементи кои можат да се идентификуваат како фактори за потенцијална конкурентност, како на пример постоење на некои кластери (во меѓувреме постојат повеќе од почетните пет кластери), ниски производствени трошоци (базирани на сите елементи кои ја одредуваат цената на производителите/услугите), мобилизирана работна сила итн.

J5 Либерализација на пазарот. Либерализацијата на националниот пазар преку договори во рамките на СТО и особено на регионалната организација СЕФТА (каде што последните членови го потпишаа договорот есента 2007ма), му дозволува на македонскиот пазар да биде прифатен од страна на инвеститорите и партнерите не само како локален туку и регионален.

J6 Близина на ЕУ пазарот. Близината на ЕУ пазарот всушност игра голема улога во сегашната ситуација особено како идна атрактивна дестинација за инвестирање (Р. Македонија го зголемува нивото на размена со земјите членки на ЕУ).

J7 Индустрија со традиција. Индустриската традиција т.е. традицијата на менаџирање компании кои беа многу блиску до пазарната економија (непланираната економија беше присутна во речиси сите социјалистички земји) и вработените во оваа индустрија преминаа многу брзо на правилата на игра на пазарната економија.

J8 Редуцирани административни бариери. Редуцираните административни бариери (како на пример 'еден шалтер за се' или подготвените законски одредби за различни административни документи) може исто така да се смета за јака страна.

J9 Постојење на документи кои се занимаваат со ова прашање (индустрија). Една од важните работи е постоењето на документи кои се занимаваат со сите прашања поврзани со индустријата. Иако има доста работи кои треба да се направат во иднина, тука мора да спомнеме некои од документите: Национална стратегија за мали и средно големи бизниси, 2003та (во овие рамки беше основан Национален Совет за конкурентност); Национална стратегија за реконструкција на индустријата за челик во Р.Македонија, 2005та; Студија за откривање на административните бариери и процедури за инвестирање и привлекување на странски инвестиции во Р. Македонија, 2003та; Програма за стимулација на инвестициите во Р. Македонија, 2003 – 2006; Нова програма за инвестирање во Република Македонија, 2007 – 2010; Креирање и имплементирање на Национална стратегија за развој на Република Македонија, 2000; Рамковен програм за економски развој и реформи, 2003та; Стратегија за текстилен развој, 2007ма; Национален развоен план, 2007 – 2009, февруари 2007; Програма за развој на претприемчивоста, конкурентност и иновација во МСП, 2007 – 2010, април 2007; Стратегија за индустриска политика (во тек).

J10 Одлучност во борбата против корупцијата. Иако резултатите се уште не се задоволувачки, постои конзенсус во земјата за борба против корупцијата. Политичката одлука сега преминува во практична акција. Дури постои и голема медиумска кампања.

J11 Одлучност и посветеност за имплементација на легислативата. Посветеноста за имплементација на легислативата е сфатена како прв приоритет за влез во ЕУ и затоа не постои дилема дека овој процес ќе се одвива со подинамични и соодветни резултати.

Слабости (С)

Сите идентификувани слабости, според нивните карактеристики, се поделени во седум групи:

- Низок технолошки развој
- Слаби производствени фактори
- Слаби човечки фактори
- Слаби институции
- Слаба финансиска поддршка
- Слаба легислатива
- Неразвиена инфраструктура

C1 Низок технолошки развој. Треба да се нагласи важноста на 'технолошкиот развој', кој што има поширок контекст и подлабоко значење. Тој вклучува елементи како отсуство на политика, стратегии, планови, програми, приоритети на одредени области од системот, сектори, департмани итн, меѓутоа исто така и елементи како што се на пример 'немање концепт за замена на недостатокот на локомотиви во индустријата' и 'непостоење на хоризонтални и вертикални врски', кои што би имплементирале проекти и решенија за новиот организационен концепт, правејќи го индустрискиот систем, а особено МСП поефикасни и поконкурентни на пазарот. Не помалку важни се елементите како на пример:

- бавна динамика во реструктурирањето на компаниите (не само реструктурирање на сопственоста како што голем број експерти вон техничките експертизи обично замислуваат, туку главно технолошки, кој би допринел за нивна ефикасност и конкурентност);
- големо учество на традиционалните видови индустрии (металуршка, текстилна) кои се разбира не треба да бидат забранети, меѓутоа се делови каде што треба да се контролира и подобри загадувањето и работните услови;
- недоволни инвестиции за развој, слаба имплементација на стандардите за квалитет на ЕУ, слаба поврзаност/соработка со развиените странски компании предизвикува ниско ниво на технолошки иновации и софистицирани производи кои пак се причина за слабата партиципација на светскиот пазар каде што постојат високо квалитетни производи и технологија.

C2 Слаби фактори за производство. Факторите за производство главно вклучуваат: работна сила, производствени системи, опрема и ресурси (материјали, енергија итн.). Заради своето значење, работната сила ќе биде разгледана одделно. Ниската ефикасност на производствениот процес се должи на: мало искористување на капацитетите, застарена опрема, мало искористување на индустрискиот отпад и нови ресурси, кое води кон ниска продуктивност, ниска конкурентност и мал извоз на добра и услуги. Главната слабост, која што исто така е подвлечена и од страна на ЕУ (во ОБНОВЕНАТА СТРАТЕГИЈА ЗА ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ НА ЕУ, 9 јуни 2006та) е слабата поврзаност помеѓу компаниите со едукативните и научните институции кои би требало да придонесат за нивното реструктурирање/подобрување на компаниите.

C3 Слаб човечки фактор. Тука се идентификувани проблеми во однос на кадровските ресурси, а еден од најсериозните со кои се соочуваат сите земји во случна позиција е 'одливот на мозоци' (заради транзицијата, слабата економија која не може да ги апсорбира сите млади луѓе кои имаат факултетско образование). Од друга страна пак, малото инвестирање во образованието и обуката водат кон намалување на квалитетот на образование и до слабо едуцирани менаџери кои не се доволно флексибилни за промени и не се доволно способни да менаџираат комплексни операции во компаниите, особено кога тие растат од микро, па мали и до средна големина компании.

C4 Слаби институции. Главно постои недостаток на доверба во институциите кои се откриени од страна на домашни и странски експерти (меѓутоа исто така и од страна на граѓаните во земјата кои ги чувствуваат последиците). Оваа изјава доаѓа од многу различни страни, како на пример политичкото влијание врз економијата кое што предизвикува (не)фер функционирање на институциите; лични интереси при донесувањето одлуки; бавни институционални реформи; борба против корупцијата; сива економија. Во овој смисол многу сериозна слабост е непочитувањето за имплементација на договорите (па дури и законот) од страна на највисоките институции и генерирање и имплементација на легитимните регулации. Идентификуваната 'неефикасна јавна администрација' (особено во Катастарот, министерствата итн) придонесува за слабата поддршка од власта, што е многу важно во овој период во кој Република Македонија има пристап на фондовите за пред прием во ЕУ и придонесува за лошото менаџирање на проекти/грантови во земјата (како резултат на оваа слабост, не можат да се изведат голем број идеи и проекти).

C5 Слаба финансиска поддршка. Иако постои прогрес во банкарскиот систем во земјата, се уште има недостаток на финансиски ресурси и добра понуда на истите.

Новите регулации во овој сектор (за странските банки и инвестиционите фондови), би требало да придонесат за подобар ток на инвестиции.

C6 Слаба легислатива. Потребаната хармонизација на нашата легислатива со регулациите на ЕУ се уште не е завршена а од друга страна постојат голем број примери на неприлагодена легислатива која што води кон заклучок за незадоволувачки подготовки за прием во ЕУ. Исто така неефикасната судска власт придонесува за небезбедности на сопственичките права и неразрешен статус на сопственост.

C7 Неразвиена инфраструктура. Патиштата и железницата не се со квалитет кој ќе овозможи брз и безбеден транспорт на добра и патници. Голем проблем во ова електронско време пристап кон информации на компаниите и граѓаните, кое и покрај доста напори, се уште е незадоволувачко.

Можности (М)

M1 Кандидатски статус на земјата за влез во ЕУ и НАТО. Кандидатскиот статус на земјата за членство во ЕУ и НАТО е голема можност. Искуствата на сите претходни кандидати (кои сега се членки на ЕУ) покажува прогрес на сите полиња. Тоа се должи на интересот на странските инвеститори кои секогаш бараат нови пазари.

M2 Пристап на македонските производи на пазар со преку 650 милиони потрошувачи. Пристапот на македонски производи на пазарот со преку 650 милиони потрошувачи исто така значи бенефиции за сегашните и идните партнери во областа на трговијата и производството.

M3 Членство во меѓународни асоцијации. Членството во некои релевантни организации (како WTO, WHO, CEFTA) е исто така можност за подобрување на економијата.

M4 Трансфер на технологии/знаење. Трансфер на постоечките и новите технологии/знаење од надвор се смета за голем фактор за прогресот на целата економија, ако истата е соодветно менаџирана и одржувана. Во тој смисол, речиси на сите универзитети во Република Македонија веќе се основани Центри за трансфер на технологија и тие би требало да го помогнат овој трансфер.

M5 Светски трендови и нивното влијание. За сега, свесноста расте за некои признати светски трендови и тоа би можело да биде можност за Република Македонија. Тоа е на пример производството на еколошки чиста храна, обновливи извори на енергија, заштита на животната средина итн, каде што компаниите би требало да бараат нови производи.

Закани (З)

31 Доверба во РМ – генерален контекст. Довербата во Република Македонија се смета како еден од најголемите закани кои настануваат како последица на некои нерешени проблеми (името на земјата, се уште немаркираната граница, поранешни конфликти итн).

32 Нерешен статус на земјата, конфликти со соседните земји. Овие исто така преставуваат пречка за мирен развој на земјата.

33 Нерегулирана пан-европска акумулација на потеклото на производите. Потеклото на некои од производите се уште не е регулирана на европско ниво и истото може да има негативни ефекти врз производителите на одредени производи во Македонија.

34 Влијание на политичката нестабилност во земјата. Според мислењето на голем број експерти, меѓутоа и на пријатели на Македонија, овој елемент е главен. Затоа ако таа нестабилност не престане во блиска иднина, може да преставува закана за целокупниот развој на земјата. Всушност, неговото влијание може да ги засени сите други напори.

Инфраструктура и транспорт

Јаки страни (Ј)

Ј1 Транспортните коридори 8 и 9. Секторот за транспорт и инфраструктура се одликува со два европски транспортни коридори, 8 и 9, под-коридорот 10А и комуникационата раскрсница (Пан коридорот 8). Географската локација на Република Македонија, која е раскрсница на патишта од југо-источна Европа, ја прави земјата важна транзитна рута за копнен сообраќај помеѓу централна Европа, Егејското море, Црното море и Јадранското море.

Ј2 Развој на постојната патна мрежа. Основната патна инфраструктура во земјата е релативно добра поставена и може да се смета како добра основа за натамошна модернизација.

Ј3 Постојната воздушна инфраструктура и опрема. Во среднорочни временски рамки, воздушната инфраструктура се смета дека е адекватна. Ако ја споредиме Македонија со другите земји во регионот, воздушната опрема може да се смета како јака страна во овој сектор.

Ј4 Постојната телекомуникациска инфраструктура. Релативното високо ниво на основни телекомуникациони услуги, тековната либерализација во сите под-сектори како и Планот за просторно планирање во РМ, се исто така јака страна на овој сектор за инфраструктура и транспорт.

Слабости (С)

С1 Поранешната транспортна политика. Ова може да се смета за едена од главните причини за сегашната ситуација во секторот на инфраструктура и транспорт. Од аспект на одржлив развој, присилениот развој само на патниот транспорт и инфраструктура може да се смета како негативна страна. Исто така политиката на транспорт и инфраструктура не е во сооднос со развојните потреби а национално, регионално и локално ниво.

С2 Неразвиена железничка мрежа. Железничката мрежа во Република Македонија е неразвиена. Недостатокот на железничка поврзаност со Албанија и Бугарија е голема пречка за зголемување на нашиот извоз на странските пазари и тоа не се однесува само на соседните земји.

С3 Сегашниот менаџмент и инвестирање во транспортната инфраструктура. Изведувањето на неопходните институционални реформи во однос на менаџмент на патишта и железнички транспорт и инфраструктура е идентификуван како стратешки правец кој се одвива во моментот. Владата презеде обврска за реструктурирање на железничките претпријатија и обезбедување на долгорочна самоефикасност на овој сектор. Транспортниот сектор има потреба за нови инвестиции и рахабилитација.

С4 Речиси непостоење на мултимоделен транспорт. Моментално мултимоделниот концепт и транспортен систем е слабо развиен во Македонија. Македонија има еден карго терминал во близина на железничката станица во Скопје. Овој терминал е слабо опремен и моментално не работи. Во Меморандумот за разбирање со земјите од Југоисточна Европа потпишан во јуни 2004та, Македонија е обврзана да го промовира и развива регионалниот и меѓународниот транспорт на добра и патници т.е. мултимодалната транспортна мрежа. Потребата за развој на мултимодални видови за меѓуповрзување и превоз се услов за функционален и ефективен транспорт.

С5 Ниско ниво на безбедност на патиштата и железничкиот транспорт. Секоја сообраќајна несреќа, особено која резултира со смртност е лична трагедија и има големо влијание врз здравствениот сектор. Според податоците од 2005та година, бројот на сообраќајни несреќи е значително зголемен и тоа за 40% во споредба со 2004та година. Официјалната проценета штета од несреќите за економијата беше околу 1.5 милиони евра во 2005та, неземајќи ги во обзир трошоците за оздравување, доживотната инвалидност или смрт.

С6 Неправилен јавен транспорт кој не ги задоволува потребите на корисниците. Во големите градови, потребите на патниците и нивната мобилност треба да ги

задоволи јавниот транспорт и немоторизирани транспортни видови кои консумираат помалку енергија и емитуваат помалку загадување по патник по километар. Како резултат на тековната ситуација во јавниот транспорт, голем број на луѓе ги користат своите сопствени возила.

C7 Стар возен парк. Возниот парк во Република Македонија главно се состои од возила постари од 15 години. Нивото на емисија на гас од овие возила е многу големо. Исто така старите автомобили се многу неефикасни во поглед на употреба на гориво, загадување на воздухот и создавање бучава.

C8 Неразрешени сопственички односи на земјата. Сегашната ситуација со неразрешени сопственички права на земјата се смета за слабост од аспект на инвестирање во инфраструктурата.

C9 Клучната слабост во телекомуникацискиот сектор е концентрација на услуги во урбаните области, како и фактот дека се уште постои монопол во овој сектор.

Инфраструктурата на јавните услуги се карактеризира со следните слабости:

C10 Незаокружена правна рамка (подзаконски акти и регулатива).

C11 Неинтегрирано управување со вода. Холистички менаџмент на природните води како ограничен и ранлив ресурс, како и интеграција на секторските планови кои се однесуваат на водата во рамките на националната економска и социјална политика се од големо значење. Фрагментацијата на одговорноста за развојот на водените ресурси помеѓу секторските агенции покажува дека потребата за промовирање на интегриран менаџмент со водите е уште поголема отколку што се претпоставуваше. Потребни се механизми за ефективна имплементација и координација.

C12 Постојните услови на поголем дел од системот за пренос на вода. Во голем дел од урбаните области, водоводната мрежа не е задоволувачка во однос на мрежата за дистрибуција, цевки, цилиндри за чување на водата, структурата и др. Целата мрежа е доста стара а капацитетот на водоводната мрежа не ги задоволува се поголемите потреби. Освен тоа постојат и многу големи губитоци на вкупната вода за консумирање. Минатата година губитокот на вода за време на транспортација до крајните консументи се движеше помеѓу 40% - 80% (средна вредност 60%) во зависност од староста, видот на цевки и притисокот во мрежата. Во 2004та губењето на вода за време на транспортација до крајните потрошувачи изнесуваше околу 52% од вкупно добиената вода.

C13 Постојната ситуација во системите за наводнување и истекување. Шемите за наводнување се главно изградени во периодот помеѓу 1958ма и 1980та година што значи дека некои од нив се користат веќе 40 години. Од вкупната област под иригација, 61% е иригација со прскање, додека 39% е друг вид на површинска иригација.

Како резултат на долгиот период на користење од една страна и нерегуларно и на време одржување од друга страна, дел од иригациониот систем е во многу лоша состојба (канални, мржа, подвижни врати итн). Исто така и заради малите земјоделски парцели, промената на одгледување на различни житарици, иригациониот систем има низок коефициент на ефективност и тоа од 49% па до 78%. Ова преставува многу ниска ефикасност во користењето на иригациониот систем а факт е дека поголем дел од времето не се наводнуваат повеќе од 50% од можните области.

Сегашната состојба на системот на дренажа во Република Македонија не е задоволувачка во однос на примателите но и во однос на мрежата и нејзиниот капацитет, како и деталната мрежа на канали. Како резултат на слабото функционирање на системот на дренажа, во минатото голем број области беа поплавени. Со тоа се оштетува земјоделското производство, изградбата, инфраструктурата итн.

C14 Постојната ситуација во системот на канализација и третман на отпадните води. Постоечкиот канализационен систем во главните урбани области е дизајниран така да ги собира двата вида на отпадни води. Само 12 градови имаат изградено одделен канализационен систем. Од вкупниот број на домаќинства според пописот од 2002ра, 697,529 т.е. 60% се поврзани на јавниот канализационен систем, додека 21% од домаќинствата имаат септички јами а 12% имаат систем на неконтролирано испуштање на водата. Според постоечките податоци средна бројка за поврзување во

системот е околу 60%. Во споредба со поврзување со системот за водоснабдување на јавност, постои значителна разлика. Речиси 180.000 домаќинства кои се поврзани на системот за водоснабдување, не се поврзани со канализациониот систем. Моментално во земјата постојат 6 капацитети за третман на отпадните води. Тие им служат на 7 населени места со вкупно 252.000 жители или 12.5% од вкупната популација. Ефикасноста на овие капацитети останува мала и во 2003та тие оперираа само со 60% од својот капацитет. Главната причина за овој проблем треба да се бара во некомплетниот/непосотечки канализационен систем во овие населби.

Можности (М)

М1 Имплементација на нови начини на инвестирање и користење на ЕУ фондови и други донатори. Денес транспортната инфраструктура е главно финансирана од страна на државата. Владата обично претпоставува билатерални или мултилатерални позајмици од комерцијални банки, преку меѓународен пазар на акции, но најчесто од институции како на пример Светската банки и регионалните развојни банки, како ЕБРР. Тековниот начин на инвестирање во транспортниот и инфраструктурниот сектор не нудат еднакви услови за развој на сите видови на транспорт и инфраструктура. Имплементацијата на нови видови на инвестирање (приватно инвестирање, државно приватно партнерство) во комбинација со адекватна и ефикасна употреба на други можни извори на инвестиции во овој сектор ќе ги подобрат условите и ситуацијата во секторот.

М2 Развој на мултимодален и интермодален транспорт. Развој на мулти и интер модален транспорт ќе ја зголеми ефикасноста на постоечките видови на транспорт и ќе го зголеми квалитетот на транспортните услуги. Концептот на меѓународен мулти модален транспорт значи пренесување на добрата од врата до врата и тоа од страна на еден транспортен оператор.

М3 Трансформација на ЈП 'Македонски железници'. Владата се обврза за реструктурирање на железничките претпријатија и обезбедување на нивна долгорочна финансиска самоефикасност. Владата веќе започна процес на реформи на железничкиот сектор и ЈП 'Македонски железници' ќе биде поделено на МР-I (ќе биде 'Јавно претпријатие'), додека МР-Т ќе биде акционерска компанија со акции во целосна сопственост на Владата. Ова е можност за навлегување на приватен капитал во железничкиот сообраќај.

М4 Развој на градски железнички сообраќај. Постои можност за развој на урбан железнички сообраќај кој би ги користел постоечките железнички линии во Скопје. Со инвестирање на 14 милиони евра за изградба на нови железнички линии, со кои би се затворил железничкиот круг околу Скопје, Скопје може да има уникатен и практичен урбан транспорт.

М5 Апликација на нови технологии и автоматизација на менаџментот. Со цел да се зголеми ефективноста и професионалноста на транспортниот сектор неопходно е да се имплементираат нови технологии и да се основа интегриран транспортен менаџмент во сите транспортни сектори.

М6 За под-секторот телекомуникации, ќе преставува голема можност ако земјата стане важна комуникациона раскрсница за соседните земји (Пан коридор 8).

М6 Развој на информатичко општество.

М7 Либерализација на земјата и телефонските комуникации и обезбедување услуги за интернет пристап по поволни цени, имплементација на дигитална технологија во сервисот на радиодифузија, развој и меѓуповрзување на различните видови на трансмисиони мрежи и инвестирање во инфраструктурата на нови технологии (GPRS за мобилната и ADSL и IP за фиксна телефонска комуникација).

Закани (З)

З1 Потреба за инвестирање. Сегашната ситуација покажува дека транспортниот и инфраструктурниот сектор имаат значителна потреба од нови инвестиции и рехабилитација. Цената на чинење дури и на релативно мали проекти во овој сектор е

доста голема. Изворите пак за финансирање на проекти во овој сектор се многу ограничени.

32 Сегашната економска ситуација. Сегашната економска ситуација во Македонија е исто така лимитирачки фактор за зголемување на инвестициите во транспортот и инфраструктурата, особено што се однесува на заедничката инфраструктура за која одговорност имаат делови од локалната самоуправа. Финансиската ситуација на локалните власти во Македонија не дозволува големи инвестирања во рехабилитација на постоечките и изградба на нови заеднички проекти за локалната транспортна инфраструктура.

33 Регионална политичка нестабилност. Регионалната политичка нестабилност е закана за привлекување на инвестиции во овој сектор.

34 Неподготвеност на земјата да користи ЕУ фондови (IPA). Недостаток на капацитети во администрацијата на локално и централно ниво за подготовка на барањето за користење на IPA фондови е закана за ефикасно користење на овој фонд.

35 Дефинирани приоритети на ЕУ. Република Македонија го следи концептот на Политика на соседство на ЕУ во областа на транспортот. Минатите и сегашните транспортни акти главно се фокусираат на развој на транспортната инфраструктура на коридорот X кој е дефиниран како приоритет на ЕУ. Тоа може да предизвика назаден развој на транспортна инфраструктура на коридорот VIII.

36 Конкурентност од соседните земји и нивните приоритети. Инвестиции кои се релативно големи во областа на транспортната инфраструктура во соседните земји и развојот на модерни автопатишта, особено во Грција, преставуваат голема закана кои можат да бидат причина Македонија да биде заобиколен во главниот превозен правец.

37 Ризиците кои постојат во телекомуникацискиот сектор се: незавршена инфраструктура која може да предизвика земјата да се заобиколи/избегне во главните меѓународни телекомуникациони канали, и релативно малиот пазар.

38 Следните ризици беа идентификувани во инфраструктурата на јавните услуги и локалниот транспорт: лимитирачки капацитети на локалната самоуправа и организациони, политички и финансиски тешкотии во процесот на меѓуопштинска (регионална) соработка.

3. Потенцијал на Република Македонија за одржлив развој

Врз основа на дискусиите на работните групи, изнесени во 11 Извештаи за проценка и анализа од 31 декември 2006та година и консолидирани во Рамковниот извештај за одржлив развој, особено делот што се однесува на *Платформата за знаење*, од 31 јули 2007ма, следното вклучува **меѓусекторски и целосен опис на потенцијалот за одржлив развој во Република Македонија**. Во Глава 2 е даден детален опис на стратешките JCM3 (SWOT) анализи на македонскиот развој во поединечните сектори и меѓусекторските прашања.

Одржливиот развој поттикнува:

- ✓ **Промена на вниманието од скапи 'производи' (и надворешна помош) кон развој кој се движи и финансира од домашни извори**

Ова е еден од основните елементи и нови начини на размислување и работење. Затоа со формулирањето на Националната стратегија за одржлив развој во Република Македонија, најпрво е неопходно да се идентификуваат потенцијалите на земјата за целосно учество во процесот на глобализација. Како почетна точка, *Потенцијалите за одржлив развој* произлегуваат од јаките страни идентификувани во JCM3 анализите и дебатирано во 7 Секторски

работни групи и 4 Меѓу секторски делови за поддршка. Овие *Потенцијали за одржлив развој* обезбедуваат почва за привлекување инвестиции.

1. Уникатна прекрасна животна средина и богат гео/биодиверзитет. Република Македонија може да биде горда на својата недопрена убава природа, нешто што во денешно време е реткост особено во другите европски земји. Типичната транзиција од медитеранска во континентална клима и неверојатната геоморфологија преставува туристичка атракција сама за себе. Бидејќи земјата е се уште неоткриена туристичка дестинација, таа преставува база за развој на високо квалитетен туризам ориентиран кон потребите на индивидуите, со сето запазување на принципите на одржлив развој.

Богатството и диверзитетот на различните животински видови и екосистеми се основните карактеристики на биодиверзитетот на земјата. Тоа е резултат на специфичната географска позиција на земјата и нејзините климатски, геолошки, геоморфолошки и хидрографски карактеристики. Присуството на голем број ретки видови и екосистеми сведочи за значајното влијание на геолошките промени врз биодиверзитетот во минатото. Богатството на биодиверзитетот е илустриран со неверојатниот број од 16,000 флора, фауна и фунгални видови, од кои 850 се ендемични видови а големиот број на разновидни екосистеми се домаќини на повеќе од 260 растителни заедници.

Регистрирани се голем број на разновидни и неодамнешни екосистеми. Шумите покриваат околу 37% пд територијата на земјата а доминираат листопадните шуми. Езерските екосистеми се од клучно значење. Иако флората, фауната и

фунгите се уште не се доволно истражени, анализите на богатството со биодиверзитет во различни европски земји ја става Република Македонија на самиот врв, земајќи ја во обзир големината на земјата. Високиот процент на ендемски видови преставува специјална карактеристика на македонскиот биодиверзитет.

2. Потенцијал за обновливи извори на енергија. Република Македонија има голем потенцијал за обновливи извори на енергија. Добивајќи кандидатски статус за членство во ЕУ во декември 2005та година, *Одржливиот развој во Македонија* ја поддржува ЕУ во остварување на обврзувачките и цели и предизвици од 20% обновливи извори на енергија RES и 10% BF до 2020та година, опишани во Европскиот стратешки план за енергија и технологија усвоен од страна на Европскиот Совет на 8/9 март 2007ма година.

Во Македонија, вкупната инсталирана енергија за производство на струја од хидроцентралите е 504 MW од шесте големи хидроцентрали и 36 MW од 22 мали хидроцентрали. Според енергетскиот баланс од 2006та, годишното производство на хидро енергија е околу 1.5 милијарди kWh. Беше составен голем список од повеќе од 400 можни локации со кои би се постигнал целосен капацитет од околу 255 MW и 1100 GWh во смисол на можно годишно производство на енергија. Сето тоа би значело среден фактор на користење од 4300 часа годишно. Понатаму, Националниот сервис на енергија идентификува 44 потенцијални локации со вкупен капацитет од 174 MW и можно годишно производство на енергија од 645 GWh. За овие локации се потребни подетални студии.

Македонија е доста богата со геотермички извори, погодни за различно искористување и како дополнување на производството на енергија. Најголемиот дел од геотермички извори во Македонија е поврзан со Вардарската тектонска долина. Во Македонија постојат 7 главни геотермички полиња со 18 локалитети со термички води, а исто така има повеќе од 50 извори и бунари со термичка вода. Најголемото количество на термички води може да се најде до 400 м надморска височина. Единствено планинскиот извор Кожуф и бунарите во Баниште се наоѓаат на надморска височина од 600м. Температурата на изворите варира и се движи во доменот од 24 - 27°C или од 70 - 78°C. Средната температурна вредност е 59.77°C. Во Република Македонија за време на 70тите и 80тите години се развиени околу 15 геотермички проекти. Некои од нив се уште работат, а други се напуштени или работат под своите капацитети. Четири од нив се многу важни и имаат големо значење за развојот и апликацијата на геотермичката енергија во земјата. Тоа се геотермичкиот проект Кочани, Земјоделските геотермички проекти Смоквица и Истибања и интегрираниот проект Бањско.

Годишната средна вредност за дневно **сончево** зрачење е помеѓу 3.4kWh/m² во северниот дел од земјата (Скопје) и 4.2 kWh/m² во југоисточниот дел (Битола). Вкупното сончево зрачење варира од минимум од 1250 kWh/m² во северниот дел до максимум од 1530 kWh/m² во југозападниот дел, кое значи средна годишна вредност на сончево зрачење од 1385 kWh/m². Климатските карактеристики, високо интензивно и временски долготрајно сончево зрачење, температура и влажност на воздухот, обезбедуваат поволни услови за успешен развој на сончева енергија. Континенталната клима со топли и суви лета придонесува Македонија да биде земја со висок потенцијал на искористување на сончевата енергија во однос на просекот на европските земји.

Енергијата на ветерот е потенцијал кој не е адекватно испитан во Република Македонија. Иако ова прашање е дискутирано многу години, можат да се најдат многу малку споменувања на ова прашање во различните студии и документи. Податоци за јачината на ветерот се бележат во метеоролошките станици низ земјата. Објавените податоци се многу малку и во некои случаи многу неодредени. Се уште не се изведени специјални мерења за идентификација на енергетскиот потенцијал од ветерот во одредни локации кои се сметаат за доста поволни. Затоа податоците со кои се располага може само да се земат како индикатори. Вардарската речна долина, од Куманово до Гевгелија се смета за најповолна област за енергија од ветер. Други области кои се значајни се Пелагонискиот регион, Крива Паланка, Охрид и други планински области. Исто така област околу Штип е една од најповолните во поглед на брзината на ветерот.

Според балансот на енергија за 2005та година, **биомасата** придонесува со 6.2% во вкупната потрошувачка. Биомасата во форма на дрва и јаглен се користи речиси исклучиво за потрошувачка во домаќинствата. Индустриската и друга употреба е многу мала и преставува помалку од 1% од вкупно потрошената биомаса. Исто така постои релативно висок потенцијал во земјата за користење на биогаз од животинско ѓубриво, како и одгледување на земјоделски култури за биогориво.

3. Голема разновидност на традиционални високо квалитетни земјоделски и шумски производи и потенцијал за туристички производи. Македонија има некои предности во областа на земјоделството, како на пример плодната почва, низа поволни микро климатски карактеристики, природни планински пасишта поволни за производство на некои житарици, хортикултурно производство и одгледување на јагниња. Околу 49 проценти од вкупната област од 1.27 милиони ha е земјоделска површина, вклучувајќи 700,000ha пасишта. Понатамошни 37 проценти од земјата (950,000ha) се шумски површини. Поголем дел од култивираната земја (82 проценти или 461,000ha) се користи за производство на жито и други житарици и зеленчук, 26,000ha (5 проценти од култивираната површина) отпаѓа на лозја, 15,000ha (или 3 проценти) се овоштарници и останатите 58,000ha (10 проценти) се ливади.

Земјоделскиот биолошки диверзитет вклучува голема разновидност на локално одгледувани животни и видови кои можат да се најдат помеѓу култивираните растенија и животни од автохтоно потекло.

Областа на производство на вкусен и квалитетен зеленчук, особено ран зеленчук, е еден од најзначајните потенцијали на македонското земјоделство. Раниот зеленчук во Македонија се појавува еден месец порано отколку во соседните земји со исклучок на Грција, каде што пак цените на земјоделските производи се повисоки.

Шумите во Република Македонија се карактеризираат со богат биодиверзитет. Македонија има и значителни други шумски ресурси: медицински билки, печурки, шумско овошје и дивеч. Важноста на шумите се потенцира со фактот дека главниот дел од територијата на заштитените области во земјата е покриена со шума.

Разновидноста на традиционални високо квалитетни земјоделски и шумски производи и особено сертифицирани производи од органско потекло, можат да бидат база за развивање на руралниот туризам, како на пример Вински патеки и Гурмански туризам, како и Бањски туризам, кој се смета за главна можност за просперитет на руралните региони во Македонија. Одгледувањето на биомаса за енергетски цели и користење на обновливите извори на енергија дополнително придонесуваат за диверзификација на приходите на руралното население и би требало да ги стимулираат младите Македонци да го инвестираат добиеното универзитетско знаење ('да се знае како') во својата земја.

4. Богато културно наследство, традиционална архитектура и занаетчиски производи. Руралниот туризам со брендирани производи е индикатор за високо квалитетен регионален одржлив развој. Република Македонија има потенцијали за развој на овој туризам, заради своето богато културно наследство, карактеристична традиционална архитектура и занаетчиски производи, уникатната прекрасна природна средина и богатиот биодиверзитет (види погоре), како и диверзитет на локации кои треба да се видат, посетат и гостопримливоста на луѓето. Духовниот и културниот туризам има добро основани и солидни бази особено во регионите на Охридското и Преспанското езеро.

Реновирање на традиционалната рурална архитектура заедно со термичка изолација и искористување на обновливите извори на енергија за индивидуален и високо квалитетен туризам е главна работа за креирање и искористување на потенцијалната работна сила и градежното искуство.

5. Интелектуална енергија и потенцијал на човечки ресурси. Освен потенцијалот за обновливи извори на енергија, Република Македонија поседува Интелектуална енергија. Интелектуалната енергија заедно со човечките ресурси е основен потенцијал и е еден од најважните и ценети природни ресурси за *Одржлив развој во Македонија* во 21ви век. Во тој контекст, Република Македонија веднаш и оптимално ќе ја искористи програмата во врска со ОН деценија на образование за одржлив развој (2005 – 2014).

Земја која се наоѓа во економска транзиција и која е голема како Република Македонија, не може да си дозволи одлив на мозоци. Тоа значи дека пред се земјата мора да зависи од своите сопствени капацитети за заживување на економијата и подобрување на конкурентноста во глобалните интеграциони процеси.

Образованието и доживотното учење се предуслов за поттикнување промени во однесувањето и обезбедување на важни компетенции на сите жители кои се неопходни за одржлив развој во Македонија. Успехот во преобразувањето на неодржливите трендови во голема мерка ќе зависи од високо квалитетното образование за одржлив развој на сите нивоа на едукативниот систем, вклучувајќи и образование за прашања како на пример одржливо искористување на енергиите и транспортниот систем, одржлива потрошувачка и производство, здравство, медиуми, компетентноста и одговорноста на целото граѓанство.

Поттикнување на просперитетна, иновативна, полна со знаење, конкурентна, еко-ефикасна и социјално одговорна економија, која обезбедува високи

животни стандарди и целосно и високо квалитетно вработување, не е само предизвик за Европската Унија, туку исто така и за Република Македонија.

Постои предизвик за создавање на претприемачко општество како во земјите членки на ЕУ така и во земјите во транзиција како што е Македонија. Основата на секое претприемачко општество е создавање на претприемачка свест и култура помеѓу сите поединци и општеството во целина, а главен генератор во овој процес би требало да биде токму образованието и тоа високото образование. Токму високото образование е тоа што придонесува кон развојот на човечките ресурси и растење на свеста за одржлив развој, со тоа обликувајќи го меѓународниот имиџ на Македонија. Само добро образовани вработени можат да го понесат процесот на одржлив развој во било која земја. Ова е причина зошто Кампус Универзитет за одржлив развој: Место каде може да уживате во новиот начина на размислување, откривање и живеење, треба да се основа во околината на Скопје и е предложен како еден од фундаменталните Пилот проекти на ОР во Анекс бр. 6 (видете НСОП документ за позицијата, Предлог за институционална поставеност за поддршка на имплементацијата на одржлив развој во Република Македонија, јули 2007).

6. Регионален потенцијал за ОР врз основа на Пан европските коридори X и VIII и нивните подкоридори. Во согласност со обновената Стратегија за одржлив развој на ЕУ (9 јуни 2006та) транспортниот систем во Република Македонија треба да обезбеди задоволување на економските, социјалните и потребите за животна средина на граѓаните, а истовремено да ги минимизира несаканите последици за економијата, општеството и животната околина.

Транспортот и инфраструктурата во Република Македонија е брендирана со два Пан-европски транспортни коридори, VIII и X, како и под-коридорот XА и комуникационата раскрсниц (Пан коридор VIII). Иако сегашниот транспортен и инфраструктурен развој не ги зема во обзир македонските внатрешни потреби за транспорт заради земјоделски и рурален развој, туризам и други сектори, но се фокусираше на развој на делови од патиштата во Македонија кои се дел од меѓународните коридори (коридор X), Пан европските коридори X и VIII и нивните под коридори, сепак тие преставуваат развојни правци предвидени во Просторниот план на Република Македонија (2004та) со зона на протегање од најмалку 50 км.

Рехабилитацијата и надградбата на постоечките главни патишта и изградба на транспортна инфраструктура е еден од условите за да се активира регионалниот развоен потенцијал. Комбинирано со меѓународните стандардни логистички услуги, конкурентната предност може да се обезбеди дури и за оние традиционални индустрии како на пример, текстилната и модната, кои се наоѓаат во ситуација на глобален натпревар.

Железничкиот сообраќај е идентификуван како најприфатлив од гледна точка на одржлив развој. Иако развојот на железницата стагнира во последните 50 години, Република Македонија, која во 1937ма имаше погуста железничка мрежа од денес (30км на 1000км² територија), би требало да го разгледа повторно својот регионален потенцијал за одржлив развој.

Република Македонија му посвети големо внимание на развојот на телекомуникациониот сектор. Во текот на последните години, беше воведена телекомуникациона мрежа со модерна дигитална технологија. Во тек се

активности за понатамошна модернизација на системот со цел да се создадат поповољните услови за идно адаптирање на телекомуникационата, информационата и радио дифузната технологија. Исто така руралниот дел и особено МСП во руралните региони во Македонија се оние кои имаат најголема добивка од тоа што добиваат пристап кон телекомуникационата мрежа и интернетот.

7. Стабилна макро-економска клима, повољни услови за инвестирање и економија базирана на МСП. Според Индексот за глобална конкурентност, Македонија е на транзиција од фаза 1 (конкурентност базирана врз основа на постоење и експлоатација на обилни производни фактори) до фаза 2 (конкурентност базирана на ефикасност). За да се потенцираат факторите кои влијаат на позитивната транзиција на земјата, треба да се посвети посебно внимание на *Високото образование и обука* (види горе), *Ефикасност на пазарот и Технолошка подготвеност*.

Економскиот перформанс на македонската економија се гледа преку стабилниот раст на БДП од околу 4%, ниската стапка на инфлација од 2-3% во просек, фискална дисциплина, потврдена од страна на меѓународни финансиски институции и добро функционирање и координација помеѓу фискалната и монетарната политика.

Во 2006та година, Македонската економија порасна за 4%, поттикнато од услугите и индустријата. Нивото на инфлација, според Индексот за цената на потрошувачката беше ниско и стабилно и беше на 3.1%. Буџет дефицитот на централната Влада во 2006та година беше само 0.5% од БДП, со вишокот на странски сметки, а сегашниот дефицит изнесува околу 1% од БДП. Понатаму, странските резерви на размена се зголемија за околу 5 месеци на увоз. Овие позитивни ефекти од дисциплинираната фискална политика се рефлектираа во монетарната политика, предизвикувајќи значајно намалување на каматните стапки, кои на крајот на 2005та изнесуваа 8% за да достигнат ниво од 5.5% до крајот на 2006та.

Македонија неодамна стана даночен рај во Европа. Новата Влада вовеле рамен данок од 10% за корпоративен и личен приход. Во 2007ма корпоративната стапка беше 12%, која потоа се намали на 10%. Претходната корпоративна стапка беше 15%, додека стапката на личниот данок на приход изнесуваше 15%, 18% и 24%. Со цел да стимулира натамошно странско и домашно инвестирање, корпоративниот данок на повторно инвестиран профит изнесува 0%.

Добро развиениот сектор на МСП, 99.7% од вкупниот број претпријатија се МСП, е рбетот на одржливиот развој во Република Македонија како што е случај и во Европа. Единствено МСП можат да преставуваат движечка сила за зголемување на конкурентноста, економскиот раст и да го зголемат отварањето на нови работни места. Постојаната идентификација на преклопувањето на МСП од различни сектори и разгледување на хоризонталната и вертикалната интеграција како и мрежата на додадени вредности, преставува предизвик на национално и на регионално ниво.

Иако ниското ниво на технолошка подготвеност и сиромашното ниво на абсорпција на технологија е главната загриженост во различните извештаи за конкурентноста на МСП, сепак веќе идентификуваните шампиони во

продукцијата на одбрани обложени соларни панели, докажуваат за постоење на потенцијал за иновативен одржлив развој.

8. Процес на хармонизација на легислативата во согласност со ЕУ легислативата. На 17 декември 2005та, Европскиот Совет одлучи да и додели на Република Македонија статус на земја кандидат за членство во ЕУ, коешто претпоставуваше хармонизација на легислативата на оваа земја со легислативата и политиката на ЕУ легислативата.

Базирана врз Аналитичкиот извештај за Мислењата за апликацијата на Република Македонија за членство во ЕУ, од ноември 2005та година, процесот на хармонизација на легислативата со ЕУ легислативата редовно се прати, а последните документи во таа насока се Работен документ на вработените во ЕУ Комисијата: Република Македонија, ноември 2007ма, Извештај за направениот напредок. Во некои од секторите и во меѓусекторските прашања релевантни за одржлив развој (животна средина, социјална политика и вработување, МСП) е направен значителен прогрес.

4. Принципи на македонскиот одржлив развој, приоритети и хиерахија на целите

4.1 Водечки принципи на политиката

Република Македонија (РМ) е посветена на водечките принципи на политиката како што е потенцирано во ОБНОВЕНАТА СТРАТЕГИЈА ЗА ОБНОВЛИВ РАЗВОЈ НА ЕУ од 9 јуни, 2006та – 10117/06, и ќе преземе мерки за нејзино целосно имплементирање:

ПОТТИКНУВАЊЕ И ЗАШТИТА НА ФУНДАМЕНТАЛНИТЕ ПРАВА

Република Македонија (РМ) ги става човечките суштества во центарот на политиката на земјата, поттикнувајќи ги фундаменталните права, преку борба со сите видови на корупција, дискриминација и придонесувајќи за намалување на сиромаштијата и елиминација на социјално исклучување.

СОЛИДАРНОСТ ВО РАМКИТЕ НА, И ПОМЕГУ ГЕНЕРАЦИИТЕ

РМ ги разгледува потребите на сегашните генерации без да ја компромитира можноста на идните генерации да ги задоволат своите потреби.

ОТВОРЕНО И ДЕМОКРАТСКО ОПШТЕСТВО

РМ им гарантира на своите граѓани право на пристап до информации и обезбедува пристап до правото. РМ развива адекватни консултантски и учеснички канали за сите заинтересирани учесници и асоцијации.

ВКЛУЧУВАЊЕ НА ГРАЃАНИТЕ

РМ го зголемува учеството на граѓаните во процесот на донесување одлуки. РМ го поттикнува образованието и свеста на јавноста за одржлив развој. РМ ги информира своите граѓани за нивното влијание врз животната средина и нивните опции за донесување на поодржливи одлуки и избор.

ВКЛУЧУВАЊЕ НА ДЕЛОВНИТЕ И СОЦИЈАЛНИТЕ ПАРТНЕРИ

РМ го подобрува социјалниот дијалог, корпоративната општествена одговорност и државното-приватното партнерство за да поттикне соработка и

заедничка одговорност за постигнување на одржливо производство и потрошувачка.

ПОЛИТИЧКА КОХЕРЕНТНОСТ И ВЛАДЕЕЊЕ

РМ промовира кохерентност помеѓу целата политика на Европската Унија и кохерентност помеѓу локалните, регионалните и глобалните активности со цел да се зголеми придонесот за одржлив развој.

ИНТЕГРАЦИЈА НА ПОЛИТИКАТА

РМ поттикнува интеграција на економските, социјалните и еколошките размислувања за да сите тие бидат кохерентни и заеднички да се поттикнуваат користејќи ги сите инструменти за подобра регулација, како што е балансирана проценка на влијанието и консултации со учесниците.

ИСКОРИСТУВАЊЕ НА НАЈДОБРОТО РАСПОЛОЖИВО ЗНАЕЊЕ

РМ обезбедува развој на политиката, проценка и имплементација врз основа на најдоброто знаење што постои а при тоа се внимава тоа да е економски оправдано и ефективно во однос на цената.

ПРИНЦИПИ НА ЗАШТИТА

Каде што постојат научни неодредености, РМ имплементира процедура на евалуација и преземе соодветни мерки на превентива со цел да се избегне штетата за човечкото здравје или за животната средина.

ДА СЕ ПРИНУДАТ ЗАГАДУВАЧИТЕ ДА ПЛАТАТ

РМ обезбедува цените да преставуваат рефлексивна на вистинските трошоци за потрошувачите и производствените активности и загадувачите да ја платат штетата која што ја предизвикуваат на човековото здравје и на животната средина.

4.2 Приоритети и хиерархија на цели

Република Македонија (РМ) е посветена на приоритетите како што е потенцирано во ОБНОВЕНАТА СТРАТЕГИЈА ЗА ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ НА ЕУ од 9 јуни, 2006та година – 10117/06 и ќе преземе мерки и акции за нејзина целосна имплементација:

ЕКОНОМСКИ ПРОСПЕРИТЕТ И УРАМНОТЕЖЕН РЕГИОНАЛЕН РАЗВОЈ

Поттикнува просперитетна, иновативна, богата со знаење и еко-ефикасна економија која обезбедува високи животни стандарди и целосно и високо квалитетно вработување низ цела РМ.

СОЦИЈАЛНА ЕДНАКВОСТ И КОХЕЗИЈА

Поттикнува демократско, социјално вклучиво, кохезивно, здраво, безбедно и праведно општество во кое постои респект за фундаменталните права и културниот диверзитет со кои се создаваат еднакви можности за сите и со кои се бори со дискриминацијата во било каква форма.

ЗАШТИТА НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА

Заштита на капацитетот на земјата да даде поддршка на сите видови живот и нејзиниот диверзитет, со почит кон ограничувањата на природните богатства на

планетата и обезбедување високо ниво на заштита и подобрување на квалитетот на животната средина. Заштитаа и намалување на загадувањето на животната средина и поттикнување одржлива потрошувачка и производство за да се разбие врската помеѓу економскиот раст и деградацијата на животната средина.

ИСПОЛНУВАЊЕ НА НАШИТЕ МЕЃУНАРОДНИ ОБВРСКИ

Да се охрабри воспоставувањето на демократските институции низ цела РМ и да се заштити нивната стабилност, врз основа на мир, безбедност и слобода. Активно да се поттикнува одржливиот развој во сите региони во РМ, како рурални така и урбани, и обезбедување на конзистентност на внатрешната и надворешната политика на РМ со голбалниот одржлив развој и со меѓународните обврски.

Врз основа на овие *четири приоритети*, оваа Национална стратегија на одржлив развој разликува *пет нивоа на хиерархија на цели*, визуализирани во Дрвото на цели подоле и во Анекс бр.2:

- Стратешки цели,
- Клучни предизвици и клучни цели
- Главни цели
- Цели и
- Коренски цели/резултати.

Произлезени од *Слабостите* добиени од (SWOT) *Анализите*, формулацијата и хиерархијата на Целите и Коренските цели/резултати ја следеа методологијата на ЕК за управување со проектен циклус. Постигнување на целта значи дека главниот проблем/слабост во секторот или меѓусекторските прашања се решени. Ова ќе има позитивен последователен ефект во решавањето на повисоко ниво на севкупни цели, главните цели и стратешки цели. Како и да е, треба да се има во предвид дека стеблото на Дрвото на цели, како што е визуализирано подолу и навистина претставува цел, може само да расте од коренот. Токму затоа *Дрвото со хиерархија на цели* (слика бр.5) природно расте од корените (коренски цели/резултати). Постојат внатрешни јаки страни на земјата (Глава 3) како и надворешни Можности кои го поддржуваат развојот, но истовремено постојат и надворешни Закани, кои ако не се стават под контрола, го намалуваат и успоруваат развојот.

- Основни Цели/Резултати

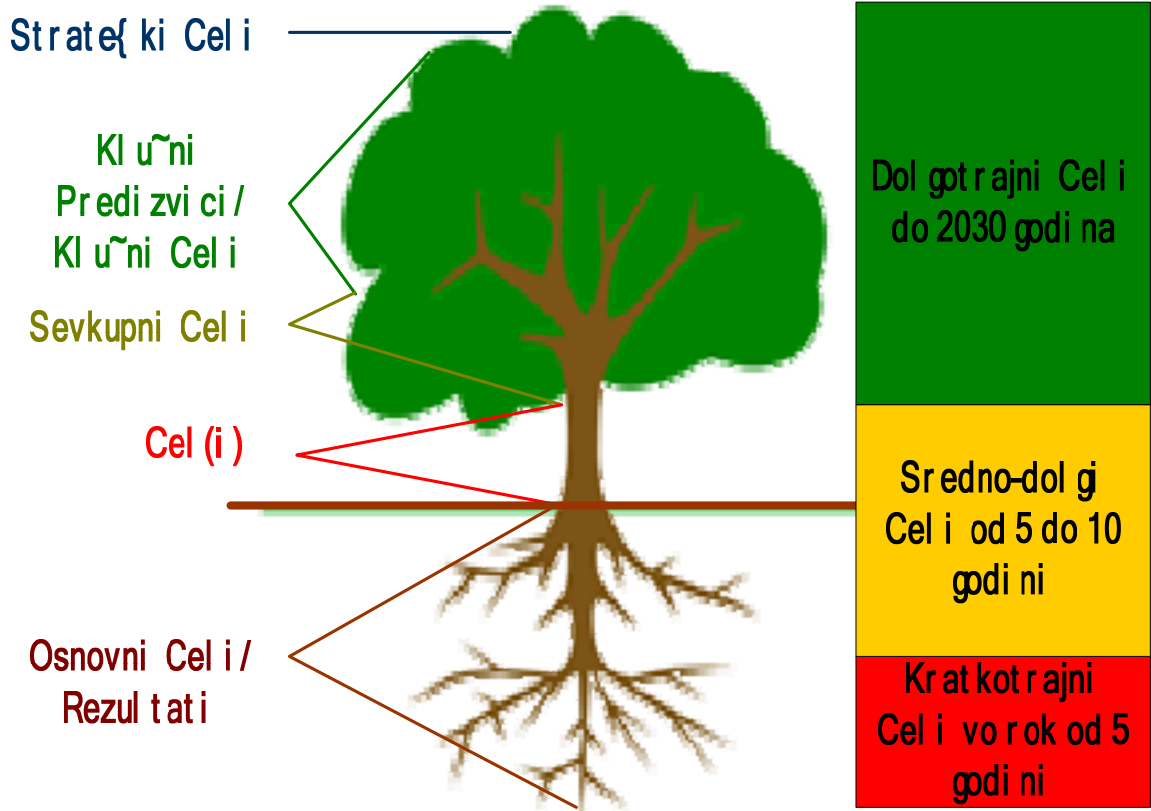
Природно добиени од Слабостите на СВOT Анализата, формулацијата и хиерархијата на Целите и Коренските Цели/Резултати ја следеа методологијата на Управување со Проектниот Циклус на Европската Комисија. Достигнување на целите значи дека централниот проблем/слабост во секторот или меѓусекторскиот проблем е решен. Ова ќе има позитивни ефекти во решавање на Севкупните Цели од повисоко ниво, како и на Клучните и Стратешките Цели. Меѓутоа, дека текот на дрвото на целите како што е поставено во цртежот испод овој текст - кое во суштина е Целта - може да расте само од коренот нагоре, и ова се однесува на постепеното достигнување на Основните Цели/Резултати. Затоа, Дрвото со хиерхија на цели (Цртеж број 5) природно расте од корените (Коренски Цели/Резултати). Има внатрешни Предности на државата (Глава 3) како и надворешни Можности кој подржуваат пораст, и исто

така има надворешни Закани, кои не се во наша контрола, и му попречуваат на порастот.

Drvo na Celi pod Hierarhija

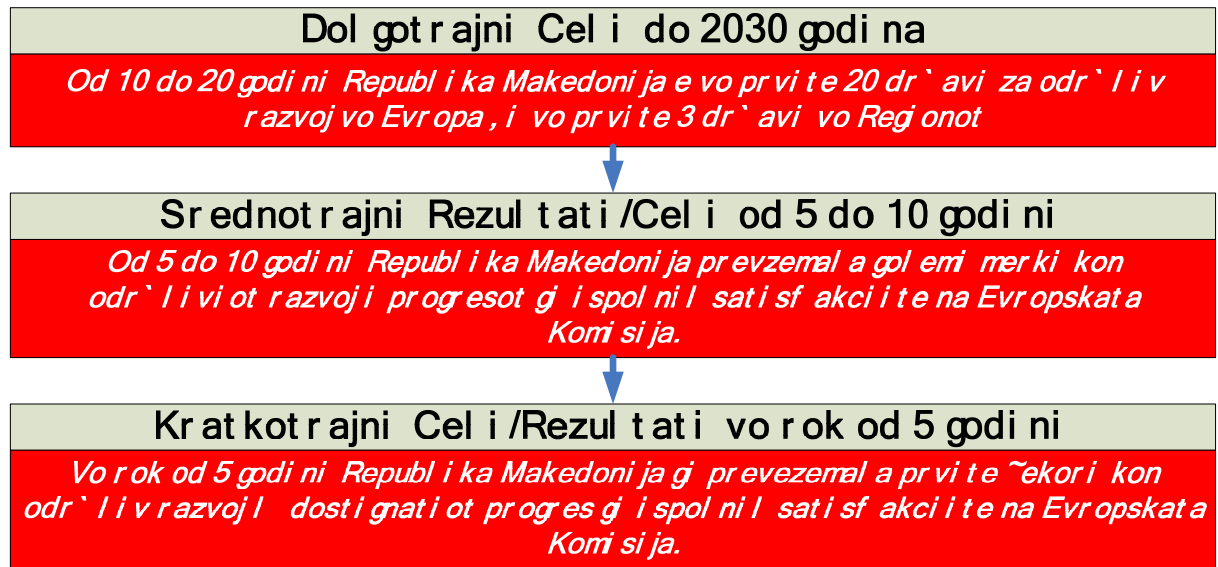
Celi Sporea Vremenski Periodi

5: Хиерархија на дрво на цели.

Највисоките Цел е Стратешката Цел

Одржлив Развој во Република Македонија, вклучувајќи ги економските, општествените, и еколошките димензии, ќе бидат достигнати во 22 години до 2030та година (Табела бр. 6). До 2030та година Република Македонија ќе биде во првите 20 одржливи држави во Европа, и во првите 3 во Регионот. Според тоа, Националната Стратегија за Одржлив Развој ќе биде целосно спроведена.

Табела бр. 6: Три главни временски поделби за целосна стратешка рамка

Во следното пониско ниво на хиерархијата, **Клучни Предизвици** се означени како наслови и се опишани како **Клучни Цели** во Глава 5. Единаесет (5+6) **Клучни Предизвици** и **Клучни Цели** се идентификувани и - како природни **долготрајни цели** - ќе бидат достигнати во временски период од **10 до 22 години**. Секој од Клучните Предизвици И Клучните Цели, дали тие биле извадени од Обновената **Стратегија за Одржлив Развој на ЕУ (Јуни 2006)** или биле препишани како **специфични на државата на РМ**, придонесуваат на севкупното спроведување на Националната Стратегија за Одржлив Развој во Република Македонија и се идентификувани и опишани во целосна поединост во Глава 5.

Главните Цели се наоѓаат под Клучните Предизвици/Клучните Цели и ќе бидат достигнати во иситиот долготраен временски период од **10 до 22 години**. Во контекст на овие, Главните Цели се однесуваат на трите димензии на одржлив развој - Економија, Социјални Прашања и Животна Средина - во секој специфичен сектор и меѓусекторско работна група.

Цел(и)те - детално опишани во Глава 6 - се добиени од идентификуваните **суштински проблеми/слабости** во секој поединечен сектор или пак во меѓусекторските прашања, секој посебно по наведениот редослед. Обично, целите се **среднотрајни цели** што треба да бидат достигнати во временски период од **5 до 10 години** (Табела бр. 6).

Суштински (Коренски) Цели/Резултати - и овие се наведени целосно во Глава 6 - се добиени од идентификуваните суштински проблеми/слабости во секој поединечен сектор или пак во меѓусекторската група, по наведениот редослед. Во однос на целите идентификувани во Дрвото на цели (види горе), Основните Цели/Резултати се среднотрајни цели и ќе бидат достигнати во временски период од 5 до 10 години. Во долниот дел на Дрвото на хиерархиски цели, и во зависност од нивната сложеност, Основните цели/резултати претставуваат краткорочни цели кои треба да се достигнат во период од 5 години. Ова ја запазува специфичната ситуација, како на пример, во земјоделската практика.

Во Глава 6, Главните Цели, Целите и Коренските Цели/Резултати се детално опишани и поткрепени од Стратешките Мерки кои треба да бидат превземани.

Со подготовката на Националната Стратегија за Одржлив Развој (НСОР) во Република Македонија, добро се запознаваме со фактот дека само првиот чекор е превземен за изградбата на *Одржлив Развој во Македонија до 2030*. Сега е потребно да ги **пренасочиме нашите приоритети кон имплементација на НСОР, и со самото тоа ќе го заштитиме напредокот кон приемот на државата во Европската Унија.**

Многу стратегии подготвени досега не го вклучиле партиципативниот приод за подготовка на самите стратегии, и уште повеќе стратегии досега направени завршиле на полиците. Имајќи го ова во предвид, и со искуството стекнато од претходните процеси на стратешко планирање, ние сме сигурни во едно а тоа е дека мора да продолжиме со работа! Поради ова тимот на проектот на НСОР **со цел не ги** комбинира своите хиерархии на цели (Глава 4.2) со *Акционен План*. Ние препорачуваме *Стратешки Мерки*, под кои се подразбира непосредна Владина акција, како и акција од останатите заинтересирани страни, со цел да се достигнат веќе наведените цели поцртани во Целните Дрвја (Анекс 2) и Глава 6. Наше мислење е дека останатите стратегии неуспешаа да бидат имплементирани, бидејќи донесувачите на одлуки мислеа дека се е завршено со самата изработка на извештаите.

Спроведувањето на оваа НСОР е чекор по чекор процес каде што ќе се ослонуваме на различните цели и резултати. Секој резултат може да дефинира еден проект сам по себе - почнувајќи од Коренските Цели/Резултати и според тоа да се гради нагоре во Целното Дрво - или пак група на резултати од една дадена компонента може природно да дефинира еден проект. Меѓутоа, во моментот нема обезбедено финансирање за овие проекти, и затоа е премногу рано да се спреми Акционен План, кој мора да ги одразува расположивите финансиски и човечки ресурси.

Како и да е, проектниот тим на НСОР, во оваа стратегија нуди **два паралелни правци за мотивирање на временско спроведување на стратегијата. Прво, има ОР Пробни Проекти** (Анекс 6) кој ќе изградат мост за природниот недостаток помеѓу подготвувањето на стратешкијата и нејзиното спроведување, и се предвидува дека овие проекти во нивното мнозинство служат како допирливи примери за создавање свест во она што е замислено како целост во НСОР проектот. Друго, и ова е исто така опишано во детал во Анекс 8, препорачуваме спроведувањето на **НСОР да ги следи следниве три неопходни чекори:**

1. **Почетна точка: Консолидирана дефиниција на резултатите и роковите;**
2. **Севкупна листа на проекти;**
3. **Предлог проекти кои се однесуваат на краткотрајните резултати (и нивните финансиски извори).**

Во чекор 2 и 3 треба да се формираат акции ориентирани кон целите, и конечно Акционен План.

Со овој пристап ни е осигурано дека процесот е во тек со процесот на партиципативно планирање кој е веќе започнат во последните две проектни години, а во исто време е валиден, реален, соодветен, и употреблив.

5. Македонска визија за одржлив развој и државна мисија: Клучни предизвици и клучни цели

До скоро, авторите на Националната Стратегија за Одржлив Развој уживаа во сета слобода, што им овозможи да напишат една стратегија што е прилагодена на условите, на развитокот, и на околностите специфични на нашата држава. Меѓутоа, ситуацијата се смени, барем во Европски контекст, кога по интензивните јавни консултации, **Обновената Стратегија за Одржлив Развој на Европската Унија** беше презентирана во Јуни 2006. Оваа обновена Стратегија за одржлив развој на Европската Унија демонстрира дека Европа се грижи за самата себе и обезбедува меѓународно водство за одржлив развој.

Со признавање на процесот на консолидација во контекст на ЕУ, и по доделувањето статус на кандидат за Европска Унија на Република Македонија, тимот за проектот на НСОП се реши цврсто да ја втемели својата стратегија на Европско ниво, но во исто време да ги нагласи специфичните клучни предизвици и клучни цели на државата. Заради тоа, **5+6 Клучните Предизвици и последователните Клучни Цели** заедно се сметаат за двете страни од истиот медал кои го создаваат срцето на визијата за Македонската иднина.

Со избирање на овој пристап за да се опише македонската визија за одржлив развој и државната мисија за иднината, секторското планирање е изоставено и се зима сликата на еден мозаик како пример за следење: славниот мозаик од Хераклеа ни ја буди свеста дека поединечните камења со различни бои (сектори) мора да бидат споени за да се формира еден целосен привлечен мозаик. Затоа, мотивите и нивната совршена избалансираност се примерок за нашата визија за одржлив развој и државната мисија за подобар квалитет на живот.

5.1 Клучни Предизвици и Клучни Цели

РМ 1: Добра владеење и подобро креирање на политики

Клучна Цел: Да се постави пристап за Добро владеење и подобро креирање на политики врз база на подобра регулатива и врз принципот дека одржливиот развој мора да биде интегриран во креирањето на политики на сите нивоа. Ова наметнува сите нивоа на власт да се подржуваат и да соработуваат меѓусебно, зимајќи ги предвид различната институционална поставеност, култури, и специфични околности во различните региони на Република Македонија.⁵

⁵ Под ова се подразбира дека Владините институции на секое ниво треба да осигураат дека главните политички одлуки се базирани на предлози кој поминале низ високо квалитетни Ударни Проценки (УП), проценувајќи избалансирано општествените, еколошките, и

PM 2: Разновидност на приходите во рурални региони и предизвици на одржливиот развој

Клучна Цел: Активно да се поттикнува одржлив развој со цел да се промени структурата на приходите во руралните региони на Република Македонија (PM), генерирање на регионални услуги со додадена вредност, поттикнување регионален и урбан одржлив развој во просторно планирање, и осигурување дека внатрешните и надворешните политики на владата на PM се конзистентни со глобалниот одржлив развој и неговите меѓународни задолженија.

PM 3. Економски просперитет и креирање нови работни места

Клучна Цел: Да се придонесе кон зголемена конкурентност, економски развој и зголемување на работни места со извршување потребни структурни промени кои и овозможуваат на економијата на различни нивоа да се справи со предизвиците од глобализацијата со креирање на поле во кое што динамичното, иновативното и креативното претприемништво ќе може да напредува и во исто време да обезбедува социјална праведност и здрава животна средина.⁶

PM 4. Одржливи човечки населби

Клучни Цели: Да се подобри социјалниот, економскиот и квалитетот на животната средина во човековите населби, како и животната и работната средина на сите луѓе.

PM 5. Меѓусекторски политики што го поткрепуваат општеството на знаење

Клучни Цели: Да се поттикне развој за општеството засновано на знаење во Република Македонија што ќе им ги обезбеди на граѓаните клучните predispositions и функционална писменост која одредува глобална

економските димензии на одржливиот развој и зимајќи ги во предвид надворешните димензии на одржлив развој и трошокот за неактивност. Други алатки за подобро креирање на закони се бившите додатни проценки на политичките влијаниа како и вклученоста на акционерите и јавноста. Вадините институции на сите нивоа треба пошироко да ги користат овие алатки, посебно УП, кога ги алоцираат јавните финансии и кога формираат стратегии за развој, како и програми и проекти.

⁶ Во овој контекст, инвестиции во човечки, општествен, и еколошки капитал како и тенички иновации се препознаени како predispositions за долгорочна конкурентност и економски напредок, општествена усогласеност, квалитетна работа, и подобра заштита на животната средина.

конкурентност, и истовремено ќе го развие граѓанскиот став во правец на одржлив развој.⁷

ES 1. Климатски промени и чиста енергија

Клучна Цел: Да се ограничат климатските промени и соодветните трошоци и негативни последици врз општеството и животната средина.

EU 2. Одржлив транспорт

Клучна Цел: Да се осигура дека нашите транспортни системи ги задоволуваат социјалните, економските, и потребите на животната средина додека ги намалуваат сопствените негативни влијанија врз економијата, општеството и животната средина.

EU 3. Одржлива потрошувачка и производство

Клучна Цел: Поттикнување на одржливи модели на потрошувачка и производство..

EU 4. Заштита и управување со природни ресурси

Клучна Цел: Подобро управување и избегнување на прекумерено експлоатирање на природните богатства, препознавајќи ја вредноста на услугите на екосистемите.

EU 5. Јавно здравство

Клучна Цел: Да се поттикнува добро јавно здравство под еднакви услови и да се подобри заштитата против здравствени ризици.

EU 6. Социјално вклучување, демографија и миграции

Клучна Цел: Креирање на социјално вклучено општество имајќи предвид за солидарност помеѓу и во различните генерации и обезбедување и подигнување

---

⁷ Успех во поништување на неодржливите трендови многу зависи од високото образование за одржлив развој на сите нивоа во образованието вклучувајќи едукација за теми како што е одржливата употреба на енергии и системот за транспортација, одржлива потрошувачка, здравство, компетентност на медиумите И одговорно светско државјанство.

на квалитетот на животот на граѓаните како предуслов за долготрајна индивидуална благосостојба.

ЕУ 7. Глобална сиромаштија и предизвици на одржлив развој

Клучна Цел: Активно да се поттикнува одржливиот развој низ целиот свет и осигурување дека внатрешните и надворешните политики на Европската Унија се во согласност со меѓународните обврски на глобалниот одржлив развој.⁸

5.2 Синергии на одржливиот развој помеѓу секторите и во меѓусекторските прашања

Со првенствено активирање на неразделивите Потенцијали за одржлив развој на државата како што се опсежно опишани во Глава 3, одржливиот развој понатаму во голем дел се заснова врз хармоничниот и синергетскиот развој на различните сектори и меѓусекторски прашања. За да се идентификуваат синергии меѓу две или повеќе сектори/меѓусекторски прашања, да се имплементираат моedrни просторни планирања и според тоа да се олеснат ускладени инвестиции во одржливиот развој е најбитно за севкупниот одржлив развој на Република Македонија.

Следнава табела е земена од каталогот на Клучни Предизвици и Клучните Цели за Република Македонија како што се формулирани погоре, и дава прв преглед на *идентификуваните синергиски Клучни Предизвици* измеѓу различните сектори и меѓусекторските прашања, и со тоа истакнувајќи ја **променетата перспектива од секторско планирање во правец на интегрирано планирање.**

На пример, Климатските Промени и Чистата Енергија не е повеќе Клучен Предизвик само за класичниот Енегетски Сектор, него во исто време и е од витален интерес за Земјоделството и Руралниот Развој, Вработувањето, Животната Средина, Шумарство и Руралниот Развој, Инфраструктура и Транспорт, Политика и Правни Прашања, Мали и Средни Претпријатија и Индустија, Социјални Прашања/Образование и Туризам. Ова, всушност, ги демонстрира економските, социјалните, и еколошките добивки аналогно.

⁸ ЕУ 7 е земено и реформулирано под наслов **РМ 2 Разновидност на Приходите во Рурални Региони и Предизвици на Одржливиот Развој** според конкретната ситуација во Република Македонија.

	Земјоделство и рурален развој	Вработување	Енергија	Животна средина	Шумарство и рурален развој	Инфраструктура и транспорт	Политика и правни прашања	Мали и средни претпријатија и индустрија	Социјални Прашања/Образов	Општествени Прашања/Здравств	Туризам	Приоритети на РМ
PM 1: Добро владеење и подобро креирање на политики	☺	☺	☺	☺	☺		☺	☺	☺	☺	☺	10
PM 2: Разновидност на приходите во руралните регион и предизвици на одржливиот развој	☺	☺	☺	☺	☺		☺	☺	☺	☺	☺	10
PM 3: Економски просперитет и креирање нови работни места	☺	☺	☺	☺	☺		☺	☺	☺	☺	☺	10
PM 4: Одржливи човечки населби	☺	☺		☺	☺	☺	☺	☺	☺		☺	9
PM 5: Меѓусекторски политики што го поткрепуваат општеството на знаење	☺	☺		☺			☺	☺	☺	☺	☺	8
EU 1: Климатски промени и чиста енергија	☺		☺	☺	☺	☺	☺	☺	☺		☺	9
EU 2: Одржлив транспорт	☺	☺	☺	☺	☺	☺	☺	☺	☺		☺	10
EU 3: Одржлива потрошувачка и производство	☺		☺	☺	☺	☺	☺	☺	☺	☺	☺	10
EU 4: Заштита и управување со природни ресурси	☺			☺	☺	☺	☺	☺	☺		☺	8
EU 5: Јавно Здравство	☺	☺		☺	☺	☺	☺	☺	☺	☺	☺	10
EU 6: Социјално вклучување, демографија, и миграции	☺	☺			☺		☺	☺	☺	☺	☺	8
Тотал	11	8	6	10	10	6	11	11	11	7	11	

Табела X: Синергии на Одржлив Развој како што се идентификувани од Прегледот на клучните предизвици и клучните цели во Дрвото на цели подготвено од македонските работни групи на НСОП (види Глава 6 за повеќе детали).

Првенствено, идентификуваните Синергии на одржлив развој технички резултираат во следните **Топ 5+6 Рангирани Клучни Предизвици на РМ:**

1. РМ 1: Добро владеење и подобро креирање на политики
1. РМ 2: Диверсификација на приходите во руралните региони и предизвици на одржливиот развој
1. РМ 3: Економски просперитет и креирање нови работни места
1. ЕУ 2: Одржлив транспорт
1. ЕУ 3: Одржлива потрошувачка и производство
1. ЕУ 5: Јавно здравство
2. РМ 4: Одржливи човечки населби
2. ЕУ 1: Климатски промени и чиста енергија
3. ЕУ 4: Заштита и управување со природни ресурси
3. ЕУ 6: Социјална вклученост, демографија, и миграции
3. ЕУ 7: Меѓусекторски политики поткрепувајќи го општеството на знаење.

Со препознавање на фактот дека сите приоритети се совпаѓаат еден со друг со вредности меѓу 8 и 10, ова рангирање на некој начин ја рефлектираат **сегашната врвна дискусија во разлините работни групи**. На пример, во моментот *Диверсификација на приходите во рурални региони и Предизвиците на одржливиот развој* можат да очекуваат голема поддршка од Резултатите и Мерките формулирани во 10 од 11 сектори и меѓусекторски прашања. Меѓутоа, оваа перцепција може да се промени и други Клучни Предизвици ќе станат еднакво или уште повеќе важни. Откако Владата на Република Македонија ја ја усвои Националната стратегија за одржлив развој и јавната дебата е целосно развиена, идните дополнувања на НСОП ќе го разгледаат рангирањето на приоритетите на Клучните Предизвици на РМ.

Како второ, Синергиите на одржливиот развој од табелата X помагаат во идентификувањето на три Стратешки блокови на градење доверба на одржливиот развој во Македонија, кои придонесуваат кон сите ОР клучни предизвици. Овие Стратешки блокови на градење доверба се:

- ✓ **Мали и Средни Претпријатија, кој денеска учествуваат со 99.7% од сите претпријатија во државата, и во иднина некои од овие претпријатија можат да прераснат во големи претпријатија;**
- ✓ **Политика и правни прашања;**
- ✓ **Образование, како доживотен процес на учење, користи модерни инфомрациски и комуникациски технологии.**

Поради тоа, **Стратешките блокови на градење доверба** ќе добијат големо внимание и ќе бидат мултипликатори кои ќе овозможат достигнување на Клучните Предизвици и Клучните Цели. Стратешките Мерки што се создадени како дел од трите Стратешки блокови на градење доверба (види Глава 6 за повеќе детали) се очекува да имаат најголемо влијание за стимулирање на одржливиот развој во Македонија, и ова посебно важи за средните и малите претпријатија и индустријата, кои се сметаат како главната потпора како на

пример за *Диверсификацијата на приходите во руралните региони* со една широка палета на можности за бизнис и за креирање на нови работни места во опсег од иновативни еколошки технологии, продукти и услуги за заштеда на енергија, производство на обновливи енергии, (благосостојба) рурални туристички услуги, производство на здрава храна, еко-ремедијација па до социјална заштита за население кое старее.

Затоа, малите и средните претпријатија и индустријата во руралните региони на Република Македонија доаѓаат во центарот на вниманието на Одржливиот Развој што би требало да ги мотивира реверзибилните процеси за враќање на млади и образовани студенти од Скопје во руралните региони за да го поттикнат духот на нови бизниси.

Сите три Стратешки блокови за градење доверба се тесно поврзани преку **информациските и комуникациските технологии (ИКТ)**. СМилЕС во 21от век ќе го користат интернетот како еден виртуален пазар за понуда на производи на глобално ниво и за комуникација со клиенти. Ова исто така се однесува на СМилЕС кои оперираат во туризмот. Централните владини институции како и општините ќе користат интернет да понудат професионални услуги за нивните граѓани со цел да ги вклучат во донесувањето на одлуки. За било какво просторно планирање, географските информациски системи (ГИС) се неопходност за 21от век. Доживотното учење - во сите години и генерации - може да биде најдобро обезбедено со нудење знаење преку интернет, кое всушност ќе биде креирано преку иновативни средни и мали претпријатија и индустријата.

Трето, деталната евалуација на целите и резултатите како што се поцртани во следната Глава 6 и регрупирани тука под 5+6 Клучните Предизвици дава целосна слика на различните цели/резултати кои треба да се постигнат во следните 22 години, и ова конкретно се осврнува на **Иновациите на одржлив развој кои израснуваат од Потеницијалите за одржлив развој на државата, како и Потенцијалите за одржлив развој и инвестициските можности.**

Шемите за визуализација (Анекс бр.1) ги визуализираат синергиите меѓу секторите и меѓусекторските прашања, и ја исцртува **Автокартата на Република Македонија за одржлив развој.**

5.2.1 Добра владеење и подобро креирање на политики

Главниот Предизвик - Добро владеење и подобро креирање на политики заедно со соодветната Клучна Цел е обработен и подржан преку Целите и Резултатите формулирани во различните сектори и меѓусекторските прашања:

Концептот на добро владеење прилично беше дискутиран на глобалните форуми во последната деценија, посебно во однос на напредокот на светот кон одржливиот развој (ОР). Тростолбната структура на ОР (економски, социјален и столб на заштита на животната средина) наметнува голем број на различни меѓусекторски прашања со кои што треба ефикасно да се управува за да се постигнат одржливи резултати. Заради тоа, процесот на одлучување и имплементација на политиките и легислативата треба да се надгради на ниво на добро владеење што ќе обезбеди ефикасно и ефективно работење и одржливи резултати. Премиот кон добро владеење е тежок процес кој бара

воведување на интегрирано креирање на политиките засновано на пристапот на партиципација, почитување на општествените интереси и владеење на правото, зголемена транспарентност, пристапност кон и одговорност на институциите и поголема ефикасност и ефективност на процесот на одлучување и имплементација на политиките и легислативата.

Доброто владеење што се стреми кон ОР треба да обезбеди постигнување на одржлива економија која што обезбедува просперитет и можности за сите, постигнување на силно, здраво и праведно општество кое ги задоволува различните потреби на засегнатите страни и одржливо користење на ресурсите во рамките на ограничувањата на животната средина. Ова се долгорочни цели кои исто така бараат одржливост на владеењето. Во тој контекст, промовирањето на ефективни, партиципативни системи на владеење фокусирани на искористување на креативноста, енергијата и различноста на граѓаните е исто така цел на доброто владеење. Владеењето што се стреми кон ОР се однесува на сите сегашни генерации и носи голема одговорност за идните генерации, наметнувајќи обврска на креаторите на политиките да обезбедат владеење засновано на научни аргументи и да работат кон градење на општество засновано на знаење.

Проблемот на воведување на системи на добро владеење во поглед на ОР е присутен дури и во развиените земји, но повеќе е изразен во земјите со пониски капацитети и искуство во оваа сфера. Република Македонија припаѓа на втората група затоа што концептот на ОР не е доволно вграден во системот на владеење. Уставот на Република Македонија ја содржи основната филозофија на ОР и пропишува подеднакви економски и социјални можности за сите граѓани, како и соодветна заштита на природните ресурси, флората и фауната. Сепак, процесите на одлучување и имплементација на политиките и легислативата во Република Македонија одразуваат ограничена свест за ОР на сите нивоа на власта и општеството, отсуство на политика за ОР, несоодветна соработка помеѓу креаторите на политиките од различни сектори и употреба на пристапот „од горе-надолу“ при креирање на политиките, што повлекува потешкотии за инкорпорирање на димензијата на ОР во секторските политики. Вообичаено, релевантните национални власти индивидуално ги креираат економските, социјалните и политиките за заштита на животната средина и ретко обезбедуваат кохезија на политиките од аспект на ОР. Исто така, постои отсуство на ваква кохезија во поглед на секторските легислативи, зашто тие недоволно ја вклучуваат димензијата на ОР.

Земајќи ја во предвид постојната ситуација, главните предизвици за воведување на пракса на добро владеење во Република Македонија се следните:

- Да се подигне јавната свест за ОР на сите нивоа на власта и општеството;
- Да се креира добра политика за ОР, заснована на интегрален пристап за креирање на политика за ОР;
- Да се зголеми кохеренцијата на политиките преку вклучување на димензијата на ОР во секторските политики;
- Да се забрза процесот на хармонизација на легислативата со ЕУ легислативата во поглед на ОР;
- Да се зајакне капацитетот на јавната администрација за ОР;
- Да се обезбеди имплементација на политиките и легислативата за ОР.

Ограничената **свест за ОР** во Република Македонија наметнува потреба од активности за нејзино подигнување. Разбирањето на концептот на ОР на сите нивоа на власт и обезбедувањето на континуирана обука и специјализација на релеватниот персонал по различни области на политики (вклучително економските, социјалните и аспектите на заштита на животната средина) претставува предуслов за креирање и имплементација на соодветна политика за ОР. Понатаму, подигнувањето на свеста за ОР треба да е насочено кон сите сектори од општеството, од деловните субјекти до невладините организации и граѓаните. Луѓето се јадрото на ОР и само свесни, добро информирани и обучени луѓе можат да придонесат за постигнување на силна рамнотежа помеѓу економскиот раст, социјалниот просперитет и здравата животна средина.

Подготовката на Националната стратегија за ОР ќе обезбеди **формулирање на политика за ОР**, меѓутоа значајни напори треба да се посветат на нејзината имплементација. Република Македонија е посветена на основните принципи на политиката што се наведени во Обновената стратегија за ОР на ЕУ од јуни 2006 како што се: промоција и заштита на основните права; солидарност во рамките на и помеѓу генерациите; отворено и демократско општество; учество на граѓаните; учество на деловните и социјалните партнери; кохерентност на политиките и владеењето; интеграција на политиките; употреба на најдоброто расположиво знаење; принцип на заштита и принцип да се натераат загадувачите да платат.

Тростолбната структура и разновидноста на меѓусекторските прашања што се појавуваат помеѓу различни актери, во текот на краток и долг рок, наметнуваат потреба за интегрален пристап на креирање на политиките и соодветни институции. Интегралниот пристап на креирање на политики е заснован на подобра регулатива и на правилото димензијата на ОР да биде вградена во креирањето на политиките на сите нивоа. Во тој контекст, во сите институции треба да се обезбеди главните одлуки од нивните политики да произлегуваат од предлози што ја поминале процедурата за висококвалитетна Проценка на влијанието, со која се проценуваат социјалните, еколошките и економските димензии на ОР и се зема во предвид надворешната димензија на одржливиот развој и трошоците од непреземањето на активности. Други алатки за подобро креирање на политиките вклучуваат ex-post проценка на влијанието на политиките и на (не)учеството на јавноста и засегнатите страни. Земајќи ги предвид трендовите на влошување на состојбата со животната средина, економските и социјалните предизвици на Република Македонија, заедно со новите конкурентски притисоци и новите меѓународни обврски, интегралниот пристап на креирање на политики е клучен за соодветно справување со клучните предизвици за ОР.

Клучните македонски предизвици за ОР кореспондираат со предизвиците идентификувани во Стратегијата за ОР на ЕУ: климатски промени и обезбедување на чиста енергија; одржлив транспорт; одржлива потрошувачка и производство; зачувување и управување со природните ресурси; јавно здравство; социјално вклучување, демографија и миграција; глобална сиромаштија и предизвици на одржливиот развој, заедно со специфичните македонски предизвици: добро владеење и подобро креирање на политики; диверзификација на приходите во руралните региони и предизвици на одржливиот развој; економскиот просперитет и отворање на нови работни

места; одржливи човечки населби и меѓусекторски политики кои придонесуваат за развој на општество засновано на знаење. Постигнувањето на одржлива интеракција и управување со овие предизвици е тесно поврзано со **нивото на кохерентност помеѓу секторските политики**. Иако политиката на ОР ги обезбедува главните стратешки насоки за ОР, многу области значајни за ОР остануваат во рамките на секторските надлежности, но постојните стратешки документи не ја вклучуваат димензијата на ОР. Ова е јасно видливо во рамките на економскиот и социјалниот столб. Спроведувањето на политиката на ОР треба да вклучи ревидирање на постојните стратегии од аспект на ОР и вклучување на компонентата на ОР при понатамошното подготвување на стратешки документи на национално ниво. Кохеренцијата на политиките треба да биде особено насочена кон вградување на заштитата на животната средина во економските и социјалните стратешки документи, оптимално користење на енергетските извори, создавање на поволна, но сепак во корист на ОР, деловна клима за економски просперитет и креирање на работни места во земјоделството, индустријата и услугите, обезбедувајќи подобри демографски трендови и користење на човечкиот капитал, подобра социјална вклученост и здравствена заштита за сите граѓани, како и подобро образование во однос на ОР.

Исто така, кохеренцијата помеѓу секторските политики може да се анализира од аспект на практиката на креирање на политиките и постигнатите резултати, како суштински дел од доброто владеење. Во овој контекст, поголемата кохеренција на политиките претпоставува креирање на политиките засновано на партиципативниот принцип што е пропишан во Агендата 21, транспарентност и одговорност, заедно со ефективност и едноставност на регулаторните акти. Понатаму, треба да се обезбеди кохеренција на политиките од аспект на ОР во рамките на еден сектор или столб, посебно ако тие вклучуваат многу политики. Подигнувањето на кохеренцијата на политиките бара соодветна институционална поставеност за ОР, квалификуван персонал и силна соработка помеѓу релевантните институции. Истото се однесува и на легислативата.

Отсуството на комплетна и релевантна правна рамка е сериозна препрека за процесот на ОР во Република Македонија, имајќи ја предвид временската рамка потребна за нејзино комплетирање и спроведување. Комплексноста и обемот на ЕУ *acquis*, заедно со ограничениот административен капацитет на релевантните институции за хармонизирање на регулативите со ЕУ *acquis* создаваат ситуација на заостанување во поглед на воспоставувањето на потребните регулативи за ОР. Ситуацијата е особено критична во економскиот и социјалниот столб, додека основната правна рамка за животната средина е веќе воспоставена, иако нејзината имплементација не е поддржана со потребните подзаконски акти и институционална поставеност. Заради тоа, **процесот на хармонизација на легислативата со ЕУ *acquis* треба да се забрза**. Хармонизацијата на примарното законодавство е временски испланирано со Националната програма за приближување на *Acquis* (НППА) и следи извесна динамика, но најчесто спроведувањето на примарното законодавство не е можно без подзаконски акти и нивното комплетирање мора да се забрза. Друг проблем поврзан со легислативата е тесната специјалност на подготвачите на закони во определени области што обично не обезбедува вклучување на компонентата на ОР во секторската легислатива. Обуката и образованието за ОР може да придонесат за намалување на овој проблем, заедно со користењето на техничка помош од понапредните земји.

Идентификуваните слабости при креирањето на политиките и подготвувањето на легислативата, како и при нивната имплементација во голема мера произлегуваат од недоволните и/или несоодветните капацитети на јавната администрација специјализирани за ОР. Понатаму, постои општ проблем во поглед на ефикасноста и ефективноста на испорачувањето на услуги од страна на јавната администрација, посебно во повеќе-секторските области, како што е ОР. Заради тоа, процесот на унапредување на ОР е неизбежно поврзан со **зајакнувањето на капацитетот за ОР на јавната администрација**. Со општо знаење за концептот на ОР треба да се стекнат сите нивоа на власт, додека со продлабочено знаење и специјализација по области на политиките треба да се стекне персоналот кој директно работи на прашања поврзани со ОР. Зајакнувањето на капацитетите треба да се прави на начин кој ќе обезбеди одржливост на капацитетите, односно треба да биде придружено со соодветна политика на човечки ресурси во институциите на централно и локално ниво чиј примарен критериум ќе биде вреднувањето на знаењето и квалификациите, како и континуирано усовршување на персоналот и активно користење на стекнатите вештини. Понатаму, **зајакнувањето на соработката помеѓу релевантните институции за ОР** е друг аспект на подигнувањето на институционалниот капацитет за ОР и подобро искористување на човечкиот капитал во јавната администрација.

Зајакнувањето на капацитетот на јавната администрација и соработката помеѓу релевантните институции е исто така суштинско за **имплементација на политиките и легислативата за ОР**. Постојната состојба во однос на имплементацијата на политиките и легислативата не може да се оцени како задоволителна. Ова особено се однесува на имплементацијата на стратешките документи и правните акти што делумно или целосно регулираат повеќесекторски прашања. Имајќи предвид дека концептот на ОР е нов во македонскиот систем на владеење, неопходно е создавање на кохерентна политика и правна рамка за ОР. За таа цел, веќе споменатите цели – формулирање на политика за ОР, зголемување на кохерентноста помеѓу секторските политики и забрзување на процесот на хармонизација на легислативата се неопходни чекори, заедно со соодветната институционална поставеност. Ако институциите не се соодветни, тешко дека земјата ќе напредува кон економска, социјална и еколошка одржлива иднина.

Релевантните и соодветно екипирани институции се клучни за спроведување на политиката за ОР, структурирање на нивните меѓусебни односи во поглед на ОР, обезбедување на цврсти правила и координирање на активностите на сите засегнати страни, вклучително и граѓаните. Во овој контекст, **институционалната поставеност за ОР** треба да биде заснована на јасно дефинирани одговорности помеѓу секторските институции во поглед на ОР, идентификувани синергии и механизми за соработка, ефективна и ефикасна комуникација помеѓу институциите, како и силна соработка. Покрај соодветната институционална поставеност, чекор напред кон постигнување на одржливи резултати од имплементацијата на политиките и легислативата е **воведувањето на е-влада**. Република Македонија веќе започна со проект за е-влада со цел на граѓаните и фирмите да им обезбеди он-лајн (интернет) пристап до јавните услуги. Тоа е предуслов за обезбедување на ефикасни јавни услуги, како и за градење на конкурентна и динамична економија заснована на знаење, способна за одржлив економски раст и поголема социјална кохезија. Е-владата е сигнал за поголема отвореност на јавната администрација што

придонесува за поголемо учество на јавноста, но веројатно е дека нејзиното користење во голема мера ќе биде поврзано со стапката на пристап на населението до интернет. Заради тоа, системот на владеење кој воведува е-влада треба исто така да обезбеди подобар, полесен и евтин пристап до интернет за сите граѓани.

Соодветното и навремено одговарање на главните предизвици е неопходно за воведување на пракса на добро владеење во Република Македонија. Доброто владеење води кон подобар развој кој пак, води до подобро владеење. Според тоа, **веднаш мора да се преземат активности за да се обезбеди квалификувано и одржливо управување со ресурсите и состојбите во земјата** на начин кој е отворен, транспарентен, одговорен, рамноправен и одговара на потребите на луѓето. Само ваков пристап, во комбинација со силна административна, финансиска и лична посветеност за одржлив развој на сите нивоа на власт и во општеството ќе обезбедат рамнотежен економски просперитет, социјална кохезија и зачувана животна средина за сегашните и идните генерации на Република Македонија.

Стратешки Мерки

Клучен Предизвик - Добра владеење и подобро креирање на политики:

1. Подигнување на јавната свест за ОР на сите нивоа на власт и во општеството;
2. Формулирање на добра политика за ОР, врз база на интегралниот пристап за креирање на политики за ОР;
3. Зголемување на нивото на кохерентност на секторските политики преку вклучување на димензијата на ОР во креирањето политики на сите нивоа;
4. Поттикнување на праксата на креирање политики врз база на принципите на доброто владеење;
5. Забрзување на процесот на хармонизација со ЕУ легислативата, во поглед на ОР;
6. Зајакнување на капацитетот на јавна администрација за ОР;
7. Зајакнување на соработка помеѓу релевантните институции за ОР;
8. Обезбедување на имплементација на политиките и легислативата за ОР;
9. Обезбедување на поефикасен јавни услуги преку добар систем на е-влада.

5.2.2 Диверсификација на приходите во рурални региони и предизвици на одржлив развој (ДПРРОР)

Клучниот Предизвик за Диверсификација на приходите во руралните региони и предизвиците за одржлив развој како и Клучните Цели се објаснети и подржани во Целите и Резултатите формулирани во различните сектори и меѓусекторски прашања:

5.2.2.1. Македонската синергија на добро традиционално знаење и нови технологии во 21от век

Се до денеска, руралните региони на Македонија се подценети во смисла на нивните потенцијали за одржлив развој како и нивниот потенцијал да значајно придонесат кон економскиот напредок и создавањето на нови работни места за доброто на сите граѓани. Иако го имаме тоа општо чувство дека руралните средини со нивните привлечни и инспирирачки природни околии можат да ни

понудат подобар квалитет на живот, фокусот е на Скопје, и особено помладите образовани генерации имаат тенденција да чекаат и да се надеваат за добро платени можности за работа, ако не го искористат главниот град како одскочна даска за да ја напуштат Македонија засекогаш.

Овој тренд на неодржлив развој мора да биде променет. Искуство стекнато во други региони на Европа ни покажува дека иднината на државите е предвидена во руралната околина а не во градовите. Модерните информациски и комуникациски технологии (ИКТ) овозможуваат производство и понуда на услуги во убава природа богата со биолошка и геолошка разновидност. Ваква средина обезбедува поле на кое што динамизмот, иновацијата и креативното претприемништво можат да се надградуваат додека општествената правда и здравата животна средина се осигурани.

Наша главна цел е да ја подобриме земјодлската и руралната економија, и да изградиме општествени и избалансирани рурални региони во склоп на животната средина. Одржливото земјоделство и интегрираниот регионален рурален развој е наша главна цел, и ова значи разновидност на приходите во руралните региони, генерирање на регионални додатни вредносни циклуси, и олеснување на интегрираните регионални и урбани просторни планирања за одржлив развој.

Всушност, да се има можности за дополнителни извори на приход не е нова идеја, и е добро позната стратегија за намалување на ризикот во многу општества. Понекогаш, доволно е само да ги слушаме нашите предци и да го инкорпорираме нивното знаење и искуство, што во однос на одржлив развој може да биде попрактично него ли било која академска студија или технички извештај. Со самото ова, не го промовираме начинот на живот на нашите предци, но со одржливиот развој во 21от век ние промовираме синергија на соодветното традиционално познавање со новите технологии измислени во глобализираниот свет. Според тоа, глобализацијата ни нуди најдобри практични примери за регионален и локален напредок. Со насока према ЕУ мораме да го смениме нашиот фокус од кванитет на квалитет.

5.2.2.2 Македонци – идни партнери на сопствените национални шуми

Иако народот мисли дека единствената улога на шумарството е да произведува градежно дрво и огревни дрва, тие грешат. Има 12 сектори и услуги во Јавното Претпријатие “Македонски Шуми” и тие се: Сектор за одгледување, заштита и шумска екологија, Сектор за комерцијално работење, Сектор за развој, инвестирање, планирање и анализа, Сектор за економски и финансиски работи, Сектор за користење на шумите и примарна преработка на дрвото, Сектор за правни работи, кадровски прашања и ошти работи, Сектор за планирање на шумското управување, Сектор за лов и ловен туризам, Служба за маркетинг и информирање, Служба за внатрешна ревизија Служба за заштита на шумите и ИТ служба. Ова укажува на тоа дека шумарството создава многу активности кои водат кон економскиот и општествениот напредок особено во руралните региони на Македонија, како што се: туризам за лов, планински туризам, риболов, збирање на не-дрвени производи (медицински билки, печурки, шумски овошки, итн) итн. Многу луѓе од одредени рурални региони можат да го најдат сопствениот извор на постоење вклучувајќи се во

овие активности на шумарството. Дури, и SMEs можат да станат партнери во шумарството. Дobar пример за ваква шумарска организација е шумарската единица “Малешево”- Берово. Оваа организација ги има капацитетите за откупина и складирање на: шумски семиња, медицински билки, и лишаи. Исто така, оваа организација има и мал хотел како и фабрика за производство на етерични масла. Многу луѓе од овие региони, повеќето од руралните области, опстојуваат работејќи во шумарскиот сектор привремено или постојано. Исто така, во шумарството има и можност за производство на сувенири или играчки изработени од дрво. Имајќи предвид горе-наведеното, со апликација на соодветните методологии за детерминирање на капацитетите на недрвените производи, предуслови за планско користење ќе бидат обезбедени, без никакви негативни последици на животната средина. Главната улога на овие активности ќе го вклучи локалното население од соодветните рурални региони.

5.2.2.3. Македонско уникатно туристичко богатство “автентичност во живеењето и релативно недопрена природа”

Многу од нашите рурални региони имаат добар потенцијал да го подобрат нивниот иден развој како прилика “да оживеат повторно.” Меѓу нив, освен земјоделството како основен сектор кој придонесува за овој развој, исто така и туризмот е идентификуван како важен дел од алката на руралниот развој. Како социо-економска активност која вклучува различни сектори (транспорт, комуникации, храна и пијалоци, инфраструктура, итн) туризмот може значајно да придонесе за развојот на руралните региони како дополнителен приход покрај потрадиционалните земјоделски активности. Уште повеќе, туризмот е во тесна врска со иновативна и зголемена разновидност на туристичка понуда. Со воведување на нови идеи за земјоделците да вклучат широк спектар на опции за “земјоделство за забава”, туризмот може вистински да придонесе кон “социо-економскиот” развој во руралните региони. Агро-туристичките програми се нова, високо ориентирана вид на забава неменета кон потрошувачите која носи нови активности што можат да понудат разновидност и стабилизација на приходите на земјоделците. Органско земјоделство, производство на органска и здрава храна, како и традиционално производство на некои производи (сирење, вино), производство на мед, фарми за зачини, и така натаму. Овие аспекти се многу важни, и во исто време се основата за развивање на вински патеки/вински туризам со различни видови на активности како на пример “учење на руралниот начин на живот,” “вежбање на земјоделство”, “земјоделство за забава”, и така натаму. Овој концепт е изграден врз такви проблеми каде што сите елементи се овозможени да им дозволат на туристите да го искушат “традиционалниот начин на живот.” Развојот на различни занаетчиски програми со елементи на традиционално резбање, плетење, готвење, жнеење, и други, е додатен влез за зголемени рурални приходи. Поради тоа, многу е битно да се усовршат типичните рурални производи и традиционалната кујна како алатка за посебен сегмент на туристичкиот пазар. Сегашните бањи во Македонија (Катланово, Дебар, Гевгелија, Струмица, Куманово, Кочани, Штип) создаваат основа за креирање на рекреативни центри додека порано биле гледани само како центри за медицински цели и рехабилитација. Овие центри сега добиваат облик на рекреативни центри исполнети различни здравствени програми – за релаксација, во склоп со можности за конференции. Тоа би било навистина вреден дополнителен извор на приходи во социо-економскиот развој на руралните средини.

Имајќи предвид за сегашната традиција, фолклор и гостопримливост на Македонскиот народ, Македонија може да биде горда со своите области препознаени за “изворен начин на живеење и недопрената природа” што е станато реткост во другите држави. Бидејќи принципите за одржлив развој се упатени кон еколошкиот аспект, како и кон економските и социо-културните аспекти, одржливиот туризам мора да ги искористи максимално ресурсите кои го составуваат главниот дел на туристичкиот развој, одржувајќи неопходни еколошки процеси и потпомагајќи да се одржат националните богатства и биодиверзитетот. Од друга страна, животната средина игра битна улога во туристичкиот развој, особено во областа на користење на природни ресурси како вид на туристичка атракција. Поврзаноста меѓу туризмот и животната средина е главно потпрена на однос меѓу одржливиот развој на туризмот и еко-туризмот. На тој начин туризмот ќе биде интегрален дел од регионалниот рурален развој кој ќе го подржува одржливиот развој во руралните региони.

5.2.2.4. “Додатните вредности” на македонското општество од неочекувана насока

Подобра организираност и планирање на продуктивноста на Македонскиот земјоделски сектор ќе создаде подобра животна средина во регионите каде што разновидноста на приходите во руралните региони е можна. Секако треба да бидеме свесни дека ако организацијата во секторите е подобра, искористувањето на различните ресурси ќе стане подостапно и соодветно во поглед на ОР, а според Заедничката земјоделска политика на РМ, доколку правилно се врши планирање на производството во руралните региони нема веќе да претставува главен извор на проблемите со кои се соочува македонското земјоделство, а кои се поврзани со неорганизираниот или непостоечкиот внатрешен пазар на основни земјоделски производи. Повисок степен на организираност и воведување на планирано производство во Македонското земјоделство ја олеснила бизнис климата во севкупните региони, каде посоти можност од разновидност на приходи. Крајно, ако прашањето е добро решено, приходот на земјоделците во руралните региони би престанал да биде толку ранлив еднаш засекогаш!

При тоа, поголемата сигурност во приходите би ги направиле тие лица поотворени и попосветени за друг вид на активности, кои не се баш поврзани само со основното земјоделство (инвестирање во некој тип на преработка на продуктите, комбинирање на ресурси од фармата со тие од ОР во општината или регионот – *производство на обновлива енергија, собирање плодови од шумите, или развивање на селскиот туризам на фармата*).

Силна само-организираност на македонските фармери ќе предизвика позитивни резултати, и понатамошни неопходни постапки од ДПРРОП гледна точка. Разновидноста во приходите во руралните региони би биле поветувачки доколку нашите фармери се поорганизирани и со подобро разбирање на сопствените капацитети. Поготово во помалите фармери, кои во попис се заведени како “индивидуални земјоделски субјекти” чив број според пописот во јули 2007 изнесува 192367, требаат да се само-организираат. Поголемиот дел од нив, највероватно и нема да го добијат нивото на свесност и капацитет за да станат активни членови во македонските земјоделски асоцијации или здруженија. Меѓутоа, за оние кои ќе се зачленат во “некои” такви здруженија ќе мораат да бидат признаени од најразлични авторитети, во процесот на ДПРРОП. Лесниот пристап до информации и понатамошната помош од надвор во *процесот на диверсификација на приходите*, може да бидат подобро организирани и долгорочно поподржани доколку

индивидуалните фармери се подобро организирани. Важната улога на владата и државните институции ќе започне со поставувањето на ефективен регистарски систем. Ваков систем во РМ ќе донесе многу позитивни резултати и понатамошни важни постапки од ДПРРПОР гедна точка. Прашањето околку “фармери и видови на фармери – различни целни групи” гледано од страната на земјодлеската политика, треба да е поддржано од точни и реални податоци (вистинските аргументи) кои би се добиле од еден вистински функционален државен централен фармерски регистарски систем. Некои од информациите кои се заведуваат во регистарскиот систем се: големината на фармата (од проидзводство или финансиска моќ), локација – според катастар и регистрација на недвижности (во која општина/регион), тип на фармери – по образование и професија (професионалци или мали повремени производителите), старост (млади/стари), вид на фармери според правниот систем (мали и средни претпријатија/компанија или личност)... Овие информации ќе се запишат и користат и во понатамошни чекори во секторот на земјоделството и селскиот развој. Директно или индиректно, ваквите информации ќе помогнат во активирање на микро ниво, во поглед на ДПРРПОР. Ако се познати, тие информации подеднакво би биле важни за посебните целни групи како и поддршката за земјоделските политики во руралните региони на Македонија. Соодветни земјоделски и политики за селски развој водат кон подобрена клима во сите предели каде разновидноста во приходите е возможна. Алатки на идниата македонска САР во оваа насока, мора да бидат добри комбинации помеѓу сектори, министерства и други владини и невладини организации.

Македонската влада мора да го знае одговорот на тие прашања: Дали стратегијата е јасна за обичниот човек од земјоделскиот сектор? Дали таа стратегија е лесно остварлива во вистинскиот живот во македонското земјоделство, со цел да ги поддржува идните диверзификации на приходите во руралните региони, под принципите на одржливиот развој. Затоа итно ќе ги пренесеме извршувањата на законските правила, на националната земјоделска политика, на локално ниво, прво како пилот-проекти, па како долгорочна политика приспособена на регионалните карактеристики и на микро-спецификациите. Ќе го изградиме силниот институционален капацитет на секторот. Разни институции, во склоп на новото институционално уредување дополнително ќе ги зајакнат напорите во процесот на ДПРРПОР. Институционалниот капацитетт треба да биде подеднакво силен на микро ниво каде се случува вистинскиот живот поврзан со регионалниот рурален развој. Јасните способности помеѓу разни министерства (различни комбинации) силно го поддржуваат процесот на ДПРРПОР. Овие степени на способност треба да се имплементираат на микро ниво. Земјоделците треба да имаат многу едноставен и слободен пристап до ДПРРПОР информации преку рурални информациски центри. Постапките се поддржувани, надгледувани и оценувани со ефективна координација од различни министерства и оддели. Соодветно плаќање на административниот персонал ќе обезбеди подобри услуги и превенција од злоупотребување на административниот систем. Врз процесот на ДПРРПОР многу лесно може да се наштети доколку идните постапки не се добро менаџирани или ресурсите лошо искористени. Подобро мотивиран административен персонал работи и на личното унапредување, што дополнително го зајакнува институционалниот капацитет на секторот, и крајно, на локално ниво – правилен процес на ДПРРПОР ќе ги подобри нашите човечки ресурси во линија на одржлив развој. Ова е неопходно за продолжување на новите креативни идеи поврзани со процесот на ДПРРПОР. Ќе биде организирана правилна стручна обука на луѓето во овој сектор како генерална поддршка на процесот на ДПРРПОР. Меѓу поголемите проблеми во ДПРРПОР процесот е доброто дефинирање на целните групи за едукација и тренинг. Затоа тие ќе бидат дефинирани уште пред ваквиот процес да започне. Да се поддржат и промовираат школите со покреативни и иновативни

капацитети во руралните региони. Овие школи ќе бидат промотери на идеите за ОР и центарот за проширување на идеата за ДПРРПОР. За соодветното ДПРРПОР ќе се зголемат фондовите и административните капацитети на општините, ќе се алоцираат ресурси за одржување на школите и ќе се подржи проекти за едукација во поглед на ОР. Силно запончнување на прилагодните ДПРРПОР ќе биде извршено преку IPA фондови за проекти во основно и средно образование адаптирани врз идеи за ОР. Ќе се зголемат инвестициите во образованието за соодветното извршување на ДПРРПОР во идните генерации. Идеата поврзана со ДПРРПОР ќе ја водат оние студенти “заразени со одржлив развој” од руралните предели на Македонија. Практичните проекти на студентите во одржливиот развој водат до еден убав процес на учење на можните елементи на одржливиот развој. Државниот здравствен систем е силно поддржан од секторот за земјоделство и селски развој. Целта на ДПРРПОР води кон GAP процедурите и запазување и поддржување на органското и производството на здрава храна. Сепак, таквиот процес на вода кон сигурен извор на квалитетна македонска храна, од која највеќе ќе бенефицираат луѓето од урбаните и руралните региони. Ќе обезбедиме соодветна здравствена провизија за луѓето од руралните региони. Ќе поддржуваме подобра околина за идеите на ДПРРПОР. Земјоделскиот сектор ќе стане важен инструмент за зачувување на младите луѓе во руралните средини. Тие се препознаваат како специјална целна група во процесот на ДПРРПОР. Новите идеи поврзани со различни начини на (не)земјоделска диверзификација на приходите во руралните региони, ќе допрат побрзо до одделните општествена доколку млади луѓе не се вмешани! ДПРРПОР процесот поддржува еден оптимален број на мали и повремени земјоделци именувани преку регистарскиот систем. Специјалните повеќе-секторски активности (пробни проекти со силни елементи на синергија помеѓу секторите) треба да се прилагодат кон оваа целна група од руралните региони. Привлечноста за можно вработување во земјоделскиот сектор полека ќе се зголемува со време, особено во руралните средини. На истражените и неискористените ресурси во најразлични региони во Македонија ќе ја поддржуваат идејата “да се остане дома” или “да не се мигрира во град”. Компаративните предности на руралните региони преку повеќе-секторската програма за ДПРРПОР треба да обезбедат просперитет за идните генерации и да постават нови вредности според трите столба на одржливиот развој. Структурата на староста и полот ќе стане поадекватни со специјалните програми што ќе се организираат на микро ниво. Ќе работиме на полесен пристап до земјоделските предели и преработувачките капацитети преку локални политики ќе го подобриме квалитетот на водата во реките и отворените извори на вода, со цел подобрување на наводнувањето што води до поквалитетни земјоделски производи. Понатаму, таквиот квалитет на водата ќе допринесе до подобро рибно производство. Со зголемување на просторот за наводнување се добива поголемо производство. Ќе го запреме загадувањето и губитокот на водата за време на транспортот, намалувајќи ги производствените трошоци. Ова значајно ќе го намали загадувањето од земјоделскиот сектор. Ќе го решиме големиот проблем со водо-снабдувањето во македонските села, кои не се поврзани до градската водна мрежа или со другите села кои се целосно без извор на вода. Покрај тоа, ќе го дигнеме квалитетот на водата во руралните средини. Мотивацијата за промени и подобрување во секторот е основата на ДПРРПОР. Предизивците на одржливиот развој ќе донесат нови перспективи во руралните региони, само ако мотивацијата на мештаните е применета. Токму затоа, специјални програми за едукација и јавна свест за најразличните можности на секторот ќе се имплементираат на микро ниво преку ДПРРПОР. Моќта на земјоделскиот сектор мора да биде признаена од Македонското општество на еден многу позитивен начин. Добрата репутација на секторот силно ќе го поддржува процесот на ДПРРПОР. Историските занемарувања на руралните и земјоделските

региони мораат да се заменат со многу позитивна промозција на универзалните вредности на нашиот сектор во секој слој на општеството. Посебно внимание треба да се обрне на презнетирање на нов концепт на земјоделството за одржлив развој за децата и помладите генерации. Репутацијата на секторот ќе порасне во моментот кога обичниот човек ќе ги препознае предностите и бенфиците на процесот на DIRRSDC. Додатно, малите и средните специјализирани земјоделски претпријатија кои ќе станат “шампиони во одржливиот развој во полето на земјоделство” ќе го буткаат таквиот процес во еден многу позитивен круг на меѓусекторски соработки, помеѓу малите и срдните претпријатија во најразличните региони на републиката. Добрите приказни од земјоделството и руралните региони, треба да добијат посебно внимание од македонските медиуми и весниците со цел да се извлијае позитивно на македонското јавно мислење.

Ќе создадеме и промовираме оптимален број на адекватни брендови со голема додатна вредност за продажба на домашните и странските пазари, на класичен начин или преку други секторски понуди (преку туризмот ќе извезуваме домашни производи “на лице место” на нашите интернационални гости). На организиран начин, регионалните A&RD брендови ќе придружат повеќе идеи поврзани со DIRRSDC од “синергетска музика” изведена од различни сектори! Нови додатни вредносни продукти (органични и традиционални производи) ќе се создадат на основата на еколошко прифатливо производство. Производство на генерално здрава или бебешка храна е една од силните идеи поврзани со DIRRSDC. Ова ќе биде препознаено како и од фармите така и од владата во процесот на ефективна имплементација на Стратегијата за земјоделство и селски развој. Ќе се осигураат наклонети мали и средни еколошки претпријатија и индустрии особено за иницијативите во руралните региони. Идеата за DIRRSDC ќе биде препознаена како голема можност за двата сектори SMILE and A+F&RD. Ефикасна институционален капацитет ќе ја олесни креацијата на мали и средни претпријатија за активности надвор од земјоделството за разновидноста на приходите во руралните региони. Наклонета легислатива за двојно агро и надвор од фарми бизнис активности со малите и средни претпријатија и индустрии во руралните региони ќе придонесат за нивниот развој и имплементација. Добра бизнис структура и прилив на информации ќе придонесат за разновидни и одржливи мали и средни претпријатија како бизнис надвор од земјоделството додатоно на основните земјоделски производи. Употреба на високо-квалитетна технологија во бизнис активностите надвор од земјоделството ќе придонесе за создавање на ефикасни и прифатливи за околината мали и средни претпријатија и индустрии во разновидни рурални области. Рециклирање на ѓубрето од земјоделството ќе придонесе за создавање на разновидни претпријатија кои ќе го користат необработени материјали и природни богатства на одржлив начин. Финансиска поддршка е неопходна за развојот на неземјоделскиот сектор во руралните области. Ќе се обезбеди доволен работен капитал за претпријатијата особено во руралните области. Ќе ја пренасочиме оваа сегашна слабост во предност со погодни финансиски механизми и привлечни кредити од банките за доброто на идеата на DIRRSDC. Додатни приходни ресурси за населението во селата, благодарени на разновидните неземјоделски претпријатија ќе ја мотивираат работната сила (особено во не-агро сезоните). Промоција и рекламирање на неземјоделските продукти и услуги на претпријатијата ќе ја зголемат свеста на потенцијалните бизнисмени како и на потенцијалите потршувачи. Неземјоделски еколошко-прифатливи претпријатија во руралните региони можат многу да придонесат за погодно управување со отпадот, производство на енергија од обновливи извори и користење на опрема и технологии/процеси кои ќе го контролираат загадувањето на околината.

“Земјоделство за Енергија” како нов начин на живеење и производство во руралните региони директно ќе придонесе за позначајни DIRRSDC. Високото ниво на Европски стандарди ќе биде усвоеноан пред да се рашири идејата за “земјоделство за енергија ширум државата. Ќе се подигне националната свест за идеата за “Земјоделство за Енергија” и ќе се прошири низ државата. Информации за репрезентативни пилот проекти и пакети со совети (know-how) поврзани со користње на практики за енергија треба да имаат специјален фокус во програмите за подигнување на свеста. Ова ќе биде организирано на национални и локално ниво. Понатаму, успешните пракси низ државата (промотери за ОР) ќе бидат промовирани и поддржани

Генерираната диверсификација на приходите во руралните региони, врз принципот на ОР ќе изврши силно поттикнување на нашиот економски, социјален и квалитет на животната средина и тоа засите граѓани на државата. “Додадените вредности” во нашето општество ќе се појават од неочекувана насока, верувале или не, тоа ќе биде од руралниот развој и подобриот квалитет на живеење во сите географски предели на нашата прекрасна држава. Намалената миграција во преполнетите и стресни урбани зони ќе создаде рамнотежа во сите аспекти на урбаното живеење. Подобриот квалитет на живеење во руралните региони ќе создаде подобри услови за урамнотежен одржлив развој на нашето општество и на нашата држава Македонија.

Стратешки Мерки

Клучен Предизвик- Диверсификација на приходите во руралните региони и предизвици за одржлив развој:

- Да се зголеми фокусот на алтернативни извори на енергија, развој на екотуризам и производство на здрава храна, и да се искористат еколошките предности и можности во РМ да се промовира регионална соработка и интегрирана регионална управа.
- Да се создадат услови за ефикасна и профитаблина средина во шумарството испод принципите на одржлив развој
- Да се започне со активности кои ќе водат кон економски и социјален напредок во руралните региони на Македонија, како: лов туризмот, планинскиот туризам, риболов и збирање на недрвени продукти како медицински растениа, печурки, шумски овошки...
- Да се применат соодветни методологии за утврдување на капацитетите за недрвени шумски продукти согласно сигурниот предуслов за нивно планирано користење без негативни последици врз животната средина.
- Да се придонесе за идниот развој на руралните региони со создавање на специфични туристички производи, што доведува до туристички социо-економски придонеси во руралните региони. Тоа ќе донесе до зголемена разновидност на туристички понуди како на пример "земјоделств за забава", "практика во руралниот живот", "практика во традиционалниот живот", "винарски патеки" ...
- Развивање на различни занаетциски програми со традиционални елементи на резбарство, плетење, готвење, жнеење, и други кои можат да го зголемат внесот во зголемување на приходот во руралните региони преку креативни туристички понуди.
- Да се подобри нивото на организација и планирањето на производството во македонските сектори за земојдолие и храна и во руралниот развој. Самостојна организација на Македонските земјоделци ќе донесе повеќе позитивни производи, и понатамошни неопходни постапки од гледна точка на ДПРРПОР. Разновидноста на приходите во руралните региони ќе биде поуспешна додека нашите земојделци се добро организирани и имаат разбирање за битноста на самостојните капацитети.
- Да се создадат потребните земјоделски и рурални политики за развој кои ќе водат кон поквалитетна средина во сите региони каде што разновидност на приходите во руралните региони е возможно.
- Итно да се продолжи извршувањето на правните прашања на националната земјоделска политика на локално ниво, првенствено како пробен проект и подоцна како долгорочна политика прилагодена кон регионалните карактеристики и микро специфичности.
- Да се постави ефективен регистар за земјоделците и да се пронајдат различните целни групи на земојделци потребни за веродостојно и ефикасно извршување на CAP во Македонија.
- Да се изгради цврст институционален капацитет во овој сектор. Различни институции, во новата институционална постава ќе донесат дополнителна моќ во севкупните трудови во процесот на ДПРРПОР. Појаснетите способности на различните мисистерства цврсто ќе го поддржат процесот на ДПРРПОР. Институционалните капацитети ќе бидат еднакво цврсти на микро ниво каде што вистинскиот живот во руралните средини е застапен.
- Да се подобрат нашите хумани ресурси во поглед на одржлив развој. Ова е неопходно за проширување на новите креативни идеи поврзани со процесот на ДПРРПОР.
- Да се поддржат и промовираат школите со покреативни и иновативни капацитети во руралните региони. Овие школи ќе бидат промотери на идеите за ОР и центарот за проширување на идеата за ДПРРПОР. За соодветното ДПРРПОР ќе се зголемат фондовите и административните капацитети на општините, ќе се алоцираат ресурси за оддржување на школите и ќе се подржи проекти за едукација во поглед на ОР. Ќе се зголемат инвестициите во образованието за соодветното извршување на ДПРРПОР во идните генерации.
- Цел да бидат студентите "заразени со ОР" од руралните региони на државата кои ќе ја прошират идеата поврзана со ДПРРПОР во иднина. Особено, практичните аспекти на ДПРРПОР идеата ќе бидат адаптирани во новата академска настава и применета во образовниот систем.

- Да се подобри агро-прехранбениот сектор како битен инструмент за задржување на младите луѓе во руралните области. "Младите луѓе" од руралните населби ќе бидат препознаени како специјални групи во процес на ДПРРПОР.
- Грижа за структурата на старост и пол во руралните региони и тие ќе станат поприкладни со специјалните програми на ДПРРПОР што ќе се организираат на микро ниво.
- Поддршка за оптималниот број на производство во дворови и повремени земјоделци идентификувани преку FR системот во руралните региони. Специјалните повеќе-секторски активности, специјалните пробни проекти со цврсти елементи и синергии меѓу секторите ќе бидат адаптирани во оваа целна група.
- Работа на разубавување на земјоделскиот сектор. Можноста за работа ќе се зголеми со тек на време особено во руралните региони. Релативните предности на руралните региони преку различни повеќе секторски програми за ДПРРПОР треба да осигураат напредок за идните генерации и нови вредности според трите столбови на одржливиот развој.
- Да се работи на градење на погоден пристап до земјоделските области или градење на капацитети преку локални патишта. Ќе го подобриме квалитетот на живот во реките и другите отворени извори на вода, за подобро наводнување кое што ќе придонесе за подобрен квалитет на земјоделските производи.
- Да се спречи загадувањето на водата и нејзиниот губиток во транспорт и да сенамали трошокот за производство на земјоделски производи. Ова значително ќе го намали загадувањето од A&RD секторот.
- Да се реши големиот проблем со достапност на вода до Македонските села кои не се поврзани со градскиот водоводен систем или пак селата што воопшто немаат вода. Позади ова, ќе го подобриме и квалитетот на водата во руралните региони.
- Да се мотивираат промени и подобрувања во секторот како формирање на ДПРРПОР. Предизвиците на одржливиот развој ќе донесат нови перспективи во руралните региони само ако има доволно мотивација за промена и напредувањето е предводено од локалните луѓе. Поради тоа има специјални програми за едукација и будење на јавната свест кои ќе бидат применети на микро ниво за различни можности во секторот преку DIRRSDC. Ќе поставиме специјален фокус на презентацијата на новиот концепт за земјоделски ОР за децата и младите генерации.
- Да се подобри репутацијата на агро-прехранбениот сектор и да се запре историската запоставеност на руралните и земјоделските активности и области. Ќе започнеме со позитивна промоција на универзалните вредности од нашиот агро-прехранбен сектор во секој слој на нашето општество. Репутацијата на нашиот сектор ќе расте веднаш од кога нови бенефиции и предности од процесот на ДПРРПОР ќе се појаснат и ќе бидат видни за обичниот народ од руралните региони.
- Поддршка и промоција на големи и мали специјализирани земјоделски компании кои ќе станат "шампионите на одржливиот развој во полето на земјоделството" на национално и регионално ниво. Тие ќе ги бутнат овие процеси во посетивен циклус на меѓусекторска соработка помеѓу различните мали и средни претпријатија од руралните региони низ цела Македонија.
- Да се создадат и промовираат оптимални броеви на адекватни брендови со многу додатна вредност за продажба на домашниот и странскиот пазар, на класичен начин или преку преку понуди на други сектори (преку туризмот ќе извезуваме домашни производи "на лице место" до нашите интернационални гости). Нови додатни вредности (органични и традиционални продукти) ќе бидат создадени на основата на продукција која е прифатлива за околината. Производство на генерално здрава храна или пак храна за бебиња се едни од силните идеи поврзани со DIRRSDC.

- Да се осигураат наклонети мали и средни еколошки претпријатија и индустрии особено за иницијативите во руралните региони. Идеата за ДППРПОР ќе биде препознаена како голема можност за двата сектори SMILE and A+F&RD. Ефикасна институционален капацитет ќе ја олесни креацијата на мали и средни претпријатија за активности надвор од земјоделството за разновидноста на приходите во руралните региони. Наклонета легислатива за двојно агро и надвор од фарми бизнис активности со малите и средни претпријатија и индустрии во руралните региони ќе придонесат за нивниот развој и имплементација.
- Да се развие добра бизнис структура и прилив на информации ќе придонесат за разновидни и одржливи мали и средни претпријатија како бизнис надвор од земјоделството додато на основните земјоделски производи. Употреба на висококвалитетна технологија во бизнис активностите надвор од земјоделството ќе придонесе за создавање на ефикасни и прифатливи за околината мали и средни претпријатија и индустрии во разновидни рурални области. Рециклирање на ѓубрето од земјоделството ќе придонесе за создавање на разновидни претпријатија кои ќе го користат необработени материјали и природни богатства на одржлив начин.
- Финансиска поддршка е неопходна за развојот на неземјоделскиот сектор во руралните области. Ќе се обезбеди доволен работен капитал за претпријатијата особено во руралните области. Неземјоделски еколошко-прифатливи претпријатија во руралните региони можат многу да придонесат за погодно управување со отпадот, производство на енергија од обновливи извори и користење на опрема и технологии/процеси кои ќе го контролираат загадувањето на околината.
- Итно да се применат Добри земјоделски практики (ДЗП) низ државата преку активно членство на различни промотери на ОР од A&RD секторот. Овој конечен процес е битен поради долгорочната цел на целата држава и потреба за основување на цврста идеја за ДППРПОР. Сите други перспективи на A&RD можат да пропаднат ако не започнеме со имплементација на соодветните земјоделски практики (ДЗП).
- Поддршка за локалните бизнисмени или урбани инвеститори кои сакаат да инвестираат во нови иновативни идеи поврзани со производство и прикладно искористување на обновливи енергии во руралните населби. "Земјоделство за Енергија" како нов начин на живеење и производство во руралните региони директно ќе придонесе за позначајни ДППРПОР.
- Да се подигне националната свест за идеата за "Земјоделство за Енергија" и да се прошири низ државата. Информации за применети пробни проекти пакети со совети (како да се направи тоа) поврзани со користење на практики за енергија треба да имаат специјален фокус во програмите за подигнување на свеста. Дополнително, успешните приказни низ државата (промотери за ОР) ќе бидат промовирани и поддржани.
- Да се создаде процесот на разновидност на приходите во руралните региони врз принципот на одржлив развој и цврсто туркање на економскиот, општествениот и еколошкиот квалитет на живот за сите граѓани на Република Македонија.

5.2.3 Економски просперитет и креирање нови работни места

Клучниот Предизвик за економскиот просперитет и креирање нови работни места и соодветните Клучни Цели се обработени и поддржани со Целите и Резултатите формулирани во различните сектори и меѓусекторски прашања:

“ Не се работи за тоа колку знаење имаат работниците, туку што успеваат да направат со тоа знаење, дали тоа води до создавање на ново додадена вредност. Основна е пораката дека знаењето се искористува доколку се употребува; знаењето и вештините мора да се стават во функција за да обезбедат иден раст и благосостојба. Работните организации играат клучна улога во овој процес.... ова е предизвик кој не упатува на воспоставување потесни врски меѓу политики за компетентнос и до подрачја како индустриски политики, иновации и политики на пазарот на трудот”⁹.

Интелектуалната оправданост за туркање на владините буџетски и монетарни политики кон усовршување на економијата (и, особено, кон создавање на нови работни места) е оправдана од Џон Меинард Кеинс (1963) во *Општата Теорија за Вработување, Камати,, и Пари*. Оваа патоказна книга ја создаде поставката за економската доктрина која преовладувала во донесувањето на макроекономските политики во следните неколку декади по Втората Светска Војна. Навистина, по средината на 1930ите, доминантниот поглед на економските креатори на политики е дека конкурентниот пазар нема да успее да генерира адекватни можности за нови работни места. Овој поглед е причината за владините програми за “создавање нови работни места.”

Во наједноставни термини, постојат само две причини за различни степени на економски напредок: (1) различни нивоа на ресурси или (2) разлики во распределба на ресурсите, што може да е наменето кон тоа како се ресурсите искористени или колку од тие ресурси се искористени. Понатаму, овие два извори на економски напредок зависат еден од друг: како една држава одлучува да ги распредели своите ресурси директно одлучува колку ресурси има да распредели. Растот мора да биде предводен од посветеноста да се одржи економска, еколошка, и општествено одговорна компанија. Сепак, растот на бизнисите не подразбира автоматско создавање на нови работни места.

Владината улога во економијата беше поставена уште пред една деценија во еден прекрасен есеј, “Сиромаштијата на Државите,” од починатиот економист Карл Брунер (1985). Една личност во економијата може да користи ресурси во еден од следните четири основни потфати: може да произведува, да тргува, да влијае врз политичкиот процес за да пренасочи поголем број на ресурси кон своја корист, или да се заштити себеси од напорите на другите за пренасочување на богатството. Владините институции – закони, правилници, регулативи, и судскиот систем – влијаат врз приватните одлуки да се алоцираат ресурсите помеѓу овие различни намени.

Во економскиот пејсаж на Европа денеска, порастот претставува стратешка цел на компаниите кои сакаат да го осигураат своето учество на пазарот. На повисоко ниво, растот е исто битен за обезбедување ‘достојна работа [која] може да постои само во конкурентни, продуктивни, и економски изводливи фирми’ како што е наведено во Меѓународниот Синдикат (Меѓународната

⁹ Заклучок на Норвешките Креатори на Политики во “Извештајот за Подготвеност”- 2003, рг.24.

Работничка Организација). Но компаниите не растат сами по себе; потребни се визионерски и проактивни пристапи, кои мораат постојано да ги адаптираат своите бизнис стратегии и структури за да се реализираат тие цели. Се чини дека порастот мора да биде профитабилен и пристапот на компаниите иновативен за да се создаде можност за нови работни места. Каков и да е пристапот, **аспектите како што се претприемнички дух, добри работни навики поврзани со задоволството од работењето, флексибилност во компанијата и пазарот на трудот се клучни фактори за постигнување на профитабилен пораст и креирање на нови работни места.**

Должност на компанијата е да создаде профит од кој што акционерите ќе ја добијат својата дивиденда, а вработените својата плата. Поради тоа, растот, од гледна точка на компанијата, мора да биде профитабилен иако креирањето на нови работни места може да биде добар нуспродукт од профитабилниот раст, сепак тоа не е она што ги води компаниите кон промени и раст. Првиот приоритет на извршните директори и управниот одбор на компаниите е да создадат и да управуваат со профитабилен раст кој е одржлив.

'Профитабилниот раст на бизнис секторот е битен затоа што тоа е основата на растот. Компаниите го мерат растот преку мерење на индикаторите кои покажуваат колку повеќе потрошувачи, филијали, пазарни сегменти, и конкуренти постојат оваа година во споредба со минатата.' За да го достигнат ова компаниите често употребуваат меѓународно признати стандарди за квалитет (пр. ISO) како гаранција за добавувачите и потрошувачите. Ваквите стандарди за квалитет исто така претставуваат сигурност и за самите компании во смисла дека се уверени дека ги обезбедуваат потрошувачите со производи со висок квалитет.

Една компанија може да го базира своето однесување во рамката на триаголникот сочинет од потрошувачот-вработените-акционерите, или може да примени тространа основа, изразена преку трите столбови на економска изводливост, општествена прифатеност, и одговорност кон животната средина. **Ова го одразува интегрираното сфаќање на перформансите на компанијата, во која општествената, економската, и основата на животната средина зависат една од друга.**

Создавање на нови работни места не е одговорност само на компаниите. Само низ партнерство со владата, креирање на нови работни места станува не само возможно, туку и одржливо. Владиците активирачки политики за создавање активна и добро истренирана работна сила играат важна улога во креирањето на нови работни места. Со уверување и гаранција за добро истренирана и флексибилна работна сила, владата може да ги охрабрува компаниите да создаваат нови работни места.

Сепак, планирањето е неопходен елемент за растежот и креирање на нови работни места.

Како законодавците и политичарите, бизнисите исто така треба да создадат стратешки и оперативни бизнис планови, кои треба да го предвидат растот и начинот како тоа да се постигне. Плановите можат да бидат истовремено достапни за различните сектори и тие не претставуваат само алатки за управување и раковоство. Бизнис плановите претставуваат основа за дискусии со општествените партнери, пазарот на труд и властите одговорни за инвестиции, како и финансиските и бизнис агенции за поддршка.

Компаниите во профитабилниот растеж не создаваат секогаш нови работни места. Некој го користат дополнителниот приход од продажбите или од инвеститорите за купување на нови технологии, или за промена на

профитаблните цели. Но кога компанијата отвара нови работни места, раководството мора да знае каде да регрутира нови членови. Постојат недостатоци на способни лица, но сепак неспособноста да се пополни работното место не е секогаш знак за недостатокот на искусни работници: тоа може да значи дека луѓето не се желни да работат за понудената плата или понудените услови за работа.

Неискористениот потенцијал на жените работници останува проблем за властите и економскиот напредок.

Исто така треба да се земе предвид на фактот дека бројот на млади луѓе во работната сила ќе се намали во следните 30 години. Заклучно, **креирање на нови работни места мора да се поклопи со стратегиите за регрутирање и преквалификување на жените работници и на работната сила што старее.**

Една работа повеќе не трае за цел живот, но вработеноста во еден облик или друг може да биде постојана. Многу е битно ова да го разберат работодавците и трговските заедници; препознавајќи ја оваа стварност е голема одговорност за работодавците и менаџерите, како и за вработените и нивните преставници. Овозможувајќи можности, во рамките на бизнис ограничувањата, работниците да ја зголемат нивната можност за вработување и да развијат вештини во различните делови на бизнисот и производството станува предуслов за флексибилноста која е потребна на работодавците, како и за сигурноста што ја бараат работниците.

Добрата компанија е способна да се реорганизира со цел да го одржи текот на промените и растот. Во овој контекст, мултиталентираниите работници, кои биле тренирани на ваков начин, претставуваат значаен предност во бизнисот. Сепак, работодавецот не ја сноси целата одговорност. Индивидуалецот-работник мора исто така да превземе одговорност за сопствениот развој и долгорочните образовни планови. Затоа, работата претставува процес каде што работниците учат како да го зголемат својот личен развој преку својата кариера.

Старомодното гледиште дека флексибилноста е опсесија само на управата и сигурноста е барање само на синдикатите мора да биде сменето. **Сите партнери – работодавците, работниците, политичарите, и законодавците – мораат да ги идентификуваат своите барања за флексибилност и сигурност, и мораат да понудат сопствени решенија за максимално зголемување на истите.** Сега за сега, ова мора да биде направено во постоечката легислатива и регулатива, обезбедувајќи ги компаниите со минимална рамка во која што ќе можат да функционираат. Во оваа рамка, компаниите сами создаваат стратешки и оперативни структури, вообичаено со акционерски спогодби, корпоративски управни конвенции, корпоративски визии и вредности, и бизнис планови.

За економска изведба, високо ниво на обука е неопходно но не е доволен услов за успех. Има неколку возачи на економскиот успех, меѓу кои и вештините се едни од нив, како што се:

- 1) Висок степен на истражување, развој и иновации
- 2) Високо ниво на инвестициони средства во фабрики и опрема
- 3) Високо квалитетна јавна инфраструктура, вклучувајќи комуникации и транспорт
- 4) Распоживост на информирани човечки ресурси

5) Домашен пазар за стока и услуги кои бараат висок степен на квалитет на продуктите, специфицирање и прилагодување.

Горенаведените пет точки можат да ја поддржат домашната дистрибуција на приходи и политиката за јавен откуп но повисок степен на потребните вештини можат да имаат многу ограничувачки ефект на економските достигнувања. Вештините можат да ја поддржат економската продуктивност, но многу е неверојатно да создадат економска продуктивност сами по себе. Создавање на повеќе вештини со државни пари е релативно лесно преку:

Проширување на образовниот систем

Субвенционирање на обидите за обука на работодавците

Да се осигура дека тој висок степен на вештини се искористени продуктивно е многу потешко, и ретко обидено. Претпоставката е дека кога ќе се креираат повеќе вештини, тие ќе бидат искористени.

И покрај последиците од глобализацијата, можеме да кажеме дека Македонскиот свет на трудот далеку од таканаречениот Пост-Фордски свет и далеку од одстранување на Тејлорските работни навики, доказите покажуваат дека многу од работата продолжува да има:

Низок опсег на вештини

Многу рутински навики

Ниско ниво на дискреција

Ниско ниво на самостојност

Кратки работни циклуси

Хиерархиска организација

Снабдувањето на повеќе вештини, само по себе, ќе направи малку за да го смени ова. Решението е да се снабдат повеќе квалификации И истовремено да се бара од фирмите да напредуваат на пазарот со зголемување на профитабилноста, зголемување на продуктивноста, создавање на нови побарувачки, поинакво организирање на работата, и подобро искористување на квалификациите.

Бидејќи 1) квалификациите се само еден компонент од овозможување на подобрувања во бизнис изведбите, впрочем покрај 2) бизнис поддршката кон фирмите и 3) развојот на кластерите и развојот на понуди, клучната политичка цел треба да биде: создавање заемно подржлива интеракција меѓу трите компоненти.

Со цел да се создаде повисока побарувача за, и подобро користење на, понудените квалификации, владините политики треба да бидат ориентирани кон потребата за креирање интервенции кои ќе влијаат врз:

Пазарните стратегии за производи

Квалитет и спецификации на стока и услуги

Стратегии за инвестиции (фабрики, инвестициони стратегии (фабрики, истражување и развој, создавање на нови производи))

Производство/услуги за доставување

Односи меѓу вработените

Работна организација

Работен план

Дали се сегашните политики, програми, и интервенции способни за горенаведените задачи? Каде, на пример, се големите програми за деловните врски меѓу работниците и нивните навики, работната организација или пак работниот план? Во многу Северно-Европски држави има фокус врз големо дејствување кон изучување на истражувачки и развојни програми поддржани од владата.

Слично како и Европа, Македонија се среќава со предизвици од технолошки измени, глобализацијата, и стареењето на населението. Глобализацијата донесува можности за прилагодливи економии но казнува ригидни економии, додека стареечкото население ќе создаде притосок на системот за социјална заштита. Има неколку начини кои можат да потпомогнат кон справувањето со овие проблеми:

а) Пазарните механизми треба да бидат искористени што повеќе за да се осигура дека целите за животната средина (како едни од трите столбови кој го формираат одржливиот развој) се добиени со минимален трошок (како на пример, планот за размена на емисии од штетни гасови).

б) Усогласени политички имаат за цел за да се намалување на регионалните нееднаквости и охрабрување на економска кохерентност. Буџетот е премногу мал за да остави некаква трага во разликата на приходи, така што предизвикот е да се добијат максимални придобивки од постоечките фондови со тоа што ќе се осигура дека фокусот на владата е на активности што промовираат одржлив развој, како преку образованието, истражувањето, така и преку битните инфраструктурни проекти.

Во принцип, националните стратешки планови првенствено треба да алоцираат пари кон Лисбонските цели но во практика списокот на достапни активности е долг и обезбедува малку фокус. Уште повеќе, треба да се преиспита дали државната помош и планот за социјални станови треба да бидат употребливи. Владата може да постигне уште повеќе со својот буџет за неразвиени региони ако намената е повеќе насочена на кој има најдобар перформанс, така што парите би биле пренасочени кон проекти со најголеми придобивки. Има неколку начини на кој што ова може да биде изведено, вклучувајќи ги клаузулите во залез или обврзните изведувачки резерви каде што дел од фондот ќе биде директно врзан со добиените резултати.

Поглемата подвижност на работна сила би ја зајакнала Македонија. Мобилната работна сила може да служи како заштитен вентил за економијата – и може значајно да придонесе кон формирањето на нови компании, додека ги прави постоечките компании попродуктивни и иновативни, со донесување на нови перспективни квалификации и идеи.

Ова ќе биде можно додека владата продолжи да ја препознава важноста на квалификациите, елиминацијата на бариери во регулирање професии, намалениот трошок за трансакции на станбените продажби, и да осигура дека има превземено мерки за социјални станови за сиромашните.

Иако Македонската влада веќе има започнато да создава поволна бизнис средина, наклонета кон бизнис, треба да продолжи да наметнува и зголемува

буџетарни и фискални политики и да придонесува за економското повраќање и да предизвика забрзан развој. Заедничкото во сите овие елементи е дека на луѓето им е полесно да водат бизниси:

- пакет за ослободување од данок кој ќе содржи моментно враќање на парите на поединци или мали бизниси. Ова, како и стимулирачкиот ефект на намалувањето на даноци, додава пари во оптек.
- Развој на силни финансиски пазари со провизија на ниски камати е исто така битно за стимулирање на инвестиции и потрошувачка, и ако самодовербата на потрошувачите продолжи да биде позитивна, би требало да имаме одржливо закрепнување.
- Создавање на самоувереност на работодавците преку пакети на мерки кои вклучуваат и реформи во здравствениот систем да им дозволат на малите бизниси, кои се најголемите потенцијални извори на нови работни места, да обезбедат соодветен здравствен план за нивните работници.
- Гилотин – планот да се намали товарот на безначајните тужби, да се подобри инфраструктурата, и да се упростат и усогласат регулативите и потребата за создавање извештаи. Регулативните реформи треба исто така да бидат наклонети кон намалување на трошоците и убрзување на процесот на донесување одлуки. Ова е особено битно за почетни бизниси, и за извезувачи кои сакаат да ја задржат својата конкурентност.
- Да се продолжи трудот за пристапот кон ЕУ бидејќи зголемениот пазар ќе принуди трговија и инвестиции кои се клучни за развојот, а развојот е клучен за општествениот просперитет.
- Предизвикот на се поголемите општествени трошкови е дека сегашниот систем за општествени исплати наскоро ќе стане неодржлив. Помала група од работниците нема да биде способна да подржи поголема, постара, пензионирана група со сегашните надоместувачки нивоа.
- Подигање на свеста за да се избалансираат искуствата со желба да се адаптира на промена. Мораме да запамтиме дека напредоците во телекомуникацијата и информациските технологии играат клучна улога за напредокот на продуктивноста и порастот. Треба да имаме предвид дека слободниот пазар ја охрабрува иновацијата и претприемништвото. Во исто време, потребни се пари за да се имплементираат иновативни идеи. Македонскиот пазар треба да овозможи лесен пристап кон ризичниот капитал.

Ефикасната економија има помала влада како процент од GDP и помала државна вмешаност во бизнисите – ова треба да претставува краен ефект на макроекономските политики за економскиот напредок и креирањето на нови работни места. Владата мора да воспостави и закони наменети за безбедност и праведност. Меѓутоа, владината вмешаност во бизнисот никогаш не функционира ефикасно. Трошковите се поголеми и ја намалуваат конкурентноста како што и одземаат енергија и креативност од приватниот сектор. Нашата се повеќе глобализирана економија бара колективен труд од бизнисмените и инвеститорите со цел да се напредува во рамката поставена од Владата.

Стратешки Мерки

Клучен Предизвик - Економски просперитет и креирање на нови работни места:

Врз база на Лисбонската стратегија и Осло декларацијата во перспективата на Агенда 21, и во хармонизација со Итенгрираните директиви за раст и нови работни места (2005-2008) (Предлог на Комисијата COM(2005/141/0057) Макроекономските политики за развој и работни места ќе бидат ориентирани кон:

- Обезбедување економска стабилност за да се подигне потенцијалот за вработување и растот преку адекватни монетарни и фискални политики;
- Заштитивање на економската стабилност преку заштитени државни финансии, изменети системи за пензија и здравствено осигурување со тоа што тие ќе осигураат социјално адекватни и пристапни мерки за подигнување на нивото на вработеност и снабдената работна сила;
- Промовирање на ефикасна алокација на ресурсите и директен државен трошок кон категории за зголемување на растот, адаптација на структурите за данок за да се зајакне потенцијалот за раст;
- Осигурување дека развојот на плати придонесуваат кон макроекономската стабилност и дополнуваат структурни промени кои дозволуваат инвестиции за продуктивност, капацитет, и зголемување на вработеноста.

Микроекономски политики за подигнување на потенцијалот за раст:

- Да се осигура отворен и конкурентен пазар преку отстранување на регулативните и други бариери, наметнување на конкурентна политика, демобилизација на помош во корист за поддршка за конкретни хоризонтални цели како истражување и иновации и оптимизација на човечкиот капитал;
- Да се создаде по привлечна околина преку систематска и ригорозна проценка на економските, општествените, и влијанијата на животната средина;
- Да се создаде бизнис култура и подржлива средина за малите средните и големите претпријатија преку подобрен пристап до финансии, подобро адаптирани системи за данок, зајакнување на иновативните потенцијали на претпријатијата, и да се снабдат битни инфомрации и сервис за поддршка со цел да се охрабри создавањето и растот на нови бизниси во согласност со уставот на претпријатијата, и да се зајакне претприемништвеното образование и пракса;
- Да се создаде адекватна инфраструктура за транспорт, енергија и информациски и комуникациски технологии. Дополнително ќе се постават соодветни цени на инфраструктурниот систем, како начин да се земе одговорност за трошоците од животната средина за да се осигура ефикасно искористување на инфраструктурите и развојот на одржлив баланс;
- Да се зголемат и подобрат инвестициите во истражување и развој преку различните начини да се охрабри R&D во бизнисот, зајакнувајќи ги центрите на одличност, подобро искористување на механизмите на развој, како и фискални мерки кои ќе дадат можност за приватни истражувања и развој, осигурувајќи доволна набавка на квалификувани истражувачи со привлекување повеќе студенти во научните, техничките и инжињерските дисциплини и зајакнување на развивање на кариери и транс-национална и меѓусекторска мобилност на истражувачи;
- Да се олесни инвоација и конзумација на информациски и комуникациски технологии преку подобрувања во иновациониот подржлив сектор, особено во техничкиот трансфер, создавање на иновациони стапови и мрежи кои ги спојуваат универзитетите и бизнисите, охрабрување на трансфер на знаењето преку FDI, подобар пристап до финансии и достапни и појаснети интелектуални права на сопственост. Исто така ќе го олеснине прифаќањето на ИКТ и поврзаните промени во организацијата на работата во економијата;
- Да се охрабри одржливата искористеност на ресурси и да се зајакнат синергиите помеѓу заштита на околината и порастот преку зголемување на енергетската ефикасност и развој и применување на технологии прифатливи за екологијата;

Ќе овозможиме поцврста индустриска база преку фокусирање на развојот на нови технологии и пазари, обврска за основањето и имплементацијата на заеднички Европски технолошки иницијативи (FP7) и партнерства помеѓу државата и приватните фирми кои помагаат да се решат пазарните неуспеси, како и создавањето и развојот на регионални или локални групи.

5.2.4 Одржливи човечки населби

Клучниот предизвик на одржливите човечки населби и нејзините соодветни Клучни Цели се обработени и поддржани со Целите и Резултатите формулирани во различните сектори и меѓусекторските случаи:

Според резултатите од пописот од 2002 година, повеќе од 65% од населението во Македонија живее во градови. Урбаните населби во Македонија покажуваат многу од симптомите на глобалната криза на животната средина. Одржливоста на развојот на урбаните подрачја е дефинирана според повеќе параметри поврзани со достапноста на изворите на вода, квалитетот на воздухот и подготвувањето на инфраструктурата на животната средина за менаџмент на санитетот и отпадот. Целта на вкупното човечко населување е да се подобри социјалниот, економскиот и квалитетот на животната средина на човечките населби, како и уловите за работа и живот на луѓето, особено кај урбаните и руралните сиромашни луѓе. Интегрираниот пристап за подготвување на здрава инфраструктура за животната средина во човечките населби, особено за урбаните и руралните сиромашни луѓе, е инвестиција во одржливиот развој.

За да се намали урбаното натрупување, треба да бидат имплементирани политики и стратегии за развојот на средни градови кои создаваат можности за вработување за невработеното население во руралните предели и како поддршка на руралните економски активности, иако добриот урбан менаџмент е суштински за да се спречи урбаното распространување, да не се распространува деградацијата на ресурсите врз уште поголема територија и да се зголеми притисокот за да се промени отворениот простор и земјоделските/тампон зони за развој.

Македонија треба да ја процени соодветноста на инфраструктурата за животната средина во човечките населби, да развие национални цели за одржлив менаџмент на отпад и да имплементираат здрави технологии за животната средина со цел да се осигура дека животната средина, човековото здравје и квалитетот на животот се заштитени. Во чекор со тоа, владата ќе ги засили капацитетите на телата за локална самоуправа за да се справи поефективно со широкиот распон на развојни и предизвици од животната средина. Локалната самоуправа ќе усвои и примени упатства за урбан менаџмент во делот за менаџмент на земјата, урбан менаџмент на животната средина, менаџмент на инфраструктурата и општинското финансирање и администрацијата. Основање на надгледувачки систем според ЕУ стандард кој ќе ги покрива сите медиуми за животната средина и базирано според принципот на надгледување од релевантни ЕУ институции ќе го надгледува влијанието на човечките населби врз животната средина.

Менаџментот на човечките населби мора да биде зајакнат, за да биде во можност да го промени физичкиот развој на начин кој ќе ги редуцира потребите за транспорт и ќе делува превентивно на околината. Правилно лоцирање и временско инвестирање во транспортната инфраструктура може да биде движечката сила да се поттикне развојот во дефиниран правец. Владата ќе развие или зајакне, според потребите, механизми да се интегрираат стратегии за планиран транспорт и стратегии за планирање на регионални населби, со цел да се намали влијанието на транспортот врз околината. Најголем приоритет треба да се даде на развојот на достапен, сигурен и ефикасен јавен транспорт во плановите за урбан транспорт и развојните програми. За да се подобри постоечкиот урбан јавен превоз и да се воведат урбан јавен транспорт

во некои од поголемите градови, локалните власти ќе создадат услови да се зголеми инволвираноста на приватниот капитал. Локалните власти треба да развијат сектор за урбан јавен транспорт преку задавање на приоритет за помало загадување и помала бучава во транспортните средства. Во чекор со подобрувањето на јавниот транспорт, рестрикции на сообраќајот со автомобили треба да се наметнат во преполнетите и еколошки чувствителните зони. Во чекор со клучните предизвици на Одржливите Човечки Населби, локалните власти треба да развијат и имплементираат планови за урбан транспорт и системи, имајќи предвид принципите на одржлив транспорт и водејќи сметка за поблиска соработка помеѓу градовите и околните региони. Локалните власти ќе го оптимизираат текот на урбаниот транспорт, намалувајќи го товарот на урбаните центри и сообраќајните гужви. Инфраструктурата на урбаниот транспорт ќе придонесе за мобилноста на сите продуктивни фактори, ангажирање на надворешни соработници, како и вклученост во глобалниот пазар – придонесувајќи за доброто на населбите.

Локалните власти во соработка со невладините организации и приватниот сектор ќе промовираат и имплементираат проекти за зголемување на употребата на био транспортот (велосипеди, ролери) и ќе овозможат сигурни велосипедски и пешачки патеки. Локалните власти во соработка со невладините организации и други инволвирани ќе преземат мерки за промовирање на јавната свесност на влијанието на транспортот врз животната средина и ќе го зголемат развојот на еколошки-свесно транспортно однесување.

Владата ќе имплементира нов закон за вода и ќе воведат систем за менаџмент на вода, на сите нивоа. Владата ќе промовира одлуки кои имаат за цел да ја разоткријат вистинската цена на инфраструктурните сервиси, додека во исто време бара соодветни приходи (вклучувајќи дополнувања) за зголемување на основните сервиси во домаќинствата. Со цел да се осигура дека сета популација има адекватни услови за живот и за да се подобри животната средина, локалните власти ќе го подобрат нивото на инфраструктурата и достапноста до услуги во посиромашните урбани реони.

Локалните власти ќе изградат нови прочистителни системи во руралните средини и ќе ги надградат постоечките прочистителни колекторски системи. Локални власти мора да создадат нови планови за третман на отпадна вода за сите натрупувања за повеќе од 2000 жители.

Со идеја да се намалат загубите од вода преку системите на набавка и дистрибуција на вода, како и намалувањето на конзумирањето на водата, локалните власти, во соработка со владата, ќе ја обноват постоечката инфраструктура за набавка на вода. Да се обезбеди за целата урбана и особено рурална популација да биде обезбедена со безбедна вода за пиење, владата ќе соработува со локалните власти за распростирањето на постоечките како и градењето на нови системи за снабдување на вода.

Локалните власти ќе направат напор за да ги затворат депониите кои не се совпаѓаат со потребите на ЕУ и кои, на регионално ниво, ќе воспостават модерни регионални системи за менаџмент на отпадот.

Зголемено познавање и соодветно разгледување од компетентни авторитети на потенцијалните продукти за туристите се потенцијали кои помагаат во одржливиот развој на туристичките дестинации.

Промоција на формулацијата за еколошки здрави и културно чувствителни програми за туризам, како стратегија за одржлив развој на урбани и рурални населби и како начин на децентрализирање на урбан развој и намалување на разлики помеѓу региони, власта и локалните власти ќе ја подобрат водата и менаџментот на отпад во туристичките дестинации.

Владата на државно ниво и локалните власти на локални ниво ќе ги втерат високите нивоа на имплементација на закони за различни околински медиуми, преку имплементирањето на принципот на загадувачот-плаќа и тие ќе обезбедат ефикасна еко-полиција.

Стратешки Мерки

Клучен Предизвик - Одржливи човечки населби:

- Усвојување и применување на насоки за урбан менаџмент во сферите на управување со земјиштеја, урбан еколошки менаџмент, менаџмент на инфраструктура и општински финансии и администрација.
- Проценување на еколошката стабилност на инфраструктурата на човечките населби, развој на национални цени за одржлив менаџмент на отпад, и имплементација на еколошки добра технологија за осигурување дека околината, здравјето кај луѓето и квалитетот на животот се заштитени.
- Зајакнување на менаџментот на човечките населби.
- Развој на достапен, сигурен и ефикасен урбан јавен транспорт.
- Поттикнување и имплементација на проекти за зголемување на употребата на био – транспорт (велосипеди, ролери).
- Основање на интегриран систем на управување со вода.
- Поттикнување политики насочени кон надоместувањето на суштинската цена на инфраструктурните услуги.
- Намалување на загуби на вода преку системите за снабдување и дистрибуција на вода.
- Правење на нов канализациски систем во руралните подрачја.
- Подобрување и проширување на постоечкиот систем за собирање на отпадот.
- Градење на нови фабрики за третман на отпадна вода за сите агломерации со повеќе од 2000 еквивалент жители
- Затворање на депонии кои не се совпаѓаат со услови на ЕУ.
- Основање на модерни регионални системи на менаџмент со отпад.
- Промовирање на формулација на еколошки добри и културно чувствителни програми за туризам како стратегија за одржлив развој на урбани и рурални населби.

5.2.5 Меѓусекторски политики кои придонесуваат за развој на општество на знаење

Главниот предизвик - *Меѓусекторски политики кои придонесуваат за развој на општество засновано на знаење* е обработен и поддржан преку целите и резултатите во различните секторски и меѓусекторски групи.

Во 21-от век се појавува ново општество во кое знаењето е најважниот фактор кој ги определува економската благосостојба и одржливиот развој (ОР). Главниот елемент на општеството засновано на знаење е информатичката

економија базирана на напредни информатички и комуникациски технологии (ИКТ). Технолошката промена наметнува реконфигурација на економските, социјалните, културните, политичките и организациските структури, како и прилагодување на соодветните правни и регулаторни рамки. Максимизирањето на можностите да се искористат технолошките промени во голема мера зависи од проактивноста кон промените. Само проактивен пристап може да обезбеди оптимална рамнотежа помеѓу знаењето и искористувањето на расположивите ресурси на одржлив начин, што ќе резултира со силен економски просперитет, комбиниран со социјална кохезија и здрава животна средина.

Стратешката цел поставена на Лисабонскиот Европски Совет (Март 2000) беше Европа во 2010 година „да стане најконкурентна и најдинамична економија заснована на знаење во светот, способна за одржлив економски раст со повеќе работни места и поголема социјална кохезија“. Иако Република Македонија, како земја кандидат за членство во ЕУ, не може да ја следи временската рамка поставена за поразвиените земји на ЕУ, сепак треба без одлагање да ја започне својата трансформација кон општество засновано на знаење. Градењето на општество засновано на знаење не е важно само за побрза интеграција на земјата во ЕУ, туку е првенствено битно за обезбедување на подобар животен стандард на македонските граѓани. Поаѓајќи од постојната економска состојба во земјата, заедно со економските промени на глобално ниво, status-от quo не е опција. Република Македонија мора да се придвижи напред и да ги искористи предусловите за развивање на економските активности со повисока додадена вредност, подобри и попродуктивни работни места, нов општествен просперитет и одржливо користење на ресурсите во рамките на ограничувањата на животната средина. Во овој контекст, визијата на власта и квалитетот при креирањето на политиките и стратегиите го определуваат успехот на земјата при преминот кон општество засновано на знаење.

Општеството засновано на знаење вклучува различни аспекти на модерното општество – првенствено образованието, технологијата, истражувањето и развојот (ИР), вработувањето, инфраструктурата, индустријата, услугите и земјоделството. Заради тоа, **власта што се стреми кон градење на општество засновано на знаење треба да обезбеди оптимална рамнотежа помеѓу релевантните политики.** Политиките поврзани со науката и технологијата, индустријата и образованието ќе треба да ја нагласат улогата и значењето на иновативните системи, како и неопходната инфраструктура и инструментите за поттикнување на инвестициите за истражување и развој. Паралелно со технолошкото унапредување што е клучно за градење на конкурентна економија, исто така треба да се охрабрува општествената трансформација на луѓето која се стреми кон зачувување на човечките вредности, културниот идентитет и историското наследство. Покрај тоа, треба да се вгради силно чувство за природата и значењето на заштитата на животната средина на сите нивоа на креирање на политиките релевантни за општеството засновано на знаење. Овие две компоненти се значајни за зачувување на човечката димензија на општеството засновано на знаење, која може да биде сериозно загромена од технолошката димензија на информатичката економија. Заради тоа, со знаењето како суштински елемент на новото општество треба да се управува преку систем на владеење заснован врз интегрален пристап на креирање на политиките за да се обезбеди меѓусебна поврзаност на сите политики кои регулираат или придонесуваат кон развој на некои аспекти од општеството засновано на знаење. Сепак,

главните предизвици за градење на општество засновано на знаење во Република Македонија би требало да се адресираат во рамките на трите главни политики – образование и обука, истражување и развој и индустрија, а паралелно да се врши потребното поврзување со другите политики.

Образованието е широко признато како фундаментален елемент на економскиот развој и конкурентноста затоа што креира знаење, создава вештини и служи како основа за другите индустрии. **Политиката за образование и обука треба да се стреми кон создавање на вредности и знаење што ќе кореспондираат со барањата на домашната економија, како и глобалните општествени промени во сите сектори.** Во тој контекст, политиката за образование и обука треба да обезбеди сите граѓани да имаат функционална писменост, познавања од областа на технологијата и вештини за реалниот живот. Покрај тоа, политиката на образование има поширока улога во поглед на развивањето на етиката, моралот и социјалното однесување кои се стремат кон намалување на нееднаквоста и социјалната исклученост. Исполнувањето на овие задачи наметнува одговорност на креаторите на политиките:

- да развијат добра рамка за политиката и регулативата за образование и наука која ќе биде поддршка на информатичката економија и општеството засновано на знаење;
- да воспостават систем на професионален развој на наставниците, обучувачите, истражувачите и сите вработени во секторот образование и обука;
- да овозможат пристап до напредна информатичка технологија и телекомуникациска инфраструктура по пристапни цени за сите граѓани и за образовните, обучувачките и истражувачките институции;
- да промовираат соработка помеѓу индустријата и образованието за развој, промоција и испорака на услуги.

Реформите во образованието и обуката кон информатичката економија и општеството засновано на знаење би требало да произлегуваат од солидна и кохерентна рамка на политиката, која ги третира специфичните проблеми во секторот. Во тој контекст, креаторите на политиките треба да имаат „катализаторска“ улога за да обезбедат дека секторот образование и обука ќе се претвори во ефективен систем каде ќе се применуваат нови технологии и методи што ќе овозможат создавање на соодветни вештини за општеството засновано на знаење. Политиката за образование и обука е комплексна политика која истовремено се фокусира на луѓето, инфраструктурата, институциите и регулаторната рамка и обработува различни прашања поврзани со различни сегменти од општеството. Меѓусекторското поврзување на овие сегменти носи доста предизвици, но истовремено претставува неизбежен процес зашто постојната рамка на политиката и регулативата за образование и обука во Република Македонија не обезбедува кохерентна визија за општеството засновано на знаење и холистички пристап кон потребните реформи. Заради тоа, **во Република Македонија треба веднаш да се развие добра рамка за политиката за образование и наука насочена кон информатичката економија и општеството засновано на знаење и поддржана со соодветна регулаторна рамка.** Доживотното учење мора да

стане клучен фокус на политиката, преку нагласување на взаемно поттикнувачкото значење на економските и социјалните процеси при развојот на општеството засновано на знаење. Политичката рамка треба да обезбеди доволно јавни инвестиции во образованието, но исто така треба да го охрабри ефективното партнерство со приватниот сектор кое може да обезбеди поширока експертиза и технологија, да отвори нови пазарни можности и да создаде поповолна клима за иновации и ефективни методи на образование и обука прилагодени на карактеристиките на различните економски сектори – индустријата, земјоделството и услугите.

Професионалниот развој на персоналот во секторот образование и обука е клучен за општеството засновано на знаење. Индустриите на иднината се индустрии засновани на знаење и способноста на работната сила брзо да одговори на промените во домашното и меѓународното опкружување е клучен елемент на конкурентската предност во информатичката економија. Способноста на секторот образование и обука брзо да се прилагоди на барањата на информатичката економија во голема мера ќе го определи темпото на прилагодување на работната сила и општеството во целина. Заради тоа, **политиката за образование и обука во Република Македонија треба да обезбеди дека вработените во овој сектор ќе се стекнат со суштински познавања на ИКТ и континуирано ќе се надградуваат со знаења од нивните стручни области со цел да можат да му понудат на населението вештини што се движечка сила на информатичката економија.** Ова вклучува развој и управување со нова филозофија во образованието и обуката, заснована пред сè на признавање на суштинското знаење (кое дава резултати). Во тој контекст, професионалниот развој на персоналот во овој сектор мора да наметне многу високи стандарди во нивниот процес на образование и обука, како и барања за нивно постојано наградување преку доживотното учење. Ова е суштински предуслов за секторот образование и обука да има капацитет да понуди суштинско знаење во општеството и да „произведе“ работна сила што ќе биде способна да се справува со конкурентските притисоци на глобалната информатичка економија.

Создавањето на општество засновано на знаење не е можно без напредна ИТК инфраструктура во земјата, достапна до сите граѓани под поволни услови. Со проектот за е-влада делумно е обезбеден подобар пристап до постојната ИТК инфраструктура во Република Македонија. Сепак, потребни се повеќе напори зашто земјата значително заостанува зад другите земји со слична големина и ниво на развој. Покрај тоа, воспоставувањето на сигурни, одржливи, пристапни (по цена) и взаемно компатибилни системи и мрежа со висок капацитет внатре во и помеѓу институциите за образование, обука и истражување е неопходно за овој сектор ефикасно и ефективно да ги извршува своите активности. Модерните трендови во образованието и обуката охрабруваат поширока употреба на е-учењето како основен начин на образование. Употребата на системите за е-учење во Република Македонија е прилично ограничена заради несоодветната инфраструктура во институциите за образование и обука, како и ограниченото поседување на опрема од страна на крајните корисници за пристап и користење на он-лајн (интернет) услуги. **Политиката за образование и обука треба да промовира ефективни методи на предавање и учење преку обезбедување на пристап до напредна ИТК инфраструктура по пристапни цени за сите граѓани, како и за институциите за образование, обука и истражување.**

Политиката за образование и обука исто така треба да ја поттикне соработката помеѓу индустријата и образованието зашто појавата на општеството засновано на знаење наметнува побарувачка за добро образована и квалификувана работна сила. Заради тоа, секторот образование и обука треба да произведува знаење и вештини потребни за развивање на конкурентски и технолошки напредни индустрии кои можат да создадат подобри работни места и повисок животен стандард. Брзите технолошки промени во светот наметнуваат потреба за брзо прилагодување на националната економија што треба да биде засновано на внимателно избрани индустрии за развој кои имаат највисок потенцијал за технолошко унапредување и иновации. Во овој контекст, **политиката за образование и обука треба да биде насочена кон воспоставување на образовни кластери на извонредност во избраните области за развој.** Исто така, политиката треба да го промовира ВЕТ системот со цел да и овозможи на работната сила да се стекне со специфични вештини со кои полесно може да се добие работа и кои можат да придонесат за економскиот раст. Без воспоставување на силна врска помеѓу образованието и индустријата, можностите за производство на соодветно знаење и вештини за општеството засновано на знаење се значително помали. Непостоечката или слабата врска исто така ќе се одрази преку ниската ефективност на вработените ангажирани во секторот образование и обука, заради подготовката на наставни програми и „производство“ на знаење и вештини со ограничена практична вредност.

Промовирањето на повеќе и подобри работни места неминовно вклучува подобрување на врската помеѓу образованието и пазарот на трудот. Подобрата соработка помеѓу образованието и работодавците, поддржана со подобар проток на информации, ќе го овозможи преминот на студентите од училиште на работа. Во овој контекст, воведувањето на унифициран систем на тестирање на студентите за нивото на знаење стекнато во процесот на образование или обука ќе им обезбеди поточни сигнали на потенцијалните работодавци за квалитетот на работната сила. Ова би требало да ја намали информациската асиметрија, да ги намали трошоците на фирмите за регрутирање на персонал и евентуално, да ја зголеми побарувачката за работници. Покрај тоа, квалитетот на процесот на спојување на образованието со работните места би требало да се зголеми до ниво кое обезбедува висока соодветност на образованието со работните места. Од друга страна, фирмите треба однапред да ја испланираат и да ја објават својата побарувачка за определени квалификации и исто така треба да учествуваат во формулирање на образовната политика за да се обезбеди дека истата ги задоволува потребите на приватниот сектор.

Друга клучна политика која придонесува за општеството засновано на знаење е истражувањето и развојот (ИР). Значењето на ИР е препознаено како приоритет во Лисабонската Стратегија на ЕУ што се стреми кон поттикнување на вработувањето и растот во Европа. Брзото темпо на технолошки промени на глобално ниво наметнува потреба за брзи активности за истражување и развој на локално ниво, посебно во земјите што економски и технички заостануваат, како што е Република Македонија. Постојната состојба во земјата одразува недостаток на вистинска поддршка за овој сектор, што се гледа преку ниското технолошко ниво на индустријата, многу ниските фондови за истражување и иновации, незначајните инвестиции во таленти и малото користење на истражувањата во политиката и праксата. **Во Република Македонија неопходна е подобра политика за ИР насочена кон поефективно**

користење на знаењето за да го забрза постигнувањето на целите на општеството засновано на знаење. Фокусот на политиката за истражување не треба да биде само на поединечните истражувачки институции и истражувачи, туку на интеракцијата помеѓу истражувањето и различните економски и социјални актери што се клучни за примена на знаењето и обезбедување на подобри работни места и повисок животен стандард.

Конкурентноста на општеството засновано на знаење во голема мера е определена од ИР зашто информатичката економија е базирана на индустрии засновани на знаење. И покрај ниската конкурентност на македонската индустрија, земјата нема ниту интегрална индустриска политика, ниту политика за технологија и иновации за зајакнување на технолошкиот капацитет на индустријата, што главно се состои од МСП. Заради тоа, **креаторите на политиката во Република Македонија треба да формулираат и имплементираат кохерентна индустриска политика насочена кон технолошко унапредување, повисок раст и просперитет на земјата.** Индустриската политика треба да обезбеди повисока технолошка основа што ќе го поттикне развојот на економските активности со повисока додадена вредност, оптималното користење на човечките и другите ресурси, повисока вработеност, раст на продуктивноста и повисока меѓународна конкурентност. Исполнувањето на овие задачи бара не само силна научна и технолошка основа, туку и силни капацитети во индустријата за да може фундаменталните и апликативните истражувања да се претворат во нови производи, услуги или процеси, како и овие иновации да се извадат брзо на пазарот. Во овој контекст, индустриската политика треба да биде тесно поврзана со политиките за образование и обука и ИР за да се обезбеди инпут за формулирање и имплементација на другите меѓусебно поврзани политики како вработувањето, МСП, телекомуникациската инфраструктура, услугите, туризмот, земјоделството и заштитата на животната средина, како и политиката за ОР.

Земајќи ја во предвид разноликоста на специфичните предизвици за развој на општеството засновано на знаење во Република Македонија, **креаторите на политиките треба веднаш да ги развијат/подобрат клучните политики и да изградат кохерентна политичка рамка што ќе ги опфати сите аспекти на политиките релевантни за општеството засновано на знаење.** Одржлива иднина на земјата може да се обезбеди ако граѓаните ги имаат клучните знаења и функционалната писменост што ја детерминираат глобалната конкурентност, социјалната кохезија и здрава животна средина. Како што рекол Чарлс Дарвин: „не преживуваат најсилните видови, ниту најинтелегентните, туку оние кои најбрзо одговараат на промените“.¹⁰ Кажано со терминологијата на општеството засновано на знаење, само нациите кои се стекнуваат со и ефективно го користат знаењето може да бидат победници во модерниот свет.

¹⁰ <http://www.worldofquotes.com/author/Charles-Darwin/1/Index.html>

Стратешки Мерки

Клучен Предизвик - меѓусекторски политики кои придонесуваат за развој на општество на знаење:

1. Да се развијат подобри клучни политики и да се изградат усогласени политички рамки кои ги вклучуваат сите аспекти на политиките битни за информираност на општеството;
2. Да се создаде политика за образование и пракса наменета кон креирање вредности и знаење што се усогласува со барањата на менувачкото глобално општество во сите сектори;
3. Да се создаде адекватна регулативна рамка за образование и пракса за информирана економија и информирано општество;
4. Да се осигура дека наставниците, професорите и инструкторите ќе се здобијат со значајни ИКТ способности и ќе го подноват нивното специфично познавање во една област со цел да може да се снабди населението со потребните квалификации потребни да ја водат информациската економија;
5. Да се промовира долгорочно изучување и ефективни методи за предавање и учење преку снабдување на пристап до напредни информациски технологии и телекомуникациска инфраструктура во достапна цена за сите граѓани како и образовни, применети и истражни институции;
6. Да се осигура дека образованието и секторот за пракса ќе обезбедат знаење и квалификации потребни за приковување развој на конкурентни и технолошко развиени индустрии кои би можеле да создадат подобри работни места и повисок стандард на живот;
7. Да се формираат едукативните групи на одличност во одбрани области од развојот;
8. Да се подобри алката меѓу образовниот систем и работниот пазар за да се подобрат работните услови;
9. Да се создаде подобра политика и регулатива за истражување и развој во Република Македонија, насочена према поефективна употреба на знањето, како неопходно за убрзување на достигнување на целите за информирано општество; и
10. Да се формулира и имплементира усогласена индустриска политика и регулатива фокусирана врз технички напредок, зголемен пораст и напредок за државата.

5.2.6 Климатски промени и чиста енергија

Клучниот предизвик - Климатски промени и чиста енергија придонесувајќи кон општествено на знаење и неговите соодветни клучни цели е опфатено и потпомогнато со цели и резултати формулирани во различни сектори и во меѓусекторски прашања:

Климатските промени насекаде во светот се закана за начинот на којшто живееме денес. Или е подобро обратно? Сега можеме да кажеме “ да, подобро е обратно“, како што меѓувладината контролен панел на климатски промени неодамна потврди дека доказот за глобалното затоплување е недвосмислен; без сомнение дека антропогената климатска промена е вистинска или дека мора да се преземат чекори за справување со овој проблем. Навистина, се прави обид за наследник на Протоколот од Кијото и да се обезбеди план во насока на свет со помала емисија на јаглерод во иднина.

Климатските промени влијаат многу на енергетскиот сектор затоа што енергијата е централна и на проблемот и на неговото решавање. Енергетско-поврзаните емисии се проценуваат на преку две-третини од антропогената стаклена градина на гас (ГХГ) емисии. Од друга страна, целата одржлива енергија проекти/интервенции/пракас, резултираат во соодветна редуција на ГХГ емисиите, ефикасно придонесувајќи за ублажување на климатските промени. Од таа причина, енергијата и климатската промени заедно се главен приоритет во Европската агенда за постигнување на одржливост.

Без разлика колку мала би можела да биде територијата на Македонија, како жители на оваа планета земја имаме задолжение да се потпреме на она парче за кое сме способни да го носиме, за да ја редуцираме климатската промена и да ги лимитираме трошоците. Оваа должност се совпаѓа со третото од нашите **“ЗА“ цели во енергетскиот сектор**, кои се: да ја редуцира нашата зависност за увоз на енергија (економска - дозвола), да осигура доверливо снабдување на енергија за сите граѓани (социјална – достапност) и да ја редуцира енергијата поврзана со еколошката загаденост, како глобална така и локална (еколошка – прифатливост). Да се постигнат овие цели, Македонската влада мора да преземе усвојување и реализација на **исцрпна долгорочна стратегија за енергија (стратешка мерка 1)**. Препознавајќи го фактот дека Македонија во иднина треба активно да ги промовира нејзините интереси за енергетски проекти во рамките на заеднички јужно европски енергетски пазар и во поширокиот европски енергетски пазар, постои итна потреба за Македонија да ги дефинира националните приоритети за енергетски проекти и да ги вклучи во новата енергетска стратегија. Приоритети секогаш мора да имаат проектите базирани на помалку јаглеродни интензивни горива, технологии, пракса (**намалување на климатската промена и претварање во енергетска политика и енергетско стратешко планирање - добро владеење и подобро правење на политика**).

Обезбедувајќи правен план за искористување на обновливи енергетски извори (РЕС) и енергетска ефикасност (ЕЕ) подобрување на новиот закон за енергија (Мај, 2006 година) е најважното постигнување во овој правец. Овој закон ги владее целите на енергијата и политиката и начинот на наговата реализација, енергетските активности и начинот на уредување на енергетските активности, конструкцијата на енергетските објекти, функционирањето на енергетска регулаторна комисија, запознавање со пазарот за енергија, пазарот за природен гас, пазарот за нафтени деривати, пазарот за термичка или геотермичка енергија, и содржи **посебна глава за ЕЕ и РЕС**. Од друга страна пак, примената на легислативата за енергетската ефективност и обновлива енергија (правилници, одредби, процедури, стандарди) не е на место или се уште се наоѓа на почетна фаза на развој. Значителни напори за **усвојување на секундарна легислатива (Стратешка Мерка 2) допрва треба да се донесе**, вклучувајќи ускладување на законите и одредбите од различни сектори (градежништво/градење, транспорт, екологија, и така натаму) кои што се бават со прашања за одржлива енергија.

Што се однесува до Националната политика за климатска промена, Македонија ја ратификуваше Рамковната Конвенција на Обединетите Нации за климатски промени во 1997 година како не-Анекс и го ратификуваше Протоколот од Кијото во јули 2004 година. Националниот Комитет за климатски промени, беше основан како советничко тело за правење на политика поврзано со прашањата за климатски промени. Климатската промена е

инкорпорирана во законот за Екологија, вклучувајќи детали за подготовките на листа ГХГ емисија и нејзино отстранување, како и акционен план на мерките и активностите да др смали порастот на ГХГ емисија. Во дополнетиот закон за Екологија (од 2007 година) беше воведен член за механизам за чист развој (МЧР) доделувајќи одговорност на Министерството за Животна средина и Просторно Планирање (МЖСиПП) за да служи како Поставен национален авторитет кој ќе ги евалуира проектите според критериумот на одржлив развој.

Една од најважните теми кои треба да се разгледаат во релевантните политички одлуки е **начинот на кој ние произведуваме и конзумираме енергија (одржливо производство и конзумација)**. Што се однесува до доставата на енергија, ние **прогресивно ќе го промениме енергетскиот микс (Стратешка мерка 3)** со засилена употреба на природен гас и обновливи енергетски извори. Енергетскиот систем треба да биде проширен со цел да се произведе капацитет и инфраструктура, но секогаш да се размислува за почисти и поуспешни и ефикасни енергетски технологии (комбинирана топлина и енергија), (КТЕ), чист јаглен, итн.)

Од страна на побарувачката за енергија, ќе ја промовираме енергијата преку заштеда и ефективно употребувајќи ја истата. Како прво, ова вклучува стимулација на **структурните промени во индустријата (стратешка мерка 4)**, давајќи предност на помалку енергетско интензивни индустрии и мали и средни претпријатија (МСП). Што се однесува до домаќинствата и јавниот сектор, ни треба доста промовиран **Акционен план за ефективна употреба на енергијата-ефикасност на енергијата на побарувачка основа (стратешка мерка 5)** вклучувајќи термичко ремоделирање на зградите, со јавниот сектор играјќи примарна улога; оценување на алтернативите за затоплување; развој на иницијативи за промена на алтернативни извори на топлина, поддржување на групите на население со помали примања, да се вклучат од електрично во други видови на затоплување и да се спроведат модифицирани-осовремени мерки. Многу едноставни, основни мерки за штедење на енергијата во нашите домови, вклучува: подобрување на домашната обвивка (надворешните ѕидови, подови и покриви) – запечатување на дупките од кои истекува топлина и соодветна изолација; купување на апарати за домаќинство кои се енерго ефикасни; ефикасно осветлување. Што се однесува до транспортот, ефикасна употреба на енергија подразбира поинтензивна употреба на јавен транспорт со промоција на еколошки возен парк, подобрување на квалитетот на горивото, како и важниот чекор кон биогориво (одржлив транспорт). Имплементацијата на овие технички мерки, би требало да бидат поддржани со проекти за зголемување на јавната свест како и развивајќи соодветна наставна програма за секое едукативно ниво. Исто така, соодветно акредитираната обука на ЕЕ и РЕС за експертите и локалните менаџери за енергија, би требало да биде организирана осигурувајќи дека практикантите можат да вежбаат во владините програми.

За да се направат овие барања за енергетски пропратни мерки поефективни, долгорочниот тренд на одредување на енергетските цени како социјална категорија, би требало да биде надмината и наместо и наместо неа да се воведат **пазарни цени за енергијата (стратешка мерка 6)**, со што би се подобриле операционите услови на производителите на енергија и би се развила значајна мотивација за штедење на енергијата.

Освен тоа, цените на пазарот за енергија, ќе ја зголемат конкуренцијата на **обновливите извори на енергија**. Иако потенцијалот на ПЕС, во земјата е висок, неговата реализација е скоро безначајна. Со толку многу сончеви денови, и дури имајќи го сонцето на нашето национално знаме, ние не си дозволуваме да употребуваме соларна енергија за произведување на топла вода и струја во нашите домови !!! Нашите фармери исто така не ја користат за жетва и сушење на житото, затоплување на стаклените градини ниту пак за извор за електрична енергија во недостапни предели или за пумпање на вода.

Светската јавна дебата за климатските промени и во исто време промоција на ПЕС базираните технологии и технологиите за чиста енергија, нудејќи нови можности за нашиот бизнис и за создавањето на нови работни места (**економски просперитет и и создавање на работни места**). Руралните региони на Македонија развиваат одлична разновидност на можности за да традиционалните фармери имаат најмалку втор основен столб од заработка како фармери за енергија. Ова значително допринесува за **Диверзификацијата на заработувачката во руралните региони**. Во иднина, ние ќе ги фокусираме нашите напори кон привлекување на странски и домашни инвеститори за да ја поддржиме ПЕС, вклучувајќи хидро енергија, геотермална енергија, соларна енергија, биомаса (дрво, биогаз, биогориво, земјоделски и шумски остатоци) и воздушна енергија. ПЕС ќе биде искористена преку следното: користење на биомаса- системи на согорување и горење на биомасата; системи на комбинирано затоплување и енергија (СКЗЕ); користење на животинското ѓубриво; садење на житарици за енергија; користење на геотермичка енергија за затоплување на просторот и водата; затоплување на стаклената градина; користење на енергијата на ветрот преку системи за генерација на струја. Покрај земјоделската примена, геотермалната енергија е основа за добар туризам, којшто бара палета на сервиси за поддршка и продукти кои привлекуваат странски туристи. Употребата на геотермалната енергија во туризмот преставува поволен фактор за економскиот просперитет и креирање на работни места, особено во руралните региони.

Важен истакнат чекор напред се соодветно создадените иницијативи (**стратешка мерка 7**), како прво усвојување на (**преферирани**) **тарифи** за електрична енергија создадена од мали хидроцентрали, централи на ветер и биомаса. Ова беше пропратено со два тендера за мали хидроцентрали, првиот за 40 локации а вториот за 28 локации. За да се стимулира употребата на соларна енергија во земјата, Владата објави субвенциона шема, според на која Министерството за Економија обезбеди отплата во сума од 30 % (не повеќе од 300 ЕУР) од трошоците за првите 500 купувачи на системи за соларен термички колектор, кои соодветно го поставиле во нивните домови. После ова е усвојувањето на Закон за измени во законот за ДДВ кој предвидува **редукција на ДДВ** од 18 % на 5 % за термичките соларни системи и компоненти.

Проектот за Одржлива Енергија во Македонија е одобрен од страна на Глобалниот Еколошки Капацитет (ГЕК) во декември 2006та година. За овој проект ќе се добие донација од \$5.5 милиони преку Светската банка како орган за имплементација. Проектот започна со имплементација во март 2007 година и ќе заврши во септември 2010 година. Развојната цел на проектот е да се развие одржлив пазар за ЕЕ и ПЕС со поддршка за развој на соодветна мрежа, институционален капацитет и неопходни финансиски механизми. Една од компонентите ќе биде **Финансирање на капацитет за одржлива енергија**, кој ќе се состои од можност за кредитна гаранција (средства за вртење), на ко-

финансирачка основа со комерцијални институции и Македонската Банка за Промоција на Развој. Другата компонента го поддржува развојот и почетокот на **Компанија за енергетски услуги (КЕУ)**. КЕУ ќе помогнат да се стимулира пазарот за енергетски услуги со обезбедување на договори базирани на добро работење о демонстрација на финансиската изведба на вакви проекти, користејќи финансирање од трета страна, за зградите кои се јавна сопственост. Директно влијание на ГЕФ проектите се очекува да се имплементираат на 10 MW од ПЕС меѓу мали хидроцентрали, биомаси и геотермални, со 1, 130 GWh од генерирање енергија од животинско потекло и 730 GWh од електричната енергија сочувана ЕЕ инвестициите (**стратешка мерка 8**).

Како земја која нема обврска за емисија на гас според Протоколот од Кијото, Македонија може да преземе активности за намалување на емисија на гас да создаде така наречени јаглеродни кредити преку МЧР. Со добивање на додатни приходи од редуцијата на емисија на гас, МЧР е можност да се подобри економската остварливост на одржливите проекти за енергија, со што ќе се зголеми нивниот потенцијал за привлекување на странски инвестиции.

Во февруари 2007 година, беше усвоена Национална Стратегија за МЧР за првиот обврзувачки период според Протоколот од Кијото од 2008 – 2012 година. Целта на Националната МЧР стратегија е да го олесни трансферот на инвестиции и технологии низ МЧР за имплементација на проекти коишто ги редуцираат емисиите на гас придонесуваат кон приоритетите за македонскиот национален одржлив развој. Во границите на оваа стратегија следните области на приоритет беа идентификувани во енергетскиот сектор: обнова на големи енергетски капацитети; промена на горивото со природен гас; подобрување на индустриската ефективност; хидро енергија и геотермална енергија. Освен тоа, беа идентификувани некои проекти и во рамките на секторот за ѓубре (општинско и индустриско ѓубре, ѓубре во земјоделството и шумарството).

Имајќи ја потребната национално институционална поставеност и идентификување на потенцијалните проекти, клучните предизвици за финансирање на јагленород се од правна и оперативна природа при што Владата би требало да ги објави правилата и процедурите кои се однесуваат на генерираното сертифицирано намалување на емисија (ГСНЕ) како и даночната политика која се однесува на приходот добиен од продавањето на ГСНЕ. Друг клучен предизвик е да се инвестира во технички капацитети за идентификација на проекти и подготовка на потребната документација.

На крај, во однос на важната улога на локалните авторитети во реализацијата на ПЕС и ЕЕ проектите, концептот за Програмски МЧЕ проекти дефинитивно е клучна тема за давање можност за финансирање на јагленород на иницијативи/програми како “Кровови со соларни колектори”, или “ЕЕ помош во изградба на градот”; или “Ефикасно осветлување на улиците во одредени градови”. Почетокот во оваа насока би требало да инволвира процена на потенцијалот на земјата и развојот на гасоводот на програмските МЧР проекти. (**стратешка мерка 9**).

Алтернативно на ПЕС и ЕЕ проектите кои ја редуцираат количината на гас во атмосферата следејќи ги помалку- (или во најдобри случаеви нула) емисија, шумите имаат улога на абсорбент на гас. Во борбата да се намалат

климатските промени, значи дека мора да се фокусираме на Македонските шумски ресурси, што значи дека треба да вложиме повеќе напори во **Конзервацијата и Менаџментот на нашите Природни ресурси.**

Без разлика до која мера нашата борба со емисија на гас е успешна, не можеме да избегаме од влијанието на климатските промени како што не може да се сопре но само може да се намали. Поради ова, за професионално делување треба да се основа Еколошки Мониторинг Систем, базиран на Националната Програма за Еколошки Мониторинг и задоволување на меѓународни стандарди. Ние сакаме да дефинираме соодветните мерки за прилагодување и да вршиме мониторинг на нашите напори за минимизирање на ефектите од климатските. Исто така, сакаме да набљудуваме и предвидиме било каква закана за **Јавното Здравје** и да ја информираме јавноста (**стратешка мерка 10**).

Решавачки фактор во сите овие напори да се намали климатската промена и нејзините трошоци како и негативните ефекти за општеството и околината е Истражување и Развој (ИиР), виден во поширока смисла и кој би вклучувал истражување, развој, демонстрација, технолошки избор и технолошки трансфер . Сите овие аспекти од технолошките гледна точка се сметаат за поврзувачки фактор помеѓу различните сектори и затоа најдобра и најбалансирана технолошка солуција излегува од меѓусекторската поврзаност. (**Меѓусекторска политика придонесува до Општество на знаење**)

ИиР поврзани со енергетско-и-климатски-промени-ќе се базира на следниве два елементи: преведувачко истражување (основање/зајакнување на партнерствата од типот академија-бизнис, академија-правење-политика или дури академија-бизнис-правење-политика) и интернационална соработка (во главно, учество во програмата 7 за план во ЕУ, кадешто енергијата и климатските промени се меѓу најважните приоритети за соработка).

Конечно, се подразбира дека колку побрзо делуваме против климатската промена, толку подобро. Сега е потребна акција и ние цврсто веруваме дека со предложените Стратешки Мерки енергетскиот сектор може да направи позитивен допринос за решавање на проблемот.

Стратешки мерки

Клучен предизвик - климатски промени и чиста енергија

1. Да се развие и усвои исцрпна долгорочна Стратегија за Енергија, која исто така ќе вклучи и ублажување на Климатските Промени.
2. Усвојување на секундарна легислатива за поддршка на имплементација на РЕС и ЕЕ проектите.
3. Прогресивна промена на енергетската мешавина (употреба на природен гас и обновливи енергетски извори за производство на енергија).
4. Стимулација на структурни промени во индустријата, давање предност на помалку енергетско интензивните индустрии и МСП.
5. Подобрување на барањата на ЕЕ преку наменските програми, образование, обука и зголемување на свеста.
6. Воведување на пазарна цена на енергија (рационализација на цените за енергија) со што ќе се подобри оперативната состојба на енергетските произведувачи и ќе се развие значајна мотивација за штедење на енергија.
7. Зголемување на постојните и воведување на повеќе иницијативи за ЕЕ и РЕС проекти.
8. Промоција на одржлива енергетска можност и поттикнување на РЕС и ЕЕ проекти за да се искористи истата.
9. Преземање на колку што е можно повеќе МЧР проекти и одредување и промоција на колку што е можно повеќе Програмски МЧР проекти.
9. Мониторинг и проценување на чувствителноста на климатската промена (особено здравствените влијанија) и превземање на соодветна мерки за прилагодување.

5.2.7 Одржлив транспорт

Клучниот предизвик - Одржлив транспорт и неговата соодветна клучна цел е дадена и поддржана во Целите и Резултатте формулирани во различни секторски и меѓусекторски прашања::

Транспортот игра витална улога во развојот на Македонија. Транспортирањето е фундаментално за економскиот просперитет и квалитет на живот. За да ја зголемиме нашата конкурентна моќ, мораме да осигураме нашиот транспортен систем да биде ефикасен и да одговара на новите предизвици. За да го подобриме нашиот квалитет на живот, исто така треба да се осигураме дека нашиот транспортен систем е безбеден, сигурен и еколошки одговорен. Владата на Македонија признава дека развојот на одржливиот транспортен систем е еден од клучните предизвици за Македонија.

Транспортниот сектор вклучува голем број учесници и владата ќе преземе улога на лидер во процесот на основање одржлив транспорт и би имала улога на помошник при поврзувањето на клучните играчи. Владата ќе користи политика, програми и иновативни приоди за да ја поддржи продуктивноста и ефективноста на транспортниот сектор и неговиот придонес за националанта економија и ќе ги алоцира изворите и ќе примени средства за да креира интегриран одржлив транспортен систем. Владата ќе објави ефикасен систем за собирање на податоци и за стандардизација на форматот на податоците и

осигура дека податоците се поделени и направени достапни за читање. Владата би требало да врши годишни мерења и да известува за направениот прогрес за достигнување на објективите и целите за одржлив транспорт.

Транспортниот сектор има значајна потреба од нова инвестиција и рехабилитација. Владата би требало да го поддржува партнерството помеѓу јавниот и приватниот сектор за да промовира инвестиции во транспортниот сектор кои ќе го олеснат воведот во соодветната технологија и инфраструктура во склад со целите за одржлив развој базирани на национални приоритети. Ова ќе вклучи иницијативи насочени кон урбаните транспортни потреби, како што е јавниот транспорт и трговија и патнички коридори, додека останува ослетлива за потребите на руралните и далечните области. Да се има соодветна инфраструктура е основа за развој на туризам. Владата би требало да се фокусира на развојот на превозот и железнички патнички транспорт, вклучувајќи соодветен развој на железничка инфраструктура на транс-Европските Коридори (8 и 10). Во линија да се подобрат постечките аеродроми, владата ќе продолжи да ги модернизира интернационалните аеродроми.

Конструкцијата на соодветната инфраструктура и опрема на возниот парк со цел да се обезбеди пристап кон соодветен транспорт за сите, вклучувајќи ранливи луѓе, е еден од клучните мерки кои ќе ја зголемат достапноста на нашиот транспортен систем.

Подобрувањето на сообраќајниот проток е признат како основен услов за успешна имплементација на одржливата транспортна политика. Сите власти на различни нивоа треба да работат поблиску за да го подобрат урбаниот сообраќаен проток и циркулација и да развијат олеснителни околности и јавна транспортна инфраструктура, која ќе ја редуцира емисијата на гасовите од стаклената градина.

Ние мораме да се осигураме дека потребите за транспортот се задоволени на начин којшто го избегнува или минимизира создавањето на загадувачи и губре, и дека се редуцира севкупниот ризик за човечкото здравје и околина. За таа цел, објавувајќи Систем за Еколошки Менаџмент (СЕМ) е еден од клучните чекори за мониторинг на негативниот еколошко влијание на транспортот. Развивајќи и промовирајќи ја употребата на нови и иновативни технологии коишто ги редуцираат еколошките влијанија врз транспортот, а истовремено ги задоволуваат транспортните потреби, е важен предизвик за одржливо транспортирање. Владата со импортните тарифи, даноци и политика на регистрација на возилата и цената на горивото ќе го намали порастот на бројот на енергетско-неефикасни и високо загадувачките типови на возила. Во партнерство со другите нивоа на власт, приватниот сектор, и сите други учесници во транспортот, владата ќе обезбеди применување на заштита на околината и конзервација и ќе поддржи транспортационен систем кој што врши ефикасна употреба на земјата и природните ресурси зачувувајќи ги главните живеалишта и одржувајќи го биодиверзитетот.

Владата ќе превземе мерки за да го подобри економскиот и еколошкиот перформанс на сите видови на транспорт и кадешто е потребно мерки да влијае на промена од патен на железнички, јавен патнички транспорт, вклучувајќи помал интензитет на транспорт преку производство и логистичко инжињерство и промена во однесувањето, комбинирајќи со подобра поврзаност на различни транспортни видови.

Подобрувањето на јавниот транспорт е едно од клучните точки во рамките на добро испланиран и интегриран транспортен систем адаптиран на локалните потреби за одржлив развој. Јавните транспортни патишта треба да се лоцирани што е можно поблиску до изворот и дестинацијата до која патуваат луѓето. Удобноста и спокојството за користење е многу важен фактор во правењето на јавниот транспорт одржлива алтернатива на приватниот автомобил. Владата со Министерството за Финансии ќе работи на политика на оданочување којашто би ги промовирала сите видови на јавен транспорт. Владата ќе промовира употреба на Систем за Јавен Транспорт со цел да понуди ефикасни, достапни услуги и земе во обзир мерки за регулирање на цените и субвенции во случај на јавен интерес. Во поглед на замена на старите автомобили, особено во јавниот транспорт, со возен парк којшто употребува одобрени технологии и има чисти мотори, владата би требало да подготви и имплементира план за замена на старите автомобили. Владата и локалните власти, би требало да се фокусираат на можните алтернативен патнички друмски сообраќај.

Владата се обврза да го овозможи развојот на конкурентски транспортен сектор, во кој се ефикасноста е оптимална. Владата ќе стави висок приоритет на инвестирање во мулти модален товарен транспорт, интелигентни транспортни системи и планирање и остварливи студии како поддршка на овие инвестиции. Како помош на овој напор, Министерството за транспорт и комуникации ќе спроведе серија од регионални консултации со учесниците, за да ги идентификува пречките за мулти модален товарен транспорт, можности за напредок и можности за партнерства.

Во поддржување на одржливиот транспорт, Владата ќе работи на зголемување на порастот на сознанието за ОП Транспорт, во соработка со другите владини нивоа, академија, не владини организации и други.

Во согласност со најдобрите меѓународни искуства, владата би требало да имплементира стандарди за безбеден транспорт кој би ги покривал сите видови на транспорт. Владата ќе продолжи со хармонизацијата на знаци и патни сигнали во линија со најдобрите искуства во ЕУ. За да се редуцира бројот на несреќи и бројот на загинати, како и бројот на повредени во патни несреќи и зголемување на патната безбедност, владата во соработка со локалната самоуправа ќе ја подобри локалната патна инфраструктура.

Со цел да се задоволи побарувачката за подобар пристап до туристичките дестинации и рекреативните атракции, владата со промоција и поддршка на проектите за конструкција, модернизација и поддршка на транспортната инфраструктура ќе го подобри и олесни пристапот до туристичките дестинации.

Стратешки Мерки

Клучен предизвик - одржлив транспорт:

- Употребата на политика, програми и иновативни пристапи за поддршка на продуктивноста и ефикасноста на транспортниот сектор и неговиот придонес врз националната економија и алоцирање ресурси, како и примена на средства за создавање систем за интегриран одржлив транспорт.

- Поддржување на партнерство помеѓу јавните и приватните сектори за промоција на инвестициите во транспортниот сектор којшто ќе овозможи запознавање со соодветните технологии и инфраструктура во склад со целите за одржлив развој базирани на национални приоритети.
- Подобрување на урбаниот ток на сообраќај и циркулација и обезбедување на урбана транспортна инфраструктура, којашто ќе ја редуцира емисијата на гас во стаклената градина.
- Да спроведе звучна заштита на животната средина и конзервација, и да поддржува транспортен систем кој што ефикасно ја користи земјата и природните ресурси и ги зачувува виталните живелишта и оддржува биодиверзитет.
- Презема мерки за подобрување на економската и еколошката изведба на сите видови на транспорт и кадешто е соодветно, мерки за преминување од патен кон железнички, јавен транспорт за патници, вклучувајќи помал интензитет на транспорт преку производство и процес на логистичко инжињерство, како и промена во однесувањето, комбинирано со подобра поврзаност на различните видови транспорт.
- Промовира користење на Јавниот Транспорт и поддршка на Јавниот Транспортен Систем за да се понуди ефикасни, прифатливи услуги и да ги земе во предвид мерките за правилниците за цени и субвенции во случаи кои се од интерес на јавноста.
- Висок приоритет на инвестирање во мулти модален товарен транспорт, Интелигентни Транспортни Системи и планирање и остварливи студии како поддршка на овие инвестиции.
- Да имплементира стандарди за транспортна безбедност покривајќи го секој вид на транспортација.

5.2.8 Одржлива потрошувачка и производство

Клучниот Предизвик - Одржлива потрошувачка и производство и нејзинината соодветна клучна цел е разгледано и поддржано со целите и резултати формулирани во различни сектори и во меѓусекторски прашања:

“ Ако ги разгледаме следните 25 до 30 години, ќе сакаме да продолжиме да имаме добар квалитет на живот во 2030те - човечката добросостојба заснована на безбеден пристап до чиста вода и здрава храна, подвижност и пристапно домување со еднаков пристап кон образование и социјална сигурност. Да се биде на патот кон оваа визија, ние ќе мораме одржливо да ја подобриме ефикасноста на нашата енергија, материјалната употреба и употребата на земјата и да ги редуцираме емисиите на гас, на климатските промени и да влијаеме врз загадувањето. Треба да бидеме повнимателни во испораката на продуктите и услугите од лулка до лулка а не од лулка до гроб во целокупниот ланец на проток и еко-дизајн кој ќе го подобри еколошкиот перформанс користејќи идеи како што се нула емисија на гас проектирани од страна на бизнисите и од голем дел од индустријата. ‘

Ние поддржуваме одржлива потрошувачка и производствени шаблони.

Во системот на пазарна економија, блиските врски помеѓу потрошувачите и производителите ја играат виталната улога со цел да се постигне одржлива потрошувачка и производство. Неодамнешната појава во многу

земји во светот, на се повеќе свесни потрошувачи, од еколошки и социјално гледна точка, комбинирани со зголемен интерес на дел од некои индустрии и МСП во развивањето еколошки и социјален слух за продуктите на потрошувачите, е значаен развој којшто треба да биде понатаму охрабруван (План 21, 4.20). Ние, жителите на Република Македонија, без разлика дали сме конзументи или потрошувачи, се придружуваме на светското движење и со такво движење ние значајно придонесуваме во формирањето на Одржливиот Развој на Македонија. Документот Агенда 21 на Конференцијата на ОН за Екологија и Развој која се оддржа во Рио Де Жанеиро во 1992 година, ни служи како компас за да го најдеме патот напред.

Обврска е на Владините институции на сите нивоа да се охрабри **информираната потрошувачка јавност** и им се помогне на индивидуалци и домаќинства да донесат еколошки и социјално информиран избор преку:

(а) Обезбедување на информации за последиците од изборот и однесувањето на потрошувачите за да се охрабри барањето за употреба на еколошки и социјални продукти;

(б) Создавање свест кај конзументите за здравјето и еколошкото влијание на продуктите преку средства како на пример потрошувачка легислатива и еколошко означување.

(в) Охрабрување на специфични програми ориентирани кон конзументите, како рециклирање и депозитарен систем и системи на отплата.

Не може да има сомнеж дека до 2030 година ние треба чекор по чекор да се движиме кон еколошкото цврсто одредување на цени. Без поттикот на цените и пазарните чекори коишто јасно им ја ставаат до знаење на производителите и конзументите на енергија еколошката цена, материјали и природни ресурси и создавањето на губрива, значајните промени во потрошувачите и производствени примери не изгледа веројатно дека ќе се случат (План 21, 4.24 и Глава 12 и 15). Во другите Европските Земји, веќе е започнат напредок со употреба на соодветни економски инструменти кои влијаат врз однесувањето на конзументите. Овие инструменти вклучуваат еколошки цени и такси, депозитарни системи и системи на отплата, итн. Овој процес би требало да се охрабри во Македонија, заради специфичните услови на земјата (План 21, 4.25).

Редуцирањето на количината на енергија и материјали употребени за дел од производството на роба за широка потрошувачка и услуги, може да придонесе за намалување на еколошкиот стрес и да ја зголеми економската и индустриската продуктивност и конкурентност (План 12, 4.18). Владата, во соработка со индустријата и МСП- Малите и Средни Претпријатија, понатаму, ќе ги зголеми напорите за да ја употреби енергијата и ресурсите на економски ефикасен и еколошки добар начин (Глава 12). Граѓаните на Македонскиот Одржлив Развој, драматично ја зголемија употребата на ресурсите за обновлива енергија (РОЕ) и многу ги ценат еколошки автомобили за јавен транспорт.

Одржливиот производство во перцепцијата на јавноста е блиску поврзано со редуцираната загаденост. Имајќи го на ум *Предупредувачкиот*

принцип и Принципот да платат загадувачите (Глава 7), фер е единствено што граѓаните не сакаат да бидат загадени за 'доброто и профитот на приватните компании' и освен тоа, а освен тоа ги плаќаат сите трошоци за рехабилитација на нивното здравје. Во поглед на одржливиот развој, обезбедувајќи современа опрема за намалување на загаденоста во секој случај би требало да биде поостварливо. Како и да е, на некој начин граѓаните се исто така производители и ова веднаш се однесува на отпадот. Имаме одговорност за тоа колку материјал за пакување толерираме и во тој поглед можеме да избираме продукти. Во однос на нашата сопствена одговорност, ние можеме да се погрижиме да не фрламе било каков отпадок на нашите улици. Освен тоа, можеме да бараме рециклирање на целиот отпадок од нашите локални соседни власти и во исто време, лично да придонесеме за целосна имплементација на менаџментот со отпадни материјали.

Одржливата потрошувачка и производствени обрасци исто така имаат иманентна димензија на просторно планирање. 21-вото вековно просторно планирање употребувајќи технологии на ГИС (Географски Информативен Систем) ги зема во предвид и помага да се решат конфликтите при нивното користење. Основното производство на индустријата за метали, во центарот на винарскиот регион е еден од класичните конфликти на користење идентификувани во нашата земја. Факт е едноставно дека искусните обожаватели на вино кои виделе други винарски области во светот, нема да уживаат во винарската маршрута и гурмански туризам, ако истовремено се опкружени со загаденост и смрдлив воздух. Потребно е на локално и регионално ниво да избереме *што* сакаме да произведуваме, *каде* и *како* да очекуваме економски просперитет и нови вработувања !

Заедничкиот предизвик за сите земји е да ја прекинат врската помеѓу економскиот развој и еколошките влијанија од производството и потрошувачката, употреба на ресурси и создавање на потрошувачка. Но промените во производството мора да бидат придружени со промена на нашиот потрошувачки модел. Еден предлог е постепено, од општествени вредности и имоти да се помести на добра на оние кадешто пристапот до сервисите е возачот. Производите кои се со долгорочна вредност и градските одредби кадешто повеќето патувања може да се направат со велосипед, пешки или со јавниот транспорт би можел да помогне да се оствари овој дел од планот.

Нивоата на потрошувачка во Македонија, иако полека се зголемуваат, се уште остануваат на значително пониско ниво отколку во Западна Европа. Како и да е, енергетските интензитети (на пр. енергетската потрошувачка за излезна единица) на индустријата, транспортот, општинските сервиси, и згради, генерално се многу повисоки. Земјата исто така се соочува со голем број локални еколошки проблеми, како што се несоодветениот менаџмент и регулирањето на потрошувачката, индустријата, јавниот транспорт и земјоделскиот развој. Гледајќи во иднината, еколошките притисоци можат да пораснат со порастот на богатството. Брзите промени во животниот стил, особено во градските средини, веќе се забележителни. Ова може да се согледа во порастот на сопствеништвото на приватни автомобили, порастот на квантитетот и разновидноста на достапни увезени добра и во зголемениот квантитет на генерирање на отпадните материјали. Во исто време, јавните сервиси, вклучувајќи го јавниот транспорт, затоплувањето на околината и

потрошувачките и рециклирачки системи основани во рамките на централниот систем на планирање, значително пропаднаа.

Промоција на јасни технологии. Денес, многу од најуспешните и најконкурентни индустрии во светот, доаѓаат од земји со најстроги еколошки стандарди. Во процесот на приклучување кон Европската Унија, економијата ќе треба да стане конкурентна на глобалниот пазар и да предизвикува економски пораст потребен за обезбедување на растечкиот животен стандард. Во тој процес, индустријата која вклучува неколку тешки загадувачи, денеска ќе треба да ги подобри тие технологии и нејзините еколошки перформанси т.е. да го редуцира загадувањето. Високата цена на инвестирање во почисти технологии, би можело да стави во ризик многу работни места, но од друга страна, овие инвестиции во појасни технологии, би можело дури и да ја зголеми профитабилноста и одржливоста на индустријата за помала потрошувачка на енергија и необработени материјали, помалку отпад и подобра мотивација на кадрите.

Развивање на еколошки пазар. Се повеќе и повеќе еколошки сервиси се развиени на пазарот, од страна на компаниите, невладините организации и научни институции. Министерствата и агенциите го договараат законскиот нацрт план, развивањето на политиката, јавните врски и менаџментот на дијалогот со јавноста, студии кои се однесуваат на специфични еколошки проблеми, надзор, сервиси за лабораторија, итн. Општините преку контрактори вршат провизија на јавни услуги, како што се собирање на губрето, снабување со вода, собирање на отпадните вода и нејзино прочистување, снабување со природен гас, развој на урбани планови и ЛЕАПс и така натаму. Според “принципот на загадувачот да плати“, товарот на само-набљудувањето, ЕИА студиите, известувањето, како и потребните сервиси за контрола на загадувањето би требало да бидат превземени од загадувачите, т.е самите индустриски компании. Во развиените земји, еколошките сервиси се едни од секторите кои произведуваат највисок број на нови работни места. Други бенефиции од пазарот на сервиси се дека е пофлексибилно, трошоците да бидат полесно алоцирани кон загадувачите и дека е важна еколошката политика за приватниот сектор да расте. Со потрошувачката на домаќинствата, кое претставува повеќе од половина од БНП, индивидуалните конзументи се потенцијални моќни економски играчи во Македонската економија, но тие се стремат да не бидат многу активни во применувањето на притисок за поодржливи производи и сервиси. Јавната свест, и нивото на јавен притисок за Поодржлива Потрошувачка Политика (СЦП) се доста ниски и оваа ситуација ќе треба да се разгледа во иднина.

Владата, сама по себе е основен играч во потрошувачката и може да практикува водство преку владината моќ, па така значајно да влијае и на заедничките одлуки и на перцепцијата на јавноста. Поради тоа, нашите владини институции, ќе ги прегледуваат пазарните политики на нивните агенции и сектори со тоа што би можеле да ја подобрат, секако, каде е возможно, еколошката и општествена содржина на владините политики на посредување, без предрасуди за интернационалните трговски принципи.

Владините организации и организациите од приватниот сектор ќе ги зголемат вредностите коишто ја поддржуваат одржливата потрошувачка, преку образование, програми за јавната свест и други мерки, како што се позитивно рекламирање на продуктите и сервисите кои користат еколошки

добри технологии или го поддржуваат одржливото производство и потрошувачка. (План 21, 4.26). Ќе промовираме повеќе позитивни влијанија кон одржлива потрошувачка со индивидуално оценување на еколошките влијанија и барања за извори преку целосниот животен циклус на продукти и процеси.

Постои потреба политиката да им дава иницијативи на конзументите, да се движат понатаму кон поодржливи цели на потрошувачка. Националните СЦП иницијативи би требало да се фокусираат на економски пораст и социјална промена со што ќе го подобрат начинот на живот и нема само да се концентрираат на зголеменото ниво на индивидуална потрошувачка, со негативно влијание врз екологијата. Истовремено, повеќе од СЦП политиката и активноста во Македонија ќе треба да се насочи кон производствената страна со дел на редукциско влијателни намери и кон подобрување на ефикасноста на производството и користењето на ресурсите. Како позитивна забелешка, постоечкото и тековно реструктуирање во економската и социјална сфера, нудат единствена можност за создавање на поефикасни извори, сигурност и одржливи производствени цели.

Силната и независна македонска потрошувачка организација би требало да одигра значајна улога во промовирањето на одржливата потрошувачка и производствените цели. Прогрес може да се појави со зајакнување на позитивните трендови и упатства кои штотуку настануваат, како дел од процесот наменет за постигнување на значајни промени во производствени цели на Владините институции, домаќинства и индивидуалци како и производствени цели на МСП и индустриите.

Иако економските и еколошки бенефиции од подобрената еко-ефективност во индустријата се суштински, ваквите иницијативи не се доследно превземени. Постојат загрижувачки знаци за раздвоеноста помеѓу индустрискиот придонес и загадувањето користењето на ресурси, а сепак ефикасноста од употребата на ресурсите и енергијата сеуште е мала. Додека сервисите се најбрз растечки економски сектор во најголемиот дел од регионот, индустриското производство исто така расте во скоро сите земји, надминувајќи го нивото на сервисите. Освен тоа, тој пораст е повеќе базиран на интензивно загадување, ископување на ресурси и производствени индустрии.

Моментално, нивото на сопственост на автомобил е се уште релативно ниско, меѓутоа истото брзо расте, особено во урбаните средини. Сообраќајната пренатрупаност и метеж во градските средини е во пораст, водејќи кон здравствени, еколошки и социјални проблеми. Во исто време, јавниот транспорт, кој потенцијално е многу поодржлив - е во опаѓање, дел поради срушената инфраструктура и дел поради повлекувањето на субвенициите. Интеграцијата на социјалните, здравствените и еколошките околности во просторното планирање и реинвестиции во постоечката колективна транспортна инфраструктура, се итно потребни ако Македонија сака да ги избегне големите проблеми во областа на транспортот со кои се соочуваат Западно Европските земји.

Драматични промени во земјоделскиот менаџмент и сопственост и зголемената изложеност на глобалниот натпревар, причини остра редукција во производството на храна за време на раните до средните деведесетти години. Со економското закрепнување ова делумно се промени, иако производството на храна сега останува пониско отколку пред-транзицијата. Достапноста на

храна и напорите да се редуцира лошата исхрана се подобри во последниве години, но овие теми сеуште преставуваат значителни проблеми. Економската транзиција со себе донесе многу редуцирана примена на вештачки ѓубрива, енергија и пестициди со соодветни редуции во еколошките притисоци. И покрај тоа, еколошката законитост на централно -планираното земјоделство останува, како и недостатокот од соодветен менаџмент на наводнување, почви и добиточно ѓубриво, продолжува да креира локални еколошки проблеми. Отварајќи ги пазарите и глобализација на трговијата би можело да води кон враќање на поинтензивно земјоделие во иднина со негативни еколошки последици. Увозот и извозот на храна исто така брзо расте, и тоа води кон растење на притисоците кои произлегуваат од транспортот на храна.

На регионално ниво а и пошироко, Македонија е добро позната по нејзините вкусни и свежи земјоделски и шумски производи. Ние особено го поддржуваме производството на сертифицирана здрава еколошка храна. Во услови на конвенционално земјоделско производство, ова ќе обезбеди добра репутација на нашиот земјоделски сектор и ова ќе влијае на било каква злоупотреба која доаѓа од прекумерна употреба на ѓубриво, пестициди и хормони, кои им се закануваат на нашите извори на подземна вода, како и на здравјето на оние кои работат во земјоделскиот сектор.

Природата на одржлив развој е промоција на локалните производи и локалните циклуси на 'додадена вредност'. За таа цел, ние ќе ја подобриме промоцијата на типичните селски производи и на традиционалната кујна посебно обраќајќи им се на странските туристи. Странските туристи од Земјите од Европската Унија веќе го имаат интернационализирано новиот начин на потрошувачки модели, мислејќи дека е исклучиво мудро да се дадат соодветни понуди во полза на нашиот туризам. Ова започнува од понудувањето на домашно произведен мармалад од соседното село, по прво отколку да се стави брдо неприфатливи пакувани метални тегли на орманот за доручек.

Македонскиот туризам, генерално треба да ја почитува повеќе еколошката и социјалната свесна потрошувачка јавност. За таа цел, сакаме често да соработуваме со оние специјални странски и домашни туристички агенции коишто го следат овој светски тренд. Можеби нема да бидеме свесни за вредностите и според тоа, нема да ги цениме нашите традиционални камени куќи. Како и да е, туристите од другите Европски земји се свесни, ги ценат и сакаат да ги поминат своите одмори во реновирани, домашни, традиционални камени куќи и за време на вечерите да уживаат во високиот квалитет на Македонско вино, пред отворен, топол оган! Па затоа, ни треба да ја ре-ориентираме *нашата* перцепција и да ги реконструираме туристичките можности, согласно со актуелните високи барања на странските туристи но и со очекуваните зголемени потрошувачки барања на домашните туристи исто така.

Зградите се одговорни за третина од вкупната потрошувачка на енергија низ земјата, особено во северните региони. Станбената потрошувачка на енергија е особено висока насекаде низ земјата. Ова делумно е објаснето со континенталната клима, но други важни причини вклучуваат широко раширено, но неефикасно регионално затоплување, неефикасни дистрибутивни системи и ниска термичка ефикасност на зградите. Ниските цени за енергија и отсуството на економски иницијативи и контроли на положбата на становите, не ги охрабруваат сопствениците на куќи да ја редуцираат потрошувачката на топлина. Потрошувачката на вода во зградите е висока, било во градовите

кадешто дистрибутивните загуби се високи, било во руралните средини, кадешто водата за пиење се употребува за обработка на земјате.

Правилниот третман на ѓубрето останува проблем, особено за општинските и опасните отпадоци. Понатаму, дадениот актуелен, градежен бум во некои области и региони, со градење и рушење се зголемува ѓубрето. Застарени автомобили, стара електроника, куќни апарати и остатоци од амбалажа, се исто така се зголемуваат. Некои од предизвиците со кои се соочува Македонија, вклучува подобрување на системите за менаџирање на отпад, воведување на соодветно третирање на отпадот и техники на прераспределба, искористувајќи ги отпадните ресурси и намалувајќи го отпадот на самиот почеток.

Има многу ветувачки можности за прескокнување и избегнување на некои од проблемите поврзани со потрошувачката познати во Западна Европа. Земајќи ги во предност овие можности ќе се бара политички ангажирање за да се развијат соодветни политики и да се објават регулаторни рамки, економски иницијативи и механизми за имплементација. Како позитивна забелешка, некои елементи од законите од минатото, имаат основен потенцијал да го поддржуваат општеството со поодржливо производство и потрошувачки модели. Тие вклучуваат:

- Широко раширен развој на регионалните системи за затоплување, железничка инфраструктура, и повторна употреба и рециклирачки системи. На сите овие системи, им треба значајна инвестиција и надградба, за да се реализира нивниот одржлив потенцијал. На пример, системите за затоплување, бараат модернизација за да се елиминираат загубите и неефикасностите и би можело да бидат потхранети со комбинирана топлина и сила, која е остаток од индустријата.
- Постои добро позната традиција за користење на јавниот транспорт. Иако стапките за поседување на автомобил се во пораст, можностите остануваат да го задоволуваат јавното барање за мобилност, преку проширени заеднички транспортни мрежи;
- Постојат различни можности за бизнис за поодржлива потрошувачка и производствено ориентирани практики. Моменталната слаба употреба на синтетички ѓубрива и пестициди во земјоделството, заедно со можноста од земјоделски работници, создава добри можности за еколошка обработка на земјата и извозот на еколошки прехранбени производи во Западна Европа. Има висок потенцијал за економски и еколошки бенефиции преку рециклирање и повторна употреба на индустрискиот и општинскиот отпад.
- Значаен потенцијал постои за пораст на енергетската ефикасност во индустријата, домаќинствата и јавните сектори, повторно и со економски и со еколошки бенефиции. Во градежниот сектор, моменталниот градежен бум нуди огромна шанса за подобрување на термичкиот ефект на новите стамбени згради. Ова и задачата за модифицирање на главните постоечки залихи на ниско-ефикасни и повеќе-апартмански згради, значајно би го редуцирал еколошкиот притисок и би донел одржлива социјална добивка.

Конечно, напорите на политиката, не би требало да се фокусираат само на техничко “фиксирање”. Искуството од западните земји, покажува дека технолошките подобрувања и ефикасните добивки, не се доволни сами по себе и треба да се поддржани со мерки и со економска и информативна поддршка, насочени кон влијаење на однесувањето на конзументите. Без ова,

технолошките и ефикасни добивки ризикуваат да бидат поткопани од зголемената потрошувачка резултирајќи од редуцираните цени (познати како ефект на отскок). Еколошките и социјални бенефиции, коишто можат да се добијат со зголемувањето на јавната свест за одржливата потрошувачка и производствените теми и со нивното засилено дејствување, не би требало да бидат потценети. Со почит кон домувањето и општинските сервиси, значајна редукација во потрошувачката на топлина и вода, може да се добие со инсталирање на станбени мерачи за контрола и мерење, започнување со плаќање по употребата и ширење на информација меѓу домаќинствата за тоа како да ги редуцираат трошоците.

Аналогно на тоа, конзументите, во голем број на земји, ги покажале своите барања за домашна квалитетна храна, одгледана со намалена употреба на пестициди. Потенцијалниот пазар за локална еколошка храна, може да биде комбинира со развивање на национални сертифицирани системи, поддржувајќи ги одгледувачите на еколошки здрава храна и ширејќи свест за еколошка марка и предности на овој земјоделски систем.

Следниве предизвици се први кои треба да се решат:

- **Недостатокот на сигурни податоци за загадувањето и користење на ресурсите** индустриски емисии, или еколошки влијанија од потрошувачката се основните препреки за развојот на посочените и ефективни насоки и цели. Дури и во оние спорадични случаи кадешто податоците постојат на локално ниво, не биле направени никакви напори за систематско собирање на истите и употребата на информација за поефективно насочување.
- **Постојната на институционална поставеностне им даваат предност на планирањето и имплементацијата на СЦП.** Потребна е подобра координација помеѓу различните институции одговорни за еколошката заштита и секторните насоки. Исто така, важно е да се подобри институционалниот капацитет, за да се постигне поодржливо производство и потрошувачка.
- **Постои простор за драматично подобрување во еколошкиот менаџмент во претпријатијата.** Важно е еколошките закони да бидат заострени а спроведувањето да стане построго и тоа ќе придонесе до подобрувања во индустријата. Како и да е, потребен е поголем напор за да се подобри усогласеноста со еколошката легислатива.
- **Интегрирањето на секторните политики и еколошките интереси, сеуште се далечна цел.** На пример, просторното планирање и општинскиот менаџмент, не се сеуште добро координирани со еколошките и одржливи потрошувачки и производствени околности, иако тие би можеле да се искористат како добар ефект во енергетското снабдување, градежништвото, транспортот и менаџирањето со отпадот. Ова исто така е случај за земјоделството. Додека владата започне да развива земјоделски стратегии, т.е. еколошко интегрирање, социјалните и економски интереси сеуште не се соодветно вклучени. Исто така, постои недостаток на земјоделско-еколошки совети за фармерите.

- **Некои орудија на политиката за СЦП постојат, но не се доволни.** Основани се различни соодветни стратегии и програми (на пр. програми за енергетска ефикасност, стратегии за отпад итн), но нивната имплементација допрва треба да следи. Работа на политиката во овој правец е да ги вгради овие претпоставки во овие стратегии и програми.
- Во поглед на различноста на ситуациите во сите земји, **неопходно е да се развие -во партнерство со широк ранг на акционери- национална по одржлива потрошувачко-производствена стратегија** или планови кои ги одразуваат специфичните приоритети за земјата и се со конкретни акции за нивно спроведување.
- И покрај нивната ефикасност, **ограничените иницијативи и техничките средства** се лимитирачки фактор за да ја стимулираат владата, бизнисот и приватните конзументи, да ги редуцираат еколошките притисоци коишто ги вршат. Во многу сектори веќе постојат орудија за да се промовираат енергетската ефикасност, јавниот транспорт или рециклирање на отпадот. Повеќе напор ќе биде потребен за да се поддржи имплементацијата.
- Однесувањето на потрошувачот е еден од круцијалните фактори за по одржлива потрошувачка и производство и мора да се направат повеќе напори, да се зголеми јавната свест за еколошките теми и за потенцијалните економски добивки од одржливата потрошувачка и производство. Би требало да се овозможи (на пр. брендирањето) кое ќе им овозможи на конзументите да направат информирани избори и да се влијае на владините насоки.

Клучната можност за насочување на овие предизвици во Македонија, исто така, лежи во регионална соработка. Ова во некои случаи е овозможено со заеднички јазик, но прво и основно со фактот дека Земјите од Западниот Балкански Регион, често се соочуваат со слични проблеми.

Инструментите основани на пазарот и еколошката даночна реформа, треба да постигне одржлива потрошувачка и производство. Одржливата потрошувачка и производство бараат и стимулираат конкурентност и вработување. Френклин Д. Рузвелт го илустрирал ова кога за прв пат во четириесеттите години на минатиот век го вовел во САД за прв пат данокот на приходм декларирајќи: "Таксите се цена на цивилизираното општество". **Можеби еколошката даночна реформа е цена за одржливо општество? Владата, бизнисот и потрошувачите имаат одговорност да преземат акција за да овозможат Одржлива Потрошувачка и Производство.**

Стратешки мерки

Главен Предизвик - одржлива потрошувачка и производство:

- Комбинирање на правни инструменти со пазарно основани инструменти (даноци, такси, субвенции, трговски дозволи). Така овозможувајќи да пазарно основаните инструменти ги земат во предвид „скриените“ трошоци на општеството на производство и потрошувачка на начин кој е ефикасен за трошоците;
- Согласно претходната цел, ќе превземеме зелена даночна реформа, таква што постепено се поместува од даноците на трудот и инвестиции кон даноци на загадување и неефикасното користење на материјалите и енергијата. Од оданочување на „добрата“ (вработување) кон оданочување на „лошите“

(користење на ресурси и штета на средината). Затоа што зголемената ефикасност на ресурсите и енергијата може да ја унапредат конкуренцијата;

- Воспоставување на такви политики кои ќе ја унапредат еко-ефикасноста и ќе дадат економски поттик за водење на потрошувачката и производството кон поодржлива насока. На пример мерки кои ќе донесат на сила по зелени производи и подобра информираност на потрошувачот.
- Активно придонесување кон подигнување на свесноста помеѓу населението и овозможување на јасни сигнали зашто акцијата е потребна. Согласно нашите потреби не е прикладно да мислиме само да ги регулираме луѓето, туку повеќе да ги мотивираме луѓето преку нивно убедување дека промените во нивното однесување ќе резултираат во специфична состојба на еколошки ефективни резултати.
- Да имаме пристап на вработување поврзан со животната средина. Ефектите од вработување на пазарно основаните инструменти. Интегрирање на животната средина и вработувањето на национално и локално ниво исто така.
- Подобрување на менаџментот со загадувањето: на пример отпад и менаџмент на отпадни води, контрола на загадување на воздухот, намалување на бучавата, истражување и развој. Со цел да се овозможат почисти технологии и производи: технологии и процеси, производи:
- Подобрување на менаџментот со ресурсите: снабдување со вода, рециклирање, централи на обновлива енергија, шумарство, рибарство, еко-туризам;
- Овозможување на пријателска животна средина така што главнината на локалниот пристап може да биде широко прифатена. Разни типови на локални пристапи (приватен сектор, јавен сектор, НВО, партнерства од повеќе сектори) ќе биде дозволено во рамките на еколошки пријателската правна средина.

5.2.9 Заштита и управување со природните ресурси

Клучните предизвици за конзервација и менаџмент со природните ресурси и соодветните клучни цели се разгледува и поддржува со Цели и Резултати формулирани во различните секторски и меѓусекторски прашања.

Заштита и управување со природните ресурси

Можеме да мислиме дека да се унапреди менаџментот и одбегне преголемото експлоатирање на природните ресурси, препознавајќи ја вредноста на услугите на екосистемот, е нешто за таканаречените развиени држави кои не знаат што друго да прават. Па затоа, ова гледање може да биде најпоследната сериозна грешка! Атмосферата не се грижи за тоа кој живее на земјата, антропогената климатска промена е вистинска (Поглавје 12), како што е климатската промена низ целата човекова историја и за време на геолошките записи. Единственото нешто што можеме реално да го направиме е да превземеме активности да ја намалиме нашата емисија на гасови кои предизвикуваат ефект на стаклена градина и да се справиме со ситуацијата каква што е преку **намалување на пејсажните-еколошките влијанија на климатските промени**, кои во суштина се веќе реалност во рамките на зголемената фреквенција и големина на поплави, како и сушни периоди во други делови на Европа.

Сето ова пред се не тера да се фокусираме на нашите шумски ресурси. Шумите покриваат приближно 37 % од територијата на Македонската држава, што е повеќе од многу други Европски држави, и оваа шумска покриеност е таа што природно го регулира водениот циклус и е одлив за гасовите на стаклената градина (ГСГ). Во минатото, шумарството во Македонија има направено многу позитивно нешта, на пример: пошумени се околу 150.000 хектари (Водно, Гази

Баба, итн), добро организирана мрежа за заштита од пожари, подршка на диви животни за време на ладните зими итн. Во исто време има мал публицитет за ова и голем публицитет за некои лоши нешта, во шумарството и шумата, на пример, нелегално сечење, иако тие не се предизвикани од шумарите. Шумарството по својата природа е сектор каде физичките резултати за неговата работа и финансискиот бенефит се видливи само после долг временски период, некогаш дури после 30 години. Ова е една од причините зашто „никој“ не сака да инвестира во шумарството, иако „секој“ – без размислување за деталите – ужива во функциите на јавните шуми, како што се производство на кислород, заштита на почвите, позитивното влијание на локалната клима, впивањето на јаглеродот и многу други. Само замислете го Водно и планината Галичица денеска без шуми – како што сликите покажуваат од 30тите години на минатиот век, реки од кал кои течат после интензивни или долготрајни врнежи можат да стигнат и да ги оштетат куќите во Скопје и Охрид. Кој ќе плати за овие штети кои се реално настанати од сценаријата за светска промена на климата?

Свесност на пошироката јавност за прашањата поврзани со шумарството треба да биде зголемена и Владата треба да биде попрецизно информирана за улогата и вредноста на шумарството во животната средина, економијата и руралниот развој. На крајот на денот одлуки треба да се донесат и имплементираат на новите финансиски механизми на шумарството, како што е вреднување на функциите на јавното шумарство. Од друга страна шумарството треба да си ја заврши својата домашна задача, која вклучува воспоставување на соодветно организиран и управуван сектор, да имплементира цврсти и ефективни административно институционални капацитети, да осигура примена на ефективни технологии и методологии, и последно но не и крајно да го примени законот и да ги имплементира Плановите за Генерално Управување.

Да го прошириме нашето гледиште за животната средина во општо. **Богатите природни ресурси на нашата земја, особено свежата вода, биолошкиот и пејсажниот диверзитет претставуваат важна можност за развојот и квалитетот на животот на сегашните и идни генерации во Македонија.** Преку интегрирање со животната средина, природата и физичкиот простор во концептот на одржлив развој, Македонија ќе овозможи место и конкурентна позиција за нејзините луѓе, компании и за самата земја во идната Европа и тоа преку: намалување на загадувањето и заканите по човековото здравје; подобрен квалитет на животната средина; заштитеното природно богатство овозможува одржливо користење; координиран просторен развој; иновативни технологии и решенија, кои сите заедно овозможуваат здрава основа за иден економски и социјален развој.

Согласно Македонскиот Устав, секој има **право на здрава животна средина** како и **одговорност** да ја заштити и унапреди. Ова значи дека заштитата на животната средина е задача и одговорност на секој граѓанин, компанија и институција, во границите на нивниот капацитет и слободата да се делува. Согласно „**принципот загадувачот плаќа**“, загадувачите се одговорни за решавање на проблемите на животната средина кои резултираат од нивните активности, вклучувајќи ги трошоците од контрола на загадување, мониторинг, известување, процени, опоравување, надоместоци за штета итн. Само во случаи каде одговорноста неможе да биде директно посочена (разни извори на загадување, исчезнати правни субјекти) или во случај на итност, одговорноста да се делува паѓа на Владата.

Преку препознавање на важноста на заштитата и одржливото управување на природните ресурси, Владата на Македонија е одговорна за:

- Постигнување на ЕУ стандардите за квалитет на животната средина преку развивање и имплементирање на рамката за законот за просторно планирање и законите поврзани со водата, воздухот, природата, бучавата и управувањето со отпадот како и соодветните програми и стратегии;
- Развивање на капацитетот на секторот на животната средина во Македонија – вклучувајќи ја локалната самоуправа, индустрија, обезбедувачите на услуги на животната средина, владините институции и невладините организации – да ги исполнат своите одговорности;
- Намалување на ризикот по човековото здравје и природните екосистеми преку фокусирање на решенија за животната средина со најголемо влијание;
- Развивање на отворен дијалог и партнерство со сите учесници во полето на животната средина;
- Мобилизирање на домашно и меѓународно финансирање потребно за инвестиции во животната средина во земјата и примена на принципот загадувачот плаќа;
- Обезбедување на информации за животната средина и достапност на јавноста до истите;
- Да се подигне свесноста и да се образува јавноста за своите права за животната средина и нивните обврски;
- Одржување на активна улога на Македонија во соработката со ЕУ за животната средина, со соседните земји и мултилатералните механизми.

Како трет столб на одржлив развој, кој целосно е интегриран во економските и социјалните прашања, Владата на Република Македонија **во иднина ќе ја признае животната средина како приоритет во нејзината политика како што е подвлечено во ОБНОВЕНАТА ЕУ СТРАТЕГИЈА ЗА ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ** Јуни 9, 2006 – 10117/06 (НССД ТБР Поглавје 4.2) Последователно сите Владини институции од централно до локално ниво силно ќе го подржуваат и применуваат следното:

Рамка за одговорност кон животната средина. За разлика од традиционалните гледишта за заштита на индивидуалната животната средина одделно, Македонија ќе постигне интегрирана заштита на животната средина преку општ – некогаш исто така наречен „хоризонтален“ рамковен закон за заштита на животната средина, кој се однесува на сите аспекти на животната средина на општ начин и кој овозможи рамка на одговорности во целата оваа сфера. Тој воведува заедничка терминологија, заеднички процедури за проценка на животната средина и ја дава рамката за мониторинг на животната средина. Исто така го воведува концептот на проценка на влијанието врз животната средина, интегрирано еколошко издавање на дозволи, јавен пристап до информации за животната средина и можноста на Владата да ефикасно го пренесе растечкото тело на Европското легислатива.

Рамковниот закон го следат секторските закони за заштита на природата, водата, воздухот и отпадот. Законот за просторно и урбанистичко планирање ја овозможува рамката за постигнување одржливост во вид на превенција, преку внимателно користење на просторот на национално и локално ниво. Овој закон исто така го воведува процесот на јавното учество во процесот на развој и одлучување во просторното планирање.

Децентрализација. Многу услуги кои денеска се вршат од националната администрација можат (и во многу случаи треба) да бидат делегирани до локалните или регионалните власти. Активностите како што се општинските услуги, урбаното планирање, локалниот мониторинг и локалните регулативи во

многу земји се извршуваат во општините или во некој вид на региони. Придонесите на децентрализација се дека проблемите за животната средина се решаваат поблиску до нивниот извор и до граѓаните.

Поттикнување на чисти технологии. Денес голем број од успешните и конкурентните индустрии во светот доаѓаат од строгите стандарди за животната средина. Во процесот на присоединување кон Европската Унија, економијата ќе мора да постане конкурентна на глобалниот пазар и да генерира економски раст потребен да обезбеди зголемен животен стандард. При тој процес, индустријата која вклучува неколку тешки загадувачи денеска ќе мора да ја унапреди својата технологија и да ја унапреди својата изведба кон животната средина т.е. намалување на загадувањето. Високиот трошок за инвестирање во чисти технологии може да стави во ризик многу работни места, но од друга страна овие инвестиции во почисти технологии може да ја зголемат профитабилноста и животот на индустријата поради пониската потрошувачка на енергија и суровини, помалку отпад и подобра мотивација на персоналот.

Развој на еколошки пазар. На денешниот пазар постојат се поголем и поголем број на еколошки услуги овозможени од страна на компаниите, невладиниот сектор и научните институции. Министерствата и агенциите договараат правни нацрти, развој на политика, јавни односи и менаџмент на дијалози со јавноста, студии поврзани со специфични проблеми за животната средина, мониторинг, лабораториски услуги, итн. Општините договараат провизии на јавни услуги како што се собирање на отпад, снабдување со вода, собирање и третирање на отпадна вода, овозможување на природен гас, развој на урбани планови и LEAP итн. Согласно политиката „загадувачот плаќа“ теретот на самостоен мониторинг, EIA студии, рапортирање, како и услугите потребни за контрола на загадувањето кои треба да ги превземат загадувачите, т.е. самите индустриски компании. Во развиените земји услугите во животната средина се еден од секторите кои генерираат најголем број на нови вработувања. Други бенефити на пазарот на услуги се тоа што е повеќе флексибилен, дека трошоците можат многу полесно да бидат пренесени кон загадувачите и дека важноста на политиката за животна средина за приватниот сектор се зголемува.

Мобилизирање на финансиски ресурси за животната средина. Во следната декада, значителни инвестиции се потребни да се задоволат стандардите на ЕУ. Овие инвестиции ќе генерираат дури и повисок бенефит во вид на подобро здравје, заштитени природни ресурси и унапредена конкурентност на земјата. Затоа Македонската Влада има потреба да ги зголеми јавните фондови посветени за финансирање на заштитата на животната средина. Во битката за заштита на животната средина, секој има одговорност: загадувачите – да го намалат загадувањето; Владата – да мобилизира финансиски ресурси потребни за инвестиции во животната средина. Најпрво се потребни инвестиции во јавната инфраструктура кои подоцна ќе бидат отплатени преку наплатувања за услугите.

Зголемување на свеста за животната средина и образование. Подигнување на јавната свесност за животната средина, како што е образованието во оваа област, се важни чекори кон постигнување на одржлив развој. Ситуацијата на животната средина може да бидат подобрена ако граѓаните ја препознаат својата сопствена моќ, својата сопствена одговорност и својата способност да придонесат кон заштита и унапредување на животната средина. Поздрава животна средина неможе да биде постигната само преку прифаќање на нова

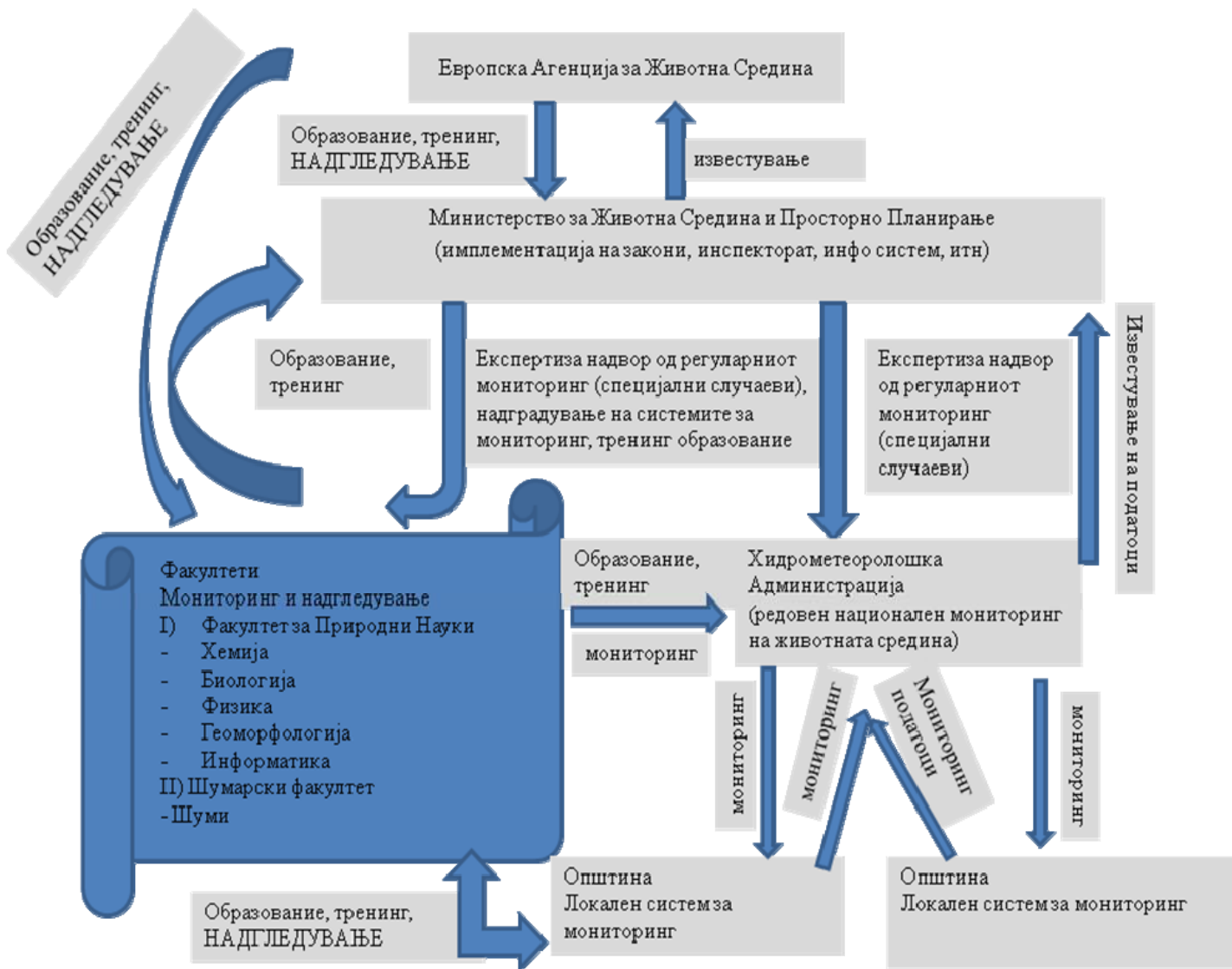

легислатива, може да биде постигната само ако граѓаните ја разбираат и ја подржуваат оваа легислатива и во исто време ги прифатат индивидуалните одговорности за заштита и унапредување на животната средина.

Реорганизација на системот и мониторинг и целосно развивање на информациски системи за животна средина и просторно планирање.

Правилниот систем за мониторинг на животната средина е предуслов за било кој чекор во процесот на одлучување за заштита и унапредување на животната средина. Информацијата за животната средина е почетната точка за секоја активност во животната средина. Ова може да биде информација за нивото на загадување, за неговото влијание на човековото здравје или природата, за тоа кој е одговорен за загадувањето, за изворите на финансирање на цели на животната средина, или активности на организации за животната средина. Правилна стандардизација и дигитализација на просторната информација во Македонија е многу важна за корисници како што се општините, урбаните планери, менаџерите со природни ресурси, развојните органи кои вршат процени на влијание врз животната средина, невладиниот сектор, научници и други за полесно добивање и користење на информации од базата на податоци поврзана со физичкиот простор.

Финализирање на организациската поставеност во Министерството за животна средина и просторно планирање, кое вклучува систем за менаџирање на човекови ресурси во МЖСиПП и спречување на партизацијата на кадарот. Целите на обезбедување на здрава животна средина и достигнување на ЕУ стандардите можат да бидат постигнати со професионален и мотивиран персонал. Во оваа смисла, потребно е да се зголеми капацитетот на Министерството за управување со човекови ресурси, при што овозможува директна и лична одговорност на секој државен службеник за работата која тој/таа ја работи, и во исто време на нив ќе им биде дадена можност да ја изразат својата креативност и способност. Кариерата во ова Министерство ќе биде поддржана со модерен систем за управување со човекови ресурси кој ќе овозможи транспарентност на индивидуалните и групните одговорности и изведби. Системот ќе биде поддржан од бројни домашни и меѓународни можности за градење на капацитети во форма на специфични тренинзи и учество во меѓународни проекти и процеси. Со неговата функција за градење на капацитети, Министерството не само што ќе обезбеди персонал за своите функции, туку ќе служи и како добивање искуство за кадарот кој би можел подоцна да работи на прашање пза животната средина во приватниот

сектор, локалната власт, невладиниот сектор и насекаде во земјата и надвор. Ова е друг начин како Министерството ќе го засили секторот за животната средина во земјата како целина.

Ако животната средина е навистина приоритет на нашата политика, тогаш – чекор по чекор – ние треба да ги постигнеме следните цели кои се од суштинско значење и се поддржуваат меѓу себе со цел да се обезбеди здрава животна средина, вклучувајќи рационално и одржлива употреба на физичкиот простор, чист воздух и вода, адекватно управување со отпадот, заштитени еко системи и живи видови, како што е одржливо користење на други природни ресурси:

- **Достигнување високо ниво на имплементирање на законите за животната средина.** Преку креирање и ревизија на добра секторска политика во која ја има димензијата на ОР, стратешките документи и документите за политиката за животната средина треба да се формулирани со фокус на природните ресурси. Хармонизацијата на одделното легислатива со *acquis* програмата на ЕУ и почитување на ОР треба да се изведе преку додаденото легислатива за животната средина со фокус на природните ресурси и зајакнување на институционалните капацитети за хармонизација на легислативата. **Јавното учество во процесот на одлучување** за заштита на животната средина треба силно да се поддржува, додека **граѓанската одговорност и казнување за штетите** кон животната средина треба значително да се зголемени преку установување на функционална еко-полициски сили. Соодветната поделба на надлежностите меѓу владините сектори врзани за животната средина треба исто така да е високо зголемена.

- **Да се осигура заштитата на природата.** Нашироко е познато дека Македонија има многу голем природна убавина. Нашето природно наследство мора да е заштитено, додека нашите заштитени области исто така придонесуваат кон Европските еколошки мрежи преку заштитување на видовите на кои им се заканува истребување. Новиот закон за заштита на природата ги пренесува стандардите од ЕУ и применува меѓународни договори во нашето домашно легислатива. Тоа ќе ги заштити видовите и нивните живеалишта преку механизми како строго определени природни резервати, национални паркови, природни споменици, природни паркови, биосферични резервати и заштита на пејсажот. **Ја нагласува потребата од заштита на биолошката разновидност.** Законот обезбедува утврдување на мрежи за животната средина, компатибилни со „Натура 2000“ (Европска кохерентна мрежа за животната средина), кои даваат нови можности за зголемување и засилување на македонскиот биодиверзитет. Многу важни екосистеми, како Охридско, Преспанско и Дојранско Езеро, како и неколку планински ланци се сместени на границите со нашите соседи. Новиот закон предвидува меѓународна соработка за заштита на природното наследство и посебно меѓугранична соработка, па така ние ќе продолжиме да соработуваме со соседите, ЕУ и другите меѓународни организации. Со имплементација на СБАП (**Стратегија за биодиверзитетот и Акционен план**) во голема мерка ќе ја зголемиме заштитата на биодиверзитетот во Македонија.

- **Да се обезбеди контрола на квалитетот на воздухот.** Чист воздух е потребен за опстанок на секое суштество. **Низок квалитет на воздухот веројатно е основната закана по здравјето на луѓето во Македонија.** Загадувањето на воздухот од индустријата како во Велес и зголеменото загадување на воздухот од сообраќајот во сите градови бара итно внимание. Новиот закон за квалитетот на воздухот, сите извори на загадување и загадување на воздухот се однесува на сите извори на загадување, загадување

од новите и старите инсталации и од автомобилите. Во изминатите децении, земјите од ЕУ покажаа дека е можно значително да се подобри квалитетот на воздухот. Вадењето на оловото од горивата веќе покажува дека одредени подобрувања може да се достигнат со многу мали трошоци. Во врска со индустриското загадување, јасно е дека индустријата и бизнис секторот се одговорни за загадувањето и намалувањето на квалитетот на воздухот.

- **Имплементација на менаџментот со водните ресурси.** Македонија е богата со водени ресурси. Овие ресурси бараат внимателно управување со нив и заштита од загадување. Би требало и двете работи да ги достигнеме: разумна употреба на водата и заштита на нејзиниот квалитет. ЕУ рамковната директива за вода (ЕУ WFD 2000), вметната во новиот Закон за води, предвидува модерна политика како и законски и институционални механизми. Преку **инфраструктурата за подобро снабдување со вода** ќе го зголемиме бројот на системи за снабдување со вода и во руралните подрачја, ќе ја зголемиме покриеноста на системите за наводнување на земјоделското земјиште и ќе ја намалиме загубата на вода. Сите овие активности **ќе утврдат едно интегрирано управување со водите** со целосно имплементирање на соодветното легислатива како основа за развивање на **планови за управување со речните корита**. Имплементацијата и целосната поддршка на **системите за еко – опоравување** ќе ја заштити средината и ќе спречат нејзино влошување.

- **Воведување на управување со отпад.** Следејќи ги насоките од ЕУ за управување со отпадот, развиваме соодветна законодавна рамка која ги опфаќа сите типови на отпад и сите гледишта на циклусот со менаџирање на отпадот. Најважните цели кои сакаме да ги постигнеме се **заштита на отпадот, рециклирање, како и намалување на количината на произведениот отпад**. Правејќи го ова, ги намалуваме ризиците и ги зачувуваме изворите. Новиот закон се однесува на овие приоритети и заедно со неговото секундарно легислатива ќе ја подобри моменталната ситуација во секторот за менаџирање на отпадот преку воведување на Европски стандарди за управување со отпад.

- **Поддршка за одржлив шумски, земјоделски и рурален развој.** Соодветна земјоделска политика мора да ги опфаќа сите аспекти на **Зачувување и управување со природните ресурси !** Ова значи дека нашата политика треба да ги вклучи приоритетите на агро – биодиверзитетот (генетски ресурси на ретки домашни растенија и животни) како дел од вкупниот биодиверзитет. Зачувувањето и менаџирањето на природните ресурси во врска со земјоделската практика ќе биде директно загрозувана доколку не е имплементирана ДЗП (добра земјоделска пракса), од генерирање на загадувањето до физичко уништување на природните ресурси. Добриот менаџмент поврзан со заштитата на изворите, кои се однесуваат на генетски модифицираните растенија и животни, ќе ги заштитат ендемските видови и животната средина воопшто. Доколку **соодветниот диверзитет на приход во руралните подрачја** е генериран, многу користи можат да се создадат преку синергија со Планот за Зачувување и менаџирање на природните ресурси. Создавањето на нови бизниси во руралните подрачја кои ја прават комбинацијата на ретки ендемични домашни растенија и животни, традиционални земјоделски производи и услуги, кои се фокусирани на Планот за Зачувување и менаџирање на природните ресурси, ќе овозможат соодветна животна средина на локално ниво и ќе го намалат владиното влијание за руралниот развој. Зајакнувањето на **производството на здрава храна** ќе ја зголеми заштитата на животната средина и истовремено ќе ги заштити природните ресурси.

- **Поддршка на развојот на еко-туризмот.** Новиот концепт за еко-туризам, прифаќајќи ги различните аспекти на природно и културолошко промовирање на **македонските потенцијали**, ќе се оствари преку соодветно одредување на капацитетите, преку подобрена инфраструктура кај туристичките дестинации и почитување и заштита на животната средина и културното наследство во рамките на урбаните планови на локално ниво. Ќе го надминеме конфликтот на интерес кај физичките планови и ќе ја зголемиме свеста за одржлив туризам меѓу учесниците, **пред се насочени кон заштита на природното и културно наследство во Македонија. Ја гледаме Македонија како просперитетна еко-туристичка дестинација каде се произведува здрава храна**, позната по своите квалитети во процесот на глобализација.

Стратешки мерки

Клучен предизвик - Заштита и управување со природните ресурси

- Значително да се зголеми имплементирањето на донесените закони, да се поддржи капацитетот на централно и локално ниво (општините) за имплементирање на законите и да се зголеми ефикасноста на администарцијата;
- Да се обезбеди заштита на природата во Македонија базирана на принципите на „Натура 2000“ мрежата преку засилена имплементација на Стратегијата за биодиверзитет и Акциониот План;
- Да се промовира нова мрежа за мониторинг на животната средина
- Да се обезбеди контрола на квалитетот на воздухот и да се намалат законите по човековото здравје и функционирањето на екосистемите;
- Да се воведи управување со водните ресурси и да се намали загубата на вода и влијанието од загадувањето како основа за развој на Планови за Управување со Речни корита;
- Силно да се поддржат, промовираат и имплементираат алтернативни системи, како еко – подобрување, поради зачувување и подобрување на животната средина.
- Да се воведи Управување со отпад кое ќе опфати намалување на отпадните количини, рециклирање и контрола на загадувањето;
- Да се поддржи шумски, земјоделски и рурален развој како основни економски активности во синергија со Планот за зачувување и управување на природните ресурси;
- Да се поддржи развојот на еко – туризмот и производството на здрава храна како познати атрибути на Македонија во процесот на глобализацијата;
- Забрзано и интензивно да се поддржи зголемувањето на јавната свест за СД воопшто, улогата на животната средина во идните економски и социјални бенефити во РМ и одговорноста на секој граѓанин за штетите предизвикани на животната средина во РМ

5.2.10 Јавно здравство

Клучен предизвик - Јавното здравство и неговата соодветна клучна цел е адресирана и поддржана преку целите и резултатите оформени во разни секторски и меѓусекторски прашања.

Идејата за одржлив развој е неизбежно поврзана со јавното здравство. Одржливиот развој претпоставува модел на развој кој ги задоволува потребите на сегашните генерации, притоа без да ја компромитира можноста на идните генерации да ги задоволат своите сопствени потреби. Како такво, можеме да кажеме дека здравството е воедно и извор и резултат на одржливиот развој. Здраво население значи поголема, попродуктивна и повеќе работоспособна сила која ќе го зголеми економскиот раст. Истовремено, здравјето на населението, зависи и од силата на економијата и способноста да се соочи со потребите на населението.

Ја разбираме важноста на здравственото прашање и одржливиот развој. Додека ова е првата Стратегија за одржлив развој на Владата на Македонија и концептот допрва ќе биде воведен во креирањето на политиката, ја споделуваме европската визија за одржлив развој и се обврзуваме на унапредувањето на „динамична економија со целосно вработување и високо ниво на образование, здравствена заштита, социјално и територијално обединување и заштита на животната средина во мирен и сигурен свет, почитувајќи ја културната разновидност“.

На одржлив развој се обврзуваме и со потпишувањето на Милениумската Декларација во 2000 година и присвојувањето на Милениумските Цели за Развој и здравството го додадовме како приоритетна стратегија во нашата Влада.

Нашата визија за здравствениот систем се состои во нашата Стратегија за здравството. Стратегијата е изградена врз основа на Член 39 од Уставот, кој гарантира право на здравствена заштита за секој граѓанин на земјата и им дава на граѓаните право и обврска да го одржуваат и чуваат сопственото здравје и здравјето на другите. Основните начела на стратегијата се:

- Еднаквост, значи дека сите граѓани се корисници на основните здравствени услуги
- Сите граѓани, Владата, сите здравствени установи кои даваат здравствени услуги, јавни или приватни, како и невладини организации, се одговорни за здравјето.
- Здравствено осигурување обезбедено врз основа на солидарност.

Стратегијата помага да се подобри здравјето на населението преку подобрување на здравствена заштита. Истото бара поголеми мерки на заштита, подобрување на ефикасноста и ефективноста на здравствениот систем, најмногу преку зајакнување на основната здравствена нега, креирање на човеков капитал во здравствениот сектор или обезбедување на поквалитетни услуги и оджливо финансирање на здравствениот сектор врз основа на принципот на солидарност (здравствено осигурување). Имплементацијата на стратегијата, исто така би требало да обезбеди дека евентуално националниот здравствен систем ќе биде компатибилен со европскиот систем. Одредени здравствени аспекти се одредуваат преку индивидуални стратешки документи (ХИВ заштита, заштита од забни болести кај децата, промовирање на работа и живеење во здрава средина, развој на интегриран здравствено информативен систем итн.).

Клучниот предизвик во остварувањето на одржлив развој ќе биде создавањето на **интегриран координиран јавен здравствен систем**. Тоа ќе бара основање на систем со јасна поделба на должностите и обврските меѓу различни, соодветно опремени институции. Таквиот систем ќе обезбеди сите граѓани да имаат пристап до соодветна медицинска нега по пристапни цени а заканите за јавното здравје лесно се идентификуваат и отстрануваат.

Таквиот систем може соодветно да функционира само ако е **соодветна институционалната рамка која управува со јавниот здравствен систем**. И додека правиме значителен напредок во подобрувањето на нашето легислатива и го прилагодуваме кон стандардите на ЕУ, постои сеуште голем број на недостатоци, посебно во областа на заштита на пациентите. Интензивно ќе работиме во следниот период на **завршување на законската рамка** во областа на јавното и здравството на потрошувачите...Како и да е, законската рамка нема да ги даде очекуваните резултати доколку истата не е имплементирана соодветно. За несреќа, сегашната институционална поставеност не е целосно адекватна – капацитетот да дизајнира, имплементира и надгледува е релативно скромен и некои институции сеуште ја немаат утврдено. Како резултат на ова, значително ќе инвестираме напори со цел да се **основаат неопходните институции и реформи и да се зголеми капацитетот на постоечките установи** за да се овозможи истите ефикасно да го унапредат јавното здравство и да обезбедат услуги за населението.

Придонесот на здравствениот сектор за одржлив развој ќе зависи од услугите кои ги обезбедува. Треба го реформираме **овозможувањето на здравствени услуги** со цел да бидеме во состојба да подобро одговориме на главните цели на оваа стратегија. Повеќе внимание треба да биде дадено на реформирање и зголемена превентивна здравствена грижа и промовирање на здрави животни стилови со цел да се подигне свесноста на луѓето за важноста на јавното здравство, подобрување на здравствените исходи и намалување на трошоците за општеството. Треба да работиме на унапредување на квалитетот и квантитетот на услуги обезбедени во примарната здравствена заштита, така што населението ќе биде во состојба да ги задоволи повеќето од своите здравствени потреби на македонските граѓани. На крај, ќе треба да значително го реформираме снабдувањето со услуги во секундарната и терциерната здравствена заштита со цел да обезбедиме да сите граѓани имаат пристап до потребните медицински третмани.

Јавните ресурси се ретки и треба да бидат заштитени од ненаменско трошење и да се инвестираат рамноправно во високо приоритетни зони. Поради ова ќе работиме на „порамнување“ на здравствениот сектор и осигурување дека побарувачката за услугите е адекватно компензирана со снабдувањето со услуги. Моментално, влогот на здравствениот сектор (човекови ресурси, потрошувачка, здравствени установи итн) не ја рефлектираат во целост побарувачката за здравствени услуги, што резултира во сиромашна испорака на услуги и незадоволни пациенти како и здравствените специјалисти. Ќе ги ревидираме нашите политики за здравство и образование, за да се обезбеди систем кој добива човекови ресурси кои му се потребни и во број кој му е потребен. Со иста важност, ќе работиме кон имплементирање на здравствената реформаторска политика во здравствениот сектор која ќе осигура дека здравствените специјалисти се мотивирани и добро платени. Нашиот здравствен систем беше ограден од поголеми инвестиции во подолг период што резултираше во целосно искористување на капиталната залиха,

сиромашни здравствени установи и амортизирана и застарена опрема. Со цел да се надмине оваа ситуација, имаме за цел да ја зголемиме потрошувачката на капитални трошоци и опрема во здравствениот сектор. Уверени сме дека подбори здравствени установи и повеќе модерна опрема значајно ќе го унапреди јавното здравство на Македонското население.

Финансиската одржливост на здравствениот сектор е суштествен за можноста на здравствениот сектор да ги исполни своите функции адекватно. Такви грижи добиваат на важност со оглед на стареечката структура на македонското население, продолжената животна очекуваност и зголемените трошоци на услугите на здравствената грижа. Посветени сме да ги имплементираме реформите потребни за да се заштите одржливоста на системот кој ќе резултира во зголемена продуктивност и ефикасност во здравствениот сектор. Стара опрема значи чести откажувања, високо трошоци за работење и низок волумен на услуги овозможен на македонските граѓани. Зголемените капитални инвестиции планираме да ги донесеме во нова опрема и подобри установи кои ќе ја зголемат продуктивноста и ефикасноста во секторот. Исто така направивме значаен напредок во реформирањето на финансирањето на здравствените услуги преку воведување на рамен данок по жител за примарната здравствена грижа, воведувајќи буџети во секундарното и терцијарното здравство како и реформи во снабдувањето со лекови на пазарот. Сеуште многу останува да се направи да се осигура дека финансирањето е поврзано со овозможените услуги. Со цел целосна да се имплементира ова начело, ќе ги засилиме механизмите на одговорност во здравствениот сектор. Конечно, планираме да користиме индикатори на мониторинг и изведба за да го оцениме нашиот напредок во ова поле како и нашиот успех во исполнување на нашата цел за промовирање јавно и потрошувачко здравство.

Како што е спомнато горе, здравствениот сектор неможе да биде гледан во изолација од другите сектори во Македонското општество. Постигнување на целите во здравствениот сектор, ќе зависи од успехот во промовирање на целите во другите сектори. Врските со образованието, животната средина, економскиот раст и вработувањето, инфраструктурата и земјоделството, шумарството и руралниот развиен сектор се критични. Квалитетот и квантитетот на човековиот капитал ќе се зголеми само ако здравствените резултати се подобрат. Од друга страна, напредокот во подобра инфраструктура и почиста животна средина ќе го промовираат јавното здравство. Посилно земјоделство и рурален развој ќе ги подобри здравствените резултати на руралното население и исто така ќе обезбеди поадекватна јавна и потрошувачка здравствена заштита.

Стратешки Мерки

Главен Предизвик - Поттикнување на здравството:

- Заокружување на правната рамка потребна за интегрирани и координирани јавни и потрошувачки здравствени системи;
- Воспоставување на сите потребни институции и реформи за зголемување на капацитетот на постојните институции;
- Реформа и поттикнување на превентивната здравствена заштита;
- Подобрување на квалитетот и квантитетот на услугите во примарната здравствена заштита;
- Реформа во делот на услугите во секундарната и терцијарната здравствена грижа;
- Имплементирање и политика на човечки ресурси која резултира во мотивирани и добро платени здравствени специјалисти;

- Инвестирање во подобри здравствени установи и помодерна опрема;
- Осигурување дека ресурсите не се трошат бесполезно и дека финансирањето е поврзано со овозможените услуги

5.2.10 Социјално вклучување, демографија и миграција

Главниот предизвик на Социјалното вклучување, демографијата и миграцијата и адекватните клучни цели се опфатени и поддржани во Целите и Резултатите формулирани во разни секторски и меѓусекторски прашања:

Цврсто основано на нивните историски искуства и формулирано како една од приоритетите на политиката (НССД ТБР Поглавје 4.2), земјите на Европската Унија промовираат демократско, вклученост во општеството, кохезивно, здраво, безбедно и правично општество со почит кон фундаменталните човекови права и културен диверзитет кој пак создава еднакви можности и се бори со било каква форма на дискриминација. До сега, Европската социјална политика главно беше предмет на слаба регулатива. Од оценувањето на моменталниот модел на “социјална Европа“, произлезе дека тој е доста различен. Иако, има барања да се зајакнат социјалните компоненти покрај развојот на пазарните слободи, со значења од социјалните политички провизии, хетерогеноста на предноста на државите и режимот на производство е разгледан како основна препрека за посилна Европска социјална политика.

Социјалната политика која вклучува во Република Македонија нема долга традиција, иако постојат многу социјални проблеми, како голема сиромаштија, истакната нееднаквост, и низок животен стандард на народот. Сегашната програма за справување со проблемите на социјално исклучените луѓе се фокусира само на неколку таргет групи и би требало да ги прошири другите осетливи категории. Како и да е, во земја со висока стапка на невработеност, ниските примања и нивните нередовни исплати, многу е тешко да се процени пропорцијата на социјално исклученитата популација.

Заради постоечките неповолни услови во економскиот и социјален развој, како и демографската ситуација, Владата би требало да ги фокусира на нејзините напори на неколку политички полиња кои се најважни, во поглед на социјалното вклучување и развој на самата популација. Промоцијата на подоброто социјално вклучување во општество чија популација старее и идентификација на есенцијалните приоритети во соодветните области, би требало да служат како насоки за градење на социјално општество кое ги вклучува сите граѓани во Република Македонија. Понатаму, еден од клучните предизвици е да се создаде социјално вклучено општество со пресметување на солидарноста меѓу генерациите и да се зголеми квалитетот на живот на граѓаните како предуслов долготрајана благосостојба на сите човечки суштества, особено они кои не можат да си помогнат себе си.

Земајќи ја во предвид моменталната социјална и демографска состојба, главните предизвици за одржлив развој на Република Македонија со почит на социјалното вклучување и популациониот процес, на стареење, се следниве:

- Да се зголеми вработувањето во формалниот сектор и вработливост;
- Да се намали сиромаштијата на популацијата;

- Да се обезбеди еднаков пристап за образование и еднакви можности за едукација со одредени стандарди за квалитет;
- Да се обезбеди систем за здравство на принципите за солидарност, еднаквост и соодветна ефикасност;
- Да се подобри моменталното функционирање и достава на социјалните сервиси и бенефиции;
- Да се формулира и примени добра долгорочна политика за зголемување на популацијата.
- Да се формулира и примени постојана долгорочна миграциона политика.

Прва и најважна област за социјалната инклузија во Република Македонија е поврзана со зголемувањето на работниот капацитет на пазарот да овозможи нови работни места, т.е. **да ја зголеми вработеноста во формалниот сектор**, кој што треба да го дефинира потеклото на социјалното исклучување. Во земја со висока стапка на невработеност, и тоа во подолг временски период, истата има круцијална улога во подготовката на корисна бизнис клима, за создавање на нови работни места. Понатаму, земјата би можела да го подобри порастот на вработувања со утврдување на шеми за јавна интезивна работна сила и поддржувајќи неконвенционални типови на вработување. Освен тоа, ефективната стратегија кон формализација на неформалниот работен пазар може да допринесе да се зголеми стапката на невработеност. Задоволувањето со формални работни места би можело да се зголеми со подобрувањето на вработувачката флексибилност, редуцирањето на таксите, запознавањето на различни социјални шеми за безбедност, итн.

Земјаќи ги во обзир неповолните карактеристики од работната сила (возраст, образовна и професионална структура) во Република Македонија **вработувањето** е екстремно важна тема. Јавната политика може да го олесни формалното и коректно платеното вработување со осигурување на добро образование, со поставување на училишни наставни програми кој ќе ги задоволи барањата на пазарот на работна сила, одредување на соодветни шеми за професионална едукација, како и доживотно учење, итн.

Заедно со високата стапка на невработеност, постои екстремно висока сиромаштија во Република Македонија (околу 30% од популацијата е под прагот на сиромаштија) која е раширена помеѓу невработените , како и меѓу вработените делови од популацијата. Има неколку инструменти, кои државата би можела да ги употреби **за да ја намали сиромаштијата, т.е. недоволната заработувачка на популацијата**: законска одредба за минимум заработка; загарантиран минимален доход за невработените луѓе и други категории на луѓе кои се загроени; субвенцирани домови и храна за најзагроените граѓани и помош во кеш за популацијата на која живее во екстремно тешки услови.

Популацијата и работната сила во Република Македонија се карактеризира со ниско ниво на образование коешто преставува главна закана за одржлив развој и национален просперитет на земјата. Затоа, они луѓе кои ја креираат политиката, би требало да ги оспособат сите деца, млади луѓе и возрасни, без разлика на нивниот социјален и економски статус, место на живеење или способност, пол, етничка и религиозна припадност, да имаат **еднаков пристап и еднакви можности за образование со одредени стандарди за квалитет**. Со почит на моменталната ситуација, образовната политика која ги вклучува сите, би требало да биде изградена на следниве приоритети: подобрување на физичкиот пристап до училиштата, овозможувајќи образовна диплома се до

средно школо; осигурувајќи високо квалитетни севиси за учење и образовни севиси; осигурувајќи задолжително посетување на образование; зголемено запишување на децата во градинки; универзитетски пристап за сите квалификувани луѓе без разлика на нивниот финансиски статус, осигурувајќи високи стандарди на универзитетите како во државните, така и во приватните. Сегашниот **здравствен систем** во Република Македонија, е конструиран како јавно финансиран систем кој официјално овозможува пристап до сите здравствени севиси, но праксата рефлектира голем број слабости во достапноста, квалитетот, тајмингот и ефикасноста од доставувањето на услугите. Во тој поглед, заедно со очекуваните трендови на процесот на стареење на популацијата, ранливите групи во однос на нивниот пристап и добивките од системите за здравствена нега би требало да се идентификуваат (пациенти за нега на долгорочни стази; постари пациенти; популација од руралните средини, Ромска популација; не-осигурани работници и работници-технолошки вишок). Што се однесува до проблемот од социјалното исклучување во Република Македонија, **здравствениот систем би требало да е базиран на принципите на солидарност, еднаквост и соодветна ефикасност**. Овој модел би требало да вклучува : обезбедување на соодветен здравствен систем за сите; контролирани со регулации приватни здравствени услуги во примарната здравствена нега, со исклучок на некои превентивни и итни севиси; рационализирани и добро менаџирани јавни болници достапни за сите граѓани; реформи во здравствената осигурителна полиса, итн.

Подобрувањето на доставата на социјални услуги и бенефиции е особено важна детерминанта од Оддржливиот Развој на Република Македонија, што се однесува до социјалното вклучување. До сега, социјалните севиси и бенефиции беа достапни до тесните категории на луѓе во тешка ситуација но не обезбедуваа помош за сите ранливи групи од популацијата. Во тој поглед, заедно со сегашната неефикасна координација помеѓу агенциите и организациите кои работат во полето на социјалниот напредок, подобрувањето на понудата на социјални услуги и бенефиции во земјата би требало да бидат базирани на: ставање голем акцент на проценка базирана според потребите; подобрување на капацитетите за доставување на социјални услуги; децентрализација на социјалните услуги; систематска проценка пред воведување на по ригиден критериум, кое се однесува на пристапот на социјалните услуги.

Популацијата и стареењето на работната сила во Република Македонија станува сериозна пречка за процесот на оддржливиот развој. Импликациите од демографското стареење се манифестираат во промените на демографскиот развој, дотокот на работна сила и главната човечка формација, економски развој, систем на трансфери (особено пензијата и здравствениот систем) итн. Сегашните и очекуваните промени во развојот на човештвото и процесот на демографско стареење во Република Македонија, несомнено ја истакнуваат потребата од **добра долгорочна политика во однос на популацијата**. Тоа би требало да биде **имплицитна популациона политика**, со низа на индиректни мерки во други поврзани политики (политика на вработување, фискална политика, кредитна политика, политика на домување, политика на цени за добра и севиси за деца, итн.). Мерките би требало да ги насочат посебните компоненти на вкупното популационо движење (наталитет/плодност и миграции) во социјално оддржлива насока.

Недостатокот на миграциона политика во Република Македонија резултираше во негативни ефекти на интерната и интернационалната миграција. Земјаќи ја во предвид биодинамиката и стареењето на популација , понатамошните неочекувани миграции можат да имаат енормни негативни импликации на

популационите процеси. Затоа е потребно **да се усвои конзистентна долгорочна миграциона политика**, како дел од вкупната популациона политика на земјата. Нејзините мерки би требало да бидат насочени кон намалување на емиграцијата од помалите општини и рурални средини и посебно имиграцијата во Скопје. Во тој поглед, формулацијата на политиката на соодветен развој насочена кон побалансиран регионален развој е потребна, особено со желби за развој на руралните средини и помалите општини. Освен тоа, миграционата политика, би требало да помогне на намалувањето на големите долготрајни емиграции во странство, особено интелектуалнта емиграција. Мерките би требало првенствено да се насочени кон стимулирање на привремено вработување во странство, т.е. промоција на мобилност на високо едуцирани луѓе со цел за нивно професионално усовршување кое би можело да биде по бенефицијално за оддржливиот развој во Република Македонија.

Стратешки мерки – Социјална вклучување, демографија и миграција

- Подобрување на бизнис климата за создавање на нови работни места.
- Одредени интензивни работни јавни шеми и поддршка на неконвенционални типови на вработување.
- Развивање и позајмување на ефективна стратегија за формализација на неофицијален работен пазар.
- Подобрување на вработеноста на работната сила.
- Воведување на инструменти кои ќе ја намалат сиромаштијата за делот од популацијата кој не заработува доволно.
- Изградба на политика за едукативно вклучување, која ќе развие еднаков пристап до образование и еднакви можности за образование со одредени стандарди за квалитет.
- Развивање на модел за здравје, базиран на принципите за солидарност, еднаквост и соодветна ефикасност, заедно со очекуваните трендови на популацијата која старее.
- Подобрување на набавката на социјални услуги и бенефиции особено во поглед на потребите базирани на оценување, капацитетите за нивна набавка и децентрализација на социјалните сервиси..
- Формулирање и спроведување на добра долгорочна политика која ќе инкорпорира правец на индиректни мерки за посебни компоненти на вкупното популационо движење.
- Прифаќање на постојана долготрајна миграциона политика која ќе инкорпорира правец за внатрешна и интернационална миграција.

6. Цели на македонски оддржлив развој и мерки за нивна имплементација

Следниве предлог цели обезбедуваат целосен опис на целите на македонскиот одржлив развој и стратешките мерки изведени од целно ориентираните планирања на проекти во различните сектори и меѓусекторски работни групи. Во однос на хиерархијата на целите, ќе бидат претставени овие шаблони ревизирани заедно со релевантните Дрва на цели од Анекс бр. 2.

Политика и правни прашања

Меѓусекторско прашање : Национална политика и правни прашања

Специфични РМ клучни предизвици / Клучни цели

РМ 1. Добро владеење и подобро креирање на политика

Клучна Цел : Да се создаде пристап за добро владеење и подобро правење на политика, базирано на подобра регулатива и на принципот дека одржливиот развој мора да биде интегриран во правење на политика на сите нивоа. Ова бара, сите нивоа на владата да ги поддржува и да соработува со нив заедно сметајќи ги различните институционални опции, култури и специфични околности во различните региони на Република Македонија.

РМ 2. Диверсификација на приходите во руралните региони и одржливи развојни предизвици

Клучна цел : Активно да се поттикнува одржлив развој за да се промени структурата на приходите во руралните средини во Република Македонија (РМ), да се создадат регионални услуги со додадени вредности, да се олесни регионалното и градско просторно планирање на одржливиот развој и да се осигура дека внатрешната и надворешната политика на Владата на Република Македонија се конзистентни со глобалниот одржлив развој и неговите меѓународни обврски.

РМ 3. Економски просперитет и креирање нови работни места

Клучна цел : Да се придонесе за зголемување на конкурентноста, економски просперитет и отворање поголем број нови работни места со изведување на неопходни структурални промени кои ќе ја оспособат економијата на различни нивоа за да се избори со предизвиците на глобализацијата со создавање на поле на дејствие во кое динамиката, иновацијата и креативното претприемчивство можат да цветаат додека се осигура социјална еднаквост и здрава околина.

РМ 4. Одржливи човечки населби

Клучна цел : Да се подобри социјалниот, економскиот и квалитет на животната средина на човечките населби и работни средини на сите луѓе.

РМ 5. Меѓу-секторска политика која придонесува за општество на знаење

Клучна цел : Да се стимулира развој базиран на општество на знаење во Република Македонија кое на граѓаните ќе им даде клучни компетенции и функционална писменост која ја одредува глобалната конкурентност и ќе го развие однесувањето на граѓаните кон одржлив развој.

Клучни Предизвици / Клучни Цели како во Обновена ЕУСОП Стратегија за Одржлив Развој (Јуни 2006 година)

ЕУ 1. Климатски промени и чиста енергија

Клучна цел : Да се ограничат климатските промена и нејзините трошоци и негативните ефекти за општеството и средината.

ЕУ 2. Одржлив транспорт

Клучна цел : Да се осигура дека нашиот транспотрен систем ги задоволува општествените економски, социјални и еколошки потреби додека се минимизираат нивните несакани влијанија во економијата, општеството и средината.

ЕУ 3. Одржлива потрошувачка и производство

Клучна цел : Да се развие одржлива потрошувачка и производствени обрасци

ЕУ 4. Заштита и управување со природни ресурси

Клучна цел : Да се подобри менаџментот и да се избегне преку умерената експлоатација на природните ресурси, препознавајќи ја вредноста на сервисите на екосистемите.

ЕУ 5. Јавно здравство

Клучна цел : Да промовира добро јавно здравство со еднакви услови и да ја подобри заштитата против заканите за здравјето.

ЕУ 6. Социјална вклученост, демографија и миграција

Клучна Цел : Да се создаде социјално вклучено општество, со земање во обзир солидарноста помеѓу и во рамките на генерациите и да обезбеди и зголеми квалитет на живот на граѓаните како предуслов за долготрајната благосостојба на популацијата.

Главна Цел

Да се развие добар институционален и правен систем за одржлив развој, поддржан од интегриран политички пристап кон одржлив развој и хармонизирана легислатива со ЕУ легислатива.

Цел

Развиена политика и институционален систем за ОР

Резултат 1

1. Добра ОР политика, во поглед на трите столбови на ОР (економски, животна средина, социјално)

	Резултати 1x :
	1.1 Стратешки документи за елаборирање на ОР 1.1.1 Завршени меѓу-секторски стратегии на секторите (и политиките) 1.1.2 Формулирани принципи за ОР 1.1.3 Развиен посебен пристап во правењето политика за ОР 1.1.4 Зајакната меѓу министерска соработка помеѓу оние што ја прават политиката 1.1.5 Идентификувани спојување помеѓу секторите за ОР 1.2 Поставување на институционална структура за креирање политика на ОР и имплементација 1.2.1. Нови или прилагодени постоечки институции за креирање на политика на ОР 1.2.2 Јасно поставени одговорности помеѓу оние кои ја прават политиката на ОР 1.2.3 Идентификувани институции за правење на политика на ОР и имплементација 1.2.4 Идентификување на димензија на ОР од перспектива на секторите
Резултат 2	
2. Формулирани/прегледани добри секторски политики со димензија на ОР	
	Резултати 2x :
	2.1 Формулирани/прегледани добри секторски политики со димензија на ОР
	2.1.1 Концепирани секторски политики со ОР димензија поврзана со ОР столбови
	2.1.2 Комплетирани меѓусекторски политики, од перспектива на ОР 2.1.3 Зајакнати меѓу-министерски соработки во формулирање на секторите 2.1.4 Идентификувана потреба за запознавање/преглед на димензијата на секторите на политиките на ОР 2.2 Детално разработени стратешки документи, по поглед на димензија на ОР 2.2.1 Концепирани секторни стратешки документи, во поглед на димензија на ОР 2.2.2 Комплетиран преглед на постоечките документи за стратешки сектори, од перспектива на ОР 2.2.3 Зајакнати интер-министерски соработки во документите за концепирани секторски стратегии 2.2.4 Идентификувана потреба за детална разработка на документи за стратешки сектори

Резултат 3	
3. Секторска легислатива хармонизирана со ЕУ легислатива во однос на ОР	
	Резултати 3х :
	Усвоена/дополнета секторска легислатива во однос на ОР 3.1.1 Концепирани/прегледани секторски легислативи 3.1.2 Зајакната интер-министерска соработка во аспектите на меѓу-секторска легислатива на ОР 3.1.3 Распоредена хармонизација на секторската легислатива, во поглед на ОР 3.1.4 Објаснети одговорности на институциите во концепипраните меѓу-секторски аспекти на легислатурата на ОР 3.1.5 Идентификувано ниво на хармонизација потребно во законските сектори на ОР 3.2 Зајакнат институционален капацитет за хармонизирање на секторската легислатива во однос на ОР 3.2.1 Развиена помош за концепирање на аспектите од секторската легислатива (од ЕУ и други донации) за ОР 3.2.2 Идентификувани значења за институционално градење на капацитет (техничка помош, итн.) 3.2.3 Идентификувани потреби за институционален капацитет
Резултат 4	
Создадени механизми за имплементација на политиката и легислативата за ОР	
	Резултат 4х :
	4.1 Создадени механизми за имплементација на политиката на ОР 4.1.1 Комплетирани меѓу-секторски инструменти за секторите за имплементација на политиката на ОР 4.1.2 Идентификувани секторски инструменти за имплементација на политиката на ОР 4.1.3 Зајакнување на интер-министерската соработка за креирање на инструменти за имплементација на политиката на ОР 4.1.4 Кларификација на одговорностите на оние кои ја прават политиката за имплементација на политиката на ОР 4.1.5 Идентификувани институционални кои треба да се создадат за имплементација на политиката на ОР 4.2. Креирани механизми за имплементација на легислативата која се однесува на ОР

	<p>4.2.1 Комплетирани меѓу-секторски инструменти за имплементација на аспектите на правењето на легислатурата на ОР и имплементација</p> <p>4.2.2 Идентификувани секторски инструменти за имплементација на легислативата на ОР</p> <p>4.2.3 Зајакната интер-министерска соработка за создавање на инструменти за ОР</p> <p>4.2.4 Јасна поделба на одговорностите на секторските институции во имплементацијата на ОР</p> <p>4.2.5 Идентификувани институции кои треба да се создадат за имплементација на легислативата на ОР</p>
Меѓу-секторска-Тема : Животна средина	
Специфични Клучни Предизвици на Република Македонија / Клучни Цели	

PM 1. Добро владеење и подобро креирање на политика

Клучна цел : Да се основа пристап за добро владеење и подобро правење на политика базиран на подобра контрола и на принцип во кој одржливиот развој мора да биде интергриран во правење на политика на сите нивоа. Ова бара поддршка од Владата на сите нивоа и да соработува со секој од нив, земајќи ја во обзир различната институционална поставеност, култура и специфични околности во различни региони на Република Македонија.

PM 2. Разновидност на приходите во руралните региони и предизвици за одржлив развој

Клучна цел : Активно да се поттикнува одржлив развој за да се промени структурата на приходите во руралните средини во Република Македонија (PM), да се создадат регионални услуги со додадени вредности, да се олесни регионалното и градско просторно планирање на одржливиот развој и да се осигура дека внатрешната и надворешната политика на Владата на Република Македонија се конзистентни со глобалниот одржлив развој и неговите меѓународни обврски.

PM 3. Економски просперитет и креирање нови работни места

Клучна цел : Да се придонесе до зголемена конкурентност, економски просперитет и зголемување на нови работни места, со изведување на неопходни структурни промени кои ја оспособуваат економијата на различни нивоа за да излезат на крај со предизвиците од глобализацијата со креирање на поле на дејствување во кое може да цвета динамичноста, иновативноста и креативноста додека истовремено се обезбедува социјална еднаквост и здрава средина.

PM 4. Одржливи човечки населби

Клучна цел : Да се подобри социјалниот, економскиот и квалитетот на животната средина во човечките населби како и работните средини на сите луѓе.

PM 5. Меѓу - секторски политики кои придонесуваат за општество на знаење.

Клучна цел : Да се стимулира развој на општество-базирано на знаење во Република Македонија, кое ќе ги обезбеди граѓаните со клучните способности и функционална писменост која ја одредува светската писменост и ќе го развие граѓанското однесување кон одржлив развој.

Клучни предизвици / Клучни Цели како во Обновените ЕУСОП (Јуни, 2006 година)

ЕУ 1. Климатски промени и чиста енергија

Клучна цел : Да се ограничат климатските промена и нејзините трошоци и негативни ефекти за општеството и средината.

ЕУ 2. Одржлив транспорт

Клучна цел : Да се осигура дека нашите транспортни системи ги задоволуваат економските, социјалните и еколошките потреби, додека се минимизираат нивните несакани влијанија на економијата, општеството и околината.

ЕУ 3. Одржлива потрошувачка и производство

Клучна цел : Да се поттикнува одржлива потрошувачка и производствени модели.

ЕУ 4. Заштита и управување со природните извори

Клучна цел : Да се подобри управувањето и избегне прекуумерената експлоатација на природните извори, препознавајќи ја вредноста на сервисите на еко системите.

ЕУ 5. Јавно здравство

Клучна цел : Да се поттикнува добро јавно здравство со еднакви услови и да се подобри заштитата против здравствените закани.

Главна Цел 1

1. Да се основаат здрави еко-системи со богат потенцијал на биолошка разновидност и сочувани природни извори за идните генерации.

Главна Цел 2

2. Да се овозможи економски прогрес преку можности за нови работни места посветени на заштита на животната средина и подобрување.

Главна Цел 3

3. Да се поддржи социјален просперитет на руралните општини преку препознавање и употребување на потенцијалите од вредностите на здрави еко-системи.

Цел

Сочувана животна средина и одржливо управување со природните богатства во Македонија

Резултат 1

1. Воспоставен **ЕУ стандардизиран мониторинг систем** на животната средина и национална програма за следење на животната средина.

Резултати 1x :

1.1 Комплетирани Национални Системи :

- Информативен систем за животната средина
- Информативен систем за просторно планирање

1.2 Добиени доверливи податоци од мониторинг на екологијата во РМ

1.3 Редовен мониторинг во целиот еколошки простор подготвен и

	имплементиран 1.4 Подготвени национални индикатори за животна средина 1.5 Реконструкција на еколошкиот мониторинг систем со вклучување на релевантни истражувачки институции и основање и надгледување од страна на ЕУ ЕПА.
Резултат 2	
2. Животната средина како официјално препознаен приоритет на Владата на РМ	
	Резултати 2х :
	2.1 Засилен развој на еко-туризмот 2.2 Зголемена граѓанска одговорност за штетите на животната средина 2.3 Засилено производство на здрава храна 2.4 Високо поддржана имплементација на системот на еко-ремедијација 2.5 Зголемена јавна свест за заштита на животната средина и концептот на одржлив развој 2.6 Оспособени алтернативни финансиски извори за средината 2.7 Зголемени буџетски средства за еколошки проекти и нивна апликација 2.8 Адекватни поделби на надлежности помеѓу владините сектори во однос на животната средина 2.8.1 Зголемена соработка со МЖЗиПП 2.8.2 Зголемена меѓу-секторска координација и соработка во Владата во однос на прашања од животна средина
Резултат 3	
3. Постигнато високо ниво на имплементација на закони за животна средина	
	Резултати 3х :
	3.1 Значително зголемување на казни за штетите направени во животната средина 3.2 Постигната голема административна ефикасност во однос на прашања од областа на животната средина и функционалната еко-полиција 3.3 Зголемени централни и локални капацитети за имплементација на усвоени закони 3.3.1 Зголемен административен капацитет на општинско ниво за работи во однос на животната средина 3.3.1.1 Заокружена институционалната рамка на Министерството за животна средина и просторно планирање 3.4 Завршено инкорпорирање на ЕУ легислативата во

националната легислатива
3.4.1 Завршена подготовка и усвојување на потребни статuti, планови и програми
3.4.1.1 Усвојување на сеуште непоминати закони во врска со животната средина

Резултат 4	
4. Постигната целосна ефикасност на министерството за животна средина и просторно планирање	
	Резултати 4х:
	4.1. Зголемено јавното учество во процесот на одлучување во заштитата на животната средина
	4.2 Зголемен текот на информации за животната средина
	4.3 Ефикасно имплементиран Законот за животната средина
	4.4. Извршени потребни промени за постигнување на организациска поставеност на адекватниот човечки и финансиски ресурс во МЖСиПП
	4.4.1 Спречена корупција во МЖСиПП
	4.4.1.1 Спречена партизација во МЖСиПП
	4.4.1.2 Воспоставена одговорност на Министерот и Главните на секторите во МЖСиПП за неефикасно Министерство и грешките за превземање акција во заштита на влошувањето на животната средина во РМ
	4.4.2 Постигната независност од странски инвестиции
	4.4.2.1 Развиени алтернативни извори на финансирање
	4.4.2.2 Воспоставена адекватна алокација на буџетот
	4.4.3 Продуциран правилно образован кадар
	4.4.3.1 Вклучени наставни предмети за животната средина во универзитетите
	4.4.3.2 Зголемена јавна свесност за ОР
	4.5 Препознаени приоритетите за заштитата на животната

	средина од страна на Владата на РМ
--	------------------------------------

Енергија

Сектор: Енергија
Специфични Клучни предизвици РМ/ Клучни цели
<p>РМ 2. Добро владеење и подобро креирање на политика <u>Клучна цел:</u> Поставување пристап за добро владеење и подобро креирање на политика врз основа на на подобра регулатива и на принципот дека одржливиот развој мора да биде интегриран во донесувањето одлуки на сите нивоа. Ова бара сите нивоа на власт да се подржат и да соработуваат едни со други, земајќи ги во предвид различните институционални поставености, култури и специфични услови во различните региони во Република Македонија</p> <p>РМ 2. Диверзификација на приходот во руралните региони и предизвици на одржливиот развој <u>Клучна цел:</u> Активно да се поттикнува одржливиот развој со цел да се изврши диверзификација на приходите во руралните региони во Република Македонија (РМ), да се генерираат регионални услуги со додадена вредност, да се потпомгне регионалното и урбаното ОР просторно планирање, и да се осигура дека внатрешната и надворешната политика на Владата на РМ се конзистентни со глобалниот одржлив развој и нејзините меѓународни обврски.</p> <p>РМ 3. Економскиот просперитет и креирање нови работни места <u>Клучна Цел:</u> Да се придонесе за зголемување на конкурентноста, економскиот раст и креирањето нови работни места преку извршување потребни структурни промени кои и овозможуваат на економијата на разни нивоа да се справува со предизвиците на глобализацијата преку создавање на поле за играње во кој динамизмот, иновацијата и креативното претприемништво може да цвета преку осигурување на социјална еднаквост и здрава животна средина</p>
Клучни Предизвици / Клучни Цели како во обновената ЕУ СДС (Јуни 2006)
<p>ЕУ 1. Климатски промени и чиста енергија <u>Клучна Цел:</u> Да се ограничат климатските промена и трошоците кои произлегуваат како и негативните ефекти кон општеството и животната средина.</p> <p>ЕУ 2. Одржлив транспорт <u>Клучна Цел:</u> Да се осигура дека нашите транспортни системи ги задоволуваат општествените економски, социјални и потреби од животната средина додека се намалува нивното непосакувано влијание на економијата, општеството и животната средина.</p> <p>ЕУ 3. Одржлива потрошувачка и производство <u>Клучна Цел:</u> Да се поттикнува одржлива потрошувачка и модели на производството.</p>
Главна Цел 1
1. Да се намали зависноста од увоз на енергија
Главна Цел 2
2. Да се осигура доверлив извор за енергетско снабдување за сите граѓани
Главна Цел 3
3. Да се намали загадувањето на животната средина поврзано со енергијата

(глобално и локално)	
Цел 1	
1. Подобрена ефикасност во енергетско производство	
Резултат 1.1	
1.1 Мешавината на горива подобрена	
	Резултати 1.1.x
	1.1.1. Зголемено учество на други горива (гас и обновливи) во мешавината на горива
Резултат 1.2	
1.2 Примена на напредни технологии за производство на енергија	
	Резултати 1.2.x
	1.2.1 Обезбедени инвестиции за рехабилитација и одржување ¹¹
	1.2.2 Користење на комбинирана топлинска и енергија од чист јаглен
Резултат 1.3	
1.3 Проширен енергетскиот систем	
	Резултати 1.3x
	1.3.1 Обезбедени инвестиции во нови производствени простории
	1.3.2. Спроведена мудра и транспарентна приватизација на енергетските производствени центри
	1.3.3 Подобрени капацитетите за стратешко планирање
	1.3.4 Обезбедени инвестиции за помошна инфраструктура
	1.3.4.1 Подобрени ново изградените интерконекции
	1.3.4.2 Подобрена искористеноста на гасоводот
Цел 2	
2. Подобрена ефикасноста во користењето на енергијата	
Цел 2.1	
2.1. Подобрена енергетска ефикасност во индустријата	
Резултат 2.1.1	
2.1.1 Планирање и одлучување е подобро	
	Резултати 2.1.1.x
	2.1.1.1 Инволвирани се лица кои донесуваат одлуки /планери со знаење и визија
	2.1.1.2 Намалено/отстрането е политичко влијание на одлучување
	2.1.1.3 Зголемена е грижата за животната средина
	2.1.1.4 Аспектите на животната средина се земени во предвид во понатамошни приватизации на индустриските капацитети
Резултат 2.1.2	
2.1.2 Применети се најдобри расположиви технологии/практики	
	Резултати 2.1.2.x
	2.1.2.1 Намалена е конверзијата електрична енергија - топлина

	2.1.2.1.1 Рационализирана е цената на електричната енергија 2.1.2.1.2 Изградена е мрежа за дистрибуција на гас 2.1.2.2 Превземена е интервенција во енергетската ефикасност 2.1.2.2.1 Социјалниот и интересот за животната средина се почитувани 2.1.2.3 Обезбедени се инвестиции во нови технологии 2.1.2.3.1. Подобрена е имплементација на законодавството 2.1.2.3.1.1. Подобрена е ефикасноста на правосудството 2.1.2.3.1.2 Воспоставени се адекватни казни 2.1.2.3.1.3 Целосно е воспоставен мониторинг систем 2.1.2.3.1.4 Интернализирани се надворешните трошоци (воведен данок за загадувачите)
Цел 2.2.	
2.2.	Подобрена е енергетска ефикасност во домаќинствата и јавниот сектор
Резултат 2.2.1	
2.2.1 Намалена е електрична енергија за греење	
	Резултати 2.2.1.x
	2.2.1.1 Рационализирана е цената на електрична енергија
	2.2.1.2 Изградени се мрежи за дистрибуција на гас
Резултат 2.2.2	
2.2.2 Заокружено секундарно законодавство	
	Резултати 2.2.2x
	2.2.2.1 Усвоено е законодавство/регулатива за градење на кодови
	2.2.2.2 Усвоено е законодавство/регулатива за означување
Резултати 2.2.3	
2.2.3 Подигната свест	
	Резултати 2.2.3x
	2.2.3.1 Ввоспоставени се навики за штедење енергија 2.2.3.1.1 Рационализирана е цената на електрична енергија 2.2.3.1.2 Организирани се кампањи 2.2.3.1.3 Изработени се основни образовни програми 2.2.3.2 Подобен е процесот на донесувањето одлуки 2.2.3.2.1 Почитувани се општествениот и интересот на животната средина
Цел 2.3	
2.3 Подобрена е енергетска ефикасност во транспортот	
Резултат 2.3.1	
2.3.1 Подобен е квалитет на горивата	
	Резултати 2.3.1.x
	2.3.1.1 Усвоени се нови стандарди
Резултат 2.3.2	
2.3.2 Обновен е возен парк	
Резултат 2.3.3	
2.3.3 Обезбедени се адекватни економски инструменти	

Резултат 2.3.4	
2.3.4 Подобен е јавниот транспорт	
	Резултати 2.3.4.x
	Види ги релевантните резултати од секторот Транспорт и Инфраструктура
Цел 3	
3. Зголемена искористеност на PEC	
Резултат 3.1	
3.1 Обезбедени се инвестиции	
	Резултати 3.1.x
	3.1.1 Обезбедено е национално финансирање
	3.1.1.1 Изграден е капацитет на институциите
	3.1.1.2 Изготвено и донесено законодавство/регулатива
	3.1.1.3 Намалена и ефикасна администрација
	3.1.2 Зголемен потенцијал за привлекување странски инвестиции
	3.1.2.1 Изграден е капацитет на институциите
	3.1.2.2 Изготвено и донесено законодавство/регулатива
	3.1.2.3 Намалена и ефикасна администрација
Резултати 3.2	
3.2 Подобен процесот на донесувањето одлуки	
	Резултати 3.2.x
	3.2.1 Зголемена е свеста за примена на PEC
	3.2.2 Појитуван е општествениот и интересот на животната средина
	3.2.3 Обезбедена е раширеност на информацијата
	3.2.4. Превземени се пилот проекти

Земјоделство и рурален развој

Сектор: Земјоделство и рурален развој
Посебни РМ Клучни предизвици / Клучни цели
РМ 1. Добро владеење и подобро креирање на политики Клучна Цел: Да се постави пристап за добро владеење и подобро креирање на политики, засновано на подобра регулатива и на принципот дека одржливиот развој мора да биде интегриран во креирањето на политика на сите нивоа на власт. Ова бара сите нивоа на власт да се подржуваат и соработуваат едни со други, земајќи ги предвид различната институционална поставеност, култура и специфичните околности во различните региони на Република Македонија.
РМ 2. Диверзификација на приходите во руралните региони и предизвици на одржливиот развој Клучна цел: Да активно се поттикнува одржливиот развој со цел диверзификација на приходите во руралните региони во Република

Македонија (РМ), да се генерира регионални циклуси на додадена вредност, да се олесни регионалниот и урбаниот одржлив развој на просторно планирање, и да се осигура дека внатрешните и надворешните политики на Владата на РМ се конзистентни со глобалниот одржлив развој и нејзините меѓународни обврски.

РМ 3. Економски просперитет и креирање нови работни места

Клучна Цел: Да се придонесе за зголемување на конкурентноста, економскиот раст и унапредување на создавањето на работа преку извршување потребни структурни промени кои и овозможуваат на економијата на разни нивоа да се снајде со предизвиците на глобализацијата преку создавање на поле за играње во кој динамизмот, иновацијата и креативното претприемништво може да цвета преку осигурување на социјална еднаквост и здрава животна средина

РМ 4. Одржливи човечки населби

Клучна Цел: Да се подобри социјалниот, економскиот и квалитетот на животната средина на човековите населби и животната и работна средина на сите луѓе.

РМ 5. Меѓусекторски политики кои придонесуваат кон општество на знаењето

Клучна Цел: Да се стимулира развој на општество засновано на знаење во Република Македонија што ќе им ги обезбеди на граѓаните клучните компетенции и функционална писменост која ќе ја определи глобалната конкурентност, истовремено ќе го развие ставот на граѓаните кон одржлив развој.

Клучни Предизвици / Клучни Цели како во обновената ЕУ СДС (Јуни 2006)

ЕУ 1. Климатски промени и чиста енергија

Клучна Цел: Да се ограничат климатските промена и нејзините трошоци и негативните ефекти врз општеството и животната средина.

ЕУ 2. Одржлив транспорт

Клучна Цел: Да се осигура дека нашите транспортни системи ги задоволуваат општествените економски, социјални и потреби од животната средина додека се намалува нивното непосакувано влијание врз економијата, општеството и животната средина.

ЕУ 3. Одржлива потрошувачка и производство

Клучна Цел: Да се промовира одржлива потрошувачка и модели на производството.

ЕУ 4. Заштита и управување со природни ресурси

Клучна Цел: Да се унапреди управувањето и да се избегне прекумерното експлоатирање на природните ресурси, препознавање на вредностите на услугите на еко-системот.

ЕУ 5. Јавно здравство

Клучна Цел: Да се поттикнува добро јавно здравство на еднакви услови и да се унапреди заштитата против здравствените закани.

ЕУ 6. Социјална вклученост, Демографија и Миграција

Клучна Цел: Да се создаде социјално вклучено општество преку земање во предвид солидарност помеѓу и во генерациите и да се обезбеди и осигура квалитетот на животот на граѓаните како предуслов за трајна индивидуална благосостојба.

Главна Цел 1

1. Да се подобри земјоделството и руралната економија на Република

Македонија.	
Главна Цел 2	
2. Да се подобри земјоделството и да се развијат руралните региони во Република Македонија општествено урамнотежени.	
Главна Цел 3	
3. Да се подобри земјоделството и да се развијат социјално урамнотежени рурални региони во Република Македонија.	
Цел	
Да се постигне одржливо земјоделство и да се интегрира регионален рурален развој на Република Македонија.	
Резултат 1.	
1. Воспоставена добра организација во секторот	
	Резултат 1.х:
	1.1. Подобрена е организацијата и планирањето на производството.
	1.1.1. Поддржана е постојната и силна Агенција за поттикнување на извозот ¹²
	1.1.2. Обезбедена е осигурителна полиса за поддршка на земјоделските имоти.
	1.1.3. Одржан е постојниот и силен Пазарен информациски систем (МИС).
	1.1.4. Воведен оптимален број на приватно-јавни партнерства.
	1.2. Заокружена е вертикалната интеграција на ланецот на понудата.
	1.3. Силно е поддржано само-организирањето на македонските фармери.
	1.3.1. Правилна оптимизација на земјоделскиот придонес
	1.4. Започната е правилна и ефективна комуникација помеѓу учесниците и силна интерконекција во секторот
	1.5. Заокружен е соодветен и ефективен систем за евиденција на фарми.

¹² Краткорочни резултати (во следните 5 години) се наведени во италики.

Резултат 2.	
2. Обезбедена е правилна земјоделска и рурално развојна политика	
	Резултат 2.х:
	2.1. Постои високо ниво на имплементација на стратегија
	2.2. Поддржани се реформите во земјоделството и секторот за храна согласно ЕУ регулативите
	2.2.1. Овозможено е добро формулирање и висока имплементација на национална политика за земјоделство
	2.2.2. Постои конзистентна политика на цени – регулативи за внатрешниот пазар согласно ЕУ
	2.3. Идентификувана и спроведена јасна поделба на надлежности помеѓу министерствата
	2.2.1 Постои заокружена правна рамка
	2.2.2 Обезбедена е конзистентност на јавната администрација (без промени со секоја нова Влада)
	2.2.3 Обезбеден е силен капацитет на Агенцијата за развој на земјоделството
	2.3. Обезбедени се прецизни стратегии и функционирање на постојните
	2.3.1. Донесена е стратегија за земјоделство и руралн развој
	2.3.2. Воведено е високо ниво на интегрирање на прашања за животната средина во земјоделството
	2.3.3. Воведено е високо ниво на свест во МЖСиПП и кај други учесници за земјоделството и руралниот развој
	2.4. Започнато е правилно управување со податоци
	2.5. Обезбедени се достапни и точни статистички податоци
Резултат 3.	
3. Воспоставен е силен институционален капацитет на секторот	
	Резултати 3.х
	3.1. Воспоставен е силен институционален капацитет на секторот
	3.1.1. Воспоставена е институционална рамка за одржлив развој на општеството / секторот
	3.1.2. Воведени се соодветни финансиски инструменти за имплементација на одржливиот развој
	3.1.3. Поддржани се генциите ППП, ЛАБС, ТЕСТ и вршење редовна контрола на истите

	<p>3.1.4. Идентификувани се јасни надлежности помеѓу Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство и Министерството за економија, Министерство за животна средина, Министерство за здравство, Министерство за финансии и други министерства</p> <p>3.2. Завршено е зајакнувањето на институционалните капацитети на Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство</p> <p>3.3. Спроведено е брзо и соодветно одлучување во Министерство за земјоделство</p> <p>3.3.1. Обезбедено е високо ниво на имплементација на Стратегијата</p> <p>3.3.2. Воспоставен е совет/одбор за земјоделството како интердисциплинарно тело</p> <p>3.3.3. Обезбедена е висока транспарентност на информација</p> <p>3.3.4. Поддржана е силна меѓу-институционална координација/соработка</p> <p>3.3.5. Обезбедено е оптимално институционално управување</p> <p>3.3.5.1 Обезбеден е силен капацитет на административниот персонал</p> <p>3.3.5.1.1. Обезбедена е правилна институционална поставеност</p> <p>3.3.5.1.2. Обезбедено е соодветно плаќање на административниот персонал</p> <p>3.3.5.1.3. Спречена е злоупотребата на административниот систем</p> <p>3.3.5.1.4. Обезбедено е вработување на стручни лица и обучени млади луѓе</p> <p>3.3.5.1.5. Обезбедено е оптимално користење на сегашните институционални капацитети</p> <p>3.3.5.2. Обезбедена е конзистентност во институционална меморија</p>
--	---

	<p>3.3.5.2.1 Обезбедено е спречување на ризикот дека долгорочните работи во администрацијата не се загрозени од политичките промени</p> <p>3.3.5.2.2 Избегнато е мешањето на политиката во институционалните активности</p> <p>3.3.6. Обезбедена е правилна комуникација и процедури во институциите</p> <p>3.3.7. Обезбедена е веб-ориентирана презентација на јавните институции</p>
Резултат 4.	
4. Подобри се човечките ресурси во линија со одржливиот развој	
	Резултати 4.x
	<p>4.1. Земјоделскиот сектор претставува инструмент да се задржат младите луѓе во земјоделството и руралните средини</p> <p>4.1.1. Обезбеден е оптимален број на производство во дворови и идентификувани фармери кои се занимаваат со земјоделство како дополнителна дејност</p> <p>4.1.2. Зголемена е атрактивноста на земјоделскиот сектор за можно вработување</p> <p>4.1.3. Обезбедена е пожелна старосна и полова структура во руралната средина и останатиот дел во секторот</p> <p>4.1.4. Обезбедено е оптимално користење на образована работна сила</p> <p>4.1.5. Идентифицирани се и подржани оптимален број на професионални комерцијални фармери</p> <p>4.2. Воведена е поголема мотивација за промени и подобрувања во секторот</p> <p>4.3. Понудено е високо образование на директни производители</p> <p>4.3.1. Обезбедени се силни вештини на управување на производителите и преработувачите и нивна поддршка</p> <p>4.3.2. Обезбедени се човечки ресурси на локално ниво за ЕУ интеграција</p> <p>4.3.3. Обезбедени се човечки ресурси на државно ниво</p>

	<p>за ЕУ интеграција</p> <p>4.4. Обезбедено е повисоко ниво на инвестиции во образованието и истражување поврзано со земјоделскиот сектор и нивна поддршка</p> <p>4.4.1. Обезбедени се високи капацитети на консултантски квалификации и знаења и нивна поддршка</p> <p>4.4.2. Подобрено е формалното образование (реформирано образование)</p> <p>4.4.3. Донесена и поддржана адекватна програма во формалното образование</p> <p>4.4.4. Обезбедена е стручна обука во секторот</p> <p>4.4.5. Обезбедени се методологии за доживотно учење и учење за возрасни</p> <p>4.4.6. Воведени се шеми за сертификации за вршење обука и консултации</p> <p>4.5. Дефинирани се таргет групи за образование и обука</p> <p>4.6. Постигната е добра репутација за земјоделскиот сектор</p> <p>4.7. Избегнато е историското занемарување на руралните и земјоделските средини</p>
Резултат 5.	
5. Охрабрена е деловната средина за одржлив развој на земјоделството	
	Резултат 5.х:
	<p>5.1. Извршена е адекватна промоција на брендови и продажби</p> <p>5.1.1. Подржан е силен тек на директни домашни и странски инвестиции</p> <p>5.1.2. Обезбедени се соодветни и постојни гаранциски фондови</p> <p>5.1.3. Охрабрени се банковни понуди– кредити за почеток на бизниси во земјоделството</p> <p>5.1.4. Охрабрени се инвестициите во земјоделството од</p>

	<p>страна на компаниите</p> <p>5.2. Обезбеден е висок тек на пазарни информации</p> <p>5.3. Обезбедена е силна поддршка и развој на секторот</p> <p>5.3.1. Обезбедена е добра бизнис средина (без административни бариери)</p> <p>5.3.2. Воспоставени се доволен број на приватно-јавни партнерства во секторот</p> <p>5.3.3. Спроведени се и координирани инспекциски служби на граничните терминали и внатрешниот пазар</p> <p>5.3.4. Обезбедена е правилна царинска документација потребна за увоз-извоз запознаена</p> <p>5.3.5. Обезбедени се кратки и едноставни административни процедури</p> <p>5.3.6. Намалена е сивата економија</p> <p>5.3.7. Понудени се добри услови на постојниот правен систем</p> <p>5.4. Понуден е висок капацитет за абсорбирање на грантови и инвестициски фондови</p> <p>5.5. Генериран е соодветен диверзитет на приходи во руралните средини</p> <p>5.5.1. Обезбеден е оптимален број на консултантски компании</p> <p>5.5.2. Воведена е добра координација помеѓу науката и праксата</p> <p>5.5.3. Воведено се и поддржани добри практики на корпоративно управување</p> <p>5.6. Адекватно се обучени менаџери во земјоделското претприемништво</p> <p>5.7. Воведен се различен асортиман на земјоделските производи и нивно промовирање</p> <p>5.8. Поддржан е процесот за подигнување на свеста за следните ЕУ барања на секторот</p>
--	--

Резултат 6.	
6. Обезбедена е имплементација на адекватни земјоделски практики¹³	
	Резултати 6.х:
	<p>6.1. <u>Спроведен е оптимален број на агро-еколошки практики</u></p> <p>6.1.1. <u>Развиени се и спроведени оптимален број на еколошки практики</u></p> <p>6.1.2. <u>Развиени се и спроведени оптимален број на практики за одржливо производство</u></p> <p>6.1.3. <u>Развиени се и спроведени оптимален број на бренд-ориентирани производствени практики (регионални/локални) создадени и извршени</u></p> <p>6.1.3.1. <u>Развиени се и спроведени оптимален број на потекло-ориентирани производствени практики (регионални/локални)</u></p> <p>6.1.3.2. <u>Поддржана е адекватна имплементација на „код на однесување“ во ГАП</u></p> <p>6.1.4. <u>Испонети се минималните стандарди за здраво производство</u></p> <p>6.1.5. Обезбедено е правилно користење на ѓубрива и пестициди и наводнување</p> <p>6.1.5.1. Обезбедено е присуството на сеопфатно управување со отпадот во земјоделството и производството на добиток</p> <p>6.1.5.2. Обезбедени се и/или поддржани функционални машински кругови (за ГА, кооперации, организации на производители)</p> <p>6.1.6. <u>Развиени се и спроведени оптимален број добри земјоделски практики за заштита на вода, воздух, земја</u></p> <p>6.1.6.1. <u>Подобрено е управувањето со просторно земјиште</u></p> <p>6.1.6.2. Обезбедено е присуството на практики за отстранување на јагленород</p> <p>6.2. Обезбедени се и спроведени оптимален број на развојни технологии за користење на извори на алтернативна енергија од земјоделството</p> <p>6.2.1. Обезбедено е високо ниво на ЕУ стандардот „Енергетско фармерство“</p> <p>6.2.2. Зголемена е свеста на национално ниво за „Енергетско Фармерство“</p> <p>6.2.3. Зголемена е свеста на локално ниво за „Енергетско Фармерство“</p> <p>6.2.4. Воведени се и спроведени пилот проекти за „Енергетско Фармерство“ на национално ниво</p> <p>6.2.5. Воведени се и спроведени пилот проекти за „Енергетско Фармерство“ на локално ниво</p> <p>6.2.6. Силно се поддржани истражувањата и развојот на нови технологии за користење на алтернативна енергија и материјални извори од земјоделството</p> <p>6.3. <u>Спроведен е оптимален број на практики за безбедност на</u></p>

¹³ Доле подвлечените резултати се сметаат да бидат пристигнати само во долго-рочниот хоризонт после 10 години. Ова зема во предвид специјална ситуација во земјоделската практика и се одделува од шемата често користена во овој НССД кога резултатите се дефинирани како кратко рочни и средно рочни.

<p><u>храната</u></p> <p>6.3.1. <u>Воспоставена е можност за следење на потеклото на животински и житни производи</u></p> <p>6.3.2. <u>Обезбедено е следење на нормалниот однос безбедност на храна – краен производ (квалитет)</u></p> <p>6.3.3. Обезбедена е висока имплементација на систем за производствени практики</p> <p>6.3.4. Обезбедено е следење на правила на ГАП</p> <p>6.3.4.1. Воспоставено е соодветно користење на вода, ѓубрива и пестициди</p> <p>6.3.4.2. <u>Воспоставена е висока примена на стандарди за време на производството</u></p> <p>6.3.4.3. Воспоставена е соодветна експертиза и примена на после – жетвени технологии</p> <p>6.3.4.4. Воспоставено е правилно користење на ветеринарна медицина и додатоци</p> <p>6.3.5. Заокружено е национално законодавство во согласност со ЕУ (ГАП протоколи)</p> <p>6.3.5.1. Обезбедена е владина поддршка во имплементација на советнички пакети</p> <p>6.3.5.2. Обезбеден е оптимален број советници (ХАССП, ЕУРЕПГАП)</p> <p>6.3.5.3. Воспоставен е системи за имплементација на сертификати (ХАССП, ЕУРЕПГАП)</p> <p>6.4. Обезбедена е достапност на информации за пазарна потреба (квалитетни потреби)</p> <p>6.5. Обезбедени се соодветни знаења/основни капацитети за советнички услуги (унапредени советнички услуги)</p> <p>6.6. Обезбедена е силна поддршка за медиуми, НВО, асоцијации, консултантски компании во секторот</p> <p>6.7. Воведена е нова опрема и механизација (соодветна машинерија)</p> <p>6.8. Понудено е повисоко образование на директните производители</p>

Шумарство и рурален развој

Сектор: Шумарство и рурален развој
Специфични РМ Клучни Предизвици/Клучни Цели
РМ 1. Добро владеење и подобро креирање на политика
<p><u>Клучна Цел :</u> Да се создаде пристап на добро владеење и подобро креирање на политики, засновано на подобра регулатива и на принципот дека одржливиот развој мора да биде интегриран во креирањето на политика на сите нивоа. Ова бара сите нивоа на власта да се поддржуваат и соработуваат едни со други, земајќи ги предвид различната институционална поставеност, култура, и специфичните околности во различните региони на РМ.</p> <p>РМ 2. Диверзификација на приходот во руралните региони и предизвици на одржливиот развој</p>

Клучна цел: Да активно се промовира одржливиот развој со цел диверзификација на приходот во руралните региони во Република Македонија (РМ), да се генерираат регионални циклуси на додадена вредност, да се олесни регионалниот и урбаниот одржлив развој на просторно планирање, и да се осигура дека внатрешните и надворешните политики на Владата на РМ се конзистентни со глобалниот одржлив развој и нејзините меѓународни обврски.

РМ 3. Економскиот просперитет и создавање на работни места.

Клучна Цел: Да се придонесе за зголемување на конкурентноста, економскиот раст и унапредување на создавањето на работни места преку извршување потребни структурни промени кои и овозможуваат на економијата на разни нивоа да се снајде со предизвиците на глобализацијата преку создавање на поле за играње во кој динамизмот, иновацијата и креативното претприемништво може да цвета преку осигурување на социјална еднаквост и здрава животна средина

РМ 4. Одржливи човекови населби

Клучна Цел: Да се подобри социјалниот економскиот и квалитетот на животната средина на човековите населби и животната и работната средина на сите луѓе.

Клучни Предизвици / Клучни Цели како во обновената ЕУ СДС (Јуни 2006)

ЕУ 1. Климатски промени и чиста енергија

Клучна Цел: Да се ограничат климатските промени и нејзините трошоци и негативните ефекти кон општеството и животната средина.

ЕУ 2. Одржлив транспорт

Клучна Цел: Да се осигура дека нашите транспортни системи ги задоволат општествените економски, социјални и потреби од животната средина додека се намалува нивното несакано влијание на економијата, општеството и животната средина.

ЕУ 3. Одржлива потрошувачка и производство

Клучна Цел: Да се поттикнува одржлива потрошувачка и модели на производството.

ЕУ 4. Заштита и управување со природни ресурси

Клучна Цел: Да се подобри управувањето и да се избегне прекумерното експлоатирање на природните ресурси, со препознавање на вредностите на услугите на еко-системот.

ЕУ 5. Јавно здравство

Клучна Цел: Да се поттикнува добро јавно здравство на еднакви услови и да се подобри заштитата против здравствените закани.

ЕУ 6. Социјална вклученост, демографија и миграција

Клучна Цел: Да се создаде социјално вклучено општество преку земање во предвид солидарност помеѓу и во генерациите и да се обезбеди и осигура квалитетот на животот на граѓаните како предуслов за трајна индивидуална благосостојба.

Главна Цел 1

4. Да се подобри шумарството и руралната економија на Република Македонија.

Главна Цел 2

5. Да се унапреди шумарството и да се развијат руралните региони во Република Македонија општествено урамнотежени.

Главна Цел 3	
6. Да се подобри шумарството и да се развијат руралните региони во Република Македонија урамнотежени со животната средина.	
Цел	
Постигнато е одржливо шумарство и интегриран регионален рурален развој на Република Македонија	
Резултат 1	
1. Постигната е правилна организација и управување во шумарството	
	Резултат 1.х:
	<ul style="list-style-type: none"> 1.1. Подобрена е организација на секторот 1.2. Избегнат е конфликт на интереси (на индивидуално ниво) помеѓу одговорниот персонал во ЈП „Македонски Шуми“ 1.3. Поставени се адекватни тела за управување <ul style="list-style-type: none"> 1.3.1. Поставена е правилна организација на Јавното Претпријатие „Македонски Шуми“ 1.3.2. Подржана е финализацијата на катастарот 1.4. Обезбедено е професионално работење на шумарството (без влијание на политиката) 1.5. Владата е информирана за улогата на шумарството во економијата, руралниот развој и екологијата
Резултат 2	
2. Имплементирани се силни/ефикасни административни институционални капацитети во секторот	
	Резултат 2.х:
	<ul style="list-style-type: none"> 2.1. Поддржани се активности за зајакнување на институционалниот капацитет на Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство 2.2. Поддржани се активности за зацврстување на институционалниот капацитет на Јавното Претпријатие „Македонски Шуми“ <ul style="list-style-type: none"> 2.2.1 Вработени се стручни и обучени млади луѓе 2.2.2 Создадена е средина каде административниот

	<p>персонал нема да биде злоупотребуван</p> <p>2.3. Избегнато е мешање на политиката во институционални активности</p> <p>2.4. Поддржана е правилна поставеност на институциите</p> <p>2.5. Воспоставен е систем за постојано професионално унапредување на персоналот</p> <p>2.6. Постигнато е оптимално користење на институционалните капацитети</p> <p>2.7. Постигнато е оптимално плаќање на административниот персонал</p> <p>2.8. Обезбедена е транспарентност во процесот на вработување</p> <p>2.9. Обезбедена е правилна и ефикасна контрола (од страна на Владата) во работата на институциите за надминување на негативни фактори</p> <p>2.10. Подигната е јавната свест за шумарството</p> <p>2.11. Владата е информирана за улогата на шумарството во економијата, руралниот развој и екологијата</p>
Резултат 3	
3. Осигурена е примена на ефективни технологии и методологија	
	Резултат 3.х:
	<p>3.1. Обезбедена е примена на правилни методологии за планирање во шумарството</p> <p>3.2. Обезбедена е примена на модерни технолошки решенија во шумарството</p> <p>3.3. Обезбедена е примена на соодветни методологии за одредување на капацитети на не-дрвни шумарски производи</p> <p>3.3.1. Воведена е правилна методологија за водење и одржување на база на податоци за загрозени видови</p> <p>3.4. Подигната е јавна свест за шумарството</p> <p>3.4.1. Владата е информирана за улогата на шумарството во економијата, руралниот развој и</p>

	екологијата
Резултат 4	
4. Имплементирани се законски регулативи	
	Резултати 4.х:
	4.1. Избегнат е организиран криминал
	4.1.1. Избегната е незаконска сеча
	4.1.2. Обезбедено е подржување на ниските регулативи
	4.2. Подготвена е национална стратегија за заштита од шумски пожари
	4.2.1. Подготвен е општ план за управување
	4.2.2. Извршен е попис на шумите
	4.3. Избегнати се преклопувања на одговорности во однос на интегрирано просторно управување и природни ресурси
	4.4. Поддржано е воспоставување на пазарно управување
	4.4.1. Обезбедени се законските регулативи кои ќе дозволат редовни и доволни финансиски средства
	4.5. Владата е информирана за улогата на шумарството во економијата, руралниот развој и екологијата

Туризам

Сектор: Туризам
Специфични РМ Клучни Предизвици / Клучни Цели
РМ 1. Добро владеење и подобро креирање на политика
<u>Клучна Цел</u> : Да се создаде пристап на добро владеење и подобро креирање на политики, засновано на подобра регулатива и на принципот дека одржливиот развој мора да биде интегриран во креирањето на политика на сите нивоа. Ова бара сите нивоа на власта да се поддржуваат и соработуваат едни со други, земајќи ги предвид различната институционална поставеност, култура, и специфичните околности во различните региони на РМ.
РМ 2. Диверзификација на приходот во руралните региони и

предизвици на одржливиот развој

Клучна цел: Да се активно промовира одржливиот развој со цел диверзификација на приходот во руралните региони во Република Македонија (РМ), да се генерираат регионални циклуси на додадена вредност, да се олесни регионалниот и урбаниот одржлив развој на просторно планирање, и да се осигура дека внатрешните и надворешните политики на Владата на РМ се конзистентни со глобалниот одржлив развој и нејзините меѓународни обврски.

РМ 3. Економскиот просперитет и создавање на работни места

Клучна Цел: Да се придонесе за зголемување на конкурентноста, економскиот раст и унапредување на создавањето на работа преку извршување потребни структурни промени кои и овозможуваат на економијата на разни нивоа да се справи со предизвиците на глобализацијата преку создавање на поле за натпревар во кој динамиката, иновацијата и креативното претприемништво може да цвета преку осигурување на социјална еднаквост и здрава животна средина

РМ 4. Одржливи човечки населби

Клучна Цел: Да се подобри социјалниот економскиот и квалитетот на животната средина на човековите населби и животната и работната средина на сите луѓе.

РМ 5. Меѓусекторски политики за развој на “општеството засновано на знаење“

Клучна цел : Да се поттикне развој на “општество засновано на знаење“ во Република Македонија што ќе им ги обезбеди на граѓаните клучните компетенции и функционалната писменост кои ја определуваат глобалната конкурентност, а истовремено ќе го развие односот на граѓаните кон одржливиот развој.

Клучни Предизвици / Клучни Цели како во обновената ЕУ СДС (Јуни 2006)

ЕУ 1. Климатска промена и чиста енергија

Клучна Цел: Да се ограничат климатските промена и нејзините трошоци и негативните ефекти кон општеството и животната средина.

ЕУ 2. Одржлив транспорт

Клучна Цел: Да се осигура дека нашите транспортни системи ги задоволат општествените економски, социјални и потреби од животната средина додека се намалува нивното непосакувано влијание на економијата, општеството и животната средина.

ЕУ 3. Одржлива потрошувачка и производство

Клучна Цел: Да се промовира одржлива потрошувачка и теркови на производството.

ЕУ 4. Заштита и управување со природни ресурси

Клучна Цел: Да се унапреди управувањето и да се избегне прекумерното експлоатирање на природните ресурси, препознавање на вредностите на услугите на еко-системот.

ЕУ 5. Јавно здравство

Клучна Цел: Да се промовира добро јавно здравство на еднакви услови и да се унапреди заштитата против здравствените закани.

ЕУ 6. Социјална вклученост, демографија и миграција

Клучна Цел: Да се создаде социјално вклучено општество преку земање во предвид солидарност помеѓу и во генерациите и да се обезбеди и осигура

квалитетот на животот на граѓаните како предуслов за трајна индивидуална благосостојба.	
Главна Цел 1	
1. Да се планира и управува туризмот кон одржливост преку давање на приоритет на квалитетот на средината, нејзината заштита и рационално користење на природните ресурси.	
Главна Цел 2	
2. Да се придонесе кон економскиот просперитет и унапредување на креирање работни места од страна на туризмот.	
Главна Цел 3	
3. Да се зголеми квалитетот на животот преку почитувањето на културата и традицијата на локалните заедници, нивната животна средина и економијата.	
Цел	
Република Македонија е признаена и икористена дестинација за одржлив туризам	
Резултат 1	
1. Правилно е дефинирана конкурентна туристичка понуда	
	Резултат 1х:
	1.1. Создадени се конкурентни туристички производи
	1.1.1. Зголемене просекот на туристички престои
	1.1.1.1. Конкурентни цени на туристички производи ¹⁴
	1.1.2. Зголемена е иновативноста и разновидоста во туристичка понуда
	1.1.2.1. Зголемен/подобрен е менаџментот задолжен за забвни активности, капацитетите, програмите и стручните лица
	1.1.2.2. Обезбеден е повисок развој на културен, конгресен, рурален, бањски и други конкурентни видови туризам
	1.1.2.3. Подобрена е промоцијата на типичните рурални производи и традиционална кујна
	1.1.3. Зголемена е ориентацијата кон привлекување

¹⁴ Краткорочни резултати (во следните 5 години) се назначени во италики

	<p>странски и домашни туристи</p> <p>1.1.4. Зголемен е бројот на специјализирани туристички агенции</p> <p>1.1.5. Создадени се и воспоставени туристички брендирано производи</p> <p>1.1.6. Привлечени се хотелски бренд имиња</p> <p>1.2. Подобрена е промоцијата на постојните и потенцијални видови туризам</p> <p>1.3. Соодветно се предвидени потенцијалните туристички производи од компетентните власти</p> <p>1.3.1. Зголемена е свеста за потенцијалите на туризмот на локално и централно ниво</p> <p>1.3.2. Обезбедени се соодветни инвестиции во потенцијалите</p> <p>1.3.3. Зголемен е бројот на студии и истражување за потенцијалите и носивоста на капацитетите</p> <p>1.3.4. Надминати се конфликтите на интереси во просторното планирање</p>
Резултат 3	
3. Подобрени се човечките ресурси за туризам	
	Резултати 3х:
	<p>3.1. Соодветно се образовани и обучени туристички професионалци</p> <p>3.1.1. Воспоставени се програми (средно и високо образование) во согласност со ЕУ програмите</p> <p>3.1.2. Зголемен е број на студенти со пракса</p> <p>3.1.3. Зајакнета е интердисциплинарна соработка помеѓу факултетите</p> <p>3.1.4. Зајакнета соработка помеѓу образовниот и деловниот сектор</p> <p>3.1.5. Воспоставени/развиени се програми за доживотно учење</p> <p>3.1.6. Зголемен е бројот на професионални туристички</p>

	<p>водичи</p> <p>3.1.7. Воспоставени/развиени се стручни занатски програми (даборез, плетење, традиционално готвење)</p> <p>3.1.8. Воспоставени/развиени се стручни програми за забавни активности</p> <p>3.2. Зголемен е бројот на соодветно образовани менаџери</p> <p>3.2.1. Образовани и обучени се менаџери за потребите на нивните работни места</p>
Резултат 4	
4. Подобрени се инфраструктурата и капацитетите за туризам	
	Резултати 4х:
	<p>4.1. Подобрена е и развиена инфраструктурата</p> <p>4.1.1. Подобен е квалитетот на патната и железничката мрежа</p> <p>4.1.1.1. Зголемен е бројот на добро опремени попатни места за одмор</p> <p>4.1.1.2. Развиени се нови железнички линии кон туристичките дестинации</p> <p>4.1.2. Подобрени се авио врските</p> <p>4.1.2.1 Обезбедени се конкурентни авио цени во регионот</p> <p>4.1.3. Подобрено е снабдувањето со вода, струја и справување со отпадот во туристичките дестинации</p> <p>4.2. Надминати се проблемите со пристап до туристички дестинации</p> <p>4.2.1. Зголемена е и подобрена сигнализација</p> <p>4.2.2. Воспоставени се инфо центри & туристички бироа</p> <p>4.2.2.1. Зголемен е бројот на инфо точки</p> <p>4.2.3. Подобрено е организиран јавниот транспорт</p> <p>4.3. Зголемен е бројот на современите капацитети за</p>

	<p>сместување</p> <p>4.3.1. Подобен е квалитетот на капацитетите за сместување</p> <p>4.3.2. Зголемен е бројот на капацитети за сместување за одредени видови туризам (рурален, планински, манастирски, итн.)</p> <p>4.3.3. Дефинирана е носивоста на капацитетите</p>
--	--

Вработување

Меѓусекторско прашање: Вработување
<p>Специфични РМ Клучни Предизвици / Клучни Цели</p> <p>РМ 1. Добро владеење и подобро креирање на политика</p> <p><u>Клучна Цел</u> : Да се создаде пристап на добро владеење и подобро креирање на политики, засновано на подобра регулатива и на принципот дека одржливиот развој мора да биде интегриран во креирањето на политика на сите нивоа. Ова бара сите нивоа на власта да се поддржуваат и соработуваат едни со други, земајќи ги предвид различната институционална поставеност, култура, и специфичните околности во различните региони на РМ.</p> <p>РМ 2. Диверзификација на приходот во руралните региони и предизвици на Одржливиот Развој</p> <p><u>Клучна цел</u>: Да активно се промовира одржливиот развој со цел диверзификација на приходот во руралните региони во Република Македонија (РМ), да се генерира регионални циклуси на додадена вредност, да се олесни регионалниот и урбаниот одржлив развој на просторно планирање, и да се осигура дека внатрешните и надворешните политики на Владата на РМ се конзистентни со глобалниот одржлив развој и нејзините меѓународни обврски.</p> <p>РМ 3. Економскиот просперитет и креирање на работни места</p> <p><u>Клучна Цел</u>: Да се придонесе за зголемување на конкурентноста, економскиот раст и унапредување на креирање на работни места преку извршување потребни структурни промени кои и овозможуваат на економијата на разни нивоа да се снајде со предизвиците на глобализацијата преку создавање на поле за играње во кој динамизмот, иновацијата и креативното претприемништво може да цвета преку осигурување на социјална еднаквост и здрава животна средина.</p> <p>РМ 4. Одржливи човекови населби</p> <p><u>Клучна Цел</u>: Да се подобри социјалниот економскиот и квалитетот на животната средина на човековите населби и животната и работна средина на сите луѓе.</p> <p>РМ 5. Меѓусекторски политики за развој на “општеството засновано на знаење”</p> <p><u>Клучна цел</u> : Да се поттикне развој на “општество засновано на знаење” во</p>

Република Македонија што ќе им ги обезбеди на граѓаните клучните компетенции и функционалната писменост кои ја определуваат глобалната конкурентност, а истовремено ќе го развие односот на граѓаните кон одржливиот развој.

Клучни Предизвици / Клучни Цели како во обновената ЕУ СДС (Јуни 2006) ЕУ 2. Одржлив Транспорт

Клучна Цел: Да се осигура дека нашите транспортни системи ги задоволат општествените економски, социјални и потреби од животната средина додека се намалува нивното непосакувано влијание на економијата, општеството и животната средина.

ЕУ 5. Јавно здравство

Клучна Цел: Да се промовира добро јавно здравство на еднакви услови и да се унапреди заштитата против здравствените закани.

ЕУ 6. Социјална вклученост, демографија и миграција

Клучна Цел: Да се создаде социјално вклучено општество преку земање во предвид солидарност помеѓу и во генерациите и да се обезбеди и осигура квалитетот на животот на граѓаните како предуслов за трајна индивидуална благосостојба.

Главна Цел 1

1. Да се зголеми вработување и стандардот на живеење, и намали зависноста

Главна Цел 2

2. Да се засили економскиот раст и ефективно користење на човекови ресурси

Главна Цел 3

3. Да се унапреди социјалната безбедност и работните услови

Цел

Функционален пазар на труд

Резултат 1

1. Социјалниот дијалог е ефективен

Резултати 1х:

- 1.1. Најдобрите студенти се привлечени во јавниот сектор
- 1.2. Вработените во јавниот сектор се соодветно мотивирани и најдобрите се задржани во јавната администрација
- 1.3. Капацитетот на пазарот на работна сила за дизајнирањето и воспоставувањето на политиката за вработување е подобрен
- 1.4. Социјалните партнери се добро воспоставени и опремени со знаење за функционирање и политики

	на пазарот на труд
Резултат 2	
2. Изработени се и воспоставени ефективни и ефикасни политики на вработување	
	Резултати 2х:
	2.1. Постигната е координација помеѓу вработувањето и севкупните економски и образовни политики
	2.2. Се почитува комплементарноста на политиките и синергиите
	2.3. Одредени се целите и политиките за вработување се редовно оценување да одговорот на прашањето „што функционира во Македонија“
Резултат 3	
3. Зголемен е квалитетот и квантитетот на човечкиот капитал	
	Резултати 3х:
	3.1. Воведен е иновативен распоред и методи за предавање
	3.2. Зголемена е ефикасноста на јавните трошоци за образование
	3.3. Одредена моќ за донесувања на одлуки е делегирана на школите
	3.4. Училишните резултати се објавувани и студентскиот избор е проширен
	3.5. Учество на пазарот на труд и вработување се зголемени
Резултат 4	
4. Зголемени се новите работни места	
	Резултати 4х:
	4.1. Растот на БНП е поголем, како и нивото на инвестиции, вклучително и ДСИ
	4.2. Даночната стега е понатамошно намалена и воведена е бизнис-кратијата
	4.3. Квалитетот на сигнализирање помеѓу високо

	<p>образовните институции и фирмите е подобро</p> <p>4.4. Двигателниот МСП сектор е создаден и поддржан</p> <p>4.5. Повратокот во образовниот систем во смисла на вработување (и плата) е поголем</p>
--	---

Социјални прашања / примарно и секундарно образование

Меѓусекторски прашања: Социјални прашања / примарно и секундарно образование
<p>Специфични РМ Клучни Предизвици / Клучни Цели</p> <p>РМ 1. Добро владеење и подобро креирање на политика</p> <p><u>Клучна Цел:</u> Да се создаде пристап на добро владеење и подобро креирање на политики, засновано на подобра регулатива и на принципот дека одржливиот развој мора да биде интегриран во креирањето на политика на сите нивоа. Ова бара сите нивоа на власта да се поддржуваат и соработуваат едни со други, земајќи ги предвид различната институционална поставеност, култура, и специфичните околности во различните региони на РМ.</p> <p>РМ 2. Диверзификација на приходот во руралните региони и предизвици на одржливиот развој</p> <p><u>Клучна цел:</u> Да активно се промовира одржливиот развој со цел диверзификација на приходот во руралните региони во Република Македонија (РМ), да се генерираат регионални циклуси на додадена вредност, да се олесни регионалниот и урбаниот одржлив развој на просторно планирање, и да се осигура дека внатрешните и надворешните политики на Владата на РМ се конзистентни со глобалниот одржлив развој и нејзините меѓународни обврски.</p> <p>РМ 3. Економскиот просперитет и креирање на работни места</p> <p><u>Клучна Цел:</u> Да се придонесе за зголемување на конкурентноста, економскиот раст и унапредување на создавањето на работа преку извршување потребни структурни промени кои и овозможуваат на економијата на разни нивоа да се снајде со предизвиците на глобализацијата преку создавање на поле за играње во кој динамизмот, иновацијата и креативното претприемништво може да цвета преку осигурување на социјална еднаквост и здрава животна средина</p> <p>РМ 4. Одржливи човечки населби</p> <p><u>Клучна Цел:</u> Да се подобри социјалниот економскиот и квалитетот на животната</p> <p>РМ 5. Меѓусекторски политики за развој на “општеството засновано на знаење”</p> <p><u>Клучна цел:</u> Да се поттикне развој на “општество засновано на знаење” во</p>

<p>Република Македонија што ќе им ги обезбеди на граѓаните клучните компетенции и функционалната писменост кои ја определуваат глобалната конкурентност, а истовремено ќе го развие односот на граѓаните кон одржливиот развој.</p>	
<p>Клучни Предизвици / Клучни Цели како во обновената ЕУ СДС (Јуни 2006)</p>	
<p>ЕУ 1. Климатски промени и чиста енергија <u>Клучна Цел:</u> Да се ограничи климатската промена и нејзините трошоци и негативните ефекти кон општеството и животната средина.</p>	
<p>ЕУ 2. Одржлив транспорт <u>Клучна Цел:</u> Да се осигура дека нашите транспортни системи ги задоволуваат општествените економски, социјални и потреби од животната средина додека се намалува нивното непосакувано влијание на економијата, општеството и животната средина.</p>	
<p>ЕУ 3. Одржлива потрошувачка и производство <u>Клучна Цел:</u> Да се промовира одржлива потрошувачка и теркови на производството.</p>	
<p>ЕУ 4. Заштита и управување со природни ресурси <u>Клучна Цел:</u> Да се унапреди управувањето и да се избегне прекумерното експлоатирање на природните ресурси, препознавање на вредностите на услугите на еко-системот.</p>	
<p>ЕУ 5. Јавно здравство <u>Клучна Цел:</u> Да се промовира добро јавно здравство на еднакви услови и да се унапреди заштитата против здравствените закани.</p>	
<p>ЕУ 6. Социјална вклученост, демографија и миграција <u>Клучна Цел:</u> Да се создаде социјално вклучено општество преку земање во предвид солидарност помеѓу и во генерациите и да се обезбеди и осигура квалитетот на животот на граѓаните како предуслов за трајна индивидуална благосостојба.</p>	
Главна Цел 1	
1. Да се постигне повисок и одржлив економски раст	
Главна Цел 2	
2. Да се забрза промената кон општеството базирано на знаење	
Главна Цел 3	
3. Да се зголеми процентот на учество помеѓу сите групи на општеството	
Главна Цел 4	
4. Да се подобри спојувањето на вештината со пазарната понуда и побарувачка	
Цел	
Обезбедено е доволно поседувани вештини и компетенции како и практично знаење на учесниците на пазарот на труд	
Резултат 1	
1. Спроведена е во пракса поголема автономија и моќ за одлучување на школите	
	Резултат 1x

	<p>1.1. Зголемено е финансирањето и зголемен е административниот капацитет на општините</p> <p>1.2. Алоцирани се повеќе ресурси за одржување и капитални проекти</p> <p>1.3. Искористени се ИПА фондовите за проекти во примарно и секундарно образование</p> <p>1.4. Зголемени се инвестициите во образование</p>
Резултат 2	
2. Зголемена е конкуренција и од тука и ефикасноста на школите зголемена	
	Резултат 2x
	<p>2.1 Објавени се школските резултати</p> <p>2.2 Осовремени се наставната програма како и методите на предавања кои развиваат функционална писменост</p> <p>2.3 Развиени се механизми за професионално напредување на наставниците</p>
Резултат 3	
3. Целосно е имплементиран законот за ВЕТ ¹⁵	
	Резултати 3x
	<p>3.1 Развиена е национална рамка за квалификации</p> <p>3.2 Значително е подобрен капацитетот на Центарот за стручно образование и обука СОО</p>

Социјални прашања / терцијарно образование

Меѓусекторски прашања: Социјални прашања / терцијарно образование
Специфични РМ Клучни Предизвици / Клучни Цели
РМ 1. Добро владеење и подобро креирање на политика
<p><u>Клучна Цел</u> : Да се создаде пристап на добро владеење и подобро креирање на политики, засновано на подобра регулатива и на принципот дека одржливиот развој мора да биде интегриран во креирањето на политика на сите нивоа. Ова бара сите нивоа на власта да се поддржуваат и соработуваат едни со други, земајќи ги предвид различната институционална поставеност, култура, и специфичните околности во</p>

различните региони на РМ.

РМ 2. Диверзификација на приходот во руралните региони и предизвици на Одржливиот Развој

Клучна цел: Да активно се промовира одржливиот развој со цел диверсификација на приходот во руралните региони во Република Македонија (РМ), да се генерираат регионални циклуси на додадена вредност, да се олесни регионалниот и урбаниот одржлив развој на просторно планирање, и да се осигура дека внатрешните и надворешните политики на Владата на РМ се конзистентни со глобалниот одржлив развој и нејзините меѓународни обврски.

РМ 3. Економскиот просперитет и креирање на работни места

Клучна Цел: Да се придонесе за зголемување на конкурентноста, економскиот раст и унапредување на креирање на работни места преку извршување потребни структурни промени кои и овозможуваат на економијата на разни нивоа да се снајде со предизвиците на глобализацијата преку создавање на поле за играње во кој динамизмот, иновацијата и креативното претприемништво може да цвета преку осигурување на социјална еднаквост и здрава животна средина

РМ 4. Одржливи човекови населби

Клучна Цел: Да се подобри социјалниот економскиот и квалитетот на животната средина на човековите населби и животната и работна средина на сите луѓе.

РМ 5. Меѓусекторски политики кои придонесуваат кон општеството на знаење

Клучна цел : Да се поттикне развој на “општество засновано на знаење“ во Република Македонија што ќе им ги обезбеди на граѓаните клучните компетенции и функционалната писменост кои ја определуваат глобалната конкурентност, а истовремено ќе го развие односот на граѓаните кон одржливиот развој.

Клучни Предизвици / Клучни Цели како во обновената ЕУ СДС (Јуни 2006)

ЕУ 1. Климатска промена и чиста енергија

Клучна Цел: Да се ограничи климатската промена и нејзините трошоци и негативните ефекти кон општеството и животната средина.

ЕУ 2. Одржлив транспорт

Клучна Цел: Да се осигура дека нашите транспортни системи ги задоволат општествените економски, социјални и потреби од животната средина додека се намалува нивното непосакувано влијание на економијата, општеството и животната средина.

ЕУ 3. Одржлива потрошувачка и производство

Клучна Цел: Да се промовира одржлива потрошувачка и теркови на производството.

ЕУ 4. Заштита и управување со природни ресурси

Клучна Цел: Да се унапреди управувањето и да се избегне прекумерното експлоатирање на природните ресурси, препознавање на вредностите на услугите на еко-системот.

ЕУ 5. Јавно здравство

Клучна Цел: Да се промовира добро јавно здравство на еднакви услови и да се унапреди заштитата против здравствените закани.

ЕУ 6. Социјална вклученост, демографија и миграција

Клучна Цел: Да се создаде социјално вклучено општество преку земање во предвид солидарност помеѓу и во генерациите и да се обезбеди и осигура квалитетот на животот на граѓаните како предуслов за трајна индивидуална благосостојба.	
Главна Цел 1	
5. Да се постигне повисок и одржлив економски раст	
Главна Цел 2	
6. Да се забрза промената кон општеството базирано на знаење	
Главна Цел 3	
7. Да се зголеми процентот на учество помеѓу сите групи на општеството	
Главна Цел 4	
8. Да се унапреди спојувањето на вештината со пазарната понуда и побарувачка	
Цел	
Доволно поседувани вештини и компетенции како и практично знаење на учесниците на пазарот на труд и поттикнување повисоко знаење, истражување и развој	
Резултат 1	
1. Врската помеѓу универзитетските истражувачки институти и деловните субјекти е зацврстена	
	Резултат 1x
	1.1 Обезбедени се повеќе ресурси за јавно истражување и развој
	1.2 Зголемени се буџетските средства за одржување и капитални проекти
	1.3 Зголемени се инвестициите во терцијарното образование
Резултат 2	
2. Дипломираните студенти имаат стекнато подобро знаење	
	Резултат 2x
	2.1. Наставните програми и методит на предавања се осовремени
	2.2 Зголемен е фокусот на практичното и применетото знаење
Резултат 3	
3. Подобро се спроведуваат законите	

	Резултат 3x
	3.1 Развиена е национална рамка на квалификации
	3.2 Подобен е капацитетот на производствениот систем, универзитети и други релевантни тела
	3.3 Се бележи добар напредок во воспоставување на реформите за процесот Болоња

Социјални прашања / Здравство

Меѓусекторски прашања: Социјални прашања / Здравство
Специфични РМ Клучни Предизвици / Клучни Цели
РМ 1. Добро владеење и подобро креирање на политика <u>Клучна Цел</u> : Да се создаде пристап на добро владеење и подобро креирање на политики, засновано на подобра регулатива и на принципот дека одржливиот развој мора да биде интегриран во креирањето на политика на сите нивоа. Ова бара сите нивоа на власта да се поддржуваат и соработуваат едни со други, земајќи ги предвид различната институционална поставеност, култура, и специфичните околности во различните региони на РМ.
РМ 2. Диверзификација на приходот во руралните региони и предизвици на Одржливиот Развој <u>Клучна цел</u> : Да активно се промовира одржливиот развој со цел диверзификација на приходот во руралните региони во Република Македонија (РМ), да се генерираат регионални циклуси на додадена вредност, да се олесни регионалниот и урбаниот одржлив развој на просторно планирање, и да се осигура дека внатрешната и надворешната политика на Владата на РМ се конзистентни со глобалниот одржлив развој и нејзините меѓународни обврски.
РМ 3. Економскиот просперитет и креирање на работни места <u>Клучна Цел</u> : Да се придонесе за зголемување на конкурентноста, економскиот раст и унапредување на креирање на работни места преку извршување потребни структурни промени кои и овозможуваат на економијата на разни нивоа да се снајде со предизвиците на глобализацијата преку создавање на поле за играње во кој динамизмот, иновацијата и креативното претприемништво може да цвета преку осигурување на социјална еднаквост и здрава животна средина
РМ 5. Меѓусекторски политики за развој на “општеството засновано на знаење“ <u>Клучна цел</u> : Да се поттикне развој на “општество засновано на знаење“ во Република Македонија што ќе им ги обезбеди на граѓаните клучните компетенции и функционалната писменост кои ја определуваат глобалната конкурентност, а истовремено ќе го развие односот на граѓаните кон одржливиот развој.

Клучни Предизвици / Клучни Цели како во обновената ЕУ СДС (Јуни 2006)	
ЕУ 3. Одржлива потрошувачка и производство <u>Клучна Цел:</u> Да се промовира одржлива потрошувачка и теркови на производството.	
ЕУ 5. Јавно здравство <u>Клучна Цел:</u> Да се промовира добро јавно здравство на еднакви услови и да се унапреди заштитата против здравствените закани.	
ЕУ 6. Социјална вклученост, демографија и миграција <u>Клучна Цел:</u> Да се создаде социјално вклучено општество преку земање во предвид солидарност помеѓу и во генерациите и да се обезбеди и осигура квалитетот на животот на граѓаните како предуслов за трајна индивидуална благосостојба.	
Главна Цел 1	
1. Да се подобрат јавните и потрошувачките здравствени исходи	
Главна Цел 2	
2. Да се повторно добие доверба во институциите на системот за здравствена заштита	
Цел	
Здравствениот систем овозможува високо-квалитетни услуги	
Резултат 1	
1. Здравствениот систем е интегриран и координиран	
	Резултати 1х:
	1.1. Капацитетот во здравствените институции е адекватен 1.1.1 Институциите се реформирани 1.1.2 Правната рамка е завршена 1.2. Овозможувањето на здравствената нега е адекватна 1.2.1 Квалитет на примарната здравствена нега е добар 1.2.2 Секундарната / терцијарната нега е добро организирана 1.2.3 Превентивната нега е насочена
Резултат 2	
2. Побарувањето за и снабдувањето со услуги е соодветно	
	Резултати 2х:
	2.1. Здравствениот сектор е соодветно екипиран 2.1.1. Кадровската политика е имплементирана

	2.2 Инвестиции во приоритетните средини се воспоставени
Резултат 3	
3. Продуктивноста и ефикасноста е добра	
	Резултати 3х:
	3.1. Превземени се значителни инвестиции во инфраструктурата на здравствениот сектор
	3.2. Финансирањето е поврзано со услуги
	3.2.1. Воспоставени се механизмите за одговорност
	3.2.2. Развиени се индикатори за мониторинг и за следење на перформансите
	3.3. Персоналот во здравствениот сектор е соодветно платен
Резултат 4	
4. Финансирање на здравствениот сектор е одржливо ¹⁶	
	Резултати 4х:
	4.1. Здравственото осигурување е реформирано со цел да не охрабри неформалност
	4.1.1. Намалена е даночната стега од придонесите за здравственото осигурување
	4.1.2. Бесплатно здравствено осигурување е овозможено само на оние на кои им е најпотребно
	4.2. Постигнато е универзално покривање за здравствено осигурување
	4.3. Пакетот на бенефиции е одржлив

Транспорт и инфраструктура

Сектор: Транспорт и транспортна инфраструктура
Специфични РМ клучни предизвици / Клучни цели
РМ 4. Одржливи човекови населби
Клучна Цел: Да се подобри социјалниот економскиот и квалитетот на

¹⁶ Краткорочни резултати (во следните 5 години) се назначени во италики

животната средина на човековите населби и животната и работната средина на сите луѓе.	
Клучни Предизвици / Клучни Цели како во обновената ЕУ СДС (Јуни 2006)	
ЕУ 1. Климатска промена и чиста енергија <u>Клучна Цел:</u> Да се ограничи климатската промена и нејзините трошоци и негативните ефекти кон општеството и животната средина.	
ЕУ 2. Одржлив транспорт <u>Клучна Цел:</u> Да се осигура дека нашите транспортни системи ги задоволат општествените економски, социјални и потреби од животната средина додека се намалува нивното непосакувано влијание на економијата, општеството и животната средина.	
ЕУ 3. Одржлива потрошувачка и производство <u>Клучна Цел:</u> Да се поттикнува одржлива потрошувачка и модели на производството.	
ЕУ 4. Заштита и управување со природни ресурси <u>Клучна Цел:</u> Да се подобри управувањето и да се избегне прекумерното експлоатирање на природните ресурси, препознавање на вредностите на услугите на еко-системот.	
ЕУ 5. Јавно здравство <u>Клучна Цел:</u> Да се поттикнува добро јавно здравство со еднакви услови и да се подобри заштитата против здравствените закани.	
Главна цел	
Да се овозможи поефикасно, помалку загадувачко и побезбеден транспортен систем	
Цел	
<u>Унапреден транспортен систем во Македонија (урбан, патен, железнички и воздушен транспорт)</u> ¹⁷	
Резултат 1	
1. <u>Условите во транспортната инфраструктура се подобрени</u> ¹⁸	
	Резултати 1х:
	1.1. Подобрено е одржување на транспортната инфраструктура
	1.1.1 Обезбедена е инфраструктура за управување со безбедност

¹⁷ Подвлечената цел се смета да биде постигната само во долго-рочниот хоризонт после 10 години. Ова ја зема во предвид специјалната ситуација во транспортот и транспортната инфраструктура и се одделува од шемата често користена во овој НСОР кога целите се дефинирани како краткорочни и среднорочни.

¹⁸ Подвлечените резултати се смета да бидат постигнати само во долгорочниот хоризонт после 10 години. Ова ја зема во предвид специјалната ситуација во транспортот и транспортната инфраструктура и се одделува од шемата често користена во овој НСОР кога резултатите се дефинирани како краткорочни и среднорочни.

	<p>1.1.2 Пазарот за одржување е ослободен.¹⁹</p> <p>1.1.3 Стратегија за одржување на транспортната инфраструктура е подготвена и имплементирана</p> <p>1.2 Развиена е локална и регионална патна транспортна инфраструктура</p> <p>1.2.1. Постојните патишта се реконструирани и/или надградени</p> <p>1.3. Коридорите 8 и 10 се изградени</p> <p>1.3.1 Постојечката железничка инфраструктура и опрема се рехабилитирани</p>
Резултат 2	
2. Сообраќајните услови се подобрени	
	Резултати 2х:
	<p>2.1. Сигнализацијата во сообраќајот и опремата се согласно ЕУ стандардите</p> <p>2.1.1. Ново законодавство е подготвено и воспоставено</p> <p>2.2. Квалитетот на постојниот јавен транспорт е подобрен</p> <p>2.2.1 Поттикнати се различни видови на јавен транспорт</p> <p>2.2.2 Зголемена ефикасноста на субјектите на јавниот транспорт</p> <p>2.2.3 Возилата за јавен транспорт не ја загадуваат животната средина</p> <p>2.3. <u>Урбаниот транспорт е подобрен</u></p> <p>2.3.1. Точките на „тесни грла“ се намалени</p> <p>2.3.2. Сообраќајните метежи се намалени</p> <p>2.3.3. Инсталирана е опрема за сообраќаен тек и контрола</p> <p>2.3.4. Воспоставено е правилно и ефикасно управување на сообраќајниот тек</p>

¹⁹ Краткорочните резултати (во следните 5 години) се наведени во италики

Резултат 3	
3. Подобро е однесувањето на сите учесници во транспортот	
	Резултати 3х:
	3.1. Зголемена е свеста на учесниците за ОР транспорт
	3.2. Се бележи поголемо почитување на сообраќајните правила
	3.2.1 Извршено е интензивно образование на учесниците во сообраќајот
	3.2.2 Зголемена е контролата во сообраќајот
	3.2.3 Реализацијата на сообраќајните казни е подобрена
	3.2.3.1 Зголемена е ефикасноста на судството
Претпоставки:	
1. Адекватна политика за инвестиции во транспортниот сектор	
2. Подготвени стратегиски документи на локално ниво	

Сектор: Инфраструктура
Специфични РМ Клучни Предизвици / Клучни Цели
РМ 4. Одржливи човечки населби <u>Клучна Цел:</u> Да се подобри социјалниот економскиот и квалитетот на животната средина на човековите населби и животната и работна средина на сите луѓе.
Клучни Предизвици / Клучни Цели како во обновената ЕУ СДС (Јуни 2006)
ЕУ 1. Климатска промени и чиста енергија <u>Клучна Цел:</u> Да се ограничи климатската промена и нејзините трошоци и негативните ефекти кон општеството и животната средина.
ЕУ 2. Одржлив транспорт <u>Клучна Цел:</u> Да се осигура дека нашите транспортни системи ги задоволат општествените економски, социјални и потреби од животната средина додека се намалува нивното непосакувано влијание на економијата, општеството и животната средина.
ЕУ 3. Одржлива потрошувачка и производство <u>Клучна Цел:</u> Да се промовира одржлива потрошувачка и теркови на производството.
ЕУ 4. Заштита и управување со природни ресурси <u>Клучна Цел:</u> Да се унапреди управувањето и да се избегне прекумерното експлоатирање на природните ресурси, препознавање на вредностите на услугите на еко-системот.

ЕУ 5. Јавно здравство	
Клучна Цел: Да се промовира добро јавно здравство на еднакви услови и да се унапреди заштитата против здравствените закани.	
Главна Цел	
Да се осигура овозможувањето на адекватна инфраструктурни капацитети (водоснабдување, одвод, третман на отпадни води, отстранување на отпад и наводнување)	
Цел	
Подобрена комунална инфраструктура²⁰	
Резултат 4	
4. Инфраструктура за собирање и третман на отпадните води е подобрена ²¹	
	Резултати 4х:
	4.1 <u>Третманот на отпадни води е подобрен</u> 4.1.1. Еколошките стандарди за третманот на отпадни води во постоечките капацитетит се исполнети ²² 4.1.2. <u>Централите за третман на отпадни води за сите агломерации над 2000 п.е. се изградени</u> 4.2. <u>Колектори се изградени и канализациските системи се завршени</u> 4.2.1 Зголемен е бројот на канализациски системи во рурални средини и во неурбанизираните и нелегалните делови од градовите 4.2.2. Зголемен е бројот на домаќинствата поврзани со канализациски системи
Резултат 5	
5. Инфраструктура со водоснабдување е подобрена	
	Резултат 5х:
	5.1. Зголемен е бројот на системи за водоснабдување во руралните средини 5.1.1. Зголемени се капиталните инвестиции 5.1.2 Економски услови на локалните јавни субјекти е подобрена 5.2. Минимизирани се губитоците на вода (протекувања) 5.2.1. Рехабилитирани се старите системи за водоснабдување 5.2.2. Овозможено е добро инвестициско одржување 5.2.3. Намалени се неовластените поврзувања кон мрежата

²⁰ Подвлечената цел се смета да биде постигната само во **долго-рочниот хоризонт после 10 години**. Ова ја зема во предвид специјалната ситуација во инфраструктурниот сектор и се одделува од шемата често користена во овој НССД кога целите се дефинирани како кратко рочни и средно рочни.

²¹ Подвлечените резултати се смета да бидат постигнати само во **долго-рочниот хоризонт после 10 години**. Ова ја зема во предвид специјалната ситуација во инфраструктурниот сектор и се одделува од шемата често користена во овој НССД кога резултатите се дефинирани како кратко рочни и средно рочни.

²² Краткорочните резултати (во следните 5 години) се наведени во италики

Резултат 6	
6. Инфраструктурата за наводнување и одводнување е подобрена	
	Резултати 6х:
	6.1. Зголемено е покривањето на земјоделското земјиште со системи за наводнување
	6.1.1. Зголемени се капиталните инвестиции
	6.1.2. Економската состојба на регионалните компании за водоснабдување е подобрена
	6.2. Загубите на вода се намалени
	6.2.1. Одржувањето е зголемено
	6.2.2. Обезбедено одговорно раководење со инфраструктура и опремата
	6.2.3. Подобрена е контролата на системите за наводнување
Резултат 7	
7. Воспоставено интегрирано управување со водата	
	Резултати 7х:
	7.1. Донесен е нов закон за вода
	7.2. Политичко влијание е отстрането
	7.3. Подготвена е и воспоставена нова регулатива за испуштање на отпадни води
Резултат 8	
8. Подобрена е инфраструктура за отстранување на отпадните материјали	
	Резултати 8х:
	8.1. <u>Воспоставено е интегрирано управување со цврст отпад</u>
	8.2. Подобрено се спроведуваат законите
	8.3. Зголемени се инвестиции во инфраструктура на цврст отпад
Претпоставки	
1. Адекватна политика за инвестиции во секторот на комунална	

инфраструктура
2. Подготвени стратешки документи на централно и локално ниво

МСП (Мали и средни претпријатија и индустријата)

Сектор: МСП (МСП и Индустријата)
Специфични РМ Клучни Предизвици / Клучни Цели
РМ 1. Добро владеење и подобро креирање на политика <u>Клучна Цел:</u> Да се создаде пристап на добро владеење и подобро креирање на политики, засновано на подобра регулатива и на принципот дека одржливиот развој мора да биде интегриран во креирањето на политика на сите нивоа. Ова бара сите нивоа на власта да се поддржуваат и соработуваат едни со други, земајќи ги предвид различната институционална поставеност, култура, и специфичните околности во различните региони на РМ.
РМ 2. Диверзификација на приходот во руралните региони и предизвици на одржливиот развој <u>Клучна цел:</u> Да се активно промовира одржливиот развој со цел диверзификација на приходот во руралните региони во Република Македонија (РМ), да се генерираат регионални циклуси на додадена вредност, да се олесни регионалниот и урбаниот одржлив развој на просторно планирање, и да се осигура дека внатрешната и надворешната политика на Владата на РМ се конзистентни со глобалниот одржлив развој и нејзините меѓународни обврски.
РМ 3. Економскиот просперитет и креирање на нови работни места <u>Клучна Цел:</u> Да се придонесе за зголемување на конкурентноста, економскиот раст и унапредување на создавањето на работа преку извршување потребни структурни промени кои и овозможуваат на економијата на разни нивоа да се снајде со предизвиците на глобализацијата преку создавање на поле за играње во кој динамизмот, иновацијата и креативното претприемништво може да цвета преку осигурување на социјална еднаквост и здрава животна средина
РМ 4. Одржливи човечки населби <u>Клучна Цел:</u> Да се подобри социјалниот економскиот и квалитетот на животната средина на човековите населби и животната и работна средина на сите луѓе.
РМ 5. Меѓусекторска политика која придонесува до создавање на општество на знаење <u>Клучна Цел:</u> Да се стимулира развојот на општество базирано на знаење во Република Македонија кое ќе ги опфати граѓаните со клучни надлежности и функционална писменост кое ќе ја определи глобалната конкурентност, и ќе го развие ставот на граѓаните кон одржлив развој.
Клучни Предизвици / Клучни Цели како во обновената ЕУ СДС (Јуни 2006)
ЕУ 1. Климатски промени и чиста енергија <u>Клучна Цел:</u> Да се ограничат климатските промени и настанатите трошоци и негативните ефекти кон општеството и животната средина.

<p>ЕУ 2. Одржлив транспорт <u>Клучна Цел:</u> Да се осигура дека нашите транспортни системи ги задоволуваат општествените економски, социјални и потреби од животната средина додека се намалува нивното непосакувано влијание на економијата, општеството и животната средина.</p> <p>ЕУ 3. Одржлива потрошувачка и производство <u>Клучна Цел:</u> Да се промовира одржлива потрошувачка и текови на производството.</p> <p>ЕУ 4. Заштита и управување со природните ресурси <u>Клучна Цел:</u> Да се унапреди управувањето и да се избегне прекумерното експлоатирање на природните ресурси, препознавање на вредностите на услугите на еко-системот.</p> <p>ЕУ 5. Јавно здравство <u>Клучна Цел:</u> Да се промовира добро јавно здравство на еднакви услови и да се унапреди заштитата против здравствените закани.</p> <p>ЕУ 6. Социјална вклученост, демографија и миграција <u>Клучна Цел:</u> Да се создаде социјално вклучено општество преку земање предвид солидарност помеѓу и во генерациите и да се обезбеди и осигура квалитетот на животот на граѓаните како предуслов за трајна индивидуална благосостојба.</p>
Главна Цел 1
1. Да се овозможи и спроведе создавање на МСП кои се еколошки 'настроени' (ефективно користење и трошење на енергијата, користење на обновливи извори на енергија, еколошки системи на менаџирање, намалување на загадувањето)
Главна Цел 2
2. Да се поттикнат економски просперитетните МСП (конкурентни, продуктивни, иновативни, нова додадена вредност, воспоставување на нови и раст на постоечките МСП, вертикално/хоризонтално вмрежување)
Главна Цел 3
3. Да се негуваат социјално кохезивни МСП (добри услови за работа, социјална грижа за вработените, образование и развој на кариерата, социјална благосостојба на локална/национална заедница, развој на човечки ресурси)
Цел
Реструктурирани МСП за одржлив развој
Резултат 1
1. Создадена на поволна средина за МСП
Резултати 1х:

	<p>1.1. Постигнат е силен институционален капацитет²³</p> <p>1.1.1 Постигнат е доволен капацитет и организација на јавната администрација за овозможување на МСП</p> <p>1.1.1.1 Развиена е институционализацијата на МСП форум/дијалог помеѓу економијата и владата</p> <p>1.1.1.1.1 Постигната е доверливост помеѓу МПС и владата</p> <p>1.1.1.2 Ефикасен е три-страниот социјален дијалог (влада, претприемници, работници)</p> <p>1.1.1.3 Воспоставени се ефикасни услуги на инспекцијата (труд, пазар, животна средина, санитарна, градежна, МСП)</p> <p>1.1.1.4 Воспоставени се задоволителен број ревизорски институции и практики во државната администрација</p> <p>1.1.1.5 Воспоставен е задоволителен број сертифицирани тела за имплементирање на стандарди</p> <p>1.1.1.6 Воспоставена е добра координација на државната администрација</p> <p>1.1.1.7 Овозможена е висока транспарентност на институциите</p> <p>1.1.1.8 Овозможена е стабилност на менаџментот со човечки ресурси на административниот персонал на централно и локално ниво по секои избори</p> <p>1.1.1.9 Воспоставен силен капацитет (знаење) на администрацијата на централно и локално ниво во имплементацијата на ОР реформите</p> <p>1.1.1.10 Задоволителен е обемот на човечки ресурси во јавната администрација за овозможувањето услуги кон МСП</p> <p>1.1.1.11 Воспоставени се соодветни мерки за борба против корупцијата</p> <p>1.1.2 Создаден е ефикасен правен и судски систем</p> <p>1.1.2.1 Постојат институции за регулирање на</p>
--	---

²³ Краткорочните резултати (во следните 5 години) се наведени во *италик*

	<p>сопственичките односи</p> <p>1.1.2.1.1 Воспоставен е ефикасен судски систем</p> <p>1.1.2.1.1.1. Планирани се стабилни промени во градежништвото/изградбата</p> <p>1.1.2.1.1.2. Планирани се стабилни промени во просторното планирање</p> <p>1.1.2.1.1.3 Катастарот располага со добра евиденција</p> <p>1.1.2.1.1.4 Планирани се стабилни промени во правната регулатива</p> <p>1.1.2.1.1.5 Овозможена е согласност со правните регулативи</p> <p>1.1.2.1.1.6 Изготвената легислатива е ставена во сила</p> <p>1.1.2.1.2 Создадени се и воспоставени соодветни мерки за борба против корупцијата</p> <p>1.2.1 Дефинирани се одредби за статистички бази на податоци на МСП</p> <p>1.2.2. Донесен е закон за МСП</p> <p>1.2.2.1 Донесен е закон за обновливи енергии</p> <p>1.2.2.2 Подготвена е правна регулатива за помош при основање на нови МСП</p> <p>1.2.2.3 Донесен е закон за вршење активности од мал обем</p> <p>1.2.3. Скратени се административните процедури во имплементирање на правната регулатива</p> <p>1.2.4. Усогласена е класификацијата на МСП со ЕУ регулативите</p> <p>1.3. Обезбедена е ефикасна бизнис структура и протек на информации</p> <p>1.3.1 Развиена е транспортната инфраструктура</p> <p>1.3.2 Воспоставена е поврзаност по сектори на МСП</p> <p>1.3.2.1 Создадена е соодветна бизнис структура</p> <p>1.3.2.1.1. Воспоставен е силен капацитет на информациски/консултантски центри</p> <p>1.3.2.1.2 Поставен е целосен оперативен систем на реинвестирање</p> <p>1.3.3. Информациски систем на МСП на државно административно ниво се ставен во сила</p> <p>1.3.4. Кампања на државно ниво за претприемништво и ОР на МСП (особено меѓу младите луѓе и жени) е ставено во сила</p> <p>1.3.5. Воспоставен е тек на информации и подигнување на свеста за МСП и ОР</p>
Резултат 2	
2.	Развиени се силни производствени фактори
	Резултати 2х:
	2.1. Поставена висока технологија и опрема
	2.1.1. Техничка и технолошка подготвеност
	2.1.1.1. Воспоставено стандардизирано пакување

	<p>2.1.1.2. Македонските продукти ги исполнуваат ЕУ стандардите</p> <p>2.1.1.3. Современата опрема е анализирана и воспоставена</p> <p>2.1.1.4. Современата технологија е анализирана и воспоставена</p> <p>2.2. Произведени се соодветни суровини</p> <p>2.2.1. Зависноста од увоз е намелена</p> <p>2.2.2. Ефективно се користат евтини и квалитетни суровини</p> <p>2.2.3. Обезбедено е доволно основно производство</p>
Резултат 3	
3. Обезбедена е доволна финансиска поддршка	
	Резултати 3х:
	<p>3.1. Пазарот на капитал е заокружен</p> <p>3.1.1. Развиени се системи за микро финансирање</p> <p>3.1.1.x Постои доволно знаење за тргување со акции и капитални инвестиции (x – за 3.1.1. до 3.1.4)</p> <p>3.1.2. Обезбедени се гаранциски фондови за ОР инвестиции во МСП</p> <p>3.1.3. Воспоставени се институции за работа со акции</p> <p>3.1.4. Постои доволно знаење за тргување со акции и капитални инвестиции</p> <p>3.1.5. Обезбедени се достапни финансиски инструменти</p> <p>3.1.5.y Постои доволна банкарска конкуренција (y – за 3.1.5 до 3.1.8)</p> <p>3.1.6. Развиени се банкарски програми за иновативни и нови бизниси</p> <p>3.1.7. Достапни се банкарски кредити</p> <p>3.1.8. Развиени се разни видови финансиски производи</p> <p>3.1.9. Постои неограничен пристап до финансиските пазари</p> <p>3.1.10. Поттикнат е висок интерес на странски инвеститори</p> <p>3.1.10.1. Обезбеден е пристап до доволен број на успешни деловни субјекти</p> <p>3.1.10.2. Обезбедени се доволни странски директни инвестиции (ДСИ)</p> <p>3.2. Обезбеден е доволен работен капитал</p> <p>3.2.1. Развиена е висока финансиска можност на МСП</p> <p>3.2.2. Обезбеден е буџет за ОР</p> <p>3.2.3. Воспоставени се финансиски фондови</p>
Резултат 4	

4. Подобрени се човечките ресурси во МСП	
	Резултати 4х:
	<p>4.1 Постои развој на високи технологии</p> <p>4.1.1. Се препознава потребата од менаџмент со квалитет</p> <p>4.1.1.x Постои долгорочна визија за развој (x за 4.1.1. до 4.1.3)</p> <p>4.1.1.x.1 Развиена е соработка помеѓу МСП & науката</p> <p>4.1.1.x.1.y. Создадена е средина за претприемници водени од визија, (y за 4.1.1.x то 4.1..1x4)</p> <p>4.1.1.x.1z Овозможено е квалитетно образование за менаџерите на МСП, (z за 4.1.1.x до 4.1.1.x.4)</p> <p>4.1.1.x.1.v Развиени се современи менаџери на МСП (v за 4.1.1.x.1 до 4.1.1.x4)</p> <p>4.1.1.x2 Развиени се претприемничкото и менаџерското знаење и вештините</p> <p>4.1.1.x.3 Развиена е свеста за реструктурирање на компаниите</p> <p>4.1.1.x.4 Воспоставена е обемна меѓународна соработка за ТТ</p> <p>4.1.2. Идентификуван се чист концепт и стратегија за поддршка</p> <p>4.1.3. Развиена е прифатливоста за спремност за промени</p> <p>4.1.4. Обезбедени се информации за тендери</p> <p>4.2 Обезбедена е високо продуктивна и мотивирана работна сила</p> <p>4.2.1. Развиен е пазарот на труд</p> <p>4.2.1.1. Обезбедена е мобилност на работната сила</p> <p>4.2.1.1.1 Овозможена е активна поддршка на промени</p> <p>4.2.1.1.1.1. Оспособени менаџери опседнати со идниот развој на ОР</p> <p>4.2.1.1.1.1.y. Постои пожелна старосна структура на работната сила (y за 4.2.1.1.1.1 до 4.2.1.1.1.3)</p> <p>4.2.1.1.1.2. Европски менталитет е ставен во сила</p> <p>4.2.1.1.1.3. Развиена е спремност за прифаќање на промени</p> <p>4.2.1.1.2 Обезбедено е доволно современо знаење и квалификација на работната сила</p> <p>4.2.1.1.2.1. Обновен е образовниот систем (поврзен со пазарот на труд)</p> <p>4.2.1.1.2.2. Развиен е систем на мотивација за поддршка на работната сила и на нејзино дообучување</p> <p>4.2.1.1.2.3 Воспоставен е формален систем за потврдување на знаењето (LLL)</p>
Резултат 5	
5. Подобрен е маркетингот	
	Резултати 5х:

	<p>5.1. Поттикнување на македонските производи во земјата & меѓународно</p> <p>5.1.1. Спроведено е истражување на нови пазари во поголем обем</p> <p>5.1.2. Развиена е промотивна стратегија за македонски МСП производи/услуги</p> <p>5.2. Спроведено е поттикнување на македонските потенцијали за одржливи производи (здрави, еколошки соодветни, обновливи енергетски извори итн)</p> <p>5.2.1. Развиена е промотивна стратегија за македонските МСП производи и услуги (исто како 5.1.2)</p>
Резултат 6	
6. Загадувањето е намалено	
	Резултати 6х:
	<p>6.1. Овозможено е правилно управување со отпадните материјали</p> <p>6.2. Искористени се природните и обновливите извори на енергија</p> <p>6.3. Обезбедена е современа опрема за намалување на загадувањето</p>

7. Заклучни одредби

Нема сомнение дека обезбедувањето на одржлив развој во Република Македонија како што е наведено во претходните поглавја е процес на промени во целата земја. Истото може да биде кажано за имплементирањето на Националната Стратегија за Одржлив Развој како што е дадено во Дел 1. Станува збор за нов начин на размислување и работење. Во таа конотација, напредокот на имплементацијата е овозможен од средината и од капацитетот на имплементација (за детали види Рамковен извештај за Одржлив Развој, Поголвја 3 и 4).

Поволната средина во суштина го опфаќа она што е реално и возможно да се направи во дадениот контекст. Покрива широко различни прашања, како што е политичка свест, волја и капацитет, институционална волја и капацитет, домашна и странска инвестициска волја и капацитет. Во кратко, поволната средина ја одредува и тековната проверка со реалноста на условите за овозможување и воведување на одржлив развој.

Имплементацискиот капацитет ги опфаќа тековните практични капацитети за актуелна имплементација и консеквентно претставува практична примена на поволна средина.

Следните поглавја ја разгледуваат поволната средина и капацитетот за имплементација на неговите различни аспекти.

Како што може да се види од Дел 1, Целосната стратемиска рамка се однесува на идентификуваните слабости на поволната средина, како и на капацитетот на имплементација, бидејќи тие се едни од најважните камен темелници за воведување на партиципативен и стратемиски ориентиран одржлив развој за Република Македонија.

7.1. Поволна средина

7.1.1. Важност на политичка свест и капацитет

Основниот фактор кој овозможува постигнување на голема промена во било кој стратемски контекст е *довербата*.

Визијата и целосната нова развојна насока на Република Македонија е поставена во линија со севкупната ЕУ политика за одржлив развој. Бидејќи одржливиот развој поттикнува подобар квалитет на живот, ова само треба да стимулира почетна доверба во иднината. Покрај НСОП Проектот, Националниот Совет за Одржлив Развој (НСОР) треба да биде политички одговорен за имплементацијата на НСОП, вклучувајќи ја подршката на процесот за зголемување на довербата во иднина, како интегрален дел на понатамошна јавна свест и активности за јавно учество. Со поттикнување јавно учество граѓаните на Република Македонија се здобиваат со моќно орудие за промени кои почнуваат од базата кон врвот и иницијативите на Локалната Агенда 21.

Вториот основен фактор на овозможување е политичка свест за потребата да се направат големи промени и многу поважно, политичка волја да се мотивираат и имплементираат овие промени. Овој процес сигурно ќе најде на многу голем отпор од делови на македонското општество. Како и да е, ако политичката волја и политичкиот капацитет за одржлив развој не се развиени до соодветно ниво, воведувањето на одржливиот развој може да заврши само како академски потфат со ограничено дејствување.

Како прв чекор, проценка на посветеноста на концептите и принципите на одржливост на Република Македонија беше подготвена од страна на Национални експерти врз основа на споредба со ЕУ Обновената стратегија за ОР. Оваа проценка ги опфаќа сите точки во стратегијата и е презентирана во Анекс бр. 3. Како што може да се види од оваа проценка, процесот на усогласување со ЕУ ОР, е веќе почнат во Македонија, но треба да се помине долг пат пред да се постигне целосно усогласување. Проценка како оваа која постојано ќе се извршува при овој процес, би можела да биде користена како силна мониторинг алатка за политичка свест.

7.1.2. Значењето на правните и регулаторните инструменти

Третиот основен фактор се однесува на правната и регулаторната рамка. Како што може да се заклучи од 11-те Извештаи за проценка и анализа, најголем дел од оваа рамка постои како резултат од процесот на пристапување кон ЕУ. Последователно, ова не би требало да е најпроблематичното прашање во однос на ОР затоа што процесот на пристапување кон ЕУ е во тек со цел Република Македонија да ги отпочне преговорите. Покрај тоа, поголем број од новите закони и подзаконски акти директно го поддржуваат ОР. Сепак, клучното прашање најверојатно ќе биде волјата и капацитетот за донесување на

правната и регулаторната рамка и општиот административен и организационен капацитет за имплементација на законите и регулативите. Понатаму, состојбата во поглед на правната и регулаторната рамка е значајна во однос на инвестициите, кои се четвртиот и последен основен фактор и се објаснети во последниот дел од оваа глава. За поразбирливо и подетално објаснување, како референца е користен Рамковниот извештај за одржлив развој (РИОР), точка 2.1. Политика и правна рамка во делот кој се однесува на Платформата на знаење и индивидуалните секторски делови во споменатата точка.

Според (РИОР), легислативата поврзана со **економскиот сектор** во Република Македонија сèуште треба да се надоградува. Во Извештајот на Европската Комисија за напредокот на Република Македонија од ноември 2006 година се истакнува дека генерално Република Македонија ќе треба да направи значителни и континуирани напори за усогласување на својата легислатива со ЕУ легислативата во областа на животната средина и посебно за нејзино имплементирање и ставање во сила на среден рок, а ефективното усогласување со законодавството на ЕУ може да биде постигнато само на долг рок. Тоа бара значајни инвестиции (пр. во однос на управувањето со отпадот и третманот на водите) и значајно залагање на администрацијата. Извесен напредок може да биде направен во поглед на зајакнувањето на правната рамка, меѓутоа напредокот во поглед на имплементацијата е ограничен, посебно во областите каде се потребни големи инвестиции. Сепак, избрани активности, со релативно мали трошоци, кои веднаш би се примениле би можеле значително да ја подобрат ситуацијата.

Во основа, нема регулативи кои пропишуваат проценка на влијанието на новите закони врз деловните субјекти. Во однос на **МСП**, слабости има кај легислативата за стандардизација на производите и услугите, оданочувањето и финансирањето на МСП. Што се однесува до **земјоделството**, постигнатиот напредок во подобрувањето на регулативата е ограничен на пооделни области, заради комплексноста и обемот на ЕУ легислативата. Во поглед на заштитата на животната средина, основните слабости се однесуваат на нискиот капацитет за имплементација во земјата, што посебно е изразено преку неимплементацијата на регулативите за проценка на влијанието на деловните активности на животната средина. Што се однесува до заштитата на животната средина, напредокот е детерминиран од високото ниво на потребни инвестиции, кои тешко дека ќе ги обезбеди државата. Исто така, постои недостаток на синергија помеѓу заштитата на животната средина и другите политики. Во поглед на секторот енергија, тој покажува извесен напредок во однос на примарното законодавство, меѓутоа постои недостаток на подзаконски акти и капацитет за имплементација на стратешките документи.

Конечно, сето ова повлекува дека е потребно интензивно користење на расположивите ресурси за градење на капацитетите за имплементирање на легислативата, посебно во регионите и руралните места. За ова ќе биде потребно државата да издвои значителен буџет за инвестиции зашто е потребен професионален ангажман на најдобрите македонски адвокати и правни советници. Исто така, може да обезбеди поддршка од донаторите за бројни проекти.

7.1.2. Потреба од спроведување и инвестициска клима за поддршка на одржлив развој

Четвртиот и последниот основен фактор на овозможување се однесува на инвестициската клима и потенцијал за инвестиции, кој природно е основен предуслов за сите проекти и активности во одржливиот развој.

Потребата за стимулирање на инвестиции воопшто, беше формално признаена во 2003та година, кога Министерството за економија на Република Македонија ја издаде првата програма за стимулирање на инвестиции со помош од УНДП и УСАИД. За време на следните четири години напори беа направени да се подобри инвестициската клима и значителен напредок беше постигнат. Како и да е, резултатите, во смисла на инвестиции, се покажаа разочарувачки. УНДП го продолжи нивниот напор и во август 2007 втората програма за стимулирање на инвестиции беше донесена.

Новата програма за стимулирање на инвестиции ќе биде воспоставена користејќи фондови од државниот буџет. Ова е сигнал за владината посветеност да го подржи овој признаен приоритет. За време на периодот на имплементација на програмата (2007-2010), годишни акциони планови ќе бидат подготвувани во кои ќе бидат определени целите, приоритетните мерки, проектите, институционалните одговорности и временските рокови за имплементација. Засновано на ова, финансиски планови ќе бидат направени и ресурси алоцирани. Агенцијата за поттикнување инвестиции (Инвест Македонија), Министерството за економија, Канцеларијата на заменик премиерот, министрите без ресори, други Министерства – како и консултативни партнери како што е Советот на Инвеститори и Бизнис здруженијата исто така ќе земат учество.

Заклучок

Еден фактор на овозможување во некоја мерка постои и тоа е правната и регулаторната рамка. Инвестициската клима на одржливиот развој треба да биде опфатена, структурирана и подобрена. Како и да е, постои голема потреба од опфаќање на двата најсуштински фактори – довербата во иднината и политичката волја и капацитет, кои треба да го имаат највисокиот приоритет.

7.2. Капацитет за имплементација

Следните анализи и проценки како цел го имаат капацитетот за имплементирање на битни и реалистични проекти и активности на ОР. Тој се заснова на 11те Извештаи за анализа и проценка, шесте главни блок прашања²⁴, елаборациите претставени во платформата на знаење на

²⁴ 1. Политика и правна рамка (меѓусекторска)

2. Животна средина (меѓусекторска)

3. Енергија (меѓусекторска)

4. Рурален развој (вклучува земјоделие, шумарство и туризам)

5. Социјални прашања (вклучува вработување, социјална грижа, здравство и образование)

6. МСП (вклучува индустрија, МСП, инфраструктура и сообраќај)

Рамковниот извештај за одржлив развој, и елаборациите во претходните поглавја за поволна животна средина.

7.2.1. Распоживост на потребниот технички и професионален капацитет

Основниот фактор во однос на капацитетот за имплементација во Македонија. Овој фактор ги вклучува техничкиот и професионален капацитет за идентификација, формулирање, дизајнирање, планирање, програмирање и имплементирање на потребните проекти и активности. Сепак, изгледа дека има проблеми кога овој капацитет се применува за меѓусекторски и стратешки прашања. Исто така, слабости се појавуваат во однос на концептите и принципите за ОР и нивната примена од страна на техничкиот и професионалниот капацитет.

7.2.2. Слаб институциски организациски капацитет

Што се однесува до **вториот основен фактор**, имено институцискиот и организацискиот капацитет за донесување, примена и ставање во сила на закони, подзаконски акти, и регулативи, се забележуваат големи слабости. Јавниот сектор се чини дека го нема потребниот капацитет во смисла на човечка сила, знаење и системи, и процедури за процесирање и одобрување на проекти и активности во врска со ОР на квалификуван и навремен начин. Ова е постојната ситуација, иако во некои од јавните институции има тековни активности за решавање на овој проблем.

Под прашање е и дали приватниот сектор го има потребниот број на компании во потребните технички полиња и други полиња да дизајнираат и изградат/имплементираат ОР проекти и активности.

На овој недостаток не му се суди толку критички колку недостатокот на капацитет на јавниот сектор. Причината е дека капацитетот на приватниот сектор се очекува да се развие брзо што се должи на пазарните притисоци. Како и да е, ова се ослонува на добро функционален јавен сектор кој ќе може да ги процесира проектите и активностите.

Гореспоменатите заклучоци во врска со капацитетот на јавниот сектор се потврдени од три прелиминарни РОППК (Резултатно ориентиран пристап за промена на капацитетите, види СДФР Поглавје 4.2) Анализи и преку сумирање на резултати на Проблеми/Дрва на цели анализи во различни сектори и меѓусекторски работни групи. Овие понатамошни анализи потврдуваат дека:

- Клучен предмет во врска со институционалните и организациските прашања е слабиот организациски и институциски капацитет на јавниот сектор.
- Недостатокот на капацитет за стратешко планирања, стратешко работење и меѓусекторска координација е идентифициран како клучно прашање.
- Политичкото мешање, инволвираноста и влијанието, се идентификувани како клучни прашања.
- Министерствата, ЗЕЛС и Академските институции се идентификуваат како потенцијално важни агенти за промени.

7.2.3. Потребно е понатамошно зајакнување на капацитетот за инвестиции и финансирање

Третиот и последен основен фактор е економскиот, финансискиот и капацитетот за финансирање. Во тој однос, капацитетот на банкарскиот сектор и неговата способност да процесира апликации за финансирање за ОР проекти и активности е од интерес. Како што е нагласено горе постои недостаток на волја меѓу домашните и странските инвеститори да инвестираат во Република Македонија. Ова исто така ќе биде одразено и во можното финансирање на проекти и активности на ОР.

Овој процес понатаму е влошен и заради ограничениот домашен капацитет за учество во активности на повраток на трошок, кој ќе биде предуслов за бројни надворешно финансирани проекти на ОР, особено во секторот на вода, отпадни води, и цврст отпад.

Покрај сето ова, имаме и банкарски сектор кој не изгледа дека е во ранг во поглед на модерното управување на инвестиции во портфолиото на проекти. Ова имплицира силен ограничувачки фактор за воспоставување на ОР проекти и активности. Како и да е, како што е споменато погоре, ова не се смета за премногу критично.

Како заклучок, само еден од трите основни фактори на овозможување е доволно достапен во Македонија, имено техничкиот и професионален капацитет. Сепак, се појавуваат слабости во однос на примена на концептите и принципите за ОР од страна на расположивиот капацитет. Организациониот и институциски капацитет на јавниот сектор треба да се зајакнати. Во согласност со подобрената инвестициска клима за одржлив развој, економскиот, финансискиот и капацитетот за финансирање треба да биде развиен и зацврстен на национално и меѓународно ниво. Ова е третиот и последниот основен фактор во однос на капацитетот на имплементација.

Долга листа на релевантни проектни идеи е дадена во Анекс број 6. Тие треба да бидат оценети преку сеопфатен процес на селекција во согласност со стратегиската рамка дадена во Дел II.

8. Имплементација на стратегијата, следење на напредокот и појавените трошоци

Имплементацијата на Националната стратегија за одржлив развој во Република Македонија повикува на активно учество и дијалог помеѓу широк спектар на заинтересирани страни. Не само државата и нејзините владини институции одговорни за одржливиот развој, туку одговорноста е на општеството во целина. Почнувајќи од локално ниво сите граѓани можат и треба да придонесат и да учествуваат во активности.

Како и да е, одговорност е на Државата да го овозможи потребниот институциски капацитет со цел да осигура професионална имплементација на стратегијата и да се обезбеди преминот од секторско планирање кон интегрирано планирање и со социјални, економски и цели на животната средина како комплементарни и меѓузависни низ целиот процес на развој, што го претставува срцето на концептот за одржлив развој.

Како што може да се види од Дел I, ова е посебно нагласено во Трите Водечки Принципи како и Седумте стратемиски доверби. Во согласност со ова, оперативните одговорности лежат во општините и приватниот сектор, додека отпочнувањето, водењето и засилувањето на одговорности лежи во Државата со пилот и демонстрациски проекти како едни од најмоќните алатки.

Систем на индикатори ќе вршат мониторинг на напредокот во постигнувањето на целите на НСОР и ќе овозможат процес на учење и подобрување. Главните инвестиции се потребни да се пренасочи општеството кон одржлив развој. Ова е исто за да се мотивира нов начин на размислување и работа како и технолошки пронајдоци и иновации. Конкретно, обраќајќи се на претприемничкиот дух на младата генерација, на кои треба да им служи како светилник со високо влијание, демонстративна и репликативна вредност.

8.1. Институционална рамка за поддршка на имплементацијата на Националната Стратегија за Одржлив Развој

Националниот Совет за Одржлив Развој (НСОР) треба да биде формиран колку што е можно порано во 2008 и советот треба да биде политички одговорен за имплементација на НСОР. Со овој национален совет треба да заседава Премиерот и истиот треба да ги вклучува сите релевантни министерства, извршни претставници од општините, приватниот сектор и од други клучни ОР учесници во граѓанското општеството. Националниот Совет ќе служи како отворен форум за сите Македонски учесници да ги претстават своите гледишта и со време може да се развие во соодветна Агенција за одржлив развој. Овој Совет ќе дебатира предмети на централната политика поврзани со НСОР процесот и ќе служи како движечка сила за подигнување на свеста, осигурување на транспарентност и зацврстување на посветеноста. Затоа што ИКТ (информациска комуникациска технологија) е клучна алатка во правењето на Република Македонија одржлива, предложено е Националниот ИКТ Совет, предложен во Националната Стратегија и Акциониот План за Развој на Информатичкото Општество, да биде споен со НСОР.

Националниот Совет треба да има силен секретеријат со извршна моќ. Овој Секретеријат со време може да се развие во соодветна **Агенција за Одржлив Развој**. Агенцијата за одржлив развој може да биде формирана со спојување и понатамошниот развој на веќе постоечки агенции, како што е Агенцијата за просторно планирање, Агенцијата за унапредување на претприемништвото, Агенцијата за енергетска ефикасност, Агенцијата за спорт и млади и други агенции кои го опфаќаат и работат со одржлив развој.

За краток временски рок, функцијата на секретеријатот на НСОР може да ја извршува планираниот Секретаријат за информатичко општество, кое после треба да биде преименувано во **Секретаријат за Информатичко и Општество на Одржлив Развој**.

Првата задача на НСОР треба да биде многу внимателно прегледување на овој нацрт финален НСОР и базирано на тоа, да даде упатства за негова промена, деталирање, финализација и воспоставување. Во врска со ова е важно да се подвлече динамичниот концепт на НСОР, кој вклучува постојана потреба за

континуирано оценување и приспособување кон промените, низ подготовка на годишни национални стратешки работни планови од страна на Националниот Совет, а почетна точка би бил НСОР .

8.2. Следење на напредокот и СД индикатори

Националниот Совет би известувал за НСОР имплементацијата (секоја година) и би го дополнувал НСОР (секои 2 години). Извештаите за напредокот како и биеналните НСОР дополнувања ќе бидат дискутирани во НСОР и предадени на ЕУ институциите и Обединетите Нации како и претставени на јавноста.

Со цел ефективен мониторинг на имплементацијата на Националната Стратегија за Одржлив Развој во Република Македонија квантитативни **Одржливо развојни индикатори** (ОРИ) овозможуваат клучна алатка за редовна проценка и постигнат напредок. Ова има за цел да им помогне на одлучувачите и да се информира општата јавност за постигнувањата и неуспесите во стекнување на одржлив развој.

Идентификацијата на соодветни индикатори е повторувачки процес. Листата на национални ОРИ, како што е претставено во Анекс бр. 7 земаат предвид индикатори кои се предложени во ЕУ документите и националните специфичности. Критериумот за избор на ОРИ следен од препораките дадени во документот на Комисијата на Европската Заедница за Индикатори на Одржлив Развој за надгледување на имплементацијата на ЕУ Одржливата Развојна Стратегија, Брисел, 9.2.2005, СЕЦ (2005). Листата во Анекс 7 се фокусира на најдобрите можни ОРИ кои го мерат напредокот преку осигурување на одржлив развој низ целата стратешка рамка дадена во Дел I.

Препорачливо е Државниот Завод за Статистика на Република Македонија да ги издаде главните индикатори за одржлив развој во Статистичките Годишни Книги и во други релевантни изданија. Во зависност од расположивоста и потребниот вид индикатор, овие категории повикуваат за различни видови на развојни напори поврзани со концепти, методологии и процедури за собирање на податоци. Препорачливо е кога ќе биде воспоставена Националната Агенција за Одржлив Развој во соработка со Државниот завод за Статистика да ја испитаат и годишно да известуваат на Националниот Совет за Одржлив Развој (НСОР) за физибилноста на најдобро потребни индикатори а и треба да се осигура достапност на тие индикатори. Со цел да се обезбеди базирани врз основа на ГИС (географски информационален систем) Регионални Индикатори за Одржлив Развој (РИОР) во иднина е препорачано Агенцијата за Просторно Планирање на Република Македонија да соработува тесно со двете, Националниот Совет, кога ќе се воспостави и Државниот Завод за статистика. Овие РИОР ја отсликуваат ситуацијата во помалите територијални административни единици.

8.3. Финансиски и зголемени трошици

Од 1995 година, податоците за инвестициите во јавната инфраструктура на Република Македонија беа доделени на Министерството за финансии и на релевантните Министерства и тие постојано се прилагодуваат. Програмата за инвестиции во јавниот сектор на Република Македонија за 2007-2008 година беше подготвена во согласност со Работна Програма на Владата на Република

Македонија. Додека се подготвуваше Програмата за инвестиции во јавниот сектор, политиката за развој на секторите и приоритетните проекти за инфраструктура исто така беа земени предвид. Тие се веќе вклучени во Работната Програма на Владата за 2006-2010 година. Дополнително, финансиската рамка е поставена за имплементација во оваа Национална Стратегија за Одржлив развој на краток период преку Пред-пристапната економска програма за 2007-2009 на Република Македонија.

Првиот дел од оваа НСОП предвидува прелиминарен преглед на фондовите и ресурсите потребни за имплементација на НСОП, вклучувајќи го финансирањето на итно потребните пилот проекти.

Владината решителност да ги охрабри странските инвестиции примарно преку концесии, донации директни и заеднички вложувања е важна. И покрај ова, понатамошени насочени зголемувања на странските грантови се потребни за поддршка кај водите, управувањето со загадени води, управувањето со цврстиот отпад, наводнувањето, животната средина, образованието и здравството. Европските предпристапни фондови се очекува да бидат достапни за земјата следните години.

Имплементацијата на овој НСОП е процес кој мудро треба да се изоди во формулирањето на различните цели и резултати. Секој резултат може само по себе да одреди некој проект – почнувајќи од Првичните цели/ Резултати и континуирано нагорно да работи кон Дрвото на цели; или да се насочи кон резултати во одредена компонента, која природно одредува некој проект.

Освен гореспоменатите класични инструменти за финансирање, Програмата за инвестиции во јавниот сектор, домашни и странски инвестиции и странски грантови – новите модели како што се Јавно - Приватно партнерство, внимателно ќе бидат испитани. Јавното – приватното партнерство ги опишува владините услуги или приватните стопански здружувања кои се основани и работат преку партнерство на Владата и еден или повеќе приватни субјекти. ДПП обезбедува можности за двете страни, странски и домашни инвестиции, кои го поддржуваат одржливиот развој.

Со усвојувањето и имплементацијата на Европската стратегија истакната во VI Акциона програма за животната средина на Европската Комисија за 2002 – 2012 година, Владата на Република Македонија преку формирање на стратешки инструменти и акции, двете доброволни и обврзувачки, ќе помогне при насочувањето на јавните и приватни инвестиции преку еко – компатибилни инвестиции.

Банкарскиот систем во Република Македонија игра важна улога во придвижувањето на домашните инвестиции. Банките во другите европски земји прифатија дека фирми кои се обврзуваат на одржлив развој и практична секојдневна имплементација на одредени мерки, на долгорочен период, се добра инвестиција. Затоа, се препорачува Владата на Република Македонија да се поврзе со меѓународните донатори и да отпочне дијалог со земјите за нивниот банкарски систем за да ги унапреди така наречените „ зелени “ инвестиции и да ги одреди постапките на концесии и на поволни кредити фокусирајќи се на иновативните и технологиите за одржлив развој.

Последно но не помалку важно за Република Македонија, која може многу да научи од искуството на европските земји, постепено воведувајќи соодветни инструменти за олеснување и оданочување за унапредување на пазарот преку транспарентност и цени кои ќе се рефлектираат во вистинската економија, социјалните и животни трошоци на производите и услугите и истовремено ќе создава свесност во изборот кои го прават потрошувачите. На среден и долгорочен период, препорачливо е новиот систем за оданочување да биде воведен за поддршка на Одржливиот развој во Република Македонија. Ова треба да се заснова на потрошените ресурси (концептот за *наплата на корисник на природен ресурс*) како што е предвидено во Агенда 21 поглавје 8 од Конференцијата на УН за животна средина и развој во Рио де Жанеиро во 1992, и технички поддржана од географскиот информатички систем (ГИС).